

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 11

Том 1

Ужгород-2019

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
відповідно до Наказу МОН України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Зимомря І.М. – *д.філ.н., професор*

Заст. гол. редактора: Девіцька А.І. – *к.філ.н.*

Відповідальний секретар: Вереш М.Т. – *к.філ.н.*

Члени редколегії: Добровольська О.Я. – *д.філ.н., доцент*

Мафтин Н.В. – д.філ.н., професор

Печарський А.Я. – д.філ.н., проф.

Фабіан М. П. – д.філ.н., професор

Чик Д.Ч. – д.філ.н., доцент

Голик С.В. – к.філ.н., доцент

Попович Н.М. – к.філ.н.

Рогач Л.В. – к.філ.н., доцент

Чендей Н.В. – к.філ.н., доцент

Grzesiak Jan – доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)

Pawlak Mirosław – доктор габілітований з філології, професор (Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 10 від 21.10.2019 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Болотнікова А.П. ПОШИРЮВАЧІ УВІЧЛИВИХ ВОКАТИВІВ.....	7
Льєнкова В.В. ЛЕКСИКО-СЛОВОВТІРНЕ ГНІЗДО З ДОМІНАНТОЮ «ЩАСТЯ» ТА ЙОГО ДЕРИВАЦІЙНА СЕМАНТИКА.....	11
Коротич К.В. ЛЮБОВ, ЩАСТЯ ТА СТРАХ У ТОТАЛІТАРНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ПРЕСІ).....	16
Куш Н.В. СТИЛІСТИЧНЕ МАРКУВАННЯ ВТОРИННИХ ОБСТАВИННИХ ПРИЙМЕННИКІВ СПОСОБУ ДІЇ.....	21
Левченко Т.М. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖАРГОННИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	27
Лещенко Т.О., Бондар Н.В., Жовнір М.М. СИНТАКСИС ФАХОВОГО СТОМАТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ.....	33
Масло О.В., Волкова І.В. ФУНКЦІЇ НОМІНАЦІЙ РОСЛИННОГО СВІТУ В ЗАГОЛОВКАХ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ.....	37
Новікова О.О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....	41
Овсієнко А.С. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ ЛЕКСЕМИ <i>РЕВОЛЮЦІЯ</i> В МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	47
Петрина Х.В. АЛЮЗІЯ ЯК ЗАСІБ МОВНОЇ ГРИ В УКРАЇНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ.....	52
Тараненко К.В. ЛІНГВОЦИНІЗМИ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ: ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	56

РОЗДІЛ 2

РОСІЙСЬКА МОВА

Азарова Л.Е., Горчинская Л.В. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ КАК АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ.....	61
Гусєва О.І., Петько В.В. МЕДИЧНИЙ ТЕРМІН У ОПОВІДАННЯХ А.П. ЧЕХОВА ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	67
Радчук О.В. ЯЗЫКОВЫЕ РЕФЕРЕНТЫ ПОНЯТИЯ <i>ОТСУТСТВИЕ</i> В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	72

РОЗДІЛ 3

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Авдєєнко І.М. РОЗХОДЖЕННЯ В МОВЛЕННЄВІЙ ПОВЕДІНЦІ СУЧАСНИХ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК.....	78
Алексенко С.Ф. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В АНГЛІЙСЬКИХ КІНОРЕЦЕНЗІЯХ.....	82
Bieliaieva O.M., Lysanets Yu.V., Znamenska I.V., Rozhenko I.V., Nikolaieva N.M. THE USE OF PREPOSITIONS IN MEDICAL ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES.....	87
Ворона Т.О. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ СТУДЕНТІВ.....	91
Іванотчак Н.І., Параска В.С. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ХОРОБРІСТЬ У МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОМУ ФІЛЬМІ «ВІДВАЖНА».....	96
Камінська М.О., Макухіна С.В. УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ ШЛЯХОМ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	101
Карпенко Г.М. ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО СЛОГАНУ В РЕКЛАМІ.....	106
Кондрук А.Ю. ІЛЛОКУТИВНІ ЦІЛІ ЛИЦЕМІРНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ.....	111
Корягіна А.Ю. ГЕНДЕРНИЙ ТА ВІКОВИЙ АСПЕКТИ ВАРІАТИВНОСТІ МОВЛЕННЯ СЛУЖБОВЦІВ НІМЕЧЧИНИ.....	117
Межусва І.Ю. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ.....	121

Олійниченко О.В. МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ.....	126
Ревенко В.В. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В ЗАГОЛОВКАХ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ.....	133
Строченко Л.В. МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ « <i>GENIUS</i> » В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	137

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LITERATURE**

Bolotnikova A.P. INTENSIFIERS OF POLITE VOCATIVES.....	7
Ilienikova V.V. LEXIC AND VOCABULARY NEST FORMATION WITH THE DOMINANT OF THE WORD “ <i>HAPPINESS</i> ” AND ITS DERIVATIVE SEMANTICS.....	11
Korotych K.V. LOVE, HAPPINESS AND FEAR IN THE TOTALITARIAN VIEW OF THE WORLD (ABOUT THE FUNCTIONING OF EMOTIVE VOCABULARY IN THE UKRAINIAN SOVIET PRESS).....	16
Kushch N.V. STYLISTIC MARKING OF SECONDARY ADVERBIAL PREPOSITIONS OF MANNER.....	21
Levchenko T.M. FUNCTIONING OF JARGON FRASEOLOGICAL UNITS IN THE MASS MEDIA LANGUAGE.....	27
Leshchenko T.O., Bondar N.V., Zhovnir M.M. SYNTAXIS OF PROFESSIONAL DENTAL DISCOURSE: TO THE NATIONAL BASIS.....	33
Maslo O.V., Volkova I.V. FUNCTIONS OF NOMINATIONS OF THE VEGETABLE WORLD IN THE TITLES OF TEXTS OF MODERN UKRAINIAN PROSE.....	37
Novikova O.O. STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF INTRODUCTORY CONSTRUCTIONS IN ARTISTIC TEXTS OF MODERN UKRAINIAN WRITERS.....	41
Ovsiienko A.S. FUNCTIONAL-STYLISTIC EXPRESSIONS OF THE LEXEM <i>REVOLUTION</i> IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN MASS MEDIA.....	47
Petryna Kh.V. ALLUSION AS A MEANS OF LANGUAGE GAMES IN THE UKRAINIAN POSTMODERN ARTISTIC TEXTS.....	52
Taranenko K.V. LINGUISTIC CYBERBULLYING IN INTERNET DISCOURSE: THE ECOLINGUISTIC ASPECT.....	56

SECTION 2**RUSSIAN LANGUAGE**

Azarova L.E., Horchynskaia L.V. PHRASEOLOGISMS AS AN ASPECT OF STUDYING VOCABULAVG BY FOREIGN STUDENTS.....	61
Husieva O.I., Petko V.V. MEDICAL TERMS IN ANTON CHEKHOV’S STORIES AS THE MAIN ELEMENT OF LITERARY TEXT.....	67
Radchuk O.V. LANGUAGE REFERENTS OF THE NOTION OF <i>ABSENCE</i> IN THE RUSSIAN LANGUAGE.....	72

SECTION 3**GERMANIC LANGUAGES**

Avdieienko I.M. DIFFERENCES IN SPEECH BEHAVIOR OF MODERN MEN AND WOMEN.....	78
Aleksenko S.F. VERBALIZATION OF THE CATEGORY OF EVALUATION IN THE ENGLISH FILM REVIEWS.....	82
Bieliaieva O.M., Lysanets Yu.V., Znamenska I.V., Rozhenko I.V., Nikolaieva N.M. THE USE OF PREPOSITIONS IN MEDICAL ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES.....	87
Vorona T.O. ELECTRONIC RESOURCES AS A WAY TO WIDEN STUDENTS’ VOCABULARY.....	91
Ivanotchak N.I., Paraska V.S. VERBALIZATION OF THE CONCEPT COURAGE IN THE ANIMATED FILM “BRAVE”.....	96
Kaminska M.O., Makukhina S.V. IMPROVEMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS-AGRARIANS BY INCREASING MOTIVATION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES.....	101
Karpenko H.M. EXPRESSIVE VOCABULARY OF THE MODERN ENGLISH TAGLINE IN ADVERTISING.....	106
Kondruk A.Yu. THE ILLOCUTIONARY GOALS OF THE HYPOCRITICAL UTTERANCES.....	111
Koriahina A.Yu. GENDER AND AGE ASPECTS OF VARIABILITY IN GERMAN OFFICIALS’ SPEECH.....	117
Mezhuieva I.Yu. PROBLEMS OF USING THE INTERNET IN TEACHING BUSINESS ENGLISH.....	121

Oliinychenko O.B. METHODS OF ACTIVATING THE EDUCATIONAL PROCESS IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIAL PURPOSES.....	126
Revenko V.V. PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE HEADLINES OF MODERN BRITISH AND AMERICAN WEB-BASED MEDIA.....	133
Strochenko L.V. MOTIVATIONAL FEATURES OF THE CONCEPT “ <i>GENIUS</i> ” IN THE ENGLISH LANGUAGE.....	137

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'366.5:371.81=161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.1>

ПОШИРЮВАЧІ УВІЧЛИВИХ ВОКАТИВІВ

INTENSIFIERS OF POLITE VOCATIVES

Болотнікова А.П.,

orcid.org/0000-0003-4781-7475

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

У статті на матеріалі української мови описано поширювачі ввічливих вокативів. Поширювачі ввічливих вокативів виражають значення привернення й підтримання уваги. Увиразнено здатність мовця посередництвом вокатива керувати комунікативним процесом, здійснюючи прагматичну стратегію впливу на інтелектуальну, вольову та емоційну сфери адресата.

Обґрунтовано їхнє вживання, зумовлене реалізацією стратегій позитивної й негативної ввічливості та комунікативно-прагматичними пресупозиціями. З'ясовано, що інтенсифікатори посилюють основний індикатор і покликані увиразнювати інтенцію мовця з метою встановлення доброзичливих міжособистісних стосунків та ввічливої атмосфери спілкування.

Доведено, що ввічливість – це комунікативно-прагматична категорія, покликана регулювати процес спілкування й сприяти формуванню гармонійних, доброзичливих та паритетних взаємин за допомогою конкретних мовних одиниць, зокрема поширювачів увічливих вокативів. Виявлено внутрішньомовні механізми репрезентації ввічливості, яка знаходить свою реалізацію в вербальних одиницях і категоріях усіх рівнів. Зважаючи на поставлену мету й дослідницькі завдання, до аналізу залучено лінгвальні одиниці, що є носіями семантичних значень. З-поміж поширювачів увічливих вокативів виокремлено атрибутивний на позначення ставлення до адресата та на позначення оцінки адресата, промінальний, демінутив як особливий індикатор.

Зроблено висновки, що атрибутивні поширювачі, що маркують ставлення до адресата, характерні для всіх без виключення звертань. Атрибутивні поширювачі, що маркують оцінку адресата релевантні для всіх вокативів, хоча з певними обмеженнями. Прономінальні поширювачі притаманні не всім вокативам. Демінутиви займають особливе місце, оскільки їх вживання завжди зумовлене ситуацією спілкування, рівнем знайомства, близькості.

Ключові слова: категорія ввічливості, увічливий вокатив, атрибутивний поширювач, промінальний поширювач, демінутив.

The article on the Ukrainian language describes the intensifiers of polite vocatives. Vocative case expresses the importance of attracting and maintaining attention. The speaker's ability to control the communicative process by means of vocative case through the mediation of the speaker has been determined, implementing a pragmatic strategy of influence on the intellectual, volitional and emotional spheres of an addressee.

Their usage due to the implementation of strategies of positive and negative politeness and communicative-pragmatic presupposition has been grounded. Intensifiers have been found to reinforce the core indicator and are intended to express the speaker's intentions in order to establish friendly interpersonal relationships and a friendly atmosphere of communication. It has been found out that politeness is a communicative-pragmatic category intended to regulate the communication process and to promote the formation of harmonious, benevolent and parity relationships with the help of specific linguistic means, in particular the intensifiers of polite vocatives.

The internal mechanisms of representation politeness, which finds its realization in linguistic units and categories of all levels, have been revealed. Taking into consideration the research purpose and objectives, the analysis of verbal units, which carry semantic categories. Among the intensifiers of polite vocatives attribution intensifier, pronominal intensifier, deminitive as a special indicator.

It is concluded that attribution intensifier that mark the relationship to the addressee are characteristic of all without exception. Attribution intensifier that mark the recipient's score relevant to all vocatives, albeit with some limitations. Pronominal intensifier are not inherent in all vocals. Deminitives occupy a special place, because their use is always conditioned by the situation of communication, level of familiarity, intimacy.

Key words: category of politeness, polite vocative, attribution intensifier, pronominal intensifier, deminitive.

Постановка проблеми. В експлікації інтенцій мовців надзвичайно важливу роль відіграють вербальні засоби, які «виражають високу праг-

матичну спрямованість на адресата, створюючи ефект його присутності» [2, с. 80]. Із метою увиразнення вокативів увічливості співрозмовники

найчастіше вдаються до поширювачів, з-поміж яких: прикметники та присвійні займенники. Все частіше звертають увагу на специфіку функціонування поширювачів увічливих вокативів як маркерів підвищення значимості співрозмовника, шанобливого, приязного, пошанного ставлення до нього. Інтенсифікатори посилюють основний індикатор, часто втрачаючи власне семантичне значення. Вони покликані увиразнювати інтенцію мовця з метою встановлення доброзичливих міжособистісних стосунків та ввічливої атмосфери спілкування, переважно сприяють реалізації стратегій позитивної ввічливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функції та значення поширювачів увічливих вокативів вивчали Н. Баландіна [2], О. Миронюк [5], О. Мокляк [6], М. Скаб [8], М. Телеки [9], І. Шкіцька [10] та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поширювачів увічливих вокативів в українській мові.

Виклад основного матеріалу. З-поміж поширювачів увічливого вокатива виокремлено атрибутивний на позначення ставлення до адресата та на позначення оцінки адресата, промінальний, демінутив як особливий індикатор.

Атрибутивний поширювач на позначення ставлення до адресата

У сучасному мовленнєвому етикеті українців гоноративний вокатив *пан/пані* найчастіше вживається з поширювачами атрибутивної семантики: *шановний (-а, -і)*, *вельмишановний (-а, -і)*, *поважний (-а, -і)*, *високоповажний (-а, -і)*, *вельмиповажний (-а, -і)*, *вельможний (-а)*, які узгоджуються з ним у роді, числі, відмінку: *Шановні пані і панове! Шановний пане, я Вам не перешкоджаю? Вельмишановна пані, спілкування з Вами – це насолода! Шановні панство! Вельмишановні панство! Поважний пане! Поважна пані! Високоповажні панове! Шановні пані та панове! Вельможний пане!*

Такі мовні індикатори виражають різні експресивні оцінки та ставлення до адресата у відповідній мовленнєвій ситуації. У препозиції "виконують не стільки оцінку, скільки етикетну функцію" [9, с. 121]. Характерною семантичною функцією для атрибутивних поширювачів є маркування ставлення мовця до адресата [7].

З-поміж одиниць цього типу найбільш поширеними є емоційно-нейтральні звертання, спрямовані на вираження шанобливого ставлення мовця до реципієнта: *Шановний пане, Ваша праця не марна! Вельмишановні пані і панове, дякую за виявлену мені честь виступати перед*

такою поважною аудиторією. Ступінь увічливості підвищується за умови поєднання вокатива *добродій/добродійка* і вокатива *пан/пані*, а також атрибутивного поширювача *шановний (-а)*, *вельмишановний (-а)* *вельмиповажний (-а)*, *високоповажний (-а)* у препозиції.

У такий спосіб висловлення зміщується у сферу офіційної ситуації, звучить більш урочисто, піднесено: *Пане добродію, почекайте, я хочу вам ще щось сказати!.. Дозвольте, шановний добродію, і мені слово сказати! Високоповажний добродію, звертаюся до Вас у справі... Дякую пане добродію! Здоровенькі були, панове добродію! Я Вам не заважаю, пане добродію?* Вокатив *пан/пані+титулатура* також часто поширено атрибутивними *шановний, вельмишановний, високошановний, поважний, вельмиповажний, високоповажний*, що надає висловленню урочистості: *Шановний Пане Президенте, Шановний Пане міністре, Шановна Пані директор, Шановна Пані професор.*

Такі вокативи з поширювачами видаються більш ефективні і доцільні в офіційній ситуації спілкування. Вокатив *пан/пані + ім'я* у поєднанні з атрибутивним поширювачем *високоповажний (-а)*, *шановний (-а)*, можуть надавати висловленню додаткового відтінку урочистості: *Високоповажний пане Миколо! Шановна пані Надіє! Високошановна пані Ольго!*

Рівень офіційності вокатива *пан/пані+прізвище* може дещо зменшуватися в поєднанні з атрибутивним поширювачем *шановний, вельмишановний, високошановний, поважний, вельмиповажний, високоповажний*: *Шановний пане Петренко! Дорога пані Степаненко!* Такі вокативи позначені додатковою ввічливістю, рівнем поштивості, поваги до співрозмовника. Уживання ж ізольовано атрибутивного поширювача *шановний/шановна* сприймають як неввічливе, а подекуди і грубе висловлення часто з інтенцією погрози: *Шановний, коли з'явиться стаття в обробці? Шановна, це одне зауваження і будемо прощатися!*

Атрибутивний поширювач на позначення оцінки співрозмовника

Адресиви з атрибутивним поширювачем на позначення оцінки співрозмовника є чисельними в українській лінгвокультурі. Вони «відтворюють стилістичне пониження або підвищення ступеня емотивності спілкування й мають своєрідний відтінок, який дозволяє визначити характер взаємин, міжособистісну дистанцію між адресантами» [7, с. 123].

Атрибутивні поширювачі на позначення оцінки співрозмовника *любий (-а)*, *ласкавий (-а)*, *коханий (-а)*, *дорогий (-а, -і)* вокатива *пан/пані* надають висловленню інтимного забарвлення: *Люба*

пані, прошу вас! (Г. Тарасюк); *Коханий пане!* (Л. Кононович); *На добридєнь, ласкава...е-е... пані!* (Л. Кононович); *Дорогий пане! Дорога пані!* (*Дорога, люба, ласкава, добра*) панно! *Іви, добродію, і панно (хіба звучить не бездоганно?)* (Д. Білоус); *На добридєнь, ласкава панно!* (Л. Кононович).

Такі мовні кліше вказують на дружню прихильність, доброзичливість, приязнь і є виразною ознакою українського мовного етикету. М.С. Скаб наголошує, що в таких висловленнях, які виконують одночасно номінативно-спонукальну та атрибутивну функцію, часто атрибутивна функція стає провідною, а номінативно-спонукальна виступає на другий план [8, с. 114].

Поширення гоноративного вокатива *добродій/добродійка* атрибутивними поширювачами *любий, щирий, дорогий, ласкавий, коханий* зміщує його в сферу товариського, інтимного спілкування: *Любий добродію! Щирий добродію! Добродію ласкавий!* Крім демонстрування поваги, такі вокативи трактують як маніпуляцію адресатом («розраховую на прихильне ставлення»). За допомогою атрибутивного поширювача *рідний, любий*, які мають чисто етикетне навантаження, дбають про зацікавлене, доброзичливе, прихильне ставлення до адресата: *Миколо, братику рідний! Рідна доню, ти для мене наймиліша! Рідні мої, дорогі ви найкращі в світі! Любі брати і сестри, кохані українці!* Оклична інтонація та повтори надають таким висловленням експресивності. Вокатив *друже / подруго* завдяки оцінним словам, що входять до його структури, вносить позитивну тональність у процес спілкування: *Маю до тебе справу, милий друже. Кохана подруго, як же ми давно не бачилися!*

Прономінальний поширювач

Для реалізації тактики підвищення значимості адресата, прихильності до нього доцільним є використання прономінального поширювача (*мій, моя, моє, мої, наш, наша, наше, наші*). «Комбінаторне вживання займенникових слів у звертанні містить обмеження, природа яких має статусно-оцінний характер» [3, с. 226].

З-поміж увічливих вокативів із цим поширювачем частотним є вокатив на позначення родинних та дружніх взаємин: *Друже мій вірний! Подруго моя, щоб я без тебе робила?! Доню моя, зоре моя! Люба моя сестро! Друзі мої щирі! Синочку наш, як же ти там поживаєш? До побачення, дорогі наші!* тощо. Такі висловлення характеризуються довірою, щирістю, відданістю, демонструють симпатію між комунікатами: *Подруго моя щира! Ви що питимете, мій друже?* (В. Домонтович). Окремо варто наголосити на інверсії – вживання

присвійного займенника в постпозиції до вокатива. Такі мовні кліше виконують, крім вокативної, емотивну функцію – репрезентують оцінну характеристику співрозмовника, яка ускладнюється емоційним та експресивним почуттям мовця (радість, щирість, доброзичливість тощо), демонструють позитивну настанову мовця А.М. Агафонова зауважує, що «для виразного мовлення адресант обдуманно використовує стилістичні засоби інверсії на позначення характеристики адресата... Інверсія займенникового прикметника концентрує у висловленні максимум думки і почуття автора» [1, с. 182].

Прономінальний поширювач також властивий афектонімам: *Котику мій смачнєсенький, а дай же я тебе поцілую!* (Л. Кононович); *То як, соколики мої, - спитав Шеремет, - що далі будемо робити?* (Ю. Покальчук). Їхній реєстр надзвичайно різноманітний і широкий у будь-якій мові. За умови додавання до гоноративного вокатива *добродій/добродійка* прономінального поширювача *мій* висловлення зміщуються в сферу дружнього спілкування: *Правда, правда, Добродію мій любий!* (П. Куліш). *Чи ви, добродію мій Василю, сам отут, у Ключаревому саду перебуваєте?* (Р. Федорів). Вокатив *пан/пані+ім'я* у поєднанні з емоційно-експресивними прономінальними поширювачами надає висловленню ефекту неповторності, індивідуальності, доброзичливості, теж зміщуючись у сферу інтимно-дружнього спілкування: *Любий наш пане Степане! Дорога наша пані Ганно!*

Отже, прономінальні поширювачі *мій, моя, моє, мої, наш, наша, наше, наші* увічливих вокативів мають особливе значення: надають спілкуванню особливої інтимності. Найчастіше вживаються при звертанні до близьких друзів та родичів. Можна розглядати такі вокативи як продуктивний тип утворення нових звертань.

Демінутив як особливий індикатор увічливих вокативів

Використання демінутивів мовцем свідчить про його симпатію, психологічну близькість з адресатом, тому демінутив є релевантним для досягнення більш дружніх взаємин між комунікатами. Високий рівень психологічної близькості, інтимізації репрезентований в оцінно-експресивних словах мовця. Українській мові з-поміж інших слов'янських мов притаманні зменшувально-пестливі форми власних імен. Це явище широко репрезентоване поєднанням оцінного елемента з ідентифікуючим у семантиці звертання та суфіксальними утвореннями вокативів власне ім'я: *Аліночко, Надійко, Ніночко, Аллочко, Ладонько, Михасику, Сергійку, Віталічку, Ромчику* тощо.

Демінутивна форма імені використовується мовцем до близьких друзів, до родичів. У такий спосіб мовець реалізує тактику підвищення значимості співрозмовника, зменшення персональної дистанції між співрозмовниками та висловлення доброзичливості. Реєстр спілкування – невимушений [7, с. 66]. Уважається, що «діапазон почуттів, які можна висловити суфіксальними формами імен, надзвичайно багатий і широкий – від шанобливо-приятного і ніжно-ласкавого до насмішкуватого, осудливого, презирливого» [4, с. 77].

Вживання демінутивів як індикатора ввічливої адресатності має прагматичну мотивацію – вираження позитивних почуттів, носії їх не тільки полюбляють, а потребують. А. Вежбицька наголошує: «особливо цінується доброзичливе ставлення в стосунку до адресата. Це тепло в міжлюдських узаємних пов'язанях з культурним скриптом, який знаходить віддзеркалення у вербальній і невербальній комунікації: відчуваю щось добре у відношенні до тебе, тому, коли говорю щось тобі, хочу щось добре для тебе зробити» [13, с. 166–167].

У певній ситуації за конкретних обставин мовець використовує демінутив як індикатор ввічливої адресатності, вкладає в нього певну іллокутивну силу та можливо очікує на виразний перлокутивний ефект. Демінутиви найчастіше використовуються для впливу на дітей: *Ладочко, прибери, будь ласка, свої іграшки!*; на молодших за віком: *Миколко, відкривай підручник, урок почався!* та в ситуаціях флірту: *Оксаночко, я маю два квитки в театр!* і зрідка – у ділових відносинах при звертанні «вищого» до «нижчого»: *Юлечко, до мене в палату хвора поступа, опишіть, будь ласка, історію її хвороби...*

Подібні комунікативні ситуації передбачають отримання вигоди для адресанта, тому демінутив слугує як засіб підвищення ефективності досягнення мети адресанта. Їх часто вважають засобами маніпуляції та здійснення впливу. Вокативи в поєднанні з емоційно-експресивними демінутивами надають висловленню щирості, доброзичливості, зміщуючись у сферу інтимно-дружнього спілкування: *Дороженький пане Іванку! Шановна пані Ніночко!* «У звертаннях до найближчих людей має панувати доброта, ніжність, чуйність, повага. І насамперед з ласкою звертаймось до матерів», – наголошує І. Ющук [11, с. 29]: *маму, мамусю, мамусенько, мамусечко, мамонько, мамочко, мамуню, мамуню, мамунечко, мамулю, матінко, матіночко, матусенько, ненько, ненечко.*

Далі вчений зазначає, що трохи «менше ніжних висловів набереться у звертанні до батька» [11, с. 30]: *татку, таточку, татуню, татусю,*

татоньку, татунечку. Вокативи родинного й дружнього типу характеризуються вживанням демінутивів у кличному відмінку: *бабусю, бабуся, бабусячко, бабуню, бабцю, дідусю, дідуню, дідунечку, дідусечку, братику, братуню, братусю, сестронько, сестрице, сестронько, сеструню, сестриченько, донечко, доненько, донцю, доцю, синку, синачку, синуню, кумчику, кумасю, кумцю, кумонько, подружко, подруженько* тощо.

Мовець, уживаючи демінутив, модифікує комунікативні взаємини з адресатом у бік більш ефективного спілкування, шляхом демонстрування свого позитивного й доброзичливого ставлення до співрозмовника, дбає про психологічний зв'язок із співбесідником. Як переконливо зазначає М. Марцяник: «Адресат, який відчуває, що партнер його шанує, є більш відкритий до діалогу, більш охочий до співпраці, до порозуміння» [12, с. 78].

Часто можна спостерігати вживання вокатива *братику, братоньку, братчику, сестронько, сестричко* у звертанні до осіб, які не пов'язанні родинним зв'язком: *Вибачайте, братику любий, що турбую Вас своїми проханками... Подай, братоньку, руку... Сестронько, допоможи підвестися... Сестричко, мені тебе послала доля! Ця національно специфічна мовна формула української лінгвокультури свідчить про дружнє, приятне, щире ставлення до адресата, характеризує ввічливе спілкування в паритетній ситуації.*

Подібну функцію виконують вокативи *синачку, синку, донечко, доцю, донцю: Синку, дай води напитися! Синачку, де найближча аптека? Донечко, скільки коштують помідори? Спасибі тобі, доцю!* у ситуації звертання старшого за віком до молодшого. Але є підстави вважати звертання до незнайомої людини: *тітонько, дядечко* фамільярними: *Тітонько, Ви виходите на наступній зупинці? Дядечко, подайте мені валізу!* Іноді можна спостерігати комічні ситуації. Для уникнення цього в українській мові маємо ввічливі індикатори *пан/пані*, порівняйте: *Пані, Ви виходите на наступній зупинці? Пане, подайте мені валізу!*

Отже, демінутив у формі кличного відмінка є одним із прийомів емоційного впливу. Він дозволяє зменшити «соціальну дистанцію» між комунікантами та встановити психологічний контакт, що створює атмосферу взаєморозуміння, довіри й близькості. Цей мовний індикатор маркує позитивну оцінку, яка міститься в пропозиції висловлення, а також позитивний емоційний стан мовця та доброзичливе ставлення до адресата, сприяє збереженню його «позитивного лику» та задовольняє його потребу бути визнаним іншими членами суспільства. Оскільки демінутив як мовний

індикатор увічливої адресатності є також засобами досягнення впливу, то його вживання сприяє уникненню комунікативних невдач та забезпеченню бажаного перлокутивного ефекту.

Висновки. Атрибутивні поширювачі, що маркують ставлення до адресата, характерні для всіх без виключення звертань (*пан/пані, добродій/добродійко, пан/пані+титулатура, пан/пані+ім'я, пан/пані+прізвище, ім'я та по батькові*). Майже невласиві для афектонімів та частково властиві для вокативів гендерного та родинного типів. Атрибутивні поширювачі, що маркують оцінку

адресата, релевантні для всіх вокативів, але дещо обмежені для гендерного типу.

Прономінальні поширювачі теж притаманні більшості вокативів, крім *пан/пані+титулатура, пан/пані+прізвище* та вокативів гендерного зразка. Демінутиви посідають особливе місце з-поміж ввічливих вокативів, оскільки їх вживання завжди зумовлене ситуацією спілкування, рівнем знайомства, близькості.

Перспективним є продовження досліджень інтенсифікаторів та мінігаторів іллокутивної сили ввічливих висловлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агафонова А.М. Авторизовані звертання у мові творів Т.Г. Шевченка. *Шевченко і Поділля* : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 1999. С. 181–184.
2. Баландіна Н.Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті : монографія. Київ : АСМІ, 2002. 332 с.
3. Карасик В.И. Язык социального статуса. Москва : Ин-т языкознания РАН ; Волгоградский государственный педагогический институт, 1992. 330 с.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища школа, 1987. 353 с.
5. Миронюк О.М. Історія українського мовного етикету. Звертання. Київ: Логос, 2006. 167 с.
6. Мокляк О.І. Лінгвопрагматичні характеристики українських афектонімів : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Полтава, 2015. 283 с.
7. Полонский А.В. Категориальная и функциональная сущность адресатности. Москва, 1999. 142 с.
8. Скаб М.С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.
9. Телеки М.М., Шинкарук В.Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру. Київ : Видавництво МДГУ імені Петра Могили, 2007. 176 с.
10. Шкіцька І.Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект : монографія / за наук. ред. проф. В.М. Бріцина. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.
11. Ющук І.П. Похвала звертанням. *Дивослово*. 2015. № 1. С. 27–31.
12. Marcjanik M. Grzeczność w komunikacji językowej. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. 166 s.
13. Wierzbicka A. Język – umysł – kultura / pod red. Jerzego Bartmińskiego. Warszawa : PWN, 1999. 593 s.

УДК 81.161.2'373.611:17.023.34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.2>

ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНЕ ГНІЗДО З ДОМІНАНТОЮ «ЩАСТЯ» ТА ЙОГО ДЕРИВАЦІЙНА СЕМАНТИКА

LEXIC AND VOCABULARY NEST FORMATION WITH THE DOMINANT OF THE WORD “HAPPINESS” AND ITS DERIVATIVE SEMANTICS

Ільєнкова В.В.,

orcid.org/0000-0001-5707-3364

аспірант кафедри української мови

Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

У статті розглянуто структурно-семантичні особливості словотвірного гнізда як найбільшого репрезентанта словотвірного потенціалу слова. Досліджено феномен дериваційного потенціалу слова як мовної категорії. Проаналізовано дериваційну семантику лексико-словотвірного гнізда з вершиною «щастя», розкрито значення іменника «щастя».

В українській мові визначають приблизно 17 000 словотвірних гнізд, серед них є 12 000 гнізд із двох слів, і решта гнізд, які об'єднують декілька словотвірних ланцюжків. Однак у «Кореневому гніздовому словнику української мови» ми не знаходимо словотвірного гнізда до абстрактної лексеми «щастя». У ході аналізу кількох словникових

статей розробили словотвірне гніздо з вершиною «щастя», який має значення «задоволення, радість», тож усім похідним кореням у словотвірному гнізді властива спільна семантична ознака – значення «задоволення, безмежна радість, везіння, удача». Словотвірне гніздо кореня щаст-, щас- має складну систему дериваційних і семантичних відношень між дериватами. У ході дослідження було з'ясовано, що основа-вершина словотвірного гнізда «щастя» породжує парадигму похідних на ґрунті мови-реципієнта, які є різноманітними за структурою і значенням. За допомогою 20 суфіксів -лив-, -ячк(о)-, -иц-, -ен-, -л-, -ец-, -н-, -ив(о)-, -о-, --і/и-, -ти/ть-, -ч-, -ик-, -ість, -ств(о)-, -ник-, -еньк-, -іш-, -ш-, -юва- будується вся лексико-семантична структура дериваційного гнізда до лексеми щастя.

Сама основа виявляє високу словотвірну валентність під час творення похідних другого ступеня деривації (щасниця, щасливець, щасливиця, щасливість, щасливість, нещасник, нещасний, щасливенька, нещасливий, щасніший, щасливіший, щасливий, щасно, щасливо, щастити, щастить). У цьому гнізді маємо таку співвіднесеність дериватів за ступенями похідності, що нерівномірно розташовані на шістьох ступенях деривації: I ступінь – 4, II ступінь – 16, III ступінь – 13, IV ступінь – 8, V ступінь – 4, VI ступінь – 1. Їхня загальна кількість у гнізді становить 46 лексем.

Ключові слова: дериваційна семантика, лексико-словотвірне гніздо, словотвірне гніздо, дериваційне гніздо, деривати, лексема щастя.

The article deals with the structural-semantic features of the word-forming nest as the largest representative of word-forming potential of the word. The phenomenon of the derivative potential of a word as a linguistic category is investigated. The derivative semantics of the lexical-word-nest with the top "happiness" is analyzed, the meaning of the noun "happiness" is revealed.

There are approximately 17,000 word-forming nests in the Ukrainian language, including 12,000 two-word nests and the remaining nests that combine several word-forming chains. However, we do not find the word-nest in the "Кореневому гніздовому словнику української мови" to the abstract token of "happiness". During the analysis of several vocabulary articles, they developed a word-forming nest with the top of "happiness".

The word-forming nest of the root of щаст-, щас- has a complex system of derivative and semantic relations between derivatives. In the course of the study, it was found that the base-top of the word-forming nest of "happiness" gives rise to a paradigm of derivatives based on the recipient language, which are diverse in structure and meaning. The very basis exhibits high word-valence in the derivation of derivatives of the second degree of derivation (щасниця, щасливець, щасливиця, щасливість, щасливість, нещасник, нещасний, щасливенька, нещасливий, щасніший, щасливіший, щасливий, щасно, щасливо, щастити, щастить).

In this nest we have such derivatives correlation by degrees of derivation, which are unevenly distributed on six degrees of derivation: I degree – 4, II degree – 16, III degree – 13, IV degree – 8, V degree – 1. Their the total number in the nest is 46 tokens.

Key words: derivatives of semantics, lexical word-formation nest, word-formation nest, derivatives nest, derivatives, lexeme happiness.

Постановка проблеми. Інтерес сучасних мовознавців помітно посилюється до вивчення вербальних засобів репрезентації емоційної сфери людини. Емоції – це психічні стани й процеси, у яких відображується безпосереднє, ситуативне переживання життєвих явищ, зумовлене їхнім відношенням до потреб суб'єкта [8, с. 120].

Емоції виникають як узагальнена чуттєва реакція у відповідь на різні за характером екзогенні та ендогенні сигнали, які зумовлюють певні зміни у фізіологічному стані організму – породжують у свідомості людини не образи предметів і явищ, а переживання. Емоції диференціюють на два класи: 1) позитивні, зумовлені сприятливим для організму розвитком подій або позитивними впливами, а тому спонукають суб'єкта до їх збереження, 2) негативні, які стимулюють активність організму, спрямовану на уникнення або усунення шкідливих впливів [8, с. 120]. Емоції базальні – нечисленні вроджені емоції, на основі яких розвиваються й формуються складніші, соціально зумовлені емоційні процеси. У психології до них відносять радість, здивування, горе, огиду, страх і гнів [8, с. 121]. Емоція – це щось, що переживається як почуття, яке мотивує, орга-

нізує і направляє сприйняття, мислення та дії [12, с. 27].

Науковці з-поміж різних видів емоцій виокремлюють *базові*, до яких уналежнюють такі як цікавість, радість, подив, печаль, гнів, відраза, презирство і страх (зокрема, цю версію маємо в працях К.Е. Ізарда) [12, с. 64], а також *набуті*. Дослідники по-різному визначають кількість базових емоцій: від 6 до 14. Серед широкого обсягу різногалузевих досліджень емоцій є такі, що зосереджені лише на одній складовій частині різноманіття емоційного спектра, інші – торкаються всіх видів психологічних станів людини.

У лінгвістиці назви людських емоцій досліджувалися спорадично (В. Гак, Дж Лакофф, Н. Красавський, В. Леонт'єв, В.І. Шаховський та ін.). Об'єктами лінгвістичного вивчення й опису стали процеси й результати вербалізації таких базових емоцій: страх (О. Вовк, С. Зайкіна, Л. Малецький, В. Жила, Я. Сазонова), печаль (М. Федечко, І. Черноусова), гнів (А. Вежбицька, О. Левченко, С. Перепльотчикова), горе (Л. Азарова, О. Дяконова), здивування (М. Степанюк), радість (А. Казбан, А. Пеньковський, Ю. Шамаєва). Як бачимо, увага лінгвістів здебільшого зосереджена

на дослідженні мовних засобів репрезентації негативних емоцій, тоді як вивчення результатів вербалізації емоцій позитивного спектру майже не трапляється. Тож наша розвідка є спробою заповнити наявну лакуну в лінгвістичному опрацюванні слів на позначення емоцій радості, до яких належить почуття щастя.

Сукупність слів, що об'єднані кореневими морфемами та пов'язані семантично, утворюють словотвірне гніздо. Українські лінгвісти (К. Городенська, О. Земська, І. Ковалик, О. Тихонов) стверджують, що головною умовою існування словотвірного гнізда, яке організоване послідовним підпорядкуванням групи спільнокорневих слів, є наявність семантичної та структурної взаємозалежності його компонентів.

Постановка завдання. Мета статті – схарактеризувати структурно-семантичні особливості словотвірного гнізда з вершиною «щастя».

Об'єктом дослідження поданої роботи є лексико-словотвірне гніздо з домінантою «щастя», предметом дослідження – пропозиційно-семантична організація лексико-словотвірного гнізда з домінантою «щастя».

Виклад основного матеріалу. Слово *щастя* належить до абстрактної лексики, що становить вагому частину словника української мови як у плані історії мови, так і в плані її зв'язків із багатьма аспектами матеріальної і духовної культури народу. Лінгвокультурологічний підхід до аналізу лексико-словотвірного гнізда з вершиною *щастя* передбачає дослідження історичних і сучасних мовних фактів, у яких об'єктивовані уявлення представників певної лінгвоспільноти про щастя як гіперболізовану емоцію радості (адже між поняттям *щастя* існує щільний семантичний зв'язок із поняттям *радість*: щаслива людина радіє більше й частіше, ніж нещаслива [12, с. 183]).

Лексема *щастя* має три значення, зафіксовані у Словнику української мови: 1. Стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь. 2. Досягнення, успіх, удача. 3. Доля, талан [10, с. 574].

В українській мові визначають приблизно 17 000 словотвірних гнізд, серед них є 12 000 гнізд із двох слів, і решта гнізд, які об'єднують декілька словотвірних ланцюжків. Однак у Кореновому гніздовому словнику української мови автор не виділяє словотвірного гнізда до слова *щастя* [3].

Словотвірне гніздо кореня *-щаст-, -щас-* – це складна система дериваційних і семантичних

відношень між дериватами. Парадигматичний потенціал вербалізації поняття *щастя* в словникових статтях найповніше виявляється на словотвірному рівні.

Вихідним, базовим словом є абстрактний іменник *щастя*, з коренем – *-щаст-, -щас-*, який має значення «задоволення, радість», тож усім похідним кореням у словотвірному гнізді властива спільна семантична ознака – значення «задоволення, безмежна радість, везіння, удача», які семантично і структурно (дериваційно) мотивуються іменником *щастя* (одним із його значень). Хоча різні члени словотвірного гнізда мають неоднакові значення, вони зберігають єдину смислову співвідносність завдяки кореновому слову, яке ніби цементує споріднені за структурою слова.

Розглянемо структурно-семантичні зв'язки в словотвірному гнізді з корнем *-щаст-, -щас-*, що складається зі слів, вилучених зі словникових статей.

Стилістично нейтральна абстрактна лексема *щастя* з погляду сучасного мовного сприйняття є кореневим похідним: *щаст/я* = *щас+лив+ий*, *щаст+и-ти* [9, с. 249]. За допомогою різних лексикографічних джерел [1; 5; 6; 7; 11] ми сформуваємо словотвірне гніздо до лексеми *щастя*, яке містить іменники, прикметники, прислівники, дієслова та дієприкметники (див. таблицю 1).

Простежмо за ходом створення слів від морфеми *щаст-я*. Зазвичай на нульовому ступені деривації ми маємо справу з основою слова, що збігається з кореневою морфемою. У нашому разі це чергування коренів *щаст-, щас-*. Перший крок деривації, додавання до кореня суфікса *-лив-*, сприяє утворенню слів – *щасливий*, що починає діяти як похідна основа. Від основи *щасливий* (результат першого кроку, тобто першого ступеня деривації) з додаванням інших суфіксів *-еньк-, -иш-, -ч-, -ик-* отримуємо нову твірну основу – *щасливенький, щасливіший, щасливчик*, що з'являється на другому ступені деривації. Приєднання префіксів *по-, не-* та постфіксів *-сь, -ся* до твірної основи формує третій крок, а отже, і третій ступінь деривації – *пощастити, щаститися, нещасливо*. Отримане шляхом цієї багатокрокової деривації слово й надалі може виступати в ролі похідної основи.

На шістьох ступенях словотворення разом із початковим твірним словом *щастя* виділено 46 похідних дериватів, що представлені 12 іменниковими, 8 прикметниковими, 4 прислівниковими, 22 дієслівними та дієприкметниковими дериватами (див. таблицю 2).

Таблиця 1

Словотвірне гніздо до лексики *щастя*

Частина мови (кількість)	Іменники (12)	Прикметники (8)	Прислівники (4)	Дієслова + дієприкметники (22)
Щастя	щастячко, щасливчик, щасливець, щасниця, щасливиця, щасливість, щасливство, нещастя, нещасливець, нещасник, нещасниця, нещасливість	щасливий, щасливенький, щасний, щасніший, щасливіший, щасливіший, нещасливий, нещасний.	щасливо, нещасливо, щасно, нещасно	щастить, щастити, щасніти, щаститися, щасливіти, щасли- вити, щасливитися, пощастити, пощаститися, пощасливити, пощасливіти, у(в)щасливити, у(в)щасливитися, у(в)щасливлювати, у(в)щаслив- лений, ощастити, ощасливити, ощасливитися, ощасливлювати, ощасливлюватися, ощасливлений, ощаснений
Разом	46 дериватів			

Таблиця 2

Схема словотвірного гнізда з вершиною *щастя*

	Ступінь деривації					
	I (4)	II (16)	III (13)	IV (8)	V (4)	VI (1)
Щ А С Т Я	щастячко нещастя щасний щасливий	щасниця щасливець щасливиця щасливість щасливство нещасник нещасний щасливенька нещасливий щасніший щасливіший щасливіший щасно щасливо щастити щастить	щасливчик нещасниця нещасливець нещасливість ощаснений щасливити щасливіти щасніти щаститися пощастити ощастити нещасливо нещасно	у(в)щасливлений ощасливлений щасливитися пощасливити пощасливіти пощаститися у(в)щасливити ощасливити	у(в)щасливлювати у(в)щасливитися ощасливлювати ощасливитися	ощасливлюватися

Отже, 1-й ступінь деривації представлений 4 дериватами (2 іменниковими, 2 прикметниковими) – *щаст-ячко*, *не-щастя*, *щас-ний*, *щасл-ивий*.

Розгалуження словотвірних гнізд починається з 2-го ступеня словотворення. На другому ступені від основи слова *щастя* утворено 16 похідних дериватів, серед яких 6 іменників, 5 прикметників, 2 прислівники, 2 дієслова, – *щас-н-иця*, *щас-лив-ець*, *щас-лив-иця*, *щас-лив-ість*, *щас-лив-ство*, *не-щас-ник*, *щас-лив-енька*, *не-щас-ний*, *не-щас-ливий*, *щас-н-іший*, *щас-лив-іший*, *щас-лив-иший*, *щас-н-о*, *щас-лив-о*, *щаст-и-ти*, *щаст-и-ть*. Крім того, дієслово другого ступеня словотворення *щастити* утворює найбільший за кількістю словотвірний ряд (14 дериватів до 6 ступеня).

3-й ступінь деривації представлений 4-ма іменниковими, 7-ма дієслівними та 2-ма прислівниковими дериватами: *щас-лив-ч-ик*, *не-щас-лив-ець*, *не-щас-лив-ість*, *не-щас-н-иця*, *о-щас-н-ений*, *щас-лив-и-ти*, *щас-н-і-ти*, *щас-лив-і-ти*, *щаст-и-ти-ся*, *по-щаст-и-ти*, *о-щаст-и-ти*, *не-щас-лив-о*, *не-щас-н-о*.

4-й ступінь виражений 8-ма дієслівними дериватами: *у(в)-щас-лив-л-ений*, *о-щас-лив-л-ений*, *щас-лив-и-ти-ся*, *по-щас-лив-и-ти*, *по-щас-лив-і-ти*, *по-щаст-и-ти-ся*, *у(в)-щас-лив-и-ти*, *о-щас-лив-и-ти*.

5-й ступінь представлений 4-ма дієсловами: *у(в)-щас-лив-л-юва-ти*, *о-щас-лив-л-юва-ти*, *у(в)-щас-лив-и-ти-ся*, *о-щас-лив-и-ти-ся*.

6-й ступінь має одне дієслівне утворення – *о-щас-лив-л-юва-ти-ся*.

Звернімо увагу на те, що під час творення дериватів до лексеми *щастя* використовуються 5 префіксів, а саме: *не-* (виражає протилежне значення – *нещастя, нещасний, нещасник, нещасниця, нещасливий, нещасливо, нещасно, нещасливець, нещасливість*), *о-* (поширення дії на великий простір або на кілька об'єктів, назване словами, від яких утворені відповідні дієслова – *ощаснений, ошастити, ошасливити, ошасливлений, ошасливитися, ошасливлювати, ошасливлюватися*), *по-* (словозмінний префікс для утворення форми доконаного виду – *пошастити, пошасливити, пошасливити, пошасливити, пошаститися*), *у(в)-* (має кілька значень: 1) під час утворення префіксованої форми від дієслівної основи префікс *у(в)-* супроводі суфікса *-а-* або *-ува-* може підкреслювати тривання процесу дії – *у(в)щасливлювати*; 2) певну групу становлять дієслова, у яких префікс *у(в)-* служить для означення певного наслідку від тієї чи іншої дії; але тут наслідок виступає не в безпосередньому зв'язку з тим, що визначається коренем слова, а лише як зумовлене ним, тобто є певною мірою вторинне по відношенню до змісту кореня слова – *у(в)щасливитися*; 3) префікс служить для увиразнення відтінку, що вноситься у значення слова іншим префіксом – *у(в)щасливити*) [2].

Зазначимо, що лексема *щастя* в словотвірному гнізді дає дев'ять префіксально-суфіксальних дериватів: *у(в)щас-лив-и-ти(ся), у(в)щас-лив-люва-ти, о-щаст-и-ти, о-щас-лив-ити(ся), о-щаслив-люва-ти(ся), по-щас-лив-и(и-)ти і по-щаст-и-ти(ся)*. Відомо, що творення відіменникових основ дієслівних дериватів, зокрема тих, що творяться префіксально-суфіксальним шляхом, свідчить про розповсюдженість іменника в мовленні.

Дієслівний дериват на *-ся* має самостійне значення й означає «ставати, робитися щасливим». Цей дериват є віддієслівним похідним на формальному рівні. На семантичному рівні він має множинну мотивацію.

За допомогою 20 суфіксів *-лив-, -ячк(о)-, -иц-, -ен-, -л-, -ец-, -н-, -ив(о)-, -о-, --і/и-, -ти/ть-, -ч-, -ик-, -ість-, -ств(о)-, -ник-, -еньк-, -іш-, -ш-, -юва-* будується вся лексико-семантична структура дериваційного гнізда до лексеми *щастя*.

Від лексеми *щастя* утворилися гіпокористична (пестлива) форма слова за допомогою суфіксів *-ячк-, -ч-+ -ик-, -еньк-* → *щастячко і щасливчик, щасливенький*, та компаративний відтінок слова (вищий ступінь порівняння) за допомогою суфіксів *-ш-, -іш-* → *щасливіший, щасливіший*.

Для утворення дієслівних форм слова використовують суфікси *-ти/ть-*, що вказує на стан, у якому перебуває людина (*щастить, щасли-*

вити), а суфікс *-ува(-юва-)* віддавна означає багатократність і виступає як суфікс вторинної імперфективації, що утворює дієслова недоконаного виду до існуючих префіксованих дієслів доконаного виду [4] (*у(в)щасливлювати, ошасливлювати, ошасливлюватися*).

Суфікс *-лив-* є найпродуктивнішим, адже в поєднанні з основою іменників і дієслів, а також із іншими суфіксами вживається у 29 словах на позначення якостей і властивостей людини (*щасливий, щасливець, щасливиця, щасливість, щасливство, щасливенька, нещасливий, щасливіший, щасливіший, щасливо, нещасливець, нещасливість, щасливити, щасливити, нещасливо, щасливчик, ушасливлений, вишасливлений, ошасливлений, щасливитися, пошасливити, пошасливити, у(в)щасливити, ошасливити, у(в)щасливлювати, ошасливлювати, у(в)щасливитися, ошасливитися, ошасливлюватися*).

Зменшувальні (демініутивні) суфікси *-ячк-, -еньк-, -ик-, -иц-, -ец-* позначають менші розміром, якістю й такі інші від звичайних однорідних предметів і надають похідним словам відтінків зменшеності, здрібнілості, інтимно-ласкавого ставлення (*щастячко, щасливчик, щасливець, щасливиця, щасливенька, нещасниця, нещасливець*). Абстрактні назви, що виражають опредмечену ознаку, утворюються за допомогою суфіксів *-ість-, -ств-* та не мають певного емоційного забарвлення (*щасливість, щасливство*).

Дієслово *щастити* є семантично пов'язаним із іменником *щастя* й прикметником *щасливий*. Але беручи до уваги, що йдеться про значення частин мови, тобто про категоріальне значення, різниця між словами, які передають *щастя*, полягає в тому, що вони належать до різних шарів мовного змісту.

Отже, основа-вершина словотвірного гнізда *щастя* породжує парадигму похідних на ґрунті мови-реципієнта, які є різноманітними за структурою і значенням. Сама основа виявляє високу словотвірну валентність під час творення похідних 2-го ступеня деривації. Окремі з її похідних також є словотвірно активними. У цьому гнізді маємо таку співвіднесеність дериватів за ступенями похідності, що нерівномірно розташовані на ступенях деривації: I ступінь – 4, II ступінь – 16, III ступінь – 13, IV ступінь – 8, V ступінь – 4, VI ступінь – 1. Їхня загальна кількість у гнізді становить 46 лексем. Розширення гнізда по горизонталі відбувається за наявності в ньому ад'єктивної й девербативної гілок деривації.

Перспективи подальшої розвідки вбачаємо, зокрема, у дослідженні етимології слова *щастя* та виявленні динаміки його значень у тлумачних словникових джерелах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ізюмов О. Українсько-російський словник за новим правописом. Київ : Державне видавництво України, 1930. 980 с.
2. Ільїн В.С. Префікси в сучасній українській мові. Київ, 1953. URL: <https://zbruc.eu/node/41957> (дата звернення: 23.07.2019).
3. Карпіловська Є.А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. Київ : Українська енциклопедія, 2002. 912 с.
4. Назарова І.С. Дієслова на -а(-я-), -ува(-юва-) в сучасній українській мові. URL: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine5-6.pdf> (дата звернення: 23.07.2019)
5. Огієнко О. Український стилістичний словник. Львів : Видання української книгарні й антикварні, 1924. 496 с.
6. Орфоепічний словник української мови : в 2 т. Т. 2. / уклад. М.М. Пещак, В.М. Русанівський, Н.М. Сологуб, В.В. Чумак, Г.М. Ярун. Київ : Довіра, 2003. 918 с.
7. Полюга Л.М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 448 с.
8. Психологічна енциклопедія / упор. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
9. Сікорська З.С. Українсько-російський словотворчий словник. Київ : Освіта, 1995. 256 с.
10. Словник української мови. Т. 11 / уклад. І.К. Білодід. Київ : Видавництво «Наукова думка», 1980. 700 с.
11. Українсько-російський словник : у 6 т. Т. 6. / гол. ред. І.М. Кириченко. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1963. 620 с.
12. Izard Carroll E. The psychology of emotions. New York : Penum Press, 2011. 462 с.

УДК 811.161.2'42'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.3>

**ЛЮБОВ, ЩАСТЯ ТА СТРАХ У ТОТАЛІТАРНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ПРЕСІ)**

**LOVE, HAPPINESS AND FEAR IN THE TOTALITARIAN VIEW
OF THE WORLD (ABOUT THE FUNCTIONING OF EMOTIVE VOCABULARY
IN THE UKRAINIAN SOVIET PRESS)**

Коротич К.В.,

orcid.org/0000-0002-3084-5296,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено змінам у семантиці, сполучуваності й функціонуванні емотивів зі значенням любові, щастя та страху, що було спричинено ідеологічно зумовленим нав'язуванням колективних емоцій у радянському соціумі.

В українській періодиці 1922–1945 рр. емоцію любові передавали за допомогою слів *любов*, *любити*, *улюблений* і *любимий*, які звузили своє значення в радянському дискурсі. З ідеологічних причин ці слова стали сполучатися найбільшою мірою з назвами СРСР, військових сил і політичних лідерів. Стосовно «своїх» лексема *любов* мала переважно позитивну оцінку, проте змінювала її на негативну в контексті, де стосувалася «чужих». Емотивна лексика зі значенням любові використовувалася в означений період переважно в комбінованих мовленневих актах, у яких поєднувались експресиви, що передавали це почуття, та констативи, призначенням яких було змалювання ідеальних почуттів «нової радянської людини».

Емоційний стан щастя в енкратичному дискурсі відображали лексеми *щастя* й *щасливий*, які так само звузили значення й мали сталу сполучуваність в українській пресі 1922–1945 рр., описуючи радянських людей і їхнє життя та майбутнє за радянського ладу. Стан щастя в тоталітарній картині світу зображено як постійну характеристику громадян СРСР, у зв'язку з чим його описували констативні мовленневі акти, покликані моделювати ідеалізовану радянську дійсність.

Емоція страху властива в радянському дискурсі «чужим» і тому детально нюансована за допомогою значної кількості емотивів, натомість її немає у «своїх», які, згідно з ідеологічними приписами, є безстрашними. Емотиви зі значенням страху функціонують найбільшою мірою в констативних мовленневих актах і дуже рідко – в комісивних і директивних, що зумовлено монологічністю та застиглістю тоталітарного дискурсу.

Такі трансформації у семантиці та функціонуванні ключових емотивів радянської доби відображають мовлення влади, яка, маніпулюючи мовою, намагалася вносити зміни до мовної картини світу й свідомості людей.

Ключові слова: мовна картина світу, українська преса, енкратичний дискурс, ідеологізація, концептуалізація, емотив, сполучуваність, семантика, оцінка, мовленневий акт.

The article is devoted to changes in the semantics, combinability, and functioning of emotive words with the semantics of love, happiness, and fear which was caused by the ideological obtrusion of collective emotions in the Soviet society.

In the Ukrainian periodicals of 1922–1945 the emotion of love were conveyed by the words *love (lyubov)*, *to love (lyubyty)*, *beloved (ulyublenyy, lyubymyy)* which narrowed their meaning in Soviet discourse. These words became combined mainly with the names of the USSR, military forces, and political leaders for ideological reasons. The lexeme *love (lyubov)* had a mostly positive estimate if it denominated “us”, but that word changed the estimate to a negative one in the context, describing “them”. The emotional vocabulary with the semantics of love was used in the analyzed period mainly in combined speech acts, which united the expressives, that conveyed this feeling, and the constatives, the purpose of which was to depict the ideal feelings of the “new Soviet man”.

In encratic discourse the emotional state of happiness was denoted by the noun *happiness (shchastya)* and the adjective *happiness (shchaslyvyy)* which also narrowed the meaning and had a persistent combinability in the Ukrainian press of 1922–1945, describing Soviet people and their lives and future life under Soviet rule. The state of happiness in the totalitarian linguistic view of the world is depicted as a constant characteristic of the USSR citizens because it was described by the constative speech acts, designed to model idealized Soviet reality.

In the Soviet discourse the emotion of fear is inherent of “them” and therefore nuanced in detail by means of a large number of the emotive words. The emotive words with the semantics of fear function for the most part in constative speech acts and very rarely in commissives and directives which is caused by the monologicality and inflexibility of totalitarian discourse.

Such transformations in the semantics and the functioning of the dominating emotive words of the Soviet time reflect the language of power which that, by manipulating the language, tried to change the linguistic view of the world and the consciousness of the people.

Key words: linguistic view of the world, Ukrainian press, encratic discourse, indoctrination, conceptualization, emotive word, combinability, semantics, estimate, speech act.

Постановка проблеми. За тоталітарних часів контролю починають підлягати ледь не всі сфери людського буття: від роботи на підприємстві або в колгоспі до харчування й проведення дозвілля. Навіть на такі невід’ємні складники людини – громадянина СРСР, як тіло чи емоції, справляється потужний вплив, і вони зазнають своєрідного ідеологічного осмислення, що відображається в літературі соціалістичного реалізму, засобах масової комунікації, мовленнєвих жанрах масово-політичної роботи (агітація, висунення на якусь посаду, вияви остракізму на товариських судах, чистки, зобов’язання та ін.) і відповідним чином відбивається в мовній картині світу українців, які жили за тоталітарного режиму.

Ідеологія нав’язувала колективні емоції радості й щастя, зневаги до страху, що позиціонували людей, які їх відчували, як «своїх» відносно радянського ладу. Продовжуючи дослідження мови тоталітарного соціуму, розпочате в наших роботах [2; 3; 4], присвячуємо його цього разу вербальній об’єктивації найчастотніших базових емоцій і їхнім функціям в українській пресі радянського періоду, що була наскрізь ідеологізованою, формуючи «українську радянську ідентичність», за влучним висловом О. Забужко [1, с. 57]. Вивчення способів впливу на людську свідомість і внесення змін до картини світу, зокрема мовної, є важливою теоретичною та практичною проблемою психології, філософії й лінгвістики, що нині є актуальною, але недостатньо розробленою, особливо на матеріалі преси тоталітарних суспільств, яка була рупором мови влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в українській і зарубіжній лінгвістиці

вчені досліджували вияви емотивності на фонетичному (А. Калита, В. Кушнерик, Л. Піотровська, Д. Романов), морфологічному (П. Вятровський, В. Шаховський), словотвірному (Н. Дробко, Н. Мельничук, А. Цибулевська, І. Чепуріна), лексико-семантичному (Ю. Аפרесян, Л. Бабенко, О. Бессонова, Н. Бойко, А. Вежбицька, В. Виноградов, О. Вольф, Є. Галкіна-Федорук, Л. Карпов, С. Курилова, О. Мягкова, А. Троцюк, І. Шаронов, В. Шаховський, Д. Шмельов, А. Яшелська), фразеологічному (Н. Волкова, М. Гамзюк, Н. Махоніна, О. Петрочук, К. Попова, Л. Потенко, Д. Романов, Н. Хомякова), синтаксичному (О. Александрова, Т. Графова, Н. Орлова, Д. Романов, Т. Синеокова), текстовому (В. Болотов, О. Воробйова, В. Гак, С. Іонова, Д. Романов, О. Филимонова, В. Шаховський) рівнях. У фокусі уваги науковців перебуває не лише синхронічний, але й діахронічний аспект емотивності (М. Гамзюк, Л. Калімулліна, М. Пипіна, Н. Романова, Б. Шерадзька-Бажур). Дослідники розглядають емотивність із перекладацького (Е. Вайгла, Б. Токаж, В. Шаховський), психолінгвістичного (Г. Дідук, В. Жельвіс), лінгвокультурологічного (О. Димитрова, В. Кононенко, В. Шаховський), когнітивного (С. Гладь, Б. Перак, О. Сарбаш), комунікативного (Я. Гнезділова, М. Городникова, В. Лошяк, О. Солдатова, К. Шиліхіна), гендерного (К. Іванова, З. Ісхакова, Н. Сребрянська, С. Табурова, Д. Шіпка) та інших поглядів.

Матеріалом для дослідження стають художні тексти (Х. Беркешук, З. Гавалкевич, С. Гладь, О. Дорош, Т. Дуришич-Бечанович, Б. Катушич, В. Маслова, А. Чижак, А. Яворська), фольклор

(А. Велпа, Т. Кузнецова, В. Петреска), релігійна література (М. Вальчак-Міколайчакова, П. Вятровський, Є. Кислякова, І. Рикунова), аргументація (А. Цибулевська), кінематограф (В. Дуїч), реклама (Л. Амірі, О. Кара-Мурза, О. Шевченко), політичний дискурс (Д. Рашова, С. Табурова), сучасні ЗМІ різних країн (А. Белецька, М. Ідзьо, К. Соколова, О. Федоренко, С. Чорна). Проте українська преса попередніх періодів, зокрема тоталітарного, на сьогодні майже не вивчена з погляду функціонування в ній емотивів, які були одним із важливих засобів впливу на читацьку аудиторію та моделювання ідеологізованої картини світу радянського суспільства.

Постановка завдання. Мета нашої роботи полягає в тому, щоб, виокремивши з текстів української преси 1922–1945 рр. емотиви, які позначали найважливіші для комуністичної ідеології емоції: любов, щастя та страх – виявити й описати особливості їхньої семантики, сполучуваності, функціонування й концептуалізації в аспектах формування ідеологізованої мовної картини світу та впливу на реципієнта. Емотивом, услід за В. Шаховським, називаємо мовну одиницю, головною функцією якої є висловлення емоцій мовця [7, с. 9].

Виклад основного матеріалу. У часи впровадження й зміцнення радянського ладу в Україні співвідношення суспільного та індивідуального зазнає значних змін на користь домінування саме соціального, внаслідок чого людина часто підкорювалась ідеологічній моделі творення зуніфікованого радянського громадянина, який діє й висловлюється згідно з ідеологічними приписами. Проте влада не зупинялася на цьому, а прагнула, щоб українці й мислили та відчували як модельовані у провладних текстах борці за ідеали комунізму. Власне тому об'єктом нашого аналізу стали емотиви із семантикою любові, щастя та страху як одні з найважливіших у радянському дискурсі. Отже, перейдімо до їхнього розгляду.

Емоцію любові в українській пресі 1922–1945 рр. виражали переважно за допомогою лексем *любов*, *любити*, *улюблений* і *любимий*. Зі словами *любов* і *любити* в радянській новомові відбулися прикметні трансформації цілком у дусі доби. Із трьох значень лексеми *любов*, зафіксованих в академічному одинадцятитомному «Словнику української мови» («1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання (у 1 знач.). <...> 2. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь. <...> 3. до чого. Інтерес до чого-небудь» [5, с. 564]), в українській пресі комуністичного

спрямування передусім актуалізоване друге, а для слова *любити* зі значеннями «1. Відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь. <...> // Відчувати сердечну прихильність до родинно близьких осіб (дітей, матері тощо). <...> 2. Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі; кохати (у 1 знач.). <...> 3. також з інфін. Мати інтерес, потяг до чого-небудь. <...> 4. також із спол. щоб. Потребувати якихось умов як найсприятливіших для існування, росту тощо (про рослини, тварин) [5, с. 562] – перше, друге й четверте.

Об'єктами любові, що їх наводимо в порядку частотності від найбільшої кількості фіксацій до найменшої, в радянському дискурсі є Батьківщина, країна, партія, уряд, вождь, відомі революціонери, Червона Армія; суб'єктами – народ і його окремі верстви або соціальні й вікові групи (передусім діти): «*Сталін виховував у всіх народах Радянського Союзу **полум'яну любов до своєї Батьківщини...***» (Агітатор. 1944. № 9. С. 21).

Почуття може транслюватися й у зворотному напрямку: від уряду чи політичного лідера до громадян СРСР: «*Оточена великою любов'ю і піклуванням товариша Сталіна, наша молодь віддає всі свої сили, весь свій ентузіазм, вміння і знання на благо своєї батьківщини, яку безмежно любить кожен юнак, кожна дівчина*» [Молодий більшовик. – 1937. – № 8. – С. 6]; «*Цифри [про витрати на освіту в СРСР і до революції, кількість учнів і студентів – К.К.] промовляють самі за себе. Вони доводять велич нашої батьківщини, щастя й радості радянської молоді, зігрітої любов'ю нашої партії і радянської влади*» [Молодий більшовик. – 1937. – № 8. – С. 7]. Наведені приклади є типовими для української преси того часу. Прикметно, що любов у таких випадках концептуалізовано як матеріальну субстанцію, яка повністю охоплює об'єкт (молодь, дітей) і може викликати відчуття тепла, якого раніше вони нібито не відчували.

Емотиви з коренем *-люб-* (*любов*, *любити* та ін.) називають почуття, звичайно позначене абсолютною позитивною оцінкою в радянському дискурсі, проте слово *любов*, функціонуючи у складі біблійного прецедентного вислову в тексті, адресованому атеїстам і вірянам, яких слід було відвернути від християнської релігії, набувало негативної оцінки в контексті: «*Капіталісти, поміщики, банкіри всього світу – наші вороги. ... нас хутко придушуть і заведуть у нашої країні владу поміщиків, царя та буржуазії. Виконання цієї християнської заповіді призвело б до загибелі СРСР і до втрати завоювань Жовтневої*

¹ Цитати та приклади наводимо відповідно до правопису й пунктуаційного оформлення оригіналу.

революції. Куркулі, спекулянти, торговці, неп-мани всіляко хочуть перешикодити нашому соці-лістичному будівництву. <...> З усього цього ясно, що **заповідь про любов до ворогів шкідлива для трудящих»** [Безвірник. – 1928. – № 1. – С. 116].

Емотив *любов* у публікаціях часів Другої сві-тової війни має сталу сполучуваність з озна-ченнями-прикметниками *безмежна, полум'яна, палка*. Поява цих означень, що підкреслюють силу й глибину почуття, є не випадковою й має мету спроекувати таке інтенсивне почуття на читачів тодішніх газет і журналів. Крім того, за часів війни емотиви *любов* і *ненависть* часто функціонували в одному вислові, контрастно посилюючи впливову силу цих лексем як мані-фестантів базових емоцій на тлі протиставлення «своїх» і «чужих»: «**Сталін виховував у всіх народах Радянського Союзу полум'яну любов до своєї Батьківщини, нещадність і ненависть до ворога»** [Агітатор. – 1944. – № 9. – С. 21].

Спостерігаючи за функціонуванням емотивів, ми виявили в проаналізованих текстах лише одне поєднання комісивного мовленнєвого акту з експресивним («**Будемо любити наш союз так, як любимо нашу Робітничо-Селянську Україну...**» [Радянський Селянин. – 1925. – № 13–14. – С. 3]), у решті випадків було наявне сполучення експресивів, які передавали почуття любові, з констативами, покликаними змоделювати в радянській пресі ідеальні емоційні стани зразкового homo soveticus («**Сталінська авіація – дітище радянського народу. Свою вітчизняну авіаційну промисловість народ будував з великою любов'ю. З такою ж любов'ю нестив він і кадри сталінських соколів»** [Агітатор. – 1944. – № 6. – С. 35]).

Тепер стисло проаналізуємо особливості мовного вираження й функціонування другої емоційної домінанти радянського дискурсу тоталітарних часів – щастя. Цей емоційний стан в українській пресі аналізованого періоду переважно відображали лексеми *щастя* та *щасливий*. Сполучуваність цих слів є сталою: *щасливим* є передусім життя («**Колгоспний лад вивів наше багатоміліонне селянство на шлях заможного, культурного й щасливого життя»** [Агітатор. – 1944. – № 9. – С. 27]), далі за частотністю – теперішнє і майбутнє за радянського ладу («**Поволі, поступнево, крок за кроком Робітничо-Селянська країна йде до сталої та щасливої соціалістичної майбутності»** [Радянський Селянин. – 1924. – № 14–15. – С. 32]) та люди («**щаслива сталінська молодь»** [Молодий Більшовик. – 1937. – № 8. – С. 6]). Епізодично прикметник *щасливий* було поєднано зі словом *материнство* в повідомленнях про урядові від-

знаки та грошові виплати матерям, що народили 3–11 дітей («**Жінка в СРСР одержала право на щасливе й радісне материнство. Вперше в історії народів і країн материнство стало предметом піклування держави»** [Агітатор. – 1944. – № 6. – С. 36]), хоча зрозуміло, що це було здійснено через значні людські втрати у війні й зменшення народжуваності.

Щастя ж мислиться або як «доля, талан» [6, с. 573] («**Радянський народ, який довірив свою долю і щастя нашому Сталіну, переміг і нині добиває фашистського звіра в його лігві»** [Агітатор. – 1944. – № 10. – С. 25]), або почуття, що спирається на ідеологічні та матеріальні підстави («**Червона армія врятувала робітничий клас України від страхіть рабства, повернула робітничому класові України щастя працювати на себе, на свою соціалістичну державу...**» [Агітатор. – 1944. – № 9. – С. 14]).

За радянською ідеологією, відображеною в наведених раніше показових прикладах, стан щастя постійно притаманний будь-якій людині в її теперішньому (за винятком часів нацистської окупації) та буде властивий у майбутньому, оскільки щастя є постійною ознакою комуністичної дійсності, проте водночас залежить від політичного лідера, що ми спостерігали в попередніх контекстах. Показово, що стан щастя звичайно є таким, якого прагнуть досягти, але епізодичним, натомість у текстах радянської доби, особливо 1930-х років, він є перманентним, описуваним у констативних мовленнєвих актах, що моделювали ідеалізовану дійсність згідно з ідеологічними приписами («**Це джерело [сили країни – К.К.] – любов і довір'я всього радянського народу до своєї рідної партії Леніна-Сталіна, яка крізь нечувані труднощі і в боротьбі з сонмами ворогів вела і привела країну Рад і її народи до щасливого, соціалістичного життя, якого ще не знала історія»** [Молодий Більшовик. – 1937. – № 8. – С. 10]).

В аналізованих одиницях цілком у дусі роману Дж. Оруелла «1984» звужуються і сполучуваність, і семантика, адже, скажімо, в лексикографічних джерелах у слова *щасливий* зафіксовано 4 значення з великою кількістю відтінків, але в текстах тоталітарної преси виявляється переважно перше («**Який має щастя, який зазнає щастя, радості»** [6, с. 571]).

У текстах тоталітарної преси стан щастя поєднується з виявами радості, але немає нюансування почуття, його деталізації; сполучуваність емотивів є сталою й інколи навіть парадоксальною («**В творчій роботі [ідеється про будівництво**

заводу – К.К.] *виростав комсомол. І не лише кількісно: соціалістична праця перебудовує людей, виховує з них бійців за щасливе життя людства*» [Комунарка України. – 1932. – № 47. – С. 12]), оскільки незрозуміло, як очищення території від бур'янів і риття котлована, описане далі у статті й назване «творчим», безпосередньо сприяє подальшому щасливому життю людства. Робимо припущення, що такі насичені пафосом і гіперболами тексти виконували маскувально-заохочувальні функції поетизації, вивищення й героїзації простої одноманітної праці.

Велике місце в радянському дискурсі належить страху як емоції, що має вибіркових носіїв: у минулому це всі люди, за винятком революціонерів, у теперішньому – вороги радянського ладу та окремі верстви й громадяни СРСР, передусім селяни як другорядний клас у комуністичній ідеології, що йде після пролетаріату («*Буржуазія дрижить за свої золоті скарби, дрижить перед революцією за свою шкуру*» [Червоний клич. – 1931. – № 12. – С. 2]; «*В умовах поганої інформації села і заляканості селянства ці безглузді демагогічні заяви могли мати якийсь успіх*» [Літопис революції. – 1930. – № 1. – С. 32]; «*На цих фронтах, за кожного повороту, окремі елементи вдавалися в паніку, в острах перед труднощами. Переможний хід пролетарської революції відкидав їх геть. Так було підчас Жовтневого перевороту, коли група товаришів “здрейфіли”...*» [Більшовик України. – 1930. – № 18. – С. 4]). У радянській картині світу «чужі», боячись «своїх», у свою чергу, намагаються їх залякати, але «свої», усупереч природним інстинктам самозбереження, проте згідно з ідеологією, що виховувала безстрашність, нічого не бояться, навіть діти, які зазнавали найбільшого політично-виховного впливу («*Куркулі намагалися залякати його різними погрозами, але Павлик і далі викривав їх, не вважаючи ні на які погрози. І куркульство села Герасимівки вирішило знищити Павлика – Павлик став жертвою рук озвірилих куркулів*» [ДР. – 1933. – № 1. – С. 21]) [3]. Двома особливо підкреслюваними в комуністичній пресі сферами, що були джерелами страху, стали минуле («*...виростають нові молоді покоління, що не зазнали й не пам'ятають усього страшного, жахливого минулого...*» [Металеві дні. – 1930. – № 2. – С. 43]) та релігія («*Використовує церковно-сектантська агентура і такі не вижиті ще у багатьох пережитки, як релігійний страх перед стихійними силами природи...*» [Безвірник. – 1935. – № 9. – С. 7]).

Емоції щастя й любові в радянській картині світу властиві саме «своїм», натомість страх більшою мірою відчують «чужі», яких, звичайно ж, зображували максимально темними барвами. Цим, на нашу думку, зумовлена незначна кількість слів, що відображала позитивні емоції, та дуже велика, що описувала негативні й могла зобразити ворогів у чорному світі. Це слова *страх, острах, боязнь, ляк, жах, паніка; боятися, лякатися, страхатися, перепужатися, тремтіти; жахливий, страшний, страшений, панічний, боязкий, переполоханий* та інші. У радянському дискурсі звичайно поєднується вираження емоцій страху й ненависті для «чужих», що посилює невідому номінацію останніх, а також контрастують вияви почуттів страху і безстрашності, де безстрашними, звісно, є «свої». Емотиви зі значенням страху функціонували переважно в констативах («*Це юні, юні комсомольці [краснодонські підпільники – К.К.]. Але перед ними у смертельній лихоманці тремтіли загарбники*» [Дніпро. – 1944. – № 1. – С. 23]) та вкрай рідко в комісивах («*Озвіріла куркульня, передбачаючи неминучу загибель, не зупиняється ні перед чим. Всякими способами, всякою зброєю вона намагається зірвати переможне будівництво в нашій країні. Але ніякі жертви нас не залякають*» [Дитячий рух. – 1933. – № 1. – С. 22]) і директивах («*– Гей ти, хижачий світе, тремти конвульсивно від слова: червоноармієць! – Тремти, тремти! Тобі є чого тремтіти. – Червона армія копає могилу для тебе...*» [Червоний клич. – 1931. – № 12. – С. 13]), очевидно, через монологічність радянського дискурсу й розподілені в ньому ролі «своїх» і «чужих», які є застиглими і в емоційних станах.

Висновки. Як показав навіть стислий аналіз особливостей функціонування ключових для ідеологізованої мовної картини світу емотивів зі значеннями любові, щастя й страху в українській пресі 1922–1945 рр., ці лексеми зазнали значних трансформацій у семантиці, звужуючи свої значення до ідеологічно прийнятних. Показові зміни у сполучуваності цих емотивів демонструють зміщення акценту знов-таки на важливі для ідеологів моменти, а функціонування у складі мовленнєвих актів засвідчує моделювання «нової радянської людини». Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі семантичного, синтагматичного та прагматичного аспектів функціонування інших важливих для радянської ідеології емотивів у тоталітарному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. 2-е вид., виправл. Київ : Факт, 2007. 640 с.
2. Коротич К. Асоціативно-семантичне макрополе «безпека / небезпека» в дискурсі української преси ХХ – ХХІ століть : моногр. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 256 с.
3. Коротич К.В. Вияви дискурсу влади в українській радянській дитячій пресі 20–30-х років ХХ століття. *Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. пр.* / відп. ред. В.А. Зарва. 2009. Вип. ХХ. С. 393–402.
4. Коротич К. Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси ХХ—ХХІ століть: мовні механізми впливу на реципієнта. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філологічна.* 2009. Вип. 46. Ч. I. С. 140–145.
5. Словник української мови : в 11 т. Т. 4 : І–М. Київ : Наук. думка, 1973. 840 с.
6. Словник української мови : в 11 т. Т. 11 : Х–Ь. Київ : Наук. думка, 1980. 699 с.
7. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания : учеб. пособ. к спецкурсу. Волгоград : Изд-во ВГПИ им. А.С. Серафимовича, 1983. 96 с.

УДК 811.161.2'367.633

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.4>СТИЛІСТИЧНЕ МАРКУВАННЯ ВТОРИННИХ
ОБСТАВИННИХ ПРИЙМЕННИКІВ СПОСОБУ ДІЇSTYLISTIC MARKING OF SECONDARY
ADVERBIAL PREPOSITIONS OF MANNER

Куш Н.В.,

orcid.org/0000-0002-8338-7858

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янської філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Стаття спрямована на вивчення вторинних прийменників з обставинною семантикою способу дії. Наша мета – структурно-семантичний аналіз обставинних прийменників способу дії з урахуванням стилістичного маркування. Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: 1) подати стислий аналіз семантичних типів вторинних прийменників; 2) схарактеризувати структурні особливості багатокомпонентних обставинних прийменників способу дії; 3) відстежити стилістичне маркування вторинних прийменникових одиниць на позначення семантики способу дії.

Прийменники способу дії насамперед використовуювані в публіцистичному стилі (інформативному, аналітичному, художньо-публіцистичному підстилях), у науковому (у власне-науковому, науково-популярному, науково-навчальному підстилях), частково – в офіційно-діловому (адміністративно-канцелярський, законодавчий, юридичний підстилі), художньому.

У процесі формування вторинних прийменників способу дії беруть участь первинні компоненти: *без, в (у), з, за, на, під* – у препозиції щодо головного компонента, *близько, більш(е) / менш(е), від, від...до, до* – у постпозиції щодо головного компонента.

Поодинокими складниками багатокомпонентних прийменникових одиниць є допоміжні одиниці, виражені синтетичними (однокомпонентними) вторинними прийменниками. Уживання таких вторинних прийменників із максимально точним вираженням думки притаманне передовсім науковому та офіційно-діловому стилям.

Стилістичне використання вторинних прийменників способу дії досить розгалужене. На семантичну точність у межах тих чи тих стилів впливає структура вторинних багатокомпонентних прийменників: повнозначне слово, що містить основне значення, і додаткові компоненти – первинні прийменники, які визначають відмінкову форму. Уживання вторинних прийменників закріплюється за тими стилями, які мають смислову точність, конкретність висловлення, повторюваність ситуацій, логічну послідовність й аргументованість викладу. Йдеться насамперед про писемні форми таких стилів української мови, як науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній.

Ключові слова: вторинні прийменники, прийменники способу дії, стиль, підстиль, науковий стиль, публіцистичний стиль, художній стиль, первинні компоненти.

The article deals with the study of secondary prepositions with the circumstantial semantics of the mode of action. Our goal – structural and semantic analysis of the circumstantial prepositions of action on the basis of stylistic markings. Our purpose involves solving the following tasks: 1) submit a brief analysis of semantic types of secondary prepositions; 2) characterize the structural features of multi-component circumstantial prepositions of the mode of action; 3) trace the stylistic markings of the prepositional secondary units to describe the semantics of the mode of action.

Prepositions of action primarily used in journalistic style (informative, analytical, artistic and journalistic substyles), the scientific (in fact, scientific, popular scientific and educational substyles), partly of the official-business (administrative and clerical, legislative, legal substyles), artistic style.

In the process of formation of secondary prepositions of the mode of action, the primary components are involved: without, in (at), from, for, on, under – in the proposition about the main component, about, more (e) / less (e), from, from... to, to – in the post on the main component.

Single constituents of multi-component prepositional units are auxiliary units, expressed by synthetic (one-component) secondary prepositions.

The use of secondary prepositions with the most accurate expression in scientific and official business style. Stylistic use of secondary prepositions of action is fairly extensive. Semantic precision within one or the other styles is influenced by the structure of secondary multi-component prepositions: the full-meaning word containing the basic meaning, and the additional components, the primary prepositions that define the case-form. The use of secondary prepositions is fixed by those styles that have semantic accuracy, concreteness of expression, repetitive situations, logical consistency and reasoning of presentation. It is primarily about writing styles of Ukrainian language as a scientific, official business, journalistic and artistic style.

Key words: secondary prepositions, prepositions of manner, style, sub-style, scientific style, journalistic style, artistic style, primary components.

Постанова проблеми. Сучасна українська мова поступово входить у нове життєве русло. Відбувається активний процес залучення літературної мови в усі сфери життя, що потребує нових підходів до витлумачення її одиниць, особливо вторинних. Важливим на цьому етапі постає стилістичне маркування похідних частин мови, зокрема службових. Перехід повнозначних слів до розряду службових зумовлений передовсім намаганням мовців якнайточніше передати думку, використовуючи при цьому лексичний мінімум. Багатозначні самостійні частини мови, за якими закріпилися два-три зрозумілих широкому загалу значень, є найбільш придатними для такого переходу. Семантичної точності вимагають науковий, офіційно-діловий стилі, додаткової експресії й водночас інформативної вправності – публіцистичний, художній. Саме в текстах цих стилів і їхніх підстилях спостерігаємо активне використання вторинних прийменників.

Актуальність дослідження зумовлена насамперед необхідністю систематизації новітніх мовних одиниць, потребою їхнього словникового впорядкування з обґрунтуванням стилістично доречного вживання, що сприятиме загальній культурі мовлення, узагальненню накопичених знань, створенню сучасних граматики української мови.

Мета – структурно-семантичний аналіз обставинних прийменників способу дії з урахуванням стилістичного маркування.

Виклад основного матеріалу. Пропонована наукова розвідка торкається вивчення вторинних прийменників з обставинною семантикою способу дії. Наша мета – структурно-семантичний аналіз обставинних прийменників способу дії з урахуванням стилістичного маркування. Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: 1) подати стислий аналіз семантичних типів вторинних прийменників; 2) охарактеризувати структурні осо-

бливості багатокomпонентних обставинних прийменників способу дії; 3) відстежити стилістичне маркування вторинних прийменникових одиниць на позначення семантики способу дії.

Семантичні можливості прийменників української мови, загалом слов'янських мов, досліджували І. Вихованець, А. Колодязний, І. Кучеренко, О. Мельничук, А. Загнітко, М. Всеволодова, М. Конюшкевич, Ч. Ляхур тощо [1; 9; 11; 13; 7; 4; 10; 22]. Передовсім привертає увагу багатозначність прийменників порівняно з іншими службовими й самостійними словами. За цих умов важливим є пошук критеріїв (способів, методів) виокремлення значень вторинних прийменників.

Семантика вторинних прийменників вимірювана цілісністю лексико-граматичного значення повнозначних словоформ, що входять до їхнього складу, та значенням усіх компонентів словосполучення, в межах якого прийменник функціонує. Кожному значенню відповідають певні умови, за яких ці значення встановлюються. Тому всі принципи розрізнення значень вторинних прийменників так чи так враховують контекст.

Найточніше семантика вторинних прийменників виявляється в межах прийменниково-іменникових та дієслівних сполук. Рух прийменниково-іменникової конструкції чи окремого прислівника, дієслова в напрямі до службової функції здійснюваний не ізольовано від семантичного чи функційного розвитку одиниць мови. Як зазначив М. Покровський, слова, подібні або протилежні за значенням, асоціюються одне з одним і проходять орієнтовно однаковий або паралельний шлях розвитку – в такий спосіб реалізується в семантичній системі мови принцип семасіологічної асоціації [15]. Як наслідок – вторинні прийменники допомагають реалізувати відношення між повнозначними словами – компонентами словосполучення. Іноді основний смисл

виразу міститься саме у службовому слові. Цінність вторинних прийменників полягає в різноманітності семантики, пов'язаної з лексичним значенням вихідного повнозначного компонента, що дає змогу вторинному прийменнику передавати найтонші відтінки за допомогою відмінків. Семантика досліджуваних одиниць визначається разом із відмінковою формою керованого слова, тому у власне значення вторинного прийменника варто включити семантичне наповнення відмінка.

Жодна інша граматична категорія не може зрівнятися з відмінками ні за обсягом семантичних функцій, ні за роллю в семантико- і формально-синтаксичній структурах речення, ні за послідовністю морфологічного вираження, ні за відображенням у відмінках характером синтаксичних зв'язків іменника з іншою центральною частиною мови – дієсловом. Семантика відмінка відображає відношення між предметами і явищами позамовної дійсності. Кожен відмінок має первинну і вторинну індивідуальну семантико-синтаксичну відмінкову функцію [2, с. 182]. Прийменник завжди вимагає певного відмінка. Разом із відмінковою формою імені прийменник утворює синтаксичну єдність, прийменниково-відмінкову форму імені. Тому дослідження семантичних можливостей вторинних прийменників відбуватиметься з урахуванням семантичного наповнення відмінкових форм.

Теоретично можна припустити три варіанти семантики вторинних прийменників: 1) вторинним прийменникам притаманна чітка семантика, а значить, прийменникова конструкція буде передавати чітко визначене відношення: *з метою отримання високих результатів...* (семантика мети). Це ті випадки, коли лексичне значення повнозначного компонента збігається із семантикою вторинного прийменника; 2) вторинному прийменнику притаманна чітка семантика, але прийменникова конструкція в межах певного словосполучення, речення набуває нового значення: *під час бесіди пролунав дзвінок* (часові відношення), *під час війни місто було зруйноване* (часові відношення ускладнені причиновими за домінування першого); 3) вторинний прийменник (це швидше є винятком) здатний обслуговувати різні семантичні відношення, здебільшого два: *Живецький підкрутив гніт і підсунув ближче до ліхтарні клішиногий столик, на якому писар вдень реєстрував відвідувачів* [1] (локативні відношення); *Ближче до ранку пройшов дощ* (часові відношення) тощо.

Очевидно, по-перше, своєрідність вторинних прийменників полягає в тому, що вони виявляють свої значення відповідно до семантичного напов-

нення відмінка. Оскільки значення відмінків є значенням різного роду відношень, то прийменники виступають не лише засобом розрізнення семантики відмінків, але й уточнювачами їхніх семантичних функцій, показниками граматичних відношень, що встановлюються між відмінковою формою й іншими словами у словосполученні; по-друге, вторинні прийменники, виступаючи з іншими компонентами контексту, підпорядковуються законам творення словосполучення; по-третє, семантичні відношення вторинних прийменників знаходяться під впливом морфологічного вираження стрижневого компонента; крім цього, семантика вторинних прийменників залежить від значення тих повнозначних частин мови, які вторинний прийменник оформляє в єдине ціле, насамперед, це стосується дієслова, з яким уживається вторинний прийменник; по-четверте, вторинні прийменники вживаються переважно з формами одного чи двох відмінків у конструкціях різної семантики.

До основних семантичних груп вторинних прийменників слід віднести обставинні й атрибутивні (означальні). Найбільшу групу складають обставинні, які, у свою чергу, за семантичними відтінками поділяють на декілька підгруп: просторові, часові, цільові, порівняльні, міри і ступеня, способу дії, причиново-наслідкові, умовні, допустові, кількісні. Під обставинними ми розуміємо такі відношення, які пояснюють дію, стан, рідше – предмет, називаючи їхній спосіб, міру і ступінь, місце, час, причину, мету, умову тощо. Менш поширеними постають атрибутивні семантичні відношення (характеризують різні ознаки предмета). Щодо об'єктних семантичних відношень, то їх слід розглядати як окремий тип обставинних, оскільки обставинні смислові відношення, виражаючи просторову, часову, цільову семантику, вказують на об'єкт, із яким відбуваються певні дії у просторі і часі.

Вторинні прийменники на позначення смислових відношень способу дії можуть уживатися з усіма відмінками, крім місцевого. Найбільшу групу вторинних прийменників способу дії (як і будь-якої іншої семантичної групи) складають конструкції, що вимагають форми родового відмінка: *автономно від, аналогічно до, без використання, без застосування, без допомоги, без підтримки, без супроводу, без участі, боком до, в (у) дозах від...до, без супроводу, без участі, за способом, за сприяння, за сприянням, за характером, з додаванням, з супроводом, з урахуванням, з (зі, із) швидкістю більш(е)/вище/менш(е)/нижче, з (зі, із) швидкістю близько, з (зі, із) швид-*

кістю від/від...до/до, на прикладі, окремо від, паралельно до, перпендикулярно до, під гаслом, під егідою, під захистом, під знаком, під керівництвом, під патронатом, способом, стосовно до, у відношенні до, у відношенні стосовно, у вигляді, у світлі, у форматі, у формі, у функції та ін. Прийменники цієї групи насамперед використовували в публіцистичному стилі (інформативному, аналітичному, художньо-публіцистичному підстилях), у науковому (у власне науковому, науково-популярному, науково-навчальному підстилях), частково – в офіційно-діловому (адміністративно-канцелярський, законодавчий, юридичний підстилі), художньому.

Більшість вторинних прийменників способу дії за своїми семантичними можливостями близька до локативних (*боком до*) або темпоральних (*близько до, з інтервалом більш(е)*) смислових відношень. Прийменники цієї групи містять віддалену семантику способу дії. Отже, семантика способу дії є вторинною і виявляє себе лише в контексті. Прозорі семантичні відношення способу дії мали б виражати прийменники *способом* і *за способом*, лексичне значення яких містить вказівку на спосіб, у який відбувається дія, проте в певному контексті вони набувають атрибутивного відтінку: *За обсягом промислового застосування дугове зварювання способом Славянова займає одне з перших місць серед інших способів зварювання* [16] (науково-навчальний підстиль наукового стилю).

У процесі формування вторинних прийменників способу дії беруть участь такі первинні компоненти: *без, в (у), з, за, на, під* – у препозиції щодо головного компонента, *близько, більш(е) / менш(е), від, від...до, до* – у постпозиції щодо лексичнозначущої частини. Первинний компонент *без* рідкоживаний у системі аналітичних (багатокомпонентних) вторинних прийменників, він використовувався виключно з родовим відмінком. У складі вторинного прийменника способу дії *без допомоги* вказує на відсутність кого- або чого-небудь: *Смерть Захарченка: без допомоги своїх встановити бомбу було практично неможливо* [19] (інформативний підстиль публіцистичного стилю); *Трамп заявив про «слабкий кінець» воєн США без підтримки від розвинутих країн* [6] (аналітичний підстиль публіцистичного стилю). Первинні компоненти *в (у), на* разом з родовим відмінком уживані для позначення різних семантичних груп, у тому числі й способу дії: *Ковкий перлітний чавун утворюється в результаті однієї стадії випалювання при температурі 950 С* [16] (науковий стиль,

науково-навчальний підстиль); *Порядок судового провадження на підставі угоди* [14] (адміністративно-канцелярський підстиль офіційно-ділового стилю). Первинний компонент *за* у поєднанні з іменником у складі аналітичних прийменників дає вказівку на спосіб, за допомогою якого можлива та чи та дія: *Словом, діяли ми за принципом вельмишановного пана Мольтке – «окремо йти, разом битися», за що йому шанувальничко від родичів погубних і калік* [1] (художній стиль); подібну семантику допомагає виражати прийменник *під*: *Під патронатом та за участі Генерального консульства України в Любліні 21 квітня 2016 р. в Любліні відбулася панельна дискусія «Михайло Грушевський – роль в історії, значення для сучасності»* [25]. Первинний компонент *від* вказує на момент початку дії, яка відбувається у певний спосіб. Зокрема, уживання похідного прийменника *виходячи від* є ненормативним у сучасній українській літературній мові, однак подібні одиниці трапляються в публіцистичному стилі, агітаційному підстилі: *Вирішуючи дану проблему, хтось керується уподобаннями і захопленнями своєї коханої людини, хтось обирає презент, виходячи від свого бюджету* [21]. У поєднанні з первинним компонентом *до* елемент *від* уживаний на означення способу дії, обмеженої у часі і просторі: *Поїзди на маршруті «Київ-Пасажирський – Бориспіль аеропорт» курсуватимуть з інтервалом 30-40 хвилин в години пік і з інтервалом від 40 хвилин до 1,5 години – в інший час* [26] (публіцистичний стиль, інформативний підстиль); *При пероральному прийомі у дозах від 0,3г до 1г ацетилсаліцилової кислоти застосовують для полегшення болю...* [24] (адміністративно-канцелярський підстиль офіційно-ділового стилю). Первинний компонент *до* сам по собі містить вказівку на спосіб дії, який має свою кінцеву точку, пункт призначення: *Нарешті, знайшли вихід: прив'язали назадруч до кам'яного хреста на межі й тоді вгамували хіть* [1] (художній стиль).

Поодинокими складниками аналітичних прийменникових одиниць є допоміжні компоненти, виражені синтетичними (однокомпонентними) вторинними прийменниками. Так, серед прийменників способу дії з родовим відмінком зафіксовано лексеми *вздовж напрямку, у напрямку впоперек*, де вторинні прийменники *вздовж* – у препозиції щодо лексичнозначущої частини і *впоперек* – у постпозиції вказують не лише на напрямок дії (це швидше додаткове значення), але й на спосіб, який уможливує цю дію. Уживання таких вторинних прийменників з максимально точним виражен-

ням думки притаманне передовсім для наукового та офіційно-ділового стилів: *Так, міцність зразків, вирізаних з листа вздовж напрямку прокатування, менша за міцність зразків, вирізаних у напрямку впоперек прокатування; встановлено також, що коефіцієнт теплового розширення листа з цинку може вирізатися в 1,5–2 рази залежно від напрямку прокатування* [16] (науково-навчальний підстиль наукового стилю). Первинні компоненти, що походять від прийменників *близько, більш(е) / менш(е)*, уживані в складі всіх параметричних аналітичних вторинних прийменників у постпозиції щодо лексичнозначущого слова: *На експериментальному маршруті, який поки не матиме номеру, курсуватимуть п'ять 12-метрових автобусів – МАЗів та «Електронів» – з інтервалом близько 20 хвилин* [12] (адміністративно-канцелярський підстиль офіційно-ділового стилю).

Досить ємною серед обставинних способу дії виступає група вторинних параметричних прийменників: *з інтервалом, з інтервалом більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, з інтервалом не більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, з періодом більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, з періодом не більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, з (зі, із) швидкістю більш(е) / вище / менш(е) / нижче (а)ніж / чим / як, з (зі, із) швидкістю не більш(е) / вище / менш(е) / нижче (а)ніж / чим / як, під кутом*. Найуживаніший первинний компонент у цій семантичній групі – *з* у препозиції щодо головного компонента, який входить до складу параметричних вторинних прийменників *з інтервалом, з періодом, з (зі, із) швидкістю*. У цій позиції він подає віддалену вказівку на спосіб дії, його призначення полягає у формуванні певної відмінкової форми повнозначного компонента аналітичного прийменника для подальшого спільного вираження семантичних відношень способу дії. З метою уточнення семантики способу дії як допоміжні вживані вторинні прийменники *більш(е) / менш(е), вище / нижче: Кронштейни, які розміщуються на будинках або спорудах, не повинні виступати більше ніж на 1,5 м від кріплення до будинку, споруди та повинні розташовуватися з інтервалом не менше ніж через 10 м незалежно від висоти розміщення* [17] (адміністративно-канцелярський підстиль, офіційно-діловий стиль).

Значною в кількісному відношенні серед обставинних способу дії є група вторинних прийменників, що вимагають після себе форми знахідного відмінка: *виключаючи, включаючи, в обмін на, з інтервалом більш(е) / менш(е) за, з інтервалом в (у), з інтервалом не більш(е) / менш(е) за,*

з інтервалом понад, з періодом більш(е) / менш(е) за, з періодом в (у), з (зі, із) швидкістю в (у), з (зі, із) швидкістю не більш(е) / вище / менш(е) / нижче за, з (зі, із) швидкістю понад та ін. У препозиції щодо повнозначного компонента використований первинний прийменник *з*, що визначає семантику способу дії разом із повнозначним елементом вторинного прийменника: *Заготовку вирізують з розрахунку на дві поковки, які штампують по черзі з одного нагрівання* [16] (навчально-науковий підстиль, науковий стиль).

У постпозиції щодо лексичнозначущого компонента фігурують такі прийменники *в (у), за, на* – генетично первинні непохідні та первинний похідний прийменник *понад*. Первинні компоненти *в (у), за, понад* додають до основного смислового відношення способу дії кількісний відтінок із тією різницею, що *в (у)* визначає точну кількість: *Біля «Вічного вогню» сталося дві ДТП з інтервалом в одну годину* [18] (інформативний підстиль, публіцистичний стиль), компоненти *за, понад* – кількість, більшу / меншу за ту, яка вже є: *Проте оскільки внутрішні шари виробу охолоджуються повільніше від зовнішніх і часто із швидкістю, меншою за критичну, то замість мартенситу в них може утворитися тростит і навіть сорбіт* [16] (навчально-науковий підстиль наукового стилю). Уживання заперечної частки *не* як допоміжного компонента обмежує вияв тієї чи тієї ознаки: *Усі, хто має доступ в Інтернет на швидкості не нижче 10 Мбіт/с від будь-якого інтернет-провайдера, можуть дивитися на екрані телевізора сотні рейтингових цифрових телеканалів...* [3] (агітаційний підстиль публіцистичного стилю). Використання первинного компонента *на* знайшло своє місце серед віддієслівних багатокомпонентних прийменників на позначення способу дії: *... спираючись на довгі списи, і, здавалося хлопцям, дивилися саме на них, байдуже пропускаючи повз себе і купецький віз, і чоловіка з хмизом* [8] (художній стиль).

Група вторинних прийменників способу дії з формою давального відмінка нараховує три лексеми: *базуючись на, в (у) такт, ґрунтуючись на*. Здатність виражати семантику способу дії віддієслівним вторинним прийменникам властива контекстуально: *Ґрунтуючись на «польових дослідженнях» упродовж 8-місячного перебування на посаді першого заступника міністра в Міністерстві культури 2014 року, Олеся Островська-Люта, керівник аналітики компанії Pro.Mova, розповідає, як відбувається управління культурою* [20] (публіцистичний стиль, аналітичний підстиль). Натомість вторинний прийменник

в (у) такт характеризуються семантикою способу дії як первинною: *Птахи знають: шпилі зачаровано, вони тремтять у такт сонячному світлу, у такт серцю, і в такт мрії* [5] (художній стиль)

Із формою орудного відмінка на позначення семантики способу дії уживані такі вторинні багатоконпонентні прийменники: в (у) боротьбі з (зі, із), в (у) компанії з (зі, із), в (у) контакті з (зі, із), в (у) комбінації з (зі, із), вкупі (укупі) з (зі, із), в (у) поєднанні з (зі, із), в (у) складі з (зі, із), в (у) союзі з (зі, із), на чолі з (зі, із), одночасно з (зі, із), під руку з (зі, із), порізно з (зі, із), разом з (зі, із), роздільно з (зі, із), сукупно з (зі, із) та ін. Прийменники цієї групи містять експресивний відтінок, а отже, знаходять своє застосування в художньому й публіцистичному стилях, однак трапляються в окремих підстилях наукового, зокрема науково-навчального, де фахівці нефаківцям у доступній формі викладають наукові основи.

У рамках цієї семантичної групи використовується обмежена кількість первинних компонентів. У препозиції щодо головної частини вживають первинні компоненти – прийменники в (у), на, у постпозиції – з (зі, із). Вторинні прийменники способу дії + орудний відмінок регулярно вимагають первинного компонента з (зі, із) у препозиції щодо лексичнозначущої частини. Такий компонент указує на виконання дії певним способом разом із ким-небудь: *...тіснява і колотнеча їх зовсім не зачіпають, ... вони й надалі зостаються самі, наодинці з безмежжям моря, щедро дарованим їм оцим дивним, майже чарівним вікном* [8] (художній стиль); *Ірина Бакіна у співавторстві з Костянтином Карчевським аналізує, як з точки зору законотворчого й практичного аспектів*

можна сприяти підвищенню інвестиційної привабливості України серед іноземних компаній [23] (аналітичний підстиль, публіцистичний стиль); *Застосовують їх для виготовлення апаратури, яка працює в контактi з водяною парою, кислотами та іншими хімічно активними середовищами* [16] (навчально-науковий підстиль, науковий стиль).

Стилістичне використання вторинних прийменників способу дії, як бачимо, досить розгалужене. На семантичну доречність у межах тих чи тих стилів впливає структура вторинних багатоконпонентних прийменників: повнозначне слово, що містить основне значення, і додаткові компоненти – первинні прийменники, які визначають відмінкову форму. Однак порівняно з первинними прийменниками вживання вторинних прийменників закріплюється за тими стилями, які характеризуються смисловою точністю, конкретністю висловлення, повторюваністю ситуацій, логічною послідовністю й аргументованістю викладу. Йдеться насамперед про писемні форми таких стилів української мови, як науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній.

Висновки. Пропоноване дослідження не є вичерпними і остаточним, оскільки коло семантичних можливостей вторинних прийменників досить широке, що дає змогу мовцеві обирати ту одиницю, яка сприятиме найповнішому вираженню думки, відповідатиме стилістичним вимогам і запитам сьогодення. Отже, перспективними нам видаються подальші розробки структурно-семантичних і стилістичних можливостей вторинних прийменникових одиниць як у межах однієї мови, так і на міжмовному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андріяшик Р.: бібліотека української літератури для школярів. – Студія «Негоціант», 2000. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-100 ; Mb 16 RAM ; CD-ROM Windows 95/98/2000/NT/XP.
2. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. Київ : Наук. думка, 1980. 285 с.
3. Воля. Телебачення. URL : <https://volia.com/ukr/tv/ott-packages> (дата звернення 19.01.2019).
4. Всеволодова М.В. Предлог: поле и категория (аспект функционально-коммуникативной грамматики). *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]*. Донецьк : ДонНУ. Вип. 11. 2003. С. 33–38.
5. Дев'ятко Наталія. Легенда про юну весну. URL : <https://book.google.com.ua/books?id=61y> (дата звернення: 17.01.2019).
6. День. Ексклюзив дня. URL : <https://www.day.kyiv.ua/080119-tramp-zayavuv> (дата звернення: 20.01.2019).
7. Загнітко А. Прийменники у структурі тексту: первинні і вторинні вияви. *Лінгвістичні студії / укл. А. Загнітко [та ін.]*. Донецьк : ДонНУ. Вип. 15. 2007. С. 120–131.
8. Загребельний П. Диво : бібліотека української літератури для школярів. Студія «Негоціант», 2000. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. Систем. вимоги: Pentium-100 ; Mb 16 RAM ; CD-ROM Windows 95/98/2000/NT/XP.
9. Колодяжний А.С. Прийменник : матеріали до лекції з курсу сучасної української літературної мови. Харків : Вид-во Харківського ун-ту, 1960. 165 с.
10. Конюшкевич М. Предлог как синтаксеобразующий формант и структура синтаксемы. *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]*. Донецьк : ДонНУ. Вип. 14. 2006. С. 73–79.
11. Кучеренко І.К. Лексичне значення прийменника. *Мовознавство*. 1973. № 3. С. 12–23.

12. Львівська міська рада. URL : <https://citi-adm.lviv.ua/news/citi/transport> (дата звернення: 22.01.2019).
13. Мельничук О.С. Историчний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові. *Слов'янське мовознавство*. 1961. Вип. 3. С. 124–194.
14. Навчальні матеріали онлайн. Кримінальний процес України. URL : <https://pidruchniki.com> (дата звернення: 22.01.2019).
15. Покровский М.М. Семасиологические исследования в области древних языков. *Избранные труды по языкознанию*. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. С. 61–170.
16. Прейс Г.О. Технологія металів та інших конструкційних матеріалів. Київ : Вища шк., 1973. 510 с.
17. Реєстр актів Харківської міської ради. URL : kharkiv.rocks/reestr/671153 (дата звернення: 19.01.2019).
18. Сайт міста Хмельницький. URL : <https://khmelnitsky.com.ua/fullnews/207531> (дата звернення: 19.01.2019).
19. ТСН. Новини. 01 вересня 2018 р. URL : <https://tsn.ua/ato/smert-zaharchenka> (дата звернення: 19.01.2019).
20. Українська правда. 13 жовтня 2015 р. URL : <https://www.facebook.com/ukrpravda/post> (дата звернення: 25.01.2019).
21. Go-Go. Подарунки-враження. URL : <https://go-go.ua/romantic> (дата звернення: 26.01.2019).
22. Lachur Cz. O strukturze semantycznej polskich przyimkow prefigowanych (na tle języka rosyjskiego). *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]*. Донецьк : ДонНУ. Вип. 15. 2007. С. 155–158.
23. Sayenko Kharenko. Newslaw firm. URL : <https://www.facebook.com/lf.sayenko.kharenko/post> (дата звернення: 20.01.2019).
24. Tabletki.ua. Аспірин. URL : <https://book.tabletki.ua/uk/Аспирин> (дата звернення: 25.01.2019).
25. Ukrainian Consulate Lublin. URL : <https://www.facebook.com/gkulublin/post> (дата звернення: 25.01.2019).
26. Znay.ua. URL : <https://m.znay.ua/society/186669-yuniy-orel> (дата звернення: 17.01.2019).

УДК 81'267.4/5:355.1]:070(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.5>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖАРГОННИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

FUNCTIONING OF JARGON FRASEOLOGICAL UNITS IN THE MASS MEDIA LANGUAGE

Левченко Т.М.,

orcid.org/0000-0002-4275-7701

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри української лінгвістики і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

У статті проаналізовано жаргонні фразеологічні одиниці, як містять у собі велику силу експресії та емоційної наснаги і здавна вважаються однією зі специфічних рис кожної мови. Саме фразеологізми набагато виразніше, ніж окремі слова, розподіляються в певних структурно-функціональних стилях, виявляючи свою належність до кожного з них, а також до сфери усного чи писемного мовлення, мають більш яскраве експресивне чи емоційне забарвлення.

Зазначено, що одним із динамічних процесів сучасної української мови є жаргонізація мови і мовлення, яка зумовлена багатьма причинами. Однією з них є демократизація суспільного спілкування, що викликане взаємодією літературної мови і некодифікованими підсистемами, дією засобів масової інформації, які поширюють жаргон як експресивний засіб та звання до жаргону у широких верств населення. Масштаб жаргонізації досягнув такого рівня, що лінгвісти почали говорити про формування загального жаргону – проміжного утворення на межі літературної мови і соціальних діалектів, запропоновано називати його особливим функціонально-стилістичним розрядом, загальним жаргоном, інтержаргоном, жаргонізованим розмовним мовленням.

З'ясовано, що жаргонні фразеологізми – ефективний засіб гумору та сатири. Проте тут вони, не втрачаючи власного специфічного стильового забарвлення, набувають нових стилістичних функцій, пов'язаних з основною настановою публіцистики – бути засобом образності і виразності. Найбільшого поширення в мові засобів масової комунікації набули жаргонні фразеологічні одиниці, що мають структуру словосполучення.

Доведено, що жаргонні фразеологізми є вдалим засобом гострої образної характеристики тих чи інших негативних рис і властивостей героїв публікацій. Такі фразеологізми, як правило, з великою емоційно-експресивною силою засуджують негативні риси – егоїзм, жадібність, цікавість, настирливість.

Велика кількість жаргонних фразеологізмів виходять за межі жаргону і переходять у фонд загальноновживаної фразеології, широко функціонуючи в усному вжитку та засобах масової комунікації. Кожен із них підпорядкований певній авторській настанові і несе в собі певне стилістичне навантаження.

Ключові слова: жаргонні фразеологізми, мова засобів масової комунікації.

The article analyzes jargon phraseological units, which contain a great deal of expression and emotional force and for long have been considered as one of the specific features of each language. Phraseologisms are much more expressive than individual words, and are distributed in certain structural and functional styles, showing their belonging to each of them, as well as to the sphere of oral or written speech, have a brighter expressive or emotional color.

It is noted that one of the dynamic processes of modern Ukrainian language is the jargonization of language and speech, because it is caused by many reasons. One of them is the democratization of social communication, caused by the interaction of literary language and non-codified subsystems, by the influence of the media that spread jargon as an expressive mean and addictance to jargon of the general public. The scale of jargonization reached such a level that linguists began to talk about the formation of common jargon, intermediate formation on the border of literary language and social dialects, to call it a special functional-stylistic category, general jargon, inter-jargon, jargon spoken language.

Jargon phraseology has been found to be an effective means of humor and satire. However, here, without losing their own specific style coloration, they acquire new stylistic functions related to the basic tenet of journalism – to be a mean of imagery and expressiveness. The most widespread in the language of mass communication are slang phraseological units that have the phrase structure.

It is proved that jargon phraseologisms are good means of sharp imagery characteristic of certain negative features and properties of heroes of publications. Such phraseologisms, as a rule, are with great emotional and expressive power and condemn negative features – selfishness, greed, curiosity, persistence.

A large number of jargon phraseologisms go beyond the jargon and transfer into the common phraseology fund, widely functioning in oral use and mass media. Each of them is subject to a specific author's direction and carries a certain stylistic load.

Key words: jargon phraseological units, mass media.

Постановка проблеми. Проблема функціонування і прагматичного навантаження фразеологічних одиниць української мови сьогодні – одна з актуальних тем сучасної фразеології. На сучасному етапі накопичений значний науковий досвід у дослідженні фразеологічних одиниць сучасної української мови, проте проблема функціонування жаргонних фразеологічних одиниць у засобах масової комунікації до цього часу комплексно не вивчена і не розглядалася. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження, яка пов'язана з необхідністю системного вивчення функціонування жаргонних фразеологізмів у засобах масової комунікації.

Фразеологічні одиниці містять у собі велику силу експресії та емоційної наснаги, вони здавна вважаються однією зі специфічних рис кожної мови. Фразеологізми набагато виразніше, ніж окремі слова, розподіляються в певних структурно-функціональних стилях, виявляючи свою належність до кожного з них, а також до сфери усного чи писемного мовлення, мають більш яскраве експресивне чи емоційне забарвлення.

Аналіз останніх досліджень. Численна наукова література свідчить про дискусійність статусу фразеологічного значення та класифікації фразеологічних одиниць. Аспекти зазначеної проблеми порушено в наукових розвідках таких учених, як А.І. Мамалига [7], О.Д. Пономарів [9], О.А. Сербенська [10], Т.А. Коць [4], Н.І. Кочукова [5], Н.В. Третяк [14] та ін. Зокрема, Н.В. Третяк зауважує, що «українська жаргонна фразеологія

сформувалася на національному ґрунті і за своїм духом і лексичним наповненням віддзеркалює мовний світ українського народу» [14, с. 40].

Одним із динамічних процесів сучасної української мови є жаргонізація мови і мовлення, що зумовлено багатьма причинами. Однією з них є демократизація суспільного спілкування, що викликане взаємодією літературної мови і некодифікованими підсистемами [6, с. 670], дією засобів масової інформації, які поширюють жаргон як експресивний засіб та звикання до жаргону у широких верств населення [13, с. 52]. Масштаб жаргонізації досягнув такого рівня, що лінгвісти почали говорити про формування загального жаргону, проміжного утворення на межі літературної мови і соціальних діалектів [6, с. 670], називати його «особливим функціонально-стилістичним розрядом» [13, с. 41], загальним жаргоном [3], інтержаргоном [2], жаргонізованим розмовним мовленням [8].

Окремо оформлені словесні знаки, які є жаргонними одиницями, за своїми характеристиками відповідають фразеологічним одиницям. При цьому поняття «фразеологізм» розуміється нами досить широко. Як відомо, обсяг фразеології в різних класифікаціях визначається неоднаково. Щодо обсягу фразеології в українському мовознавстві, то утвердилася думка про широке та вузьке розуміння. На думку Л.Г. Скрипник, яка є прихильницею широкого трактування, предметом вивчення фразеології є стійкі сполучення двох і більше слів, що утворюють семантичну

цілісність і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули. До фразеологічного фонду української мови вона зараховує прислів'я, приказки, формули вітань і побажань, каламбурні сполуки, крилаті вислови та ін. [11, с. 11]. Представники вузького розуміння обсягу термінопоняття фразеології (Л.Г. Авксентьев, В.М. Мокієнко, Ю.Ф. Прадід, О.І. Смирницький та ін.) фразеологізмом вважають лише ті звороти, які в семантичному відношенні рівнозначні слову або словосполученню.

У роботі спираємося на відомі дослідження (В.Л. Архангельський, О.С. Ахманова, Р.Н. Попов, Л.Г. Скрипник, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк та ін.), що розглядають фразеологію у «широкому» розумінні слова, погоджуємося з її поділом на центральні й периферійні компоненти (В.Д. Ужченко) і зараховуємо до складу фразем сучасної української мови ідіоми, фразеологічні єдності, стійкі фразеологічні сполучення та вирази, прислів'я, приказки, крилаті слова й вислови, стійкі метафоричні сполучення та порівняння. Як рівнозначні робочі терміни вживаємо *фразема*, *фразеологізм*, *фразеологічна одиниця (ФО)*, *стійке словосполучення*.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема жаргонних фразеологічних одиниць, зокрема структурно-граматичний аспект та структурно-стилістичний, на сучасному етапі недостатньо вивчена, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Вирішенню зазначеної проблематики сприятиме глибше дослідження жаргонних фразеологічних одиниць у сучасних засобах масової комунікації.

Постановка завдання. Відтак нашим завданням є: описати структурно-граматичні типи та роль фразеологізмів у побудові публіцистичних текстів; розкрити експресивно-оцінний потенціал жаргонних фразеологічних одиниць у засобах масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Як показав аналіз зібраного матеріалу, фразеологічні одиниці жаргонного характеру в мові засобів масової комунікації утворюють неоднорідний пласт одиниць, вони розширили сферу свого функціонування і широко використовуються в публіцистичному стилі.

Мовний стиль публіцистики охоплює досить широкий діапазон життєвих сфер та комунікативних форм мовлення, які можуть у ньому фігурувати, а також насичений великою кількістю відтінків емоційного забарвлення. Жаргонні фразеологізми характеризуються досить виразною специфікою

системи лексичних засобів і в тому числі особливостями жаргонної фразеологічної системи.

Із точки зору структурно-граматичних характеристик серед жаргонної фразеології виділяємо три групи мовних знаків: 1) фразеологізми-речення; 2) фразеологізми – стійкі сполучення слів; 3) фразеологізми-словоформи. Фразеологізми-речення – порівняно невелика група стійких сполучень слів. Прикладами жаргонних фразеологізмів-речень, є такі одиниці, як *базару немає* – уживається як знак згоди з кимось [12, с. 42], наприклад: «*Базару нема*, – каже директор. – Тримаємося купи» («Високий замок», 19.04.18); *дах іде* – хтось божеволіє, втрачає здоровий глузд та самоконтроль [12, с. 117], напр.: «*У багатьох кінематографістів у 80-х як дах поїхав, так досі й не повернувся*» («День», 16.08.2015); *Та коли він демобілізувався, то «дах поїхав»*. *Почав випивати і дебоширити* («День», 01.06.2018); «*Саакашвілі – про Генпрокуратуру: В них узагалі дах поїхав!*» («Новинарня», 26.05.16); «*Нормальна людина на журналіста б не напала. У неї дах поїхав. Тому вона бере і нападає на журналістів*», – заявив Ляшко в кулуарах ВР» («Новинарня», 20.11.18).

Жаргонні фразеологізми – ефективний засіб гумору та сатири. Проте тут вони, не втрачаючи власного специфічного стильового забарвлення, набувають нових стилістичних функцій, пов'язаних з основною настановою публіцистики – бути засобом образності і виразності.

У більшості випадків жаргонні предикативні фразеологізми побудовані за моделлю двоскладного речення, наприклад: *жаба давить* – про стан заздрості [12, с. 135]. У засобах масової комунікації зустрічаємо: «*Розумію, що дехто не проголосує з політичних причин, бо жаба давить... А чого жаба давить? Бо у нас вийде. Ми реально зробимо зміни в країні. Я в це щиро вірю*», – заявив Гройсман. («Новинарня», 20.10.16); «*Поміняли свою квартиру, дві, на частину будиночка... І що, тебе жаба задавила?... – конфлікт Піскуна і Лещенка*» («Цензор», 13.05.16). Жаргонний фразеологізм *як карта ляже* – про невідомий і невізначений результат справи; як буде, наприклад: «...*суть «плану Авакова» – йти маленькими кроками, реінтеграцію й деокупацію проводити точково, а потім – як карта ляже, як час покаже*» («День», 15.06.18); «...*дієвими й істотно наростити рейтинг обраному Кремлем кандидату – чи то перед першим, чи то перед другим туром, як карта ляже*» («День», 21.03.2019); «*Фірми, яким важливо схопити своє сьогодні, а там – як карта ляже, явно готують все для того, щоб не*

розлучатися з грошима якомога довше» («День», 18.01.2015).

Найбільшого поширення в мові засобів масової комунікації набули жаргонні фразеологічні одиниці, що мають структуру словосполучення. Серед морфологічно змінюваних фразеологізмів-словосполучень можуть бути виділені двоконпонентні, триконпонентні і багатоконпонентні звороти. Вони несуть сатирично-іронічний ефект, який значно посилюється, спрямовуючи закладену потенційну гумористичну силу в потрібному їм напрямі. Наведемо приклади таких контекстів: *картина маслом* – здивування, дивовижне видовище, наприклад: «*Реакція – «картина маслом»:* – «*Мобільна кухня*» – це ж «заклад громадського харчування!» Потрібні сертифіковані кухарі, а в нас нема» («Новинарня», 22.03.17); «*В «опоблоківця» Балицького* – це крутіша «*картина маслом*». І 21 мільйон гривень готівкою у сімейному загашнику чи три розкішні авто в гаражі...» («Високий замок», 02.06.18); *вішати лапшу на вуха* – обманувати, брехати [12, с. 200]: «Він сказав буквально таке: «Ви вибачте, але нам просто відверто *вішають* на вуха *лапшу*. І ми повинні все це проковтнути» («День», 10.04.16); «...вони теж можуть служити непоганим мірилом мистецтва *вішати* ближньому *лапшу* на вуха» («День», 26.03.17); «Хоча Аваков по телебаченню кричить, що головне – це довіра людей до поліції. Створює гарну картинку. А насправді «*лапшу*» *вішає* на вуха...» («Високий замок», 26.09.18).

Використовуючи морфологічну класифікацію, подану М.Ф. Алефіренком [1], жаргонізовані фразеологізми в мові сучасної преси поділяємо на:

1. **Субстантивні** (іменникові) – фразеологізми з узагальнено-предметною семантикою, вираженою граматичними категоріями роду, числа й відмінка: *дохлий номер* (безперспективна справа): «...як сказали б вони вам самі: «До речі, спробуйте таких перекопати, що на Сході йде не братовбивча громадянська війна, а справжня війна з російським агресором. Як сказали б вони вам самі: «Не парьтесь, це *дохлий номер*» («День», 14.06.17); *неадекват* (не відповідає ситуації і очікуванням людей): «Безумовно, в кожній країні є свої *неадеквати*, готові за гроші або абсурдні ідеї воювати і вбивати на чужій землі» («Україна молода», 15.01.17); «Його цураються – ні, не як грізного варвара, а як *неадеквата*, від якого можна чекати чого завгодно. Саме цю відстороненість наш герой» (24.04.19); «Людей доводять до істерики, а потім насміхаються з них, як з *неадекватів*. Саме в такому вигляді, як загрозу, виборців Порошенка» («Україна молода», 10.01.18).

2. **Ад'єктивні** (прикметникові) – фразеологічні одиниці, які мають категоріальне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предмета, наприклад, багатий Буратіно (про людину, яка нерозумно витрачає гроші на свої забаганки): «Чи то *багатих Буратіно* у нас не надто багато, чи то вони зовсім не квалюються рекламувати вміст своїх гаманців» («День», 10.01.18).

3. **Дієслівні** – фразеологізми з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, вираженої в дієслівних граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи: *брати на понт* – діяти щодо когось, у тому числі й на слідстві, погрозами, залякуванням [12, с. 267], наприклад: «*Зе! посадовці* мають звичку, висловлюючись їхнім же сленгом, «*брати на понт*», тобто по-шахрайськи дурити публіку. В результаті дурять самі себе» («Високий замок», 15.08.19); «Іншою мовою це називається: *брати на понт*. Тобто він постійно шантажує Захід ядерною війною...» («День», 17.04.18); *понти колотити* – брехати [там само]: «...але нахабство – друга натура, і взявся за старе: лохів брати на понт... із Вашингтона сам краще за інших знає, що таке *понти колотити*» («День», 03.03.18); «А хочеш «*понти колотити*» на 6-літровому Cadillac Escalade, маєш гроші на пальне для нього, тоді сплати 6 000 євро за його розмитнення», – вважає Олег Назаренко» («24 канал», 22.07.19); *забивати мозок* (завантажувати співрозмовника непотрібною інформацією): «...надто сирий маю текст, гадаю, попереду будуть солідні зміни, тож не хочу нікому *забивати мозок* зайвою інформацією» («День», 04.03.16); *нести (гнати) пургу* (говорити дурниці): «Вона почала свій звичайний репертуар про олігархів, *нести* якусь «*пургу*»... Усі вони на РНБО елементарно здрейфили, побоялися» («День», 04.03.16); «Ось і продовжують російські пропагандисти *гнати* відверту *пургу* в ефір. Раптом хтось повірить» («День», 22.01.16); *ботати по фені* – говорити на жаргоні, близькому до кримінального [12, с. 338]: «Народний депутат кричав, що Шерембей «*по фені тут ботає*», а телеведучий – що «наркоман нам будет розказувать» («День», 19.04.2018); «У цьому матеріалі вистачало маніпуляцій та «*ботання по фені*», але один із місцевих синхронів виділився особливо» («Україна молода», 26.12.17); *врізати дуба* (померти): «Потім займався покрівлею дахів. Було надзвичайно важко: спека +40, гаряча смола, мало *дуба не врізав*» («Високий замок», 17.08.18); *випасти в осад* – дуже здивуватися несподіваності того,

що відбувається [12, с. 244]: *«І в них усе, крім, так би мовити, політики, тобто російсько-західна конфронтація в Сирії і ядерні та інші перспективи випали в осад»* («День», 18.10.16); включити задній хід (передумати, втікати): *«Перед правом сили людина, раптово стала **включати «задній»** хід, тож інформацію доводилося визбирувати буквально по крупницях»* («День», 15.12.15); настригти бабла (заробити): *«...працює лише під вибори і може, звісно, **настригли бабла**, а що потім робити?»* («День», 05.02.19); потрапити під роздачу – бути побитим; зазнати покарання [12, с. 288]: *«Так само Сергій Леценко був в Америці під час Майдану – можливо, це добре, бо міг би **потрапити під роздачу** під час визвольної»* («День», 14.06.16); *«Першими під роздачу **потрапили** йогурти. За словами журналіста, те, що пишуть виробники на упаковках – суцільна реклама»* («День», 28.08.15). Жаргонні фразеологізми характеризуються своєрідністю і яскравою виразністю. Вони є найвагомішими засобами у системі публіцистичного стилю, адже наділені великою виразово-емоційною силою.

У сучасній пресі серед актуальних жаргонних фразеологізмів за структурою переважають двохкомпонентні фразеологізми, в яких ще гострішою стає іронічна експресія. Різна експресивна сила жаргонних фразеологізмів найкраще виявляється під час зіставлення контекстів, у які вони включаються: *по барабану* – відсутність інтересу, байдужість до чого-небудь [12, с. 47]: *«Все-таки РФ **по барабану**, хто стріляв по журналістам, – зазначив Новіков»* («День», 10.02.16); *«У цьому він напевно що суголосний своєму поколінню, проте навіщо тоді вести церемонію вручення премії українським кінематографістам, які тобі особисто **по барабану**? І потім – тим самим гасився нафос самого заходу...»* («День», 25.04.17); *до фені* (до сідниці): *«Язык їм **до фені**. У них свій язык і особливий статус. Це ж Донбас!»* («День», 23.05.15); *в натурі* – у функції вставного слова «справді», наприклад: *«Вже понад півроку на Волині існує проблема незадоволення тим, як було визначено **в натурі** і на картах державний кордон між»* («День», 14.06.16); *«В натурі ці землі «історико-культурного призначення» являють собою луги з древніми валами»* («День», 06.10.15); *«Вже понад півроку на Волині існує проблема незадоволення тим, як було визначено **в натурі** і на картах державний кордон між Україною і Білоруссю»* («День», 14.06.16); *на халяву* – безкоштовно, за чужий рахунок [12, с. 348]: *«Вони не рятувалися від війни та голоду (для цього можна було*

*осісти в Туреччині, Єгипті чи Болгарії) – вони прагнули туди, де можна поменше працювати й побільше мати **на халяву**»* («День», 25.09.17); *«Торік допомогти театру взявся благодійний фонд Ігоря Палиці «Новий Луцьк»: на 150 тисяч було придбано просто шикарних костюмів для однієї з вистав, фонд оплатив квитки на п'ять вистав, і зал був повний. Але і з таких вистав **на халяву** люди ішли»* («День», 23.03.16); *під кайфом* – отримувати задоволення, насолоду від дії наркотичних речовин [12, с. 163]: *«На Київщині патрульні зі стрільниною зупинили машину, яку вела жінка **під кайфом**»* («Новинарня», 24.05.18); *питань немає* (вживається як знак згоди з кимось): *«Тобто з призначенням посла **питань немає**, – сказав П.Клімкін журналістам в Ужгороді в суботу»* («День», 13.10.18); *«З боку уряду жодних проблемних **питань немає»**»* («День», 04.10.17); *в принципі* – (вживається у функції вставного слова), наприклад: *«Звідки **ноги ростуть** у цього вкиду – **в принципі** ясно»* («Новинарня», 28.05.18); *з-під палки* (з примусу): *«Одне із правил, яким керуюся в його вихованні, – не змушувати сина щось робити, що називається, **з-під палки**. Він сам читає чимало»* («День», 02.11.10); *«Прокуратура **з-під палки** відкрила кримінальну справу»* («День», 04.11.15); на гарячому – жаргонізм «гаряче» був сигналом тривоги і небезпеки у злочинців, наприклад: *«Вчора ввечері у Дніпровському районі працівники столичного карного розшуку спільно із спецпризначенцями на **гарячому** затримали цих правопорушників, які знову здійснили напад на гральний заклад», – сказав голова Національної поліції України Вадим Троян (iPress.ua, 06 01.17); «Всіх учасників злочинної групи затримано **на гарячому**, в порядку ст. 208 Кримінально-процесуального кодексу України, під час передачі грошових коштів за отримані сексуальні послуги (iPress.ua, 06 01.17).*

Висновки і перспективи останніх досліджень.

Таким чином, явище жаргонної фразеології знаходить досить широке застосування в засобах масової комунікації. Жаргонні фразеологічні одиниці збільшують експресивну силу висловлювання, урізноманітнюють виклад, забезпечують досягнення потрібного стилістичного виразового ефекту.

Жаргонні фрази вживаються переважно в текстах соціально-політичної, економічної, військової тематики, вони є вдалим засобом гострої образної характеристики тих чи інших негативних рис і властивостей героїв публікацій. Такі фразеологізми, як правило, з великою емоційно-експресивною силою засуджують негативні

риси – егоїзм, жадібність, цікавість, настирливість, саме вони розповсюджують і закріплюють у мові публіцистики розмовні конструкції.

Велика кількість жаргонних фразеологізмів виходять за межі жаргону і переходять у фонд загальноживаної фразеології, широко функціонуючи в усному вжитку та засобах масової комунікації. Кожен із них підпорядкований певній

авторській настанові і несе в собі певне стилістичне навантаження.

Питання про взаємовплив стилістичних компонентів різних функціональних типів і жанрів літературної мови та інтенсифікацію процесу жаргонізації мови і мовлення у сучасних засобах масової комунікації залишається відкритим і потребує подальшого опрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н.Ф. «Живое» слово: Проблемы функциональной лексикологии : монография. 2-е изд., стер. Москва : ФЛИНТА, 2014. 344 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/1720774/>.
2. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке : учебное пособие для студентов вузов. Москва : Логос, 2001. 304 с.
3. Ермакова О.П. Слова, с которыми мы все встречались. Азбуковник, 1999. 273 с.
4. Коць Т.А. Мовні смаки і сучасні тенденції у загальнолітературній нормі (на матеріалі газет 90-х років). *Культура слова*. 1998. Вип. 51. С. 44–52.
5. Кочукова Н.І. Трансформовані словосполучення в мові української преси (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття). Київ : Унів. вид-во «Пультари», 2005. 165 с.
6. Крысин Л.П. Активные процессы в литературном языке. Современный русский язык: Активные процессы на рубеже ХХ – ХХІ веков / Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова РАН. Москва : Языки славянских культур, 2008. С. 13–29.
7. Мамалига А.І. До питання про структурно-семантичні зміни фразеологізмів у мові газети. *Укр. мовознавство*. Київ, 1973. Вип. 1. С. 72–79.
8. Никитина С.Е. Типы языковой оценки в народно-поэтических текстах. *Русский язык. Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке*. Москва : Наука, 1992. С. 89–103.
9. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Київ : Либідь, 1993. 248 с.
10. Сербенська О.А. Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Журналістика*. 1978. Вип. 10. С. 72–77.
11. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
12. Ставицька Л. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. Київ : Критика, 2005. 496 с.
13. Стернин И.А. Общественные процессы и развитие современного русского языка. *Очерк изменений в русском языке конца ХХ века*. Воронеж, 2004. 72 с.
14. Третяк Н.В. Експресивний потенціал жаргонної фразеології. *Наукові записки НДУ ім. М.В. Гоголя*. С. 40–43.

СИНТАКСИС ФАХОВОГО СТОМАТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ

SYNTAXIS OF PROFESSIONAL DENTAL DISCOURSE: TO THE NATIONAL BASIS

Лещенко Т.О.,

orcid.org/ 0000-0003-4682-3734

кандидат філологічних наук, доцент,

*завідувач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Української медичної стоматологічної академії*

Бондар Н.В.,

orcid.org/ 0000-0002-6768-5863

кандидат філологічних наук,

*викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Української медичної стоматологічної академії*

Жовнір М.М.,

orcid.org/0000-0001-8498-9802

кандидат філологічних наук,

*викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Української медичної стоматологічної академії*

У праці зосереджено увагу на науковому стоматологічному дискурсі. Простежено недостатність потужної теоретико-методологічної наукової бази стоматологів, солідного фактажу і багаторічного досвіду роботи за фахом, довготривалої практичної й пошукової роботи для забезпечення належної подачі ними наукової інформації, її нормативно вмотивованого мовного оформлення. Проінтерпретовано умови унормування фахової мови стоматологів. Акцентовано на важливості оволодіння базовими нормами сучасної української мови й на значущості точного усвідомлення науковцем норм зразкового мововжитку у сфері науки загалом, стоматологом – у межах стоматології та медицини.

Указано на відмінність різножанрових зразків фахового стоматологічного наукового тексту: доповідей, лекцій, статей, монографій, посібників, довідників, підручників тощо – від дискурсивних взірців нормативності, стильової досконалості й термінологічної точності.

Досліджено стан дотримання синтаксичних норм у сфері стоматологічного дискурсу, оприявлено теоретико-методологічні основи нормування мови науки, вирізнено випадки неправильної і невмотивованої побудови синтаксичних конструкцій.

У статті проаналізовано пуристичні прояви на синтаксичному рівні, акцентовано на важливості послуговування вітчизняними науковцями національними, утрадиційненими синтаксичними моделями.

Увиразнено тенденцію до синтезації синтаксичних конструкцій. У праці акцентовано на загальній невнормованості фахової мови стоматологічної галузі. Умотивовано доцільність аналізу відповідності мови стоматологічних праць базовим комунікативним якістьям української мови.

Крім цього, вирізнено й охарактеризовано випадки неправильного і недоречного вживання мовних одиниць у фаховому мовленні стоматологічної галузі. Умотивовано доцільність аналізу відповідності стоматологічного наукового мовлення базовим комунікативним якістьям мовлення.

Ключові слова: науковий стиль, науковий текст, синтаксис, синтаксична норма, стоматологічний дискурс.

The article provides an attempt to reveal and analyze scientific dental discourse. Not only factual accuracy and scrupulousness of a scientist testify to his high professionalism and professional competence is important. It was convinced that the level of mastery of language skills greatly influences the adequacy of the perception of information in general and the popularization of their scientific ideas, interpretations and theories.

There was also indicated on necessity of providing the opportunity for the author-scientist to understand clearly and precisely the standards of language use in science in general, and for dentists primarily within the framework of dentistry and medicine. The conditions of normalization of the professional language of dentists were interpreted.

The first step on the way to overcoming linguistic inferiority is to master the norms of the Ukrainian language. The multi-genre forms of the scientific text – reports, lectures, articles, monographs, manuals, reference books, etc., cannot be considered models of a standard, stylistic perfection, and terminological certainty.

The conditions of following of syntactic norms of dental discourse were investigated, theoretical and methodological bases of norming of language of science were shown, the examples of incorrect and unmotivated syntactic constructions were determined.

The purist manifestations on the syntactic level, the importance of serving national scientists with traditional, syntactic models were analyzes and emphasizing in this article.

The tendency to synthesize syntactic constructions was expressed. The work focuses on the general irregularity of the professional language of the dental industry. The necessity of analyzing the correspondence of the dental works language to the basic communicative qualities of the Ukrainian language was shown.

In addition, the article characterizes cases of incorrect and irrelevant use of language units in professional texts in the dental field and justifies the analysis of dental scientific language correspondence to the basic communicative features of the language.

Key words: scientific style, scientific text, syntax, syntactic norm, dental discourse.

Постановка проблеми. Особливості розвитку наукової мови стоматологічного дискурсу, її вношення, відповідно, якість, – не тільки цікаві, а й нагальні проблеми на сучасному лінгвальному обширі. Стрімкий розвиток стоматологічної сфери стимулює виражальні можливості мови, тому наразі особливої уваги у цьому аспекті потребують наукові медичні тексти, які в новітній інформаційній парадигмі помітно еволюціонують. Інтерпретація словоформи в неправильній, чужорідній синтаксичній ролі – одна з гострих проблем функційної лінгвістики, оскільки питомі одиниці синтаксичного рівня належать до яскравих, вагомих виразників національної специфіки мови. Обов'язок кваліфікованого спеціаліста будь-якої галузі – правильне послуговування власне українськими національними синтаксичними засобами, доцільний і виправданий розподіл змістового навантаження між частинами речення, оскільки вміння конструювати текст оприявлює не тільки науковий, а й культурний вектор логічного мислення фахівця. На жаль, стоматологи, «дошукуючись причин появи, особливостей діагностики, дієвих алгоритмів лікування і профілактики певної хвороби, зазвичай забувають про потребу втілення своїх ідей в адекватні мовні форми» [4, с. 5], а це прискорює стихійний процес утвердження наукоподібності стоматологічних праць. Реанімування національно специфічних синтаксичних одиниць і моделей, сприяння формуванню у стоматологів стилістичного чуття зумовлюють актуальність пропонованої розвідки.

Мета нашого дослідження – оприявити формалізацію семантики у слові на синтаксичному рівні. Основні **завдання:** висвітлити теоретико-методологічні основи нормування мови науки; репрезентувати зразкові синтаксичні норми у сфері стоматології, вивірені часом; вирізнити неправильні й невмотивовані синтаксичні конструкції.

Виклад основного матеріалу. Аналіз зразків стоматологічного дискурсу засвідчив не тільки їхню стильову недосконалість, а й нехтування узвичаєними граматичними, синтаксичними нормами, що порушує стрункість, простоту викладу думки. Так, досліджувані дискурсивні зразки стоматологічних текстів рясніють невластивими

для української мови формами активних дієприкметників: *Причиною розвитку хронічного катарального папіліту є тривала дія місцевих подразнюючих факторів; Дендритна клітина може виконувати антигенпрезентуючу функцію; Усунення місцевих сприяючих чинників проводять лише після зменшення або усунення запальних явищ у слизовій оболонці ясен; різні групи антисептиків: рослинного походження, хлорвміщуючі детергенти (хлоргексидин, гекситидин, мірамістин), хлорвміщуючі феноли (триклозан); Ротова рідина – це каламутна, в'язка, трохи опалесціуюча рідина без запаху, із густиною 1,001–1,0017; За даними узагальнюючої доповіді ВООЗ, хронічний гінгівіт в Європі виявлено майже у 80% дітей (три варіанти одонтобластів: 1) одонтоцит (низькодиференційований одонтобласт), 2) дозріваючий одонтобласт; реакції з боку тканин, оточуючих ділянки некрозу; чищення внутрішньоротової тяги при переломах щелеп, ортопедичних, ортодонтичних та шинуючих зуби та ін.*

Порушення граматичних норм збіднює стиль викладу, засмічує лексемний овид української мови синтаксичними росіянізмами. Натомість є багато способів уникнення конструкцій з активними дієприкметниками теперішнього часу. Подеколи активний дієприкметник доречно замінити прикметником із суфіксом -альн: *дія місцевих подразнювальних (а не «позражняючих») факторів.* Виправданою є й заміна однокореневим прикметником: *Дендритна клітина може виконувати антигенпрезентативну (а не «антигенпрезентуючу») функцію; хлорвмісні (а не «хлорвміщуючі») детергенти; Ротова рідина – це каламутна, в'язка, трохи опалесціуюча (а не «опалесціуюча») рідина без запаху, що закономірно, оскільки прикметник є похідним від іменника опалесціуюча – «розсіяння світла каламутними розчинами (здебільшого колоїдів) з утворенням різних його відтінків» [5, с. 482].*

Серед частотних способів заміни активного дієприкметника – використання іменників (*За даними узагальнень (а не «узагальнюючої») доповіді ВООЗ) та підрядних речень: одонтобласт, що дозріває (а не «дозріваючий»); реакції з боку тканин, що оточують (а не «оточуючих»)*

ділянки некрозу; при переломах щелеп, ортопедичних, ортодонтичних та конструкцій, що шинують зуби (а не «шинуючих зуби конструкцій»).

Поширена стилістична помилка зразків стоматологічного дискурсу – використання синтаксичних конструкцій із дієсловами на *-ся*, де підмети виражені займенниками *що*, *який*. Замість помилкової конструкції *Карієс зубів (caries dentis) – патологічний процес, що виявляється після прорізування зубів* потрібно вжити зворот із пасивним дієприкметником: *Карієс зубів (caries dentis) – патологічний процес, оприявлений (виражений) після прорізування зубів*. Якщо така заміна неможлива, то перевагу слід віддати активним синтаксичним моделям, що відтіняють власне український національний колорит: *Для ранньої діагностики карієсу фісур успішно використовують (а не «використовуються») електрометричні способи; фізіологічна незрілість організму дитини, виражена (а не «що проявляється») незрілістю основних адаптивних систем, супроводжувана (а не «супроводжується») порушенням процесів формування, мінералізації*.

Підкреслимо, що вживання пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* – ненормативне для синтаксису української наукової мови, на чому неодноразово наголошують лінгвісти [6, с. 106; 8, с. 17; 3, с. 24].

У сучасних працях такі конструкції зовсім вилучено з парадигми пасивних [2, с. 243].

Домінантне місце посіли предикативні форми на *-но*, *-то* як специфічна риса українського синтаксису, засвідчена тривалою традицією вживання [1, с. 278–279].

Такі моделі акцентують на результативності дії, а не на виконавцеві. Тому замість неправильної конструкції *виявляються такі карієсогенні фактори, як стан гігієни порожнини рота, кислотна резистентність емалі* слід уживати: *виявлено такі карієсогенні фактори, як стан гігієни порожнини рота, кислотну резистентність емалі...*

За походженням предикативні форми на *-но*, *-то* – пасивні дієприкметники минулого часу, тому вживання у сполучі з ними дієслова *бути* зайве: *Суттєвої різниці у вмісті неорганічного фосфору у ротовій рідині дітей, в залежності від інтенсивності карієсу, автором не виявлено (а не «виявлено не було»)*.

Для мовної практики початку ХХІ ст. характерні новітні тенденції щодо вживання конструкцій із предикативним називним і предикативним орудним та експлікованою дієслівною зв'язкою *бути* в теперішньому часі. М.Ф. Сулима та І.І. Огієнко форму *є + О.в* вважали полонізмом, у деукраїні-

заційний період полонізмом детермінували вже форму *є + Н.в.*, яку вже в першій третині ХХ ст. «більшість мовознавців кваліфікувала як іманентну синтаксичну особливість української мови» [7, с. 22]. Натепер, за твердженням С.В. Харченко, «на семантичний критерій розрізнення іменного складеного присудка з предикативним називним і предикативним орудним та з експлікованою дієслівною зв'язкою *бути* в теперішньому часі менше зважають», що посвідчує і багатство прикладів, якими рясніють дискурсивні зразки наукових текстів зі стоматології: *Важливими диференційовано-діагностичними ознаками в останньому випадку є низька ергічність запальної реакції з боку тканин; Між клітинами епітелію розташовані глікозаміноглікани, які є цементуючою речовиною і виконують захисну функцію під час дії бактерій і токсинів; Фісурний карієс в постійних зубах є найбільш поширеною формою карієсу в дитячому віці; одним із чинників росту захворюваності на карієс є погіршення соціально-економічних та екологічних умов в Україні; До безсумнівних факторів, які визначають ураженість карієсом, належить рівень вмісту фтору у зовнішньому середовищі, особливо у питній воді, що є основним джерелом його надходження в організм*. Зважаючи на те, що характерна риса української мови – тяжіння до економії мовних зусиль, слід все-таки уникати експлікації дієслівної зв'язки *бути* в теперішньому часі, при цьому надаючи перевагу предикативній конструкції *бути + Н.в.*, яку вважають національною особливістю українського синтаксису: *Важливі диференційно-діагностичні ознаки в останньому випадку – низька ергічність запальної реакції з боку тканин...; Фісурний карієс в постійних зубах – найбільш поширена форма карієсу в дитячому віці; один із чинників росту захворюваності на карієс – погіршення соціально-економічних та екологічних умов в Україні*.

Для наукових текстів властиве широке використання пояснювальних конструкцій ідентифікації понять. Досить часто подибуємо вживання словосполучки *являти собою* замість форми теперішнього часу дієслова-зв'язки *бути*: *слина, яка являє собою перенасичену кальцієм і фосфатом рідину і забезпечує «дозрівання» емалі та формує особливі властивості її поверхневого шару*. Вважаємо, що такі конструкції, укорінені під впливом російської мови, більш доречно замінити формою *є + Н.в.*, де дієслово-зв'язка виражена імпліцитно: *слина – перенасичена кальцієм і фосфатом рідина, що забезпечує «дозрівання» емалі та формує особливі властивості її поверхневого шару*.

Чимало помилок у мові наукових стоматологічних текстах можна пояснити калькуванням, синтаксичними росіянізмами. Розбіжність у варіантах керування, сполучуваності іменника й числівника негативно позначається на довершеності проаналізованих дискурсивних зразків: *На кожній половині щелепи розрізняють 2 різця, 1 ікло і 2 великих зуба; Верхні моляри мають три кореня; На ріжучому краї зазвичай помітні три горбка, які переходять у вигляді валиків на вестибулярну поверхню.* Такі синтаксичні моделі суперечать утрадиційним нормам українського синтаксису, оскільки у сполучі із числівниками *два, три, чотири* іменник має форму Н.в. мн.: *розрізняють 2 різці, 1 ікло і 2 великі зуби; Верхні моляри мають три корені; помітні три горбки.*

Небажані в українському науковому дискурсі росіянізми, скальковані конструкції, яких необхідно уникати, – *так – як, у більшості випадків: Часто він дає помилкові результати, так як середня товщина звичайного зуболікарського зонда, у більшості випадків, перевищує ширину гирла фісур.* Стилійно внормовані варіанти – *оскільки, позаяк, бо і здебільшого: Часто він дає помилкові результати, позаяк середня товщина звичайного зуболікарського зонда, здебільшого, перевищує ширину гирла фісур.* Такі ж зауваги і щодо вживання сполучника *як – так: Для раннього виявлення факторів ризику стоматологічних захворювань як у студентів, так і самими студентами у пацієнтів використовуються (правильно: використовують) набори інструментів для стоматологічного огляду; за наростання набряку слизової оболонки висипають елементи ураження, як у порожнині рота, так і на шкірі обличчя притортової ділянки.*

Суголосно сучасним тенденціям українського синтаксису такі конструкції доречно замінити на *і – і: Для раннього виявлення факторів ризику стоматологічних захворювань і у студентів, і студентами у пацієнтів використовують набори інструментів для стоматологічного огляду;*

висипають елементи ураження і в порожнині рота, і на шкірі обличчя.

У проаналізованих фрагментах стоматологічного дискурсу фіксуємо й автоматичне перенесення науковцями широкого спектра значень прийменника *-при* в російській мові на українські терени: *З огляду на строки фізіологічної резорбції визначаємо, що при хронічному запаленні в періодонті резорбція починається на 2,5–4,5 роки раніше; Крім цього, при загальному знеболенні зменшується слиновиділення. Санація дітей з субкомпенсованою та декомпенсованою формами активності карієсу при традиційному методі лікування (тобто без застосування загального знеболення) потребує в середньому 5–7 відвідувань.* Такі конструкції набули статусу табуїзованих. Натомість український синтаксис репрезентує широкий спектр можливостей: синонімічні прийменники, дієприслівникові звороти, розгорнуті конструкції: *З огляду на строки фізіологічної резорбції визначаємо, що під час хронічного запалення в періодонті резорбція починається на 2,5–4,5 роки раніше; Крім цього, під час загального знеболення зменшується слиновиділення; Санація дітей з субкомпенсованою та декомпенсованою формами активності карієсу за умов традиційного методу лікування (тобто без застосування загального знеболення) потребує в середньому 5–7 відвідувань.*

Висновки. Отже, процес унормування наукового синтаксису стоматологічної галузі потребує скрупульозного контролю науковою спільнотою. Аналіз дискурсивних фрагментів увиразнив тотальну внормованість наукового синтаксису стоматологічних праць. Значущість послугоування національними, утрадиційними синтаксичними моделями, логічність, стрункість вибудовування стоматологічного наукового дискурсу, тенденція до синтезації синтаксичних конструкцій – це міцне підґрунтя відродження національної ідентичності мови науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арполенко Г.П. Односкладні речення. *Історія української мови. Синтаксис.* Київ, 1983. С. 231–290.
2. Городенська К. Дієслово. *Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови.* Київ, 2004. С. 217–298.
3. Куньч З., Голубінка Н. Пасивні дієслівні конструкції в українському науковому мовленні. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології».* 2004. Вип. 503. С. 24–27.
4. Лещенко Т.О., Жовнір М.М. Нагальні проблеми внормованості термінологічного інструментарію стоматологічної галузі. *Мова.* 2018. № 29. С. 5–11.
5. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. 2007. 768 с.
6. Стельникович Г. Про пасивні конструкції в українській правничій мові. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: «Філологія».* 2000. Вип. 2. С. 103–106.
7. Харченко С.В. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст.: становлення та кодифікація : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.
8. Ярема С. На теми української наукової мови. Львів. 2002. 44 с.

ФУНКЦІЇ НОМІНАЦІЙ РОСЛИННОГО СВІТУ В ЗАГОЛОВКАХ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

FUNCTIONS OF NOMINATIONS OF THE VEGETABLE WORLD IN THE TITLES OF TEXTS OF MODERN UKRAINIAN PROSE

Масло О.В.,

orcid.org /0000-0002-1586-2805

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Волкова І.В.,

orcid.org /0000-0003-4725-8837

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

У статті досліджено функції фітонімів у заголовках текстів сучасної української прози, доведено, що рослинні номінації характеризуються етнічно-культурною маркованістю, окреслено їх смислетворче поле. Проаналізовано роль заголовків сучасної української прози; доведено, що вони зазвичай є не лише ядром ідеї, але й репрезентантом національно-культурної своєрідності українського народу. Особливу увагу приділено функціям номінацій рослинного світу в заголовках творів сучасної української прози, що характеризуються етнічно-культурною маркованістю. Доведено, що номінації рослинного світу є не тільки давнім, інформаційно насиченим шаром української лексики, але й елементом національно-мовної картини світу.

Визначено стилетворчий потенціал номінацій рослинного світу у творах сучасних українських письменників. Проведено зіставлення символічного значення деяких фітонімів із колористичним означенням. Проаналізовано деякі асоціати виявлених фітонімів, їхні аксіологічні компоненти; символіко-асоціативну образність, якої набувають номінації рослинного світу у творах сучасних українських письменників. Виявлено й досліджено деякі контрастні асоціативно-образні поля фітонімів. Показано, яким чином у мовній палітрі художнього твору слова із запаховою семантикою можуть вербалізувати внутрішні переживання героїв.

Смислотворче поле дендронімів, фітонімів, флоронімів у заголовках і текстах сучасних прозових творів досить широке: вони можуть виражати національні коди із прихованим символічним змістом, утворювати низку асоціативних образів, бути часовим камертоном чи представляти просторовий колорит. Назви рослин становлять багате й досить надійне джерело для деяких культурно-історичних, етнографічних, географічних висновків, що виходять за межі суто лінгвістичних завдань. Доведено, що номінації рослинного світу в заголовках сучасної української прози формують інформативно-концептуальну структуру художнього тексту, характеризуються етнічно-культурною маркованістю, а такі назви, як «ружа», «калина», «тополя», «гарбуз», «черемха», є архетипними маркерами української нації.

Ключові слова: фітоніми, внутрішньоформна сема, символічне значення, атрибути, асоціативно-образне поле.

In the article the functions of phytonyms are investigated in the titles of the texts of modern Ukrainian prose, vegetable nominations are proved to have ethnically cultural markedness, their semantic field is outlined. The role of titles of contemporary Ukrainian prose is analyzed; it is proved that they are usually not only the nucleus of the idea, but also a representative of the national and cultural identity of the Ukrainian people. Particular attention is paid to the functions of nominations of the flora in the titles of contemporary Ukrainian prose, which are characterized by ethnic and cultural markedness.

It has been proved that the nomination of the flora is not only an ancient, information-rich layer of Ukrainian vocabulary, but also an element of the national-linguistic picture of the world.

The stylistic potential of the nominations of flora in the works of contemporary Ukrainian writers has been determined. The symbolic meaning of some phytonyms with coloristic meaning is compared. Some associates of detected phytonyms and their axiological components are analyzed; symbolic-associative imagery acquired by the nominations of the flora in the works of contemporary Ukrainian writers. Some contrasting associative-imagery phytonym fields have been identified and investigated. It is shown how in the linguistic palette of a literary text the words with fragrant semantics can verbalize the inner experiences of heroes.

Semantic field of dendronyms, phytonyms, floronisms in titles and texts of contemporary prose texts is wide enough: they can express national codes with the hidden symbolic meaning, to form the range of associative images, be a tense camertone or represent a diatopical colour. The names of plants are a rich and reliable enough source for some cultural and historical, ethnographic, geographical conclusions which go beyond the scope of purely linguistic tasks. The nominations of the vegetable world in the titles of modern Ukrainian prose are proved to form the informative and conceptual structure of literary text, to have ethnically cultural markedness, and such names, as rose, viburnum, poplar, pumpkin, a bird cherry tree are archetypical markers of the Ukrainian nation.

Key words: phytonyms, inner form seme, symbolic meaning, attributes, associative and image field.

Постановка проблеми. Сучасна українська проза характеризується філософсько-інтелектуальним спрямуванням, психологізмом, художньою умовністю, що зазвичай виявляються шляхом перетину різних часових вимірів (В. Лис «Століття Якова», Н. Гуменюк «Вересові меди», «Танець білої тополі», Люко Дашвар «ПоКров», І. Роздобудько «Якби», «Гудзик», Брати Капранови «Забудь-річка» та ін.), поєднанням реального та ірреального (В. Даниленко «Сон із дзьоба стрижа», В. Шевчук «Дім на горі», «Птахи з невидимого острова» та ін.), зверненням до міфологічних вірувань, архаїки (М. Матіос «Солодка Даруся», В. Шевчук «Місяцева зозулька з ластів'ячого гнізда», Дара Корній «Гонимарник» та і.), використанням інтертекстуальності як своєрідного прийому, що уможливорює незвичні літературні комбінації (О. Забужко «Казка про калинову сопілку», «Музей покинутих секретів», Ю. Андрухович «Рекреації» та ін.). За Р. Бартом, «інтертекст – це уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом тощо – всі вони ввібрані текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього існує мова» [1, с. 417].

Важливу роль у репрезентації смислового контексту сучасної української прози відіграють заголовки. «Заголовок є одним із найважливіших компонентів, які формують інформативно-концептуальну структури художнього тексту. Ономазіологічна функція заголовка виявляється у використанні для найменування тексту за однією із найважливіших його ознак – за темою» [2, с. 135–138]. І. Кошева вважає, що заголовок є психосоціолінгвістичним ядром ідеї твору [3, с. 9]. Так, у назві оповідання В. Шевчука «Місяцева зозулька з ластів'ячого гнізда» автор, спираючись на архетипні маркери української нації, представляє жінку (головну героїню Юльку) як поєднання трьох символів: місяця, зозульки, ластівки – кожен із яких репрезентує через смислові коди жіночу сутність. Місяць – таємничість, загадковість, дарма щоденним ритуалом Юльки стає споглядання місяця, та й сама вона обличчям схожа на місяць. Зозулька – символ «засмученої жінки, суму, журби та вдівства» [4, с. 251]. Юлька сумує через нереалізоване бажання бути матір'ю. Із ластівкою пов'язують низку прикмет: «Оселяючись на хаті, птахи приносять їй щастя; птах символізує також дружину, сестру» [4, с. 329]. Юлька живе в будинку, що нагадує ластів'яче гніздо, вона, як ластівка, прагне сімейного загишку, тому й використовує працю чоловіків для упорядкування свого житла. Отже, заголо-

вок сучасної української прози зазвичай є не лише ядром ідеї, але й репрезентантом національно-культурної своєрідності українського народу.

Особливо цікавим, на нашу думку, є аналіз функцій номінацій рослинного світу в заголовках сучасної української прози, що характеризуються етнічно-культурною маркованістю й, відповідно, вербалізуються в текстово-метафоричній структурі твору. Номінації рослинного світу є не тільки давнім, інформаційно насиченим шаром української лексики, але й елементом національно-мовної картини світу. Схожу думку висловлює також Р. Волейник [5, с. 121]. Назви рослин, на думку А.М. Шамоти, «як літературні, так і народні, становлять багате і досить надійне джерело для деяких культурно-історичних, етнографічних, географічних висновків, що виходять за межі суто лінгвістичних завдань» [6, с. 31]. Отже, **метою** дослідження є визначення стилетворчого потенціалу номінацій рослинного світу у творах сучасних українських письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві функції номінацій рослинного світу вивчаються в різних аспектах: на матеріалі української поезії (І. Коломієць, С. Романчук, О. Діброва, Д. Лісничий, Т. Мішеніна та ін.); прози (С.І. Кондратенко); українських та російських замовлянь (В. Галайчук); фразеологізмів (О. Левченко, Г. Філь); також досліджується символіка фітонімів в українській та англійській мовах (О. Старостенко); фітоніми в діалектному мовленні (Є. Боева); етнокультурні джерела номінації фітонімів в українській мові (О. Черемська, О. Масло).

Функції номінацій рослинного світу в заголовках текстів сучасних українських письменників ще не були об'єктом спеціального дослідження, отже, це й зумовлює **актуальність** роботи.

Постановка завдання. Смыслотворче поле дендронімів, фітонімів, флоронімів у заголовках досить широке: вони можуть окреслювати національні коди з прихованим символічним змістом, утворювати низку асоціативних образів, бути часовим камертоном чи репрезентувати просторовий колорит. **Мета** роботи – дослідити смислотворчі поля зазначених одиниць.

Виклад основного матеріалу. У романі Н. Гуменюк «Танець білої тополі» внутрішньоформна сема «життя, довголіття, пам'ять, кохання» стає структурним елементом образу-символу тополі. Левко із саду переносить і садить білу тополя на горі. Лексема тополя набуває конотативного значення – «довголіття не тільки роду Левка та Вишеньки, але й кохання, жага

до життя»: «Біла тополя, казав тато, належить до дерев-довгожителів – зазвичай вона стоїть триста років, але іноді може й до тисячі прожити... Кажуть, що біла тополя не боїться нічого, навіть блискавки... Її крона навіть після такого удару відновлюється і шумить... Це дерево вирізняється серед інших величезною, просто-таки фантастичною жагою до життя, неймовірною силою волі до росту» [7, с. 231–232], «Далі тополя буде шуміти ще років тисячу. І весь цей час буде жити наше кохання» [7, с. 242]. Символічне значення тополі підкреслюється колористичним означенням – біла тополя, а в контексті ще й срібляста, цей колір у народі набуває символу чистоти, краси, як і кохання Левка та Вишеньки. «Значить, не випадково я вибрав саме це дерево. Наше кохання буде таким же високим, довгим, міцним і гарним» [7, с. 232]. Зазвичай номінація тополя входить до лексико-стилістичної парадигми просторового образу поля, але в романі, навпаки, тополі Левко саджає на горі, що підсилює сему «струнка», «висока», тому й виникає асоціат «сходинки до неба»: «Вилізьмо на самий вершечок своєї білої тополі, а тоді – хоп, і підемо босими ногами по Чумацькому Шляху» [7, с. 232]; «Ніби хтось спеціально посадив це дерево там, щоб воно слугувало провідником між небом і землею» [7, с. 253]; «Здається, якщо на це дерево вибратися, то можна ступити на оту хмару...» [7, с. 256]; «Піднялося мало не до хмар, ніби в небо кроною врослося...» [7, с. 282]; «Здавалося, що по ньому можна зійти на небо і втекти від цього жорстокого світу» [7, с. 298].

У контексті наявні й прикметникові аксіологічні компоненти із семою «зовнішній вигляд», що реалізується за допомогою смислових елементів, виражених означеннями: «височенне, самотнє дерево» [7, с. 244], «могутнє дерево, крона якого нагадує величезне шатро, витягнуте догори» [7, с. 253], «темно-сіра кора на грубом стовбурі шорстка, порепана, нагадує луску на тій дивній рибі, по якій Ніка мчала у сні» [7, с. 256], «кора вже втратила свою дитинно-ніжну шовковість і світло-оливковий колір. Стала шорсткою, зеленкувато-сірою». Символ-образ тополі увиразнюється шляхом використання персоніфікованого дієслівного ряду: «їхня тополька танцювала», «вона змахувала тоненькими гілочками, її листя тремтіло і під місячним сяйвом переливалося живим сріблом» [7, с. 233]. Паралелізм біла тополя – білий танець, на який запрошує Вишенька Левка, підсилює семантичне поле образу тополі, символізуючи чистоту й вічність кохання головних персонажів роману.

У романі Н. Гуменюк «Вересові меди» внутрішньоформна сема «минуле, здоров'я, смерть, пам'ять, кохання» є структурним елементом образу-символу верес. Верес у романі набуває не тільки практичних ознак: «І сушать вересовий цвіт, і запарюють, і на домашньому перваку настоюють, і з іншим зіллям та корінням змішують. Комуś щось таке вариво-париво лікує, для когось воно замість хмільного напою, ще для когось – просто лагодзінка солодка на празники» [8, с. 33], але й акумулюється у свідомості Дани, творячи індивідуальний час, що перетікає з одного спогаду в інший, поєднуючи минуле із сучасним. «А потім присіла, задивилася на той верес. І раптом перед очима – кінь. Ні, він не наснився. То справдешній гнідко до неї явився. Пролетів через пам'ять, як через житнє поле, майнув шовковистою завітчаною гривною – і повернувся туди, звідки вилетів» [8, с. 74]. Згадується в романі й шотландська легенда. Верес наділений чудодійними властивостями: його давали, «щоб дитинка вродилася» [8, с. 70], аби приворожити хлопця, Димка його дає як солдатам у Першу світову війну, аби врятувати людей, так і в сорокових роках, щоб врятувати вже Дану та Юрка Книгу. Смакові якості вересового меду залежно від змістового наповнення передають відповідні атрибути в назвах частин: *солодкий мед мрійності, терпкий мед ніжності, солоний мед самотності*.

Символіко-асоціативної образності набувають номінації рослинного світу в оповіданнях В. Даниленка. Так, в оповіданні «Черемхова віхола» в заголовку поєднується черемховий цвіт, що символізує життя, радість існування, надію на реалізацію бажання Юлі зустріти своє кохання, здоров'я, та снігова віхола, що символізує смерть. Життя та смерть вербалізовано двома контрастними асоціативно-образними полями (АОП). Ядром АОП смерть є хвороба Юлі, представлена відповідними асоціатами (*лікарняний запах; хрускіт простирадел, наче порипування снігу; зальодянілі дроти; снігова маска*): «Юля ворухнулася і відчула, як натягнулися прозорі тубочки, прикріплені до її рук, схожі на зальодянілі дроти» [9, с. 29]. Ядром АОП життя є сон Юлі, із його звуковими (*спів синички, шарудів торішній лист, хрускотіло бите скло, гуділи над молочасм волохаті товсті джмелі*), запаховими (*запах живиці, лаванди, м'яти, аромат черемшини, густий і запаморочливий, різкий запах витоптаного молодого полину*) асоціатами. Смыслотвірною в контексті є сема «біла», що вербалізується в різних метафоричних структурах шляхом акцентування позитивних та негативних конотативних

ознак. «Сходами котилася в яр маленька дівчинка з великим бантом, а за нею *радісно біг білий хорт*» [9, с. 30], «з-за невеличкої пальми вийшов *хлопець у білому*» [9, с. 38], «*перстень із білим каменем*» [9, с. 38], «Та молодик стояв і дивився на неї, і його *очі були світло-голубі, наче сніг на світанку*» [9, с. 38], «Юля запросила його на *білий танець*» [9, с. 38]. У сні хлопець у білому асоціюється зі смертю, у реальності – із життям. Отже, в лексемах черемха й віхола сема «біла» набуває різного конотативного звучання – «життя, сподівання, кохання і смерть, хвороба». Наприкінці оповідання смерть Юлі описується шляхом використання паралелізму: «У день її похоронів була велика віхола. ... могилу відразу замело снігом, наче хто розсипав над землею міриади черемхового цвіту».

В оповіданні В. Даниленка «Свято гарбузової княгині» в заголовку поєднуються два контрастні фольклорні асоціати. Так, у системі фольклорної символіки гарбуз має символічне значення «відмова», а княгиня – «наречена». Головна героїня твору шляхом гри у своїй уяві, а саме частування сімох чоловіків та розгадування запропонованої їм загадки, намагається реалізуватися як жінка, привернути до себе увагу чоловіків у реальності. Бінарний світ у свідомості героїні репрезентовано шляхом поєднання різних асоціатів у весільному обряді – гарбуза та княгині.

В оповіданні «Пізня шпанка» заголовок набуває конотативного значення – «краса, чуттєвість, пізні кохання сорокасемирічної Ванди». Для окреслення віку головної героїні В. Даниленко використовує номен «шпанка», що є «символом дівочої і молодечої краси, веселощів, кохання» [4, с. 89], доповнюючи його відповідними атрибутами: *перезрілі, пізні ягоди, солодкі, м'ясисті, п'янки, гіркувато-винний смак, стара вишня*. «Вишні були *солодкі, м'ясисті, з винним присмаком і трохи гірчили. Перезрілі ягоди були смачніші, ніж ранні. Чоловік сидів у верховітті тихо, мов птах, і насичувався п'янкими ягодами...*» [9, с. 92]. «Він побачив її зовсім близько, жінка була вся така *припухла і стигла...*» [9, с. 93]. «Він підняв шпанку, спробував язиком її сік і відчув *гіркувато-винний смак пізньої ягоди*» [9, с. 103].

У «Казці про калинову сопілку» О. Забужко побутове тло служить для розгортання легенди про Каїна та Авеля, а також народної казки, записаної Л. Жемчужниковим. У постмодерній інтерпретації тексту символічного звучання набуває не лише місяць, довкола якого й розгортаються основні події, але й калина, що в тексті символізує як дівочу краси, так і кров – зроблена чумаками

сопілка з калини, що виросла на могилі Оленки, промовляє її ж голосом у хаті батьків.

Роман Марії Матіос «Солодка Даруся» мав початкову назву «Трояка ружа». Перша назва відбиває не лише структуру твору (три частини): «Даруся», «Іван Цвичок», «Михайлове чудо», але й символізує різнобарвність життя. Три кольори має ружа, так і життя не буває весь час рожевим, а міниться, залежно від подій: «Життя – то трояка ружа, казала колись моя свекруха, дай їй царство небесне. А я молода – дурна була. Думаю, таке каже, у очах їй троїться, чи що... А вона каже: невісточно, ти думаєш, що ружа ружекий колір має. А воно ні. На то вона трояка ся називає. Так і життя. То чорне тобі покажеться, то жовте, а там, дивися, загориться червоним» [10, с. 185]. Роман має обрамлення: розпочинається та завершується розмовою двох жінок – Марії та Васюти – які розмовляють про квіти, згадуючи також і ружу.

У мовній палітрі роману І. Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають» дві часові площини, у яких існують актриси Леда Ніжина та Едіт Береш, молодість і старість, а також їхні внутрішні переживання, вербалізовані асоціативно-образними полями, ключовою одиницею яких є слова із запаховою семантикою. АОП старість відтворюють відповідні атрибути: запах зів'ялого, паленого листя: «Коли вперше почула, подумала, що десь поруч стоїть букет із *зів'ялими* квітами, потім поглянула за вікно – чи не палять на подвір'ї листя? Можливо, я доторкнулася до старої газети? Я почула цей *страшний, огидний, неможливий запах*» [11, с. 13]; «*Запах паленого листя*» [11, с. 14]. Асоціативно-образне поле молодості відтворюють відповідні атрибути: «Леда милувалася дівчинкою, її усмішкою, її запахом – *сну й молока*» [11, с. 24]. Суперництво двох актрис за чоловіка також передається через квіти та їх аромат: «Але щовечора Леді надсилають величезні букети цих *проклятих квітів*. Вона не знає, хто це робить. Вона боїться викидати їх. Леді здається, що ці лілеї – щось на зразок спокутування. Леда має *дихати* ними. Коли Леді набридне жити, вона купить сто таких букетів і *задихнеться* від них» [11, с. 27]. Франція, до якої приїхала молода Едіт Береш, як «голубка миру», має свій запах: «Аеропорт Орлі...*Запах!* Повітря просякнуте дивним *запахом кави і чимось свіжо-солодким...*» [11, с. 62]; «Я дихаю і захлинаюся смородом, що тхне від тих десятих у штатському, незважаючи на божевільний *запах акацій, парфумів та аромату, що впливає з кондитерських*» [11, с. 64]. Внутрішній стан Стефки також передається через запах, колір: «Я була щільно закоркованим butto-

ном – таким твердим, що він скидався на горіх, міцний горішок. Хоча я знала, що всередині є все: *пелюстки, дивовижний запах, насичений колір, розмах, політ*» [11, с. 28], «*Запах осені* пробирався навіть крізь подвійні віконні рами. Червоні й жовті – нереальні, інопланетні! – дерева в своїй останній відчайдушній розлогості тулилися одне до одного...» [11, с. 42]. Символічності в романі набуває лексема «квітка», що асоціюється як із людиною, її внутрішнім світом, так і з плином життя: «А Олюся сама стає *квіткою*. На ній бузкового кольору сукня...» [11, с. 126], «Оглядаються тому, що вона – *прекрасна, як квітка, як юність*»

[11, с. 133], а зів'ялі квіти символізують не лише старість, але й погані спогади, які слід викидати: «Зів'ялі квіти – це те, що не можна тримати ані вдома, ані в душі! Їх треба безжально викидати, навіть якщо вони гарні й ще мають вигляд справжніх, свіжих» [11, с. 159].

Висновки. Отже, номінації рослинного світу в заголовках сучасної української прози формують інформативно-концептуальну структуру художнього тексту, характеризуються етнічно-культурною маркованістю, а такі назви, як «ружа», «калина», «тополя», «гарбуз», «черемха», є архетипними маркерами української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барт Р. От произведения к тексту. *Семиотика. Поэтика*. Москва : Прогресс, 1989. С. 413–423
2. Белинская О.Е. Текстобразующая роль заголовка в формировании коммуникативной перспективы художественного. «*Наукові записки*» Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: філологія. 1999. № 1. С. 135–138.
3. Кошечкина И.Г. Название как кодированная идея текста. *Иностранные языки в школе*. 1982. № 2. С. 8–10.
4. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Volejník, R. (2016): Živočichové a rostliny v názvech českých hraných. *Acta onomastica*, LVII, pp. 120–126.
6. Шамота А.М. Назви рослин в українській мові. Київ : Наукова думка, 1985. 162 с.
7. Гуменюк Н. Танець білої тополі. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.
8. Гуменюк Н. Вересові меди. Харків : Книжковий «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 320 с.
9. Даниленко В. Сон із дзьоба стрижа. Львів : ЛА «Піраміда», 2006. 384 с.
10. Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 185 с.
11. Роздобудько І. Зів'ялі квіти викидають. Київ : Нора-Друк, 2008. 208 с.

УДК 811.161.2–367/38

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.8>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF INTRODUCTORY CONSTRUCTIONS IN ARTISTIC TEXTS OF MODERN UKRAINIAN WRITERS

Новікова О.О.,

orcid.org/0000-0002-8498-1736

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Донецького юридичного інституту

Міністерства внутрішніх справ України

Вставні конструкції являють собою особливий елемент ускладнення синтаксичної структури речення, що використовують із метою актуалізації індивідуально-авторських коментарів, тобто вони виступають як засіб репрезентації в тексті автора (оповідача) і зв'язку його із читачем. Значна частина вставних конструкцій належить до необов'язкових синтаксичним елементів, тобто використання їх цілком залежить від намірів автора, від його бажання висловити той або інший зміст, емоцію, від прагнення впливати на читача. Вставні слова, словосполучення, речення є індивідуально-авторським засобом побудови тексту й тим цікаві для дослідника.

Процес дослідження вставних одиниць та семантико-синтаксичний механізм їх функціонування в реченні пройшов тривалий шлях. Актуальність наукової праці полягає в дослідженні особливостей синтаксичного навантаження вставних конструкцій у текстах художньої літератури з урахуванням граматичних ідей сучасних письменників, які поєднують у собі граматику речення, синтаксис тексту і стилістику. У статті проаналізовано систему вставних одиниць, які використовують сучасні українські письменники в текстах своїх художніх творів. Звернено увагу на струк-

турно-семантичне розмаїття зазначених синтаксичних засобів і їхню роль у реалізації в тексті художнього задуму письменника. Особливо різноманітні функції вставних конструкцій, які конкретизують уявлення про предмет, персонаж, дії; слугують для вираження експресії й оцінки; актуалізують той чи інший елемент висловлювання; економлять простір тексту тощо.

Аналізуючи фактичний матеріал щодо вживання вставних слів, словосполучень і речень у текстах сучасних українських письменників, варто зазначити, що вони набувають широкого вжитку та стилістичної ваги, слугуючи засобом реалізації різних комунікативно-прагматичних функцій: функції текстової зв'язності, акцентно-стверджувальної, акцентно-гіпотетичної, комунікативно-прагматичної, адресно-маркованої, фатичної й оцінної.

Ключові слова: вставні одиниці, функції, семантична група, стилістичний вияв, художній текст.

Insert constructions are a special element of complicating the syntactic structure of a sentence, used to actualize individual author's comments, that is, they act as a means of representation in the text of the author (narrator) and his communication with the reader. Much of the insert constructions belong to the optional syntactic elements, that is, their use depends entirely on the author's intentions, his desire to express one or another content, emotion, the desire to influence the reader. Insert words, phrases, sentences are individually author's means of text constructing and are interesting for the researcher. The process of investigation of insert units and the semantic-syntactic mechanism of their functioning in a sentence lasts for a long time. The relevance of scientific work is to study the peculiarities of syntactic loading of the inserted constructions in the texts of fiction, taking into account the grammatical ideas of contemporary writers, which combine grammar sentences, text syntax and stylistics. The article analyzes the system of insert units used by contemporary Ukrainian writers in the texts of their works of art. Attention is paid to the structural and semantic diversity of these syntactic tools and their role in the implementation in the text of the artistic plan of the writer. Particularly diverse functions of insert structures that specify the idea of the object, character, action; serve to express expression and evaluation; actualize one or another element of expression; save text space and more. Analyzing the actual material on the use of insertion words, phrases and sentences in the texts of modern Ukrainian writers, it should be noted that they are widely used and stylistic importance, serving as a means of implementation of various communicative and pragmatic functions: functions of text coherence, accent-affirmative, accent-affirmative-hypothetical, communicative-pragmatic, address-marked, phatic and evaluative. There is a noticeable tendency for the predominant use of Ukrainian, not copied from Russian words, phrases and sentences, which are more and more confidently supplanting the use of the recently inserted statutory units, which attests to the desire for original identity.

Key words: insertion units, functions, semantic group, stylistic expression, artistic text.

Постановка проблеми. Зацікавленість сучасних лінгвістів аналізом синтаксичних явищ, які виступають як відображення в письмовому тексті стихії живої розмовної мови, пов'язана із прагматичним підходом до мови, згідно з яким його розглядають як засіб досягнення мовцем власних цілей, і, ширше, – з антропоцентричним підходом, тобто із прагненням учених побачити через мовлення людину як особистість із властивим їй набором мовних засобів і визначити інтенції цієї особистості під час вибору того чи іншого мовного засобу. Зокрема, важливо розглянути синтаксичні особливості художнього тексту, який втілює як загальномовні тенденції, так і риси мовної особистості автора.

Вставні конструкції – це форми, введені до складу речення на семантико-комунікативному рівні з метою вираження ставлення мовця до повідомлюваного з погляду його ймовірності / неймовірності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо. Вставні конструкції виступають засобом репрезентації в тексті автора (оповідача) і його зв'язку із читачем. Переважна частина вставних одиниць належить до необов'язкових синтаксичних елементів, тобто використання їх повністю залежить від намірів автора, від його бажання висловити той або інший зміст, емоцію, від прагнення вплинути на читача. Вставні конструкції (слова, словосполу-

чення, речення) є індивідуально-авторським засобом побудови тексту і тим цікаві для дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ф. Буслаєв вставні слова називав вставними реченнями, які утворилися із складнопідрядних речень [1]. Д. Овсянко-Куликовський розширив поняття Ф. Буслаєва про вставні речення й виділив вставні слова, вставні вирази, вставні прислівники й інші обставинні вислови [9, с. 293], а О. Пешковський – вставні слова і сполучення слів, акцентуючи увагу на тому, що вони не є членами речення й не пов'язані з ним граматичним зв'язком [10, с. 371]. В. Виноградов також наголосував на тому, що вставні слова синтаксично не пов'язані з реченням і виражають ставлення мовця до висловленого [2, с. 164]. Оскільки вставні слова і словосполучення не пов'язані із членами речення зв'язком узгодження, керування чи прилягання, їх визначають як компоненти, граматично не зв'язані з реченням [16, с. 166]. Проте окремі мовознавці не згодні із цією думкою. Так, М. Шанський наголосував на обов'язковості вставних конструкцій у системі речення [14, с. 138], а О. Руднев доводив, що вставні слова – це члени речення [11, с. 138]. Є. Кротевич називав зв'язок вставних слів із реченням включенням, а вставні слова – супутніми членами речення [6, с. 15]. І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська під вставними словами, сполученнями й реченнями розуміють такі форми, які

вводять у речення на семантико-комунікативному рівні для вираження ставлення до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо [12, с. 378].

Процес дослідження вставних одиниць та семантико-синтаксичний механізм їх функціонування в реченні пройшов тривалий шлях. Актуальність нашої праці полягає в дослідженні особливостей синтаксичного навантаження вставних конструкцій у текстах художньої літератури з урахуванням граматичних ідей сучасних авторів, які поєднують у собі граматику речення, синтаксис тексту й стилістику.

Постановка завдання. Мета статті – визначити структурно-семантичні й функціональні особливості вставних компонентів у сучасних художніх текстах. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати структуру, семантику вставних одиниць, установити їхні функціонально-стилістичні особливості в текстах сучасної художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Основна функція вставних конструкцій у художньому тексті – передача додаткових відомостей, які, на думку автора, допоможуть читачеві краще зрозуміти зміст речення, ставлення автора до подій, зображених у творі, уточнити місце і час дії, поведінку, міміку, жести, інтонацію героя тощо.

Вставні слова та їхні структурно-семантичні групи розглянуто нами з оперттям на класифікацію, подану К. Шульжуком [16, с. 166]. Дослідник розмежує вставні одиниці відповідно до їхньої семантики й оцінки повідомлюваного. Так, учений виділив шість положень, які визначають напрями дослідницьких підходів нашого аналізу.

Основна група вставних слів, словосполучень і речень за значенням – це одиниці із суб'єктивно-модальною семантикою, що вказують на реальність, правдивість того, про що повідомляють у реченні, упевненість в об'єктивності наведених фактів. Серед модальних смислів виділяють значення впевненості, невпевненості, можливості, припущення тощо. Вставні конструкції зазначеної групи (на зразок *звичайно, очевидно, напевно, можливо, може бути, мабуть, здається* тощо) активно використовують у текстах сучасної художньої літератури, зазвичай у межах тих значень і у структурі тих конструкцій, які передбачені загальномовними нормами. Сучасні автори широко вживають у своїх творах вставні конструкції на позначення впевненості щодо об'єктивності наведених авторами фактів, які

реалізують прагматичну акцентно-стверджувальну функцію, пор.: *Звичайно, я не злодюжка якась, хоч сьогодні й поцупила нахабно ланцюжок із якорем* [4, с. 14]; *Зрозуміло, поспішали, хапали, що трапиться під руку, передусім документи й коштовності* [5, с. 21]; *Паша вилізає назовні й дивиться на південь, намагаючись убити час, якого в нього, щоправда, не так вже й багато* [5, с. 14]; *Справді, вибираючи між смертю й бюрократією, краще іноді вибрати смерть* [5, с. 3]; *«Ясна річ, бабця геть зв'язок із реальністю втратила», – дорікав Валерчик татові* [4, с. 31]. Також у художніх творах активного вжитку набувають вставно-модальні слова гіпотетичності, зокрема, можливості, пор.: *Здається, я потрапила в інший Всесвіт, а мені потрібні лише черевики Германа!* [4, с. 8]; *Можливо, саме та перспектива, яку ти собі намалювала на найближче майбутнє, не така вже й життєздатна* [2, с. 6]; припущення, пор.: *«Ні, вона не була помічницею депутата, – думаю. – Швидше за все, в торгівлі працювала <...>»* [4, с. 172]; *«Проблема в тому, – говорить, – що хтось стукає. Тобто передає дані. І схоже, що це хтось із цивільних»* [5, с. 11]; *«Преса», – говорить він і запирає руку в глибоку кишеню, очевидно, за посвідченням, і всі четверо вмить напружуються, але Пітер уже виймає руку й простягає їм необхідні папери* [6, с. 10]; *Кожен, тікаючи, щось тягнув за собою, він ось, схоже, вирішив, що без подушок вирушати кудись немає жодного сенсу* [5, с. 21]; *І від натовпу в бік їхнього автобуса відокремлюється худий високий боєць, під завеликим шоломом безтямні очі, безтямні й широко розплющені, розплющені, скоріше за все, від страху, – викидає вперед руку, мовляв, стояти, не рухатись* [5, с. 81]; *Певно, гонор і капризи їй боком вийшли* [1, с. 31]; невпевненості, пор.: *Чи, може, виглядає старшим, а насправді – років тридцять п'ять. На круглому обличчі метушливі негарячі очі-вуглики, ніс картоплиною, вуста надто рухливі – перебір, усе в мінус* [4, с. 102]; *Мабуть, у заповіті треба відмовитися від своєї частки родинної оселі на користь батьків, щоб у брата не виникали сумнівні ідеї* [1, с. 129]. Інколи в тексті важко простежити межу між вставними одиницями категорій припущення, можливості та невпевненості, адже це залежить від наявності переваги авторської думки під час вибору вставного слова чи словосполучення. Такі вставно-модальні одиниці гіпотетичності не вказують прямо на авторизацію, вони ніби оформлюють роздуми автора, допомагають йому створити враження безпосереднього пошуку істини, змусити читача

долучитися до мисленнєвого процесу, самому дошукатися до суті висловлених передбачень. До того ж зазначені конструкції посилюють вірогідність думки, знижують ступінь її категоричності, тобто успішно реалізують у тексті прагматичну акцентно-гіпотетичну функцію мови.

За допомогою вставних слів модальної семантики письменник може зображати розумовий процес героїв, їхні роздуми про спостереження різних явищ події. Особливо яскраво виражено таке значення, якщо використовують кілька вставних слів послідовно: **Вочевидь**, паркет символізував культуру, а дезодорант, **напевно**, – цивілізацію. **Природно**, поет Л. як нативіст захищав культуру, в цивілізації вбачаючи і викриваючи зло [6, с. 8]; *І всі розуміють, що там таке: очевидно, в одній із цих висоток вона й живе, очевидно, деє там і горить, тому хай кричить, хай викрикує все, що може, чим тут зарадиш* [5, с. 21].

Аналізуючи вставні компоненти в сучасній художній літературі, варто наголосити, що українські письменники все частіше віддають перевагу власне українським, не калькованим із російської мови вставним одиницям типу *ймовірно, вірогідно, природно, воістину, певна річ, поза сумнівом, звісно, беззаперечно, щоправда* тощо, пор.: *Й їгуана слухняно давить, щоправда, не надто впевнено, але повертає й повільно-повільно рушає вперед* [5, с. 115]; *І, звісно, включно з тим, де ми взагалі не зустрічаємося* [6, с. 137]; *Щойно народжена істота, природно, не те що цифрами не оперує, вона й пам'яті своїй не володар* [6, с. 102]; **Імовірно**, є сенс поритися в Державному реєстрі [4, с. 20]; **Воістину**, простота буває гіршою від багатьох пороків [6, с. 191]; *Та це, певна річ, ані трохи не промовляло ні до розуму, ні до душі розсварених, і два наймолодші пальці наполягали на своєму* [1, с. 76]; **Поза сумнівом**, між цими двома сталося щось погане, але некриваве, бо інакше б уранці Діні не довелося обмальовувати стіни в кров для повноти картини [4, с. 12]; **Беззаперечно**, молоко козяче допомогло йому піднятися на ноги [2, с. 26]. Поступове домінування таких конструкцій стає настільки помітним, що можна впевнено констатувати типовість уживання названих вставних одиниць цієї семантичної групи в сучасній українській художній літературі.

Наступна група вставних конструкцій – **емоційно-оцінні одиниці, що виражають почуття мовця** (на зразок *на лихо, на горе, на жаль, на біду, на радість, як на гріх, на диво, чого доброго* тощо). Вони додають у тексті різні емоційні відтінки, наприклад, здивування, пор.: *Та, на превеликий Перегудин подив, Альонка стирчала вдома:*

скрутилася на дивані, ридала гірко [4, с. 74]; **На превеликий подив**, жодному з цих двох видатних гуманітаріїв, як виявилось, не було відомо, що форель – риба тому цінна й рідкісна, що делікатна й вибаглива не лише до фізико-хімічних характеристик води, вона взагалі має схильність до різних болячок і алергій [6, с. 8]; розчарування, пор.: **Як на гріх**, він зрозумів, наскільки жахлива ця хвороба, і почав сприймати її як ненаситне чудовисько, що запустило свої чорні щупальці глибоко в його плоть [1, с. 116]; *Ти просто йдеш, і, як на гріх, нічого не відбувається* [3, с. 17]; співчуття, пор.: **На жаль**, ти все частіше кличеш до себе гостей на зразок Октябрюва – епатажних, неоднозначних, скандальних [3, с. 8]; **На жаль**, Тоня, Вадікова дружина, була особою вкрай раціональною, вона не вірила в силу дольменів – вона вірила в бакси [3, с. 23]; *Її перший чоловік, потужний інтелектуал, неймовірний логік і оратор, та при цьому, як на біду, героїновий наркоман, влаштував їй кілька років емоційного терору, поки, зрештою, не покінчив зі собою* [3, с. 38] тощо. Також до зазначеної групи вставних одиниць належать конструкції, які містять біблійні елементи, що сприяє створенню емоційної атмосфери висловлення, його експресивно-оцінній конотації, пор.: **Борони Боже**, аби до нас не дійшов отой смог, від якого задихається уся Москва [3, с. 69]; *Бо, виходить, завжди треба вчасно з жінками розбиратися, а біля мене зараз – бачить Бог – одночасно дві жінки об'явилися* [4, с. 30]; **Дасть Бог**, таки дочекаюсь того дня, коли приїзди Жан-Люка не будуть супроводжуватися незмінними сценами ревноців [5, с. 68]. Такі оригінальні вставні конструкції виконують у сучасних художніх текстах оцінну комунікативно-прагматичну функцію.

У ролі важливого синтаксичного засобу для здійснення ефективної вербальної комунікації сучасні письменники досить часто вживають у своїх творах вставні одиниці, за допомогою яких звертаються до читача з метою привернення його уваги (на зразок *розумієте, бач, бачте, чуєш, пам'ятаєте, уявіть собі, погодьтеся, як ви розумієте, відверто кажучи, даруйте* тощо), пор.: *І Германа полюбила, бо, як не крути, Герман привів мене до Блека* [3, с. 22]; **Бо розумієш**, час до вечора слушно використати хоча б для того, аби віддати борги чи врешті розгадати таємниці [5, с. 64]; *Совість моя – тітка хоч і стабільна, але від голоду лиш вередливіша, бо коли зголодіє, то вимагає лише кришталево чистої чесною їжі, бо від моїх компромісних виправдань її, бач, верне* [4, с. 12]; *Цей, із дозволу сказати, «секрет» я знав і раніше, але прив'язував його до якихось*

тонших матерій, не думаючи, що в такий спосіб можна матеріалізувати, скажімо, пилосос, будинок чи авто найновішої моделі [2, с. 83]; Однак ми все ще тут і зі звичним антропоцентризмом наділяємо потойбіччя всіма звичними для нас прикметами: і арифметичними, і фізичними, і – **чого гріха тайти** – стилістичними [6, с. 2]. Зазначені синтаксичні одиниці володіють широкою комунікативно-прагматичною здібністю й успішно, як показує фактичний матеріал, підтримують та стабілізують соціальні відношення, виконуючи фатичну функцію мови [5, с. 177].

Для художнього стилю характерне активне використання вставних слів і речень, до складу яких уходить дієслово наказового способу. Їх спонукальний характер надає повідомленню більшої правдивості, взаєморозуміння тощо, пор.: **Уявіть**, на Землі існує одне людство, розкидане по материках, островах [1, с. 11]; **У вас тут, погодьтеся**, щодня вихідні [5, с. 8]; **Даруйте на слові**, але їх тут таких через один [4, с. 12]; **Погодьтеся**, у вашій країні історію вчити – як рибу ловити: ніколи не знаєш, що витягнеш [5, с. 10]; **Зрозумійте мене правильно**, річ у тім, що старий так просто не здасться [3, с. 152].

Крім вставних слів і словосполучень цієї семантичної групи в художній літературі також активно вживають вставні речення, які, на думку авторів, більш вдало об'єктивують емоційний стан читача, пор.: **Як ви вже здогадалися**, нотаріус так і не спромігся купити весь дім [1, с. 13]; **Бо, як ти розумієш**, друже, не зможу я до Тасі так просто підступитися [5, с. 35]; **Нема Павлової провини в Тасиній самотності**, бо, **як вам вже відомо**, кожен сам хазяїн власної долі [5, с. 32].

Як засвідчує проаналізований матеріал, активними щодо функціонування в художній літературі є вставні одиниці **на позначення характеру висловлення, способу передачі думки, типу її оформлення** (на зразок *так би мовити, іншими словами, власне кажучи, сказати по правді, правду кажучи* тощо), пор.: **Власне кажучи**, навіть ця розвідка могла би називатися ефектніше [6, с. 9]; **Із критикою мене, що називається**, «понесло» [6, с. 9]; **Воно, сказати по правді**, й не сталося б, якби йому вчасно повідомили результати комп'ютерної томографії [2, с. 187]; **Іншими словами**, він мав полюбити свою долю [2, с. 219]; **І з бабцею щось мушу вирішувати**, і з тою проблемою Тасиною, **відверто кажучи**, ліпше не знав би, легше було б [3, с. 30]; **Виходить**, не просто так ніяк не знаходив часу, аби переобладнати спорожнілу кімнатку під майстерню: **викинути материне лахміття, старі книжки, альбоми,**

ікони, плетені материними руками доріжки. Виходить, не просто так він залишився в місті [3, с. 78]. Згадані вставні одиниці, окрім основних семантичних ознак, перелічених вище, надають висловленню значення вірогідності, а також указують на його експресивний характер [7, с. 103], підтверджуючи відому думку про те, що емоційно-експресивне забарвлення є однією з головних ознак художнього стилю.

Значною за частотністю вживання й різноманітною щодо семантичного наповнення її компонентів є група вставних конструкцій, що вказує **на зв'язок думок, послідовність викладу чи його завершення, співвідношення загального і конкретного, підкреслення найбільш значущих частин, висновків** (на зразок *по-перше, по-друге, між іншим, до речі, втім, однак, отже, значить, словом, таким чином, власне, виявляється, зрештою* тощо). Особливо актуалізованими в цій семантичній групі постають модальні елементи відприкметникового та відчислівникового походження [17, с. 167], пор.: **По-перше, Герман**, – пручаюся. – **Доведеться все ж знайти нотаріуса**, бо знову сніться ті кляті двері. Чому мене й досі мордує уривок старого страшного сну? [4, с. 29]; **Пес зазирає Паши в лице**, натякаючи, що йти йому звідси нікуди. **Власне**, як і самому Паши [5, с. 21]; **Надало комусь там сказати, між іншим**, що Польща здобуде собі таку автономію [2, с. 362]; **І головне**, тікаючи, кожен щось тягнув за собою [5, с. 21]; **Утім**, не перечитувати ж листи, написані самому собі [3, с. 1]; **Але, по-перше**, сам я не поет, **по-друге**, писати про себе не годиться, тож і власну біографію подаватиму як типову, показову, схематичну, а першу особу однини прошу вважати стилістичним вивертом [6, с. 6]. Зазначені вставні сполуки втрачають змістову самостійність, що зумовлено специфікою їхньої функції – слугувати засобом зв'язку між синтаксичними конструкціями й оформлювати відношення між ними, що функціонально наближуються до сполучників.

Застосування вставних одиниць цієї семантичної групи надає опису перебігу подій певну достовірність, настільки важливу для творів зазначеного жанру. Можна впевнено говорити, що вони відіграють особливу роль у художніх текстах, адже вставні елементи, що відображають рух думки, міркування й висновки, є незамінними. Уміло вставлені в текст, вони імітують розумовий пошук автора, що містить постановку проблеми, етапи її вирішення, висновки, і читач розмірковує разом з автором, поступово підходячи до розуміння певних подій, пор.: *Та й, уре-*

шти, кожна зустріч із безсенсовністю – завжди, немов уперше [6, с. 2]; «Де вони, до речі?», – думає Пашиа, короткозоро роззираючись довкола [5, с. 16]; *А отже*, я завжди можу якщо не переписати його, то почати з чистої сторінки – напевно [6, с. 2]; *Проте, зрештою*, матерія просто спілкується сама зі собою [3, с. 19]; *Скажімо*, ти вже встиг добре зрозуміти, що у цьому світі немає нічого справжнього [3, с. 78]; *От, приміром*, я тут і зараз що б мала робити? [4, с. 11]; *Значить*, і я могла б серед них бути. Та краще не заглиблюватися в деталі [3, с. 20]; *На світських раутах* ти завжди, *зрештою*, почувасяся одиноким, тому що довкола – чужі люди і чужі знайомства, в які не хочеться вліпати занадто, хоча б із міркувань гігієни [3, с. 78]; *Однак, як виявилося*, постать поета Л. інтригувала не лише езотериків-початківців [4, с. 8]; *Виявляється*, восени він тут теж був: про це свідчить паспорт та всі штампки [1, с. 61]. Варто зауважити, що всі вставні одиниці цієї семантичної групи слугують актуалізаторами прагматичної функції текстової зв'язності, спричиненої комунікативними потребами вказувати на хід думок автора, їхню послідовність, на взаємозалежність між сусідніми висловленнями, коментувати, доповнювати, узагальнювати сказане, увиразнювати структурні, логіко-семантичні зв'язки між частинами висловлення відповідно до авторського задуму [4, с. 104].

Група вставних конструкцій, що вказують на джерело повідомлення (на зразок *на мою думку*, *на думку (чию?)*, *як то кажуть*, *мовляв*, *за словами*, *як свідчить*, *як повідомили* тощо), також активно вживана в текстах сучасної художньої літератури, пор.: *У скляному інкубаторі новонародженого «Кресала» на високому поверсі офісного центру біля залізничного вокзалу пані Півник по-хазайському всідається у дороге шкіряне крісло, жестом показує мені на стілець навпроти, розкладає на столі брошурки з титулом «Всеукраїнська громадська організація» і сумнівним малюнком, який, на думку автора, символізує кресало, одночасно урочисто клекоче про величезну відповідальність, яку нова контора вирішила взяти на себе, бо в державі розплодилося безліч громадських об'єднань і всі, на думку самої пані Півник, а також її соратників і спонсорів, не відіграють тої непересічної ролі, яку б*

мали відігравати, тому <...> [4, с. 23]; *Рух, як то кажуть*, життя, зупинки, *подейкують*, у будні не функціонують [6, с. 41]; *Зателефонувала*, сказала доброзичливо просто: *мовляв*, знайомий професор книжку написав, дуже важливу книжку, тому шукає тямущого редактора [4, с. 11]; *Нема Павлової провини в Тасиній самотності*, бо, *як відомо*, кожен сам хазяїн власної долі [4, с. 32]; *Мені не вдається вибрати позицію*, з якої можна було би бачити світ, *як то кажуть*, об'єктивно чи бодай суб'єктивно [6, с. 71]; *Місце, як уже було сказано*, складається з безлічі точок [5, с. 4]; *Засміялася*, головою хитнула: *мовляв*, усі ви на слова швидкі [4, с. 119]. Усі вставні конструкції, що вказують на джерело повідомлення, у сучасному художньому мовленні виконують прагматичну адресно-марковану функцію, адже дають змогу авторові, покликаючись на інше джерело, підвищувати рівень правдивості інформації в очах читача, погоджувати власну думку з думкою іншого джерела, знижувати категоричність висловлення, спонукати читача до прийняття авторської позиції тощо.

Висновки. Аналіз вставних слів, словосполучень і речень, які активно вживають у художніх творах сучасні українські автори, свідчить, що зазначені синтаксичні одиниці відіграють важливу роль у тексті письменника: слугують для вираження специфіки художнього тексту, беруть участь у стилізації історичного тексту тощо. Вставні слова наповнюють текст автора експресивністю, наближають діалогічні елементи тексту до стихії розмовної мови. Письменник вибірково підходить до формування власного масиву вставних слів і словосполучень, він використовує далеко не всі одиниці такого плану, що існують в мові.

Фактичний матеріал щодо вживання вставних слів, словосполучень і речень у текстах сучасних українських письменників демонструє, що вони набувають широкого вжитку та стилістичної ваги, слугуючи засобом реалізації різноманітних комунікативно-прагматичних функцій: функцій текстової зв'язності, акцентно-стверджувальної, акцентно-гіпотетичної, комунікативно-прагматичної, адресно-маркованої, фатичної та оцінної. Подальші дослідження передбачають більш детальне вивчення прагматичних аспектів вставлених одиниць у художніх текстах сучасних українських авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буслаев Ф. Историческая грамматика русского языка. Москва : Учпедгиз, 1959. 625 с.
2. Виноградов В. Русский язык : Грамматическое учение о слове. 2-е изд-е. Москва : Высшая школа, 1972. 614 с.
3. Вихованець І. Грамматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

4. Грицина В. Роль елементів інфраструктури речення в структуруванні висловлень у публіцистичному тексті. *Південний архів (філологічні науки)* : збірник наукових праць. Херсон, 1999. Вип. 5–6. С. 98–104.
5. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк, 2006. 378 с.
6. Кротевич Е. О связях слов. Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1959. 35 с.
7. Лисак Л. Синтаксико-стилістичні функції речень з дієприслівником у стилях сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2006. 204 с.
8. Мамалига А. Рівні текстового виокремлення вставних і вставлених конструкцій (на матеріалі газет). *Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Журналістика»*. 1997. Вип. 4. С. 239–248.
9. Овсяннико-Куликовський Д. Синтаксис русского языка. Санкт-Петербург, 1912. 358 с.
10. Пешковский О. Русский синтаксис в научном освещении. Москва, 1956. 512 с.
11. Руднев А. Синтаксис осложненного предложения. Москва : Учпедгиз, 1959. 198 с.
12. Слинко І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
13. Современный русский язык : Синтаксис / Е. Галкина-Федорук, К. Горшкова, Н. Шанский. Москва : Учпедгиз, 1958. 200 с.
14. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2011. 554 с.
15. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Плющ та ін. ; за ред. М. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ : Вища школа, 2009. 430 с.
16. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Андіївська Емма. Казка про двох пальців. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3123>.
2. Ялом Ірвін. Шопенгауер як ліки. URL: <https://reader.bookmate.com>.
3. Дереш Любо. Спустошення. URL: <http://testlib.meta.ua/book/327217/read/>.
4. Дашвар Люко. URL: <https://knigogid.ru/books/1157343-ncasya/toread/page-2>.
5. Жадан Сергій. Інтернат. URL: <https://www.rulit.me/books/internat-read-498376-2.html>.
6. Іздрік Юрій. Флешка-2GB. URL: <https://www.rulit.me/books/fleshka-2gb-read-368342-1.html>.

УДК 81'373:070(477)«20»

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.9>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ ЛЕКСЕМИ РЕВОЛЮЦІЯ В МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

FUNCTIONAL-STYLISTIC EXPRESSIONS OF THE LEXEM REVOLUTION IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN MASS MEDIA

Овсієнко А.С.,

orcid.org/0000-0002-0905-9725

аспірант кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

У розвідці йдеться про те, що газета відіграє важливу роль і є одним із найавторитетніших і найдоступніших (поруч із радіо і телебаченням) зразків літературного мовлення. Акцентується увага на метафорі у структурі газетного тексту, що виконує загалом функції публіцистичного стилю, а водночас і свої власні. Зауважено, що метафора, підкреслюючи думку в лаконічній і яскравій формі, допомагає читачеві зрозуміти описувані події, явища і факти дійсності, даючи їм характеристику. Метафора в газетному тексті дозволяє поглибити знання про неї як мовне явище, властивості людського мислення, здатного бачити загальне в різному.

У статті для вивчення лексики в мові української періодики початку XXI століття використано як основні метод *спостереження* й *описовий* метод. На різних етапах дослідження послуговувалися методом *функціонального* аналізу для визначення стилістичного навантаження лексичних одиниць.

У роботі досліджено використання метафори в поєднанні з лексемою *революція*, що дає змогу простежити сприйняття політичної реальності у свідомості учасників цих подій і виявити закономірності творення політичних афоризмів на окремому суспільно-політичному зрізі. Беручи за основу те, що метафора – це не просто засіб прикрашування, увиразнення думки, а спосіб мислення, повсякденна реальність мови, оскільки людині властиве нео-

днозначне сприйняття навколишнього світу, у явищах чи предметах здебільшого виділяється одна найбільш характерна риса, що створює певний образ.

Лінгвістичний моніторинг газетного дискурсу, зокрема аналіз гасел революцій, дає змогу виявити стан масової свідомості, дослідити його динаміку щодо певних політичних угруповань і великих суспільних рухів. Такі метафори – це дуже вдалий об'єкт лінгвістичного аналізу завдяки своєму унікальному статусові – близькості до сфери мислення та свідомості.

Зроблено висновки, що метафоризовані словосполучення з іменником *революція* зазвичай позначають відповідні зміни в суспільстві, ознаки яких походять від назв кольору, квітів, місяців тощо. Такі утворення надають текстам засобів масової інформації емоційного забарвлення та контрастують із нейтральною лексикою.

Ключові слова: метафора, журналістика, переворот, керівництво, країна, емоційне забарвлення, суспільство, публіцистична метафора.

The research shows, that the newspaper plays a significant role and is one of the most reputable and the most accessible (with radio and television together) samples of literary language. The attention is paid on metaphor in the structure of newspaper's text, that performs in general functions of a publicist text, but its own as well. It was noticed, that metaphor by underlining the thought in short bright form, helps the reader to understand described events, phenomena and facts of reality, characterizing them. Metaphor in newspaper's text help to deepen knowledge's about it in language phenomenon, and properties of human thinking, able to see general in different.

In the article for the study of vocabulary in the language of Ukrainian periodicals of the beginning of the XXI century as the primary observation method and descriptive method were used. At different stages of the study, a method of functional analysis was used to determine the stylistic load of lexical units.

The paper studies the use of metaphor in association with the lexem *revolution*, that allows to trace the perception of political reality in the minds of participants of these events and to identify patterns of political aphorisms on a separate socio-political section. Taking into account the fact that metaphor is not just a mean of embellishment, expression of thought, but a way of thinking, the everyday reality of language, since man is characterized by ambiguous perception of the outside world, in phenomena or objects, for the most part, one of the most characteristic features shows up, that creates a certain image.

Linguistic monitoring of newspaper discourse, in particular the analysis of the slogans of revolutions, allows to reveal the state of mass consciousness, to study its dynamics both in relation to certain political groups and large social movements. Such metaphors is a very successful object of linguistic analysis because of their unique status – closeness to the realm of thinking and consciousness.

It is concluded, that metaphORIZED phrases with the noun *revolution* usually denote corresponding changes in the society; signs that come from color's, flowers', months' names etc. Such formations color texts of mass media emotionally and contrast with neutral vocabulary.

Key words: metaphor, journalistic, revolution, governance, country, emotional coloration, society, journalistic metaphor.

Постановка проблеми. Метафоризована революція в українських засобах масової комунікації відіграє вирішальну роль у процесах розбудови держави, в утвердженні її місця у світовому інформаційному просторі. Політична лексика, яка виступає основною складовою частиною політичного мовлення, є одним із найбільш рухливих прошарків лексичної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема метафори з давніх часів привертає увагу як вітчизняних (О. Селіванова, Л. Кравець, І. Філатенко, Х. Дацишин), так і закордонних дослідників (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Н. Арутюнова, Г. Складарська, В. Харченко, В. Москвін). Поняття як феномен взаємодії мови, мислення й культури вивчали: Є. Будаєв, О. Кузьменко, Н. Солодовникова, О. Чадюк, Г. Вальчук, Х. Дацишин, Е. Тихомирова, І. Філатенко, А. Баранов, Т. Космеда, В. Орехов та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні функціонально-стилістичного вияву лексеми *революція* в мові українських засобів масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Журналістиці як складному, багатоаспектному явищу властива

ціла низка функцій, однією з найголовніших є формування суспільної думки. Особливої виразності ця функція набуває в політичному дискурсі, що поширюється серед широких верств суспільства через трансляцію з теле- і радіоефіру, потрапляє зі шпальт газет і журналів, із різноманітних агітаційних листівок, білбордів тощо [4].

Метафори пронизують всю політичну комунікацію, вони є невід'ємною частиною мови публіцистики. Метафоричні образи та поняття функціонують як у публікаціях, так і у виступах політиків.

Метафора – це один із найпотужніших інструментів впливу на людську свідомість. У публіцистичному дискурсі вона є продуктивним засобом формування поглядів і концептуалізації суспільно-політичних подій. Найактивніше її вживання припадає на час революційних подій.

Словник української мови в 11-ти томах дає таке визначення: «*Революція* – це докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого суспільного ладу і утвердження нового, прогресивного (*революційна боротьба, революційні кроки*), революційні ідеї (*сіють революцію*)» [7, с. 475].

У переносному значенні «революція» – це переворот у якій-небудь галузі, що приводить до докорінного перетворення, удосконалення чогонебудь (*культурна революція*) [7, с. 475].

Як концепція революції в її сучасних інтерпретаціях, так і концепція демократичного переходу мають стосунок до розвитку політичного процесу в Україні упродовж останніх 25-ти років. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. «кольорові революції» одна за одною почали підривати пострадянський простір: революційні події в Сербії, Грузії, Україні, Киргизії, Болгарії, Молдавії, Азербайджані, Вірменії, Узбекистані й ін. з різним ступенем інтенсивності розігрували, по суті, той самий сценарій щодо мирного переділу влади. Не обійшли «революційні» настрої і Росію, так і не вилившись, утім, в активні масові виступи. З іменником *революція* активно вживають прикметник *кольорова*, особливо щодо подій у Російській Федерації, напр.: «*Військова академія Генштабу Росії з кінця минулого року проводить методичну роботу в галузі протидії «кольоровим революціям»*» («Сьогодні», 24 червня 2015 р.); «*Президент Російської Федерації Володимир Путін заявляє, що Москва повинна запобігти екстремізму і не допустити «кольорових революцій» в Росії*» («Сьогодні», 20 листопада 2014 р.).

Сьогодні журналісти активно використовують феномен «кольорових революцій», оскільки саме з їхнього допомогою відбувається перерозподіл простору влади в нестабільних регіонах світу. У листопаді 2004 р., через два дні після другого туру президентських виборів, у містах Західної України, Києві й низці інших міст і обласних центрів почалися масові мітинги на підтримку кандидата від опозиції. Основною ареною народного невдоволення став Майдан Незалежності, де зібралося, за різними оцінками, від 100 до 500 тисяч протестувальників з усієї країни. Події цього року дістали назву *помаранчева революція* від кольору політичної й агітаційної символіки одного з кандидатів у Президенти України – Віктора Ющенка, пор.: «*Декларація незалежності, курс на євроінтеграцію, Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності* – ці неочікувані потрясіння виступали «холодним душем» для закостенілої державної системи» («Українська правда», 26 березня 2019 р.); «*Під час чергових виборів президента восени 2004 р. почався перший Майдан – Помаранчева революція: прихильники кандидата Віктора Ющенка протестували проти фальсифікації виборів, у яких переможцем оголосили Віктора Януковича*» («Українська правда», 21 лютого 2019 р.); «*Два місяці епі-*

центром Помаранчевої революції був Майдан Незалежності, де протестувальники розбили наметовий табір» («Урядовий кур'єр», 5 вересня 2018 р.). Про цю подію писали й російськомовні газети, пор.: «*«Оранжевая революция» 2004 г. до сих пор остается главным событием Украины XXI в. – вне зависимости от того, как относиться к ее последствиям»* («Сегодня», 5 липня 2011 р.); «*Ровно девять лет назад в Украине началась Оранжевая революция*» (заголовок) («Сегодня», 22 листопада 2013 р.).

Українська преса дала змогу простежити розвиток значеннєвого використання лексеми *помаранчевий*. Спочатку вона вживалася на позначення кольору виборчої символіки політичної сили, яка перемогла на виборах Президента України і висловила рішучий протест владі за фальсифікацію виборів. За цією кольоровою ознакою було названо акцію громадянської непокори, що відбулася в Києві, відому як *помаранчева революція*. Ця назва набула політичного звучання [3, с. 107–110].

Зміна панівної еліти України, що відбулася в результаті «помаранчевої революції», і пов'язана із цим переорієнтація внутрішнього й зовнішньополітичного курсу країни дали привід багатьом публіцистам говорити про чергу «кольорових революцій», що почалася зі зміни влади в Сербії та продовжилася у Грузії та Киргизстані, намагалися знайти аналогії між ними та визначити ті держави, у яких можливе повторення «кольорових» революцій.

Інтенсифікація сільського господарства країн, що розвиваються, у 60–70-х рр. ХХ ст. полягала в запровадженні сучасної агротехніки за умов значних капіталовкладень і посиленої уваги до створення нових високоврожайних сортів відповідних культур, у широкому застосуванні добрив, пестицидів, зрошення замість традиційного шляху збільшення площ виробництва, пов'язаного з розширенням експлуатованої площі без великих капіталовкладень або з підвищенням затрат живої праці без відповідного агротехнічного прогресу. Найбільшого поширення так звана *зелена революція* набула у Сполучених Штатах Америки (далі – США), Канаді, Мексиці, Філіппінах, Пакистані, Індії, Колумбії, Нігерії, Перу й ін. [8, с. 112].

Ці наслідки призвели до вживання в газетній періодиці метафоричного словосполучення «**зелена революція**». Прикметник *зелений* у прямому значенні – один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним» [7, с. 553], поєднуючись з іменником *революція* засвідчує прогресивні зміни в сільському господарстві і не тільки, пор.: «*За півтора року, з часу,*

коли компанія «**Зелена революція**» почала застосовувати цю технологію, 60 спортивних клубів у США та Канаді замовили собі таке обладнання» («Тиждень», 17 вересня 2010 р.); «**Ральф ФЮКС: «Зелена» революція забезпечить Україні великий добробут**» (заголовок); «**Зелена» революція, революція ефективності, – упевнений він, – забезпечить Україні більше добробуту**» («День», 18 лютого 2016 р.).

«Квіткові революції» в основі своїй припускають ненасильницьку, мирну відмову керівництва країни від влади. Вони проводяться за допомогою публічних масових протестів суспільства. Ці революції – феномен пострадянської дійсності [6].

Метафоричні терміни в поєднанні із квітами вживали під час революцій у Грузії, Киргизстані, Португалії, Тунісі й ін.

У середині листопада 2003 р. на вулицях Тбілісі почалися масові демонстрації під гаслом «**Грузія без Шеварнадзе**», які потім перекинулися на інші грузинські міста і селища. Протести опозиції досягли піка в перший день засідання нового грузинського парламенту – 22 листопада. У той день опозиціонери на чолі з М. Саакашвілі із трояндами в руках (звідки й походить назва «**трояндова революція**») захопили будинок парламенту [5, с. 487].

Прикметник *трояндовий* є ознакою іменника *троянда*, у прямому значенні – це «багаторічна декоративна трав'яниста рослина родини лілійних із великими квітками, що звичайно мають форму ковпачка і різне забарвлення» [7, с. 334], разом з іменником *революція* засвідчує чергову, мирну «**трояндову революцію**», напр.: «Якщо ж триватимуть, а на наступних виборах виграс інша партія, то це означатиме, що **трояндова революція** перемогла» («По-українськи», 13 жовтня 2012 р.); «Хочу, щоб вони згадали **Трояндову революцію** у Грузії і подумали про тих, хто сприйняв пропозицію розбудови демократії як справжню перспективу» («День», 24 вересня 2013 р.).

У Киргизстані опозиція усунула від влади тодішнього президента країни А. Акаєва внаслідок масових протестів проти численних порушень під час парламентських виборів і заворушень у Бішкеку. *Тюльпанова революція* – це революція в Киргизстані, що відбулася в лютому – березні 2005 р. Причиною революції стали вибори до парламенту, що супроводжувалися численними порушеннями [1]. Прикметник *тюльпановий* є ознакою іменника *тюльпан*, у прямому значенні це – багаторічна декоративна трав'яниста рослина родини лілійних із великими квітками, що звичайно мають форму ковпачка і різне забарвлення [7, с. 334], разом з іменником *революція* засвідчує чергову, мирну

«*тюльпанову революцію*», напр.: «*Курманбек Бакієв став на чолі держави у 2005 р. в результаті так званої **Тюльпанової революції***» («Тиждень», 9 квітня 2010 р.); «*Тюльпанова революція 2005 р. не лише не вирішила нагальних проблем у всіх сферах життя, а й значно їх посилила*» («Тиждень», 20 квітня 2010 р.); «*Це так званий «киргизський варіант». У Киргизстані 2005-го була **Тюльпанова революція***» («По-українськи», 27 вересня 2018 р.).

Що цікаво, тюльпани не фігурували у цій революції, на відміну від революції троянд у Грузії. Таку назву вона отримала від А. Акаєва, що вжив її в одній зі своїх промов [1].

Однак найпершою країною, у якій відбувся безкровний переворот, названий на честь квітки, стала Португалія. У квітні 1974 р. в Лісабоні відбулася зміна режиму фашистської диктатури на правління ліберально-демократичного типу. Цей дводенний політичний переворот був названий на честь *гвоздики*. У прямому значенні *гвоздика* – «трав'яниста декоративна рослина із запашними квітами білого, рожевого, червоного та інших кольорів» [7, с. 44], напр.: «*Цікаво, коли в Португалії в 70-ті рр. ХХ ст. сталася «**революція гвоздик**», молоді революційні офіцери, прийшовши до влади, одним із перших розпоряджень скасували всі салазарівські заборони на обіг інтимної продукції*» («Тиждень», 22 грудня 2011 р.). Про це пишуть і російськомовні видання: «*И, наконец, **революция гвоздик** явилась началом отсчета нового периода истории Португалии – Третьей республики, стала тем событием общественной жизни, которые круто меняют ход развития стран и народов, служат мощным катализатором глубоких перемен во внутренней и внешней политике*» («Независимая», 21 квітня 2019 р.).

У результаті тривалих протестів, що почалися в Тунісі у грудні, у січні 2011 р. президент Бен Алі відправив уряд у відставку і вилетів до Саудівської Аравії. Наступного дня Конституційна рада Тунісу усунула його від влади і призначила тимчасовим виконувачем обов'язків президента спікера парламенту Фуадааль-Мубазаа. Поштовхом до масових виступів стало публічне самоспалення у 2010 р. вуличного торговця фруктами й овочами, чії товари конфіскувала влада. Цей інцидент висвітлив проблему безробіття, подорожчання життя та корупції. «*Жасминова революція*» – місцева назва, від символу цієї країни – квітки жасмину. «*Жасминова революція*», яка в самому Тунісі частіше називається Революцією Facebook завдяки тому, що маніфестанти організовувались через групи в соціальних мережах Facebook і Twitter, дала поштовх хвилі протестів в арабському світі, відомій як *Арабська весна*, яка охо-

пила північ Африки і Близький Схід і привела до падіння авторитарних режимів у Лівії, Єгипті, громадянської війни в Сирії [9], жасмин – це чагарник із запашними, білими квітами, який вирощують у садах та парках [7, с. 512], напр.: «Як відомо, у січні цього року в Тунісі відбулася **«жасминова революція»**, викликана невдоволенням населення соціальними умовами, зростом корупції та безробіттям» («Тиждень», 12 грудня 2011 р.); «Першу річницю **жасминової революції**, що закінчилася поваленням авторитарного режиму президента Бен Алі, тунісіці відсвяткували масовими демонстраціями» («Урядовий кур'єр», 16 січня 2012 р.); «Звісно, ніхто вже добрим словом не згадає поваленого президента Зія Бен Алі, хоча, за іронією долі, **жасминова революція належить саме йому**» («День», 26 січня 2012 р.).

Появу таких флористичних образів можна пояснити кількома причинами. По-перше, у кожній країні є своя символіка – квітка або рослина, характерні для неї, по-друге, завдяки цьому революція отримує якусь ідеологію.

Як засвідчує історія, метафоричну назву революції вживають в поєднанні з календарними місяцями. Це підтверджують приклади з мови засобів масової інформації. Лютнева революція 1917 р. в Росії – революційні події лютого – березня 1917 р., що завершилися падінням монархії в Російській імперії, напр.: «**Нинішній 100-річний ювілей Лютневої революції в Росії минає дуже вже тихо**» («День», 24 квітня 2017 р.); «**За Дмитром Кисельовим, Лютнева революція – це спланований переворот, здійснений елітами за підтримки з-за кордону**» («День», 10 листопада 2017 р.).

Понад 100 років тому, 25 жовтня (7 листопада) у Росії відбувся державний переворот, під час якого було заарештовано членів тимчасового уряду, а владу у країні насильницьким шляхом захопили більшовики на чолі з Володимиром

Леніним, пор.: «**Президент Білорусії Олександр Лукашенко привітав співгромадян з державним святом – Днем Жовтневої революції, повідомили у прес-службі глави білоруської держави**» («По-українськи», 6 листопада 2014 р.).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що лінгвістичний моніторинг газетного дискурсу, зокрема аналіз гасел революцій, дає змогу виявити стан масової свідомості, дослідити його динаміку і щодо певних політичних угруповань, і щодо великих суспільних рухів. Революційні метафори – це дуже вдалий об'єкт лінгвістичного аналізу завдяки своєму унікальному статусові – близькості до сфери мислення та свідомості.

Гасла відрізняються від багатьох інших загальноприйнятих революційних метафоричних висловів «мірою образності»: вони зберігають певний рівень експресивності, інакше вони не стали б такими популярними, не були б підхоплені тисячами людей [2, с. 23–30].

Метафоризація багатозначних, стилістично нейтральних слів; короткість, небагатослівність виразів; використання влучних цитат із творчості відомих особистостей – усе це сприяє тому, що політична ситуація, яка потребує осмислення, подається як щось дуже добре відоме. Однак кожен, хто сприймає відповідне гасло, підводить для нього власне розуміння, яке базується на особистих відчуттях та уявленнях [2, с. 23–30].

Метафоризовані словосполучення з іменником *революція* зазвичай позначають відповідні зміни в суспільстві, ознаки яких походять від назв кольору, квітів, місяців тощо. Такі утворення надають текстам засобів масової інформації емоційного забарвлення та контрастують із нейтральною лексикою. Зазвичай журналісти ці словосполучення беруть у лапки чи пишуть із великої літери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. День в історії – «тюльпанова» революція в Киргистані. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0114N/> (дата звернення: 02.09.2019).
2. Куньч З., Куньч М. Роль метафор у формулюванні політичних афоризмів (на матеріалі гасел Революції Гідності). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика». 2018. № 32. С. 23–30.
3. Навальна М. Слово «помаранчевий» у мові української преси. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика». Вип. IV. 2006. С. 107–110.
4. Орехов В. Політична метафора в журналістських текстах. *Актуальні проблеми науки та освіти*. Маріуполь, 2012. С. 255–257.
5. Орлова Т. Історія новітніх незалежних держав : навчальний посібник. Київ : Заня, 2010. 487 с.
6. «Революція гвоздик» у Португалії в 1974 році. URL: <http://jur-academy.kharkov.ua/news/7713/> (дата звернення: 02.09.2019).
7. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
8. Словник-довідник з економічної географії. 9–10 класи / Т. Буличева та ін. ; за наук. ред. В. Щабельської. Харків : Вид. група «Основа», 2004. 112 с.
9. Революція в Тунісі. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0114N/> (дата звернення: 03.09.2019).

АЛЮЗИЯ ЯК ЗАСІБ МОВНОЇ ГРИ В УКРАЇНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

ALLUSION AS A MEANS OF LANGUAGE GAMES IN THE UKRAINIAN POSTMODERN ARTISTIC TEXTS

Петрина Х.В.,

orcid.org/0000-0001-8423-0070

аспірант кафедри загального та германського мовознавства

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Статтю присвячено аналізу алюзій як засобу мовної гри в українських постмодерністських художніх текстах. Сутність алюзії як виразника мовної гри в українських постмодерністських художніх текстах ґрунтовано насамперед на визначенні семантично-прагматичних параметрів, національно-культурної маркованості, оцінності, емотивності, експресивності алюзійних одиниць.

Схарактеризовано фонологічний, словотвірний, лексико-семантичний та синтаксичний рівні мовної гри за участю алюзій. Алюзійна гра на цих рівнях можлива через фонетичні варіації, заміни слів, семантичні аналогії, синтаксичну суперечливість, що вказує на універсальність алюзії як засобу текстотворення.

Функцію алюзійної гри визначено як умову моделювання художньої дійсності тексту й як ознаку індивідуально-авторського стилю. Когнітивний дисонанс і семантичні аномалії кваліфіковано як основні критерії функції мовної гри. Алюзія стає виразником авторського бачення мовної картини світу, що не завжди узгоджується з баченнями реципієнта, тому постає засобом маніпуляції знаннями реципієнта в парадигмі «автор-текст-читач». У своїй семантичній зорієнтованості алюзія направлена на елітного читача, особливість якого полягає в посиленій ерудованості, наявності інтеркультурних знань та креативності.

Алюзійні ігри в постмодерністському художньому тексті визначено традицією творення його художнього простору. Проаналізовано вплив алюзій на семантику тексту та його синергетику загалом. З'ясовано, що алюзія в українських постмодерністських текстах постає засобом заперечення класичної парадигми, усталених смислів, архетипних образів. Алюзійні одиниці зберігають і відбивають концепти та національні риси українського народу, активізуючи в такий спосіб національно-культурний компонент, виявляючи національно-культурну маркованість, вказуючи на свою ментальну значущість.

Здійснюючи ігрову функцію через апеляцію до текстів чи подій, ця одиниця виконує роль виразника метатекстової присутності.

Ключові слова: алюзія, ігрова функція, когнітивний дисонанс, дискурс, текст, синергетика.

The article is devoted to the analysis allusion as a means of language game in the Ukrainian postmodern artistic texts. Cognitive dissonance and semantic anomalies are qualified as the main criteria for the function of language game.

Being of allusion as an expression of language play in Ukrainian postmodern artistic texts is based primarily on the definition of semantic-pragmatic parameters, national-cultural markings, valuation, emotionality, expression of allusive units.

There is described the phonological, word-forming, lexical-semantic and syntactic level of realization of linguistic game with the allusive participation.

Allusive game at these levels is possible through phonetic variations, word substitutions, semantic analogies, syntactic controversy, which points to the allusion as a multipurpose means of text-making.

The allusion game function is defined as a condition for modeling the artistic reality of a text and as a sign of individual-author style. Cognitive dissonance and semantic anomalies are qualified as the main criteria for the function of language game. Allusion becomes a mark of the author's vision of the linguistic picture of the world, which is not always agreed with the recipient's vision, and therefore becomes a means of manipulation the recipient's knowledge in the author-text-reader paradigm. In its semantic orientation, allusion is directed at the elite reader, the feature of which consist in erudition, intercultural knowledge and creativity.

Allusive games in postmodern artistic text are defined as the tradition of creating his artistic space. There is analyzed influence of allusions on the text's semantics and its synergy in general. It has been found that allusion in Ukrainian postmodern texts is a means of denying the classical paradigm, established meanings, archetypal images. Next to the refusal of the classical tradition allusion units preserve and reflect the concepts and national features of the Ukrainian nation, activating the national-cultural component, showing national-cultural markings, pointing to its mental importance.

Performing a game function through addressing to texts or events, this unit acts as a means of expression of the metatext presence.

Key words: allusion, function of game, cognitive dissonance, discourse, text, synergy.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавчих студій увагу науковців зосереджено на дослідженні засобів творення художності тексту, на принципах його смислової та структурної організації. У цьому сенсі осо-

бливе зацікавлення викликає алюзія як один із способів текстотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Алюзію як лінгвістичне явище, засіб смисло- і текстотворення досліджено у працях

Н.В. Кондратенко, В.М. Мисливи, А.А. Тютенка, А. Стофа, Н.О. Сунько, О.Б. Яреми. Дослідженню мовної гри загалом та за участю алюзій присвячені праці Н.В. Кондратенко, Т.О. Космеди, Л.В. Піскун, М.Ф. Шацької, І.О. Дегтярьової та ін.

Постановка завдання полягає в аналізі ігрового потенціалу алюзій в українських постмодерністських художніх текстах, у визначенні принципів і способів актуалізації алюзій в ігровій функції на різних мовних рівнях.

Виклад основного матеріалу. Словесна гра у структурі постмодерністських художніх текстів виникає як один із основних способів його побудови й художньої організації. Із метою створення мовної гри автори-постмодерністи звертаються до метафор, цитат, алюзій.

Алюзія як полісемантична одиниця постає універсальним засобом творення мовної гри у тканині художнього тексту. Навколо проблеми мовної гри зосереджено два підходи. Перший підхід вибудовано на концепції гри як порушенні мовної норми [44]. Скажімо, Т.О. Космеда схильна уважати, що мовна гра навмисне відходить від норм для створення естетичного ефекту [7, с. 138].

Існує думка мовознавців, які не визнають лінгвістичну гру відхиленням від норми. Приміром, В.І. Кононенко відзначає, що подібні ігри з точки зору постмодерністського дискурсу слід кваліфікувати як традиційні засади сучасного текстотворення [5, с. 46]. Подібною думки дотримується Н.В. Кондратенко, яка зауважує, що мовна гра є засадничою рисою художнього дискурсу неklasичної парадигми [4, с. 221].

Послуговуючись судженнями науковців, наводимо положення про те, що мовна гра, власне за участю алюзій, постає як загальноприйнята й нормативна традиція в мовотворчості письменників-постмодерністів. Створення тексту в такий спосіб розглядаємо як специфічний експериментальний вид комунікації у системі *автор-текст-читач*, а техніки, застосовані через розпорошеність викладу думок, семантичну несумісність, структурну незавершеність чи обірваність конструкцій, з огляду на специфіку українського постмодерністського художнього дискурсу можуть бути кваліфіковані як основні принципи творення художності цих текстів.

Ігрова поведінка алюзій у системі художнього тексту може бути пояснена тим, що семантика даних одиниць передає зв'язок із прагматикою, метамовною рефлексією та орієнтацією на енциклопедизм, алюзійні одиниці є одними з «вигідних» елементів, що структурно та семантично легко асимілюються в контексті.

Дослідники виділяють різні рівні організації мовної гри. Приміром, М.Ф. Шацька пропонує здійснювати аналіз цього явища з урахуванням лексичного і синтаксичного рівнів, пояснюючи такі судження тим, що «мовна гра – це усвідомлюваний процес використання людиною можливостей мови з певною метою, пов'язаною зі створенням комічного, задоволенням естетичних потреб, впливом на реципієнта» [9, с. 13].

Згідно з поглядами І.О. Дегтярьової найбільш показові форми реалізації мовної гри в постмодерністській прозі представлені на лексичному рівні через використання маргінальної лексики, порушення традиційної сполучуваності слів і змішування мовних стилів [2, с. 11], що дає підстави говорити про необхідність дослідження цього явища на лексико-семантичному та синтаксичному рівнях.

Аналіз фіксованого матеріалу засвідчив, що потенційні способи активації алюзій в ігровій функції можливі на таких рівнях, як фонологічний, словотвірний, лексико-семантичний та синтаксичний.

Активацію алюзією ігрової функції на *фонологічному рівні* детерміновано її входженням у смислове і тональне поле тексту, що привносить звуковий символізм і створює звукове оформлення твору загалом. І.В. Кононенко відзначає, що «завдяки застосуванню широкої палітри фоностілических компонентів відбувається залучення читача в образно-емоційний світ» [6, с. 52]. До прикладу: *Від часів Лукреція / І часів Горація / Від часів Гельвеція / І Кооперація / До Часів, коли гряде нова Дегенерація...* (О. Ірванець). Інтенсифікація звуку *я* у висловленні слугує засобом передачі мовно-виражального потенціалу алюзій (*Лукреція, Горація, Гельвеція*). Емоційність, експресія та ритмічність, ймовірно, відходить на другий план, програючи символізму. Припускаємо, що введення флексії на рівні *я* має на меті створення звукового символізму, що слугує вказівкою на духовний зв'язок людини з переліченими періодами (*Від часів Лукреція... До Часів, коли гряде нова Дегенерація*) й ритмізує текст загалом. У тексті *Ти корали крав у Карли / Й до Едгара в кулурари / Залітав неначе вор?!...* (Ю. Іздрик) фіксуємо вибудову алюзії за структурою скоромовки *Ти корали крав у Карли...* Тон висловлення зумовлений звукокомплексами *кор (корали), кр (крав), кар (Карли)*. Чергування голосних *о, а*, їхнє випадіння увиразнило акцент на звуковому повторі *кр*. Такі звуки обов'язково привертають до себе увагу читача й називаються «фонетичними атрактантами», оскільки утворюють ритмічну структуру

прочитання тексту [8, с. 63–66]. Відтак алюзія, взаємодіючи з іншими компонентами конструкції в межах лексико-фонетичних площин, постає як засіб творення поліфонії й тонального наповнення всього тексту.

Ігровий потенціал алюзій на *словотвірному рівні* актуалізовано через морфологічні обігрування у структурі алюзій, зокрема на рівні використання префіксів і суфіксів, нерідко – флексій. Ці морфеми поряд із виконанням ролі структурних компонентів алюзій розширюють та доповнюють їхні значеннєві межі за рахунок власних семантичних показників, скажімо:

Ви всі – АнтиНої, лиш я ГіперКайн Порт Гоа, візьми мене до себе (Л. Дереш);

Бо нам потрібен Екстрапрометей... (Н. Сняданко).

У висловленнях префікси *гіпер-*, *анти-*, *екстра-* у структурі алюзій указують на трансформацію їхньої семантики. Приміром, префікс *-анти* додає у семантику алюзії *Ної* негативну конотацію, доповнює семний і змістовий склад цієї одиниці смисловими параметрами, що позначають суперечливість, протилежність (від *анти-* – протилежний, ворожий чому-небудь; проти). Посилення експресії денотативного значення алюзії *Кайн* передано через префікс *гіпер-* (*гіпер* – префікс, що означає підвищення, надмірність). Цей структурний компонент указує на інтенсифікацію негативних ознак героя. Префікс *екстра-* додає у значення алюзії *Прометей* елементи, що вказують на якість, першість, відмінність, невідкладність (*екстра* – найкращої, найвищої якості).

Подібні ігри можна простежити на рівні використання флексій, що має наслідком перехід поняття з категорії одиничного (нерідко алюзійної власної назви) в категорію загального. Подібні трансформації позбавляють алюзію семантики індивідуальності. До прикладу: *На хуторі біля Диканьки новітні Вакули літали на зеленому змій, залишивши без тепла і світла тисячі абонентів* (Л. Костенко).

Ігрова функція алюзій на *лексико-семантичному рівні* має на меті експериментування з лексичними одиницями, їхню субституцію, підміну компонентів у структурі висловлення й побудову каламбурів. Проаналізуємо:

а) гра з підміною компонентів/субституцією компонентів/ розширенням контексту:

(1) *Дух, що тіло рве і пре до бою* (Ю. Іздрик);

(2) *«Втрачена країна». Страшно* (Л. Костенко).

У висловленні (1) мовну гру створено через розширення формальної та змістової структури алюзії предикатом *пре* (*перти*), що привносить

нові семантичні показники у смислове повідомлення, зумовлює ефект жартівливого. У висловленні (2) фіксуємо субституцію у парадигмі *країна – покоління (втрачене покоління/втрачена країна)*. Така субституція компонентів демонструє комунікативні наміри автора, його інтенції й змінює смисл алюзійного повідомлення у відношенні до вихідного значення алюзії;

б) алюзійні каламбури й ефект нагромадження лексем. Такі техніки зумовлюють зіткнення несподіваних смислів, створюючи ефект обманутого очікування. С.Я. Єрмоленко з подібного приводу відзначає, що такий «новий» для сучасної лінгвокультурології метод, який доповнює метод слова і речі, є методом індивідуальної рефлексії над словом [3], приміром: *Натовпи слухачів, двоє сліпих, учні, мешканці Єрусалима, що зустрічали в місті, продавці, покупці, міняйли в храмі, первосвященники і книжники, старші народу, фарисеї і садукєї, вчителі Закону, лицеміри і нерозумники, каліки, вагітні, діви, солдати, раби, сторожі, апостоли, блудниці, Петро, Юда, Пилат, Симон, Варавва, Марія Магдалина та інша Марія, Йосип ...* (Т. Прохасько).

Залучення стилістично суперечливих за своїми семантичними показниками алюзій у тканину тексту зумовлює семантичний дисонанс через співіснування опозиції «грішне/святе», що репрезентований у комплексах *апостоли, блудниці, Петро, Юда, Пилат, Симон, Варавва, Марія Магдалина та інша Марія, Йосип*. Приміром, лексема *апостоли* виникає як антонімічний компонент до лексеми *блудниці*, протиставна семантика може бути відображена й у таких позиціях: *Петро, Юда – Пилат; Петро, Юда, Варавва – Симон, Марія Магдалина; Марія, Йосип – Петро*. За таких умов доцільно говорити про такі властивості алюзії, як створення семантичної строкатості контексту, надання тексту експресії та виразності.

Типовою технікою впровадження гри оказіональних смислів є створення семантично-контрастних опозицій лексем, зокрема: «піднесене-буденне», «святе-гріховне», «духовне-матеріальне», до прикладу: *Співають, ідучи музеями ліхтарів та свічок, дівчата. І паничі у прірві жито жнуть. І скарабей, і богомоли, і хрущі – гудіння рівне, атональне. І у досвітніх вогнях згорає целюлоза мудрості. Неначе греблю рве...»* – писав хтось із моїх респондентів, забутих у поспіху від їзду (Ю. Іздрик). З одного боку, мовна гра в тексті зумовлена апеляцією алюзій до текстів Тараса Шевченка, Лесі Українки та Джерома Селінджера; автор переосмислює ідеї своїх попе-

редників, дорівнюючи їх до буденного, тим самим кидає виклик текстам класичної парадигми, алюзія постає засобом критики цих текстів. З іншого боку, автор заграє з реципієнтом, маніпулює його інтелектуальними здібностями, трансформуючи, модифікуючи й перекручуючи алюзії. Відтак доцільно говорити про орієнтацію постмодерністського тексту на елітного, «рафінованого» читача;

в) створення алюзій на назви творів.

Загальноприйнятою є думка, що назвам творів притаманний філософський, алегоричний та символічний зміст [10]. Звернення до назви тексту постає як спосіб міжсуб'єктної взаємодії *автор-персонаж-реципієнт* із метою ненав'язливої передачі авторських позицій. Скажімо, висловлення А. Кокотюхи *«Колись у юності на силу вилікував сухоти, тепер бережеться – чисто вам людина у футлярі»* співвідноситься за формальними і смисловими компонентами з назвою тексту А. Чехова *«Людина у футлярі»*. Залучення алюзій такого типу відкриває перед реципієнтом можливість їхнього доосмислення та їхньої доінтерпретації;

г) гра через створення додаткових смислів алюзії: будучи одним із структуро- і смислотворчих текстових компонентів, алюзія виявляє свою іманентну властивість до трансформації її змістового наповнення у процесі створення словесно-художнього образу, порівнюємо:

Аби тільки згода в сімействі, і мир, і тишина – порушувана хіба що її стогонами в спальні, на кінт-сайзовому ліжку з арабським покривалом
(О. Забужко).

Можемо спостерігати асоціативне направлення алюзійної одиниці до тексту Тараса Шевченка і водночас фіксуємо її переосмислення, що вказує на здатність алюзії передавати імпліцитну інформацію. Алюзійне висловлення *аби тільки згода в сімействі, і мир, і тишина* за принципом опозиції «високе низьке» зараховано до буденного, використано для характеризування особистих стосунків в іронічному сенсі, що підтверджує позицію про те, що алюзійні ігри ґрунтовано не лише на лексико-семантичних маніпуляціях, але й на критиці попередників. З одного боку, алюзія постає ігровою формою заперечення текстів класичної парадигми, класичних смислів, архетипів, а з іншого боку – відбиваючи закон «заперечення заперечення» (за Гегелем), вказує на можливість співіснування сталого і змінного, тобто класичного й неklasичного, що є однією з визначальних рис постмодерністського художнього дискурсу.

Алюзійні ігри в межах *синтаксичних конструкцій* є результатом руйнування сталих

синтаксичних структур у складі алюзійного висловлення та створення нових наративних побудов. Н.В. Кондратенко відзначає, що «синтаксичні конструкції посилюють експресивність художнього мислення і водночас демонструють засадничі принципи художнього дискурсу неklasичної парадигми» [4, с. 92], наприклад: *Слово, Слово... спочатку було* (В. Кожелянко). Синтаксична трансформація алюзії відбувається через позиційні зміни компонентів алюзійного повідомлення, порівнюємо: (1) *Спочатку було слово / Слово, Слово... спочатку було*. Подібні трансформації зумовлюють труднощі для реципієнта в ідентифікації та інтерпретації алюзії та вимагають інтелектуальних зусиль та інтеркультурних знань. Синтаксичні переструктурування знаходимо у формулюванні алюзії, що викликає асоціацію на поезію В. Сосюри *«Так ніхто не кохав»* (2) *бути гнаним і часами битим / стати посміховиськом юрби.. / іноді любити – це любити / як ніхто й ніколи не любив* (Ю. Іздрик). З'ясовано, що такі синтаксичні переструктурування не завжди зумовлюють зміни у змісті повідомлюваного, скажімо, в текстах (1), (2) алюзії зберігають первинні смисли поряд із синтаксичними трансформаціями. Натомість текст *Десь під Львівським замком / Старий дуб стояв, / А під тим дубочком / Неформал лежав. / Він лежить, не дише, / Він неначе спить, / Золоті кучері / Вітер шелестить. / Як ти був маленьким, батько хіпував, / У подертих джинсах / По місту вишивав* (Л. Дереш) експлікує відхід алюзійного повідомлення від архетипної семантики через лексичні одиниці-субститути *неформал лежав* (текст-джерело: *партизан лежав*), *батько хіпував* (текст-джерело: *батько воював*), що відбивають стиль життя людини. Відтак можемо стверджувати, що синтаксичні трансформації виникають як результат пресупозитивної невідповідності через метамову постмодернізму.

Висновки дослідження. Алюзія в українських постмодерністських художніх текстах постає елементом творення тексту, засобом його змістового збагачення. Ця одиниця, будучи засобом мовної гри, відкриває перед читачем засади інтелектуалізму, креативності тексту і водночас залишає вибір до інтерпретації, доосмислення, активує його інтелектуальні здібності.

З одного боку, виконуючи ігрову функцію, алюзія зазнає змін у своїй семантичній та структурній організації, з іншого боку – слугує засобом заперечення текстів класичної парадигми, зберігаючи при цьому свою національно-культурну маркованість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гессе Герман. Гра в бісер. Харків : Фоліо, 2001.
2. Дегтярьова І.О. Стилiстичний потенціал української постмодерністської прози : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 280 с.
3. Ермоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки в історії літературної мови. *Мовознавство*. 2007. № 4-5. С. 11.
4. Кондратенко Н.В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.
5. Кононенко В.І. Текст і образ : монографія. Київ – Івано-Франківськ : ПНУ, 2014. 192 с.
6. Кононенко І.В. Гра звуків і слів у поетичній творчості Тараса Шевченка. *Етнос і культура*. 2013–2014. № 10-11. С. 52–60.
7. Космеда Т.А. Мовна гра у системі лінгвістичних термінів. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 137–141.
8. Михалёв А.Б. Теория фоносемантического поля : дис. на соиск. степени доктора филол. наук : 10.02.19. Пятигорск, 1995. 294 с.
9. Шацкая М.Ф. Взаимодействие лексической и синтаксической семантики в русском художественном тексте: межуровневые контакты и механизмы аномальных трансформаций при порождении языковой игры : монография. Волгоград : Изд-во ВГПУ «Перемена», 2010. 199 с.
10. Stoff A. Aluzija literacka jako podstawa nowego utworu. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia polska XVII. Nauki humanistyczno-spolesne. Zeszyt 109*. Torun : UMK, 1979. S. 99–12.

СЛОВНИКИ:

Словник української мови: в 11 тт. / АН УРПС. Інститут мовознавства / ред. І.К. Білодід. Київ, 1994. 670 с.

УДК 81'276

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.11>

**ЛІНГВОЦИНІЗМИ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ:
ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

**LINGUISTIC CYBERBULLYING IN INTERNET DISCOURSE:
THE ECOLINGUISTIC ASPECT**

Тараненко К.В.,

orcid.org/0000-0001-6518-0426

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарної, психологічної підготовки

та митної ідентифікації культурних цінностей

Університету митної справи та фінансів

Стаття присвячена дослідженню проблеми лінгвоцинізмів у сучасній Інтернет-комунікації. Лінгвоцинізми визначаються як слова, мовні звороти та висловлювання, в яких відбивається цинізм індивідуального й групового мислення (світогляду). У межах Інтернет-дискурсу до одиниць вираження цинізму також належать зображення, що демонструють принизливе, зверхнє, глузливе ставлення до того, що складає принаймні якусь загальноприйнятну цінність. Доведено, що залежно від мети та жанру Інтернет-комунікації Інтернет-дискурс може об'єднувати різні типи дискурсу: політичний, педагогічний, науковий, рекламний тощо.

Виявлено, що цинізм в Інтернет-дискурсі може виражатися безпосередньо – через лексичне значення слова чи висловлення, або опосередковано – через контекст, мікроконтекст чи натяк на етично невідповідну ситуацію. Значна кількість слів української мови з нейтральним значенням в Інтернет-дискурсі набуває принизливо-глузливої семантики, що в межах еколінгвістики тлумачиться як вияв цинізму в мові.

Здійснено аналіз функціонування лінгвоцинізмів, що ґрунтуються на дискримінації за статтю, віком, етнічним чи національним походженням, релігійними переконаннями в межах мікроконтексту. З позицій еколінгвістики лінгвоцинізми є надзвичайно небезпечним явищем сучасної комунікації, оскільки зазіхає не лише на культуру мови, а й на свідомість Інтернет-користувачів. Увагу автора зосереджено на тому, як повсюдне вживання лінгвоцинізмів у мережі Інтернет нівелює норми літературної мови, етико-естетичні принципи українського суспільства та впливає на трансформацію мовної особистості.

Дослідження проводилося в аспекті еколінгвістики на стикові багатьох гуманітарних наук. Перспектива подальших досліджень – це детальний аналіз контекстної взаємодії всіх мовних одиниць, які створюють ситуації вираження цинізму в мові.

Ключові слова: лінгвоцинізм, Інтернет-дискурс, еколінгвістика, віртуальна комунікація, семантика.

The article is devoted to the research of the problem of linguocinisms in modern Internet communication. Linguistic cynicism is defined as words, linguistic reversals and utterances that reflect the cynicism of individual and group thinking (outlook). Within the Internet discourse, units of expression of cynicism also include images that show humiliating, superficial, mocking attitude towards what constitutes at least some generally accepted value. It has been proven that, depending on the purpose and genre of Internet communication, Internet discourse can combine different types of discourse: political, pedagogical, scientific, advertising, etc.

It has been found that cynicism in Internet discourse can be expressed directly – through the lexical meaning of a word or expression, or indirectly – through context, micro-context, or a hint of an ethically inappropriate situation. A considerable number of words of neutral language in the Internet discourse acquire humiliating-mocking semantics, which in the context of ecological studies is interpreted as a manifestation of cynicism in language.

The analysis of the functioning of linguocinisms based on discrimination based on gender, age, ethnic or national origin, religious beliefs within the micro context. From the point of view of ecolinguistics, linguistics is an extremely dangerous phenomenon of modern communication, since it affects not only the culture of the language, but also the consciousness of Internet users. The author's attention is focused on how the widespread use of linguistic cyberbullying on the Internet nullifies the norms of literary language, ethical and aesthetic principles of Ukrainian society and influences the transformation of linguistic personality.

The study was conducted in the aspect of ecolinguistics at the junction of many humanities. The prospect of further research is a detailed analysis of the contextual interaction of all linguistic units that create situations of expression of cynicism in language.

Key words: linguocynicism, Internet discourse, ecolinguistics, virtual communication, semantics.

Постановка проблеми. Мережа Інтернет – важлива частина міжособистісної інтеракції сучасного суспільства, що породила нове комунікативне середовище. Поява Інтернету здійснила революційний вплив на мову, оскільки сьогодні вже є підстави говорити про чітке оформлення третьої форми мовлення – проміжної між усним та писемним мовленням, де стираються межі не лише літературної норми, а й етико-естетичних принципів та суспільних засад. Учені зауважують, що відбувається трансформація мовної особистості й організація нових принципів мережевого спілкування, коли Інтернет перетворився на потужний засіб спілкування, що нівелює часові, просторові, гендерні, соціальні й інші обмеження і стає невід'ємною частиною еволюції цивілізації. У зв'язку зі стрімким розвитком Інтернет-комунікації актуальним у системі гуманітарних знань стає виділення та вивчення особливостей Інтернет-дискурсу та його впливу на процес міжособистісної взаємодії та екології мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливий різновид мови – мова віртуальної комунікації – почав привертати увагу науковців ще наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Вагомим підґрунтям для вивчення Інтернет-дискурсу з позицій еколінгвістики стали праці, спрямовані на всебічне вивчення мовних явищ та соціального контексту (Н. Арутюнова, Н. Гладуш, О. Кубрякова, В. Левицький, Г. Почепцов, С. Ульман) та проблеми нормативності мовленнєвого етикету у віртуальному спілкуванні (Р. Газізов). Дослідження Інтернет-комунікації здійснювалися в лінгвокультурологічному та когнітивно-прагматичному аспектах (Л. Компанцева, Л. Овсієнко), із урахуванням гендерних особливостей (О. Горошко), а також вивчення специфіки лексичного розмаїття вірту-

ального спілкування (Н. Гудзь). Досліджуються лінгвокультурологічні (О. Лутовинова) та гендерні особливості (А. Гайфулліна, О. Горошко, Л. Компанцева) Інтернет-дискурсу, його жанрові формати (О. Распопина, Л. Самойленко, О. Землякова, С. Заборовська, С. Матвєєва, С. Данилюк, О. Галічкіна) та мовне оформлення (Н. Ахренова, А. Аврамова).

Постановка завдання. Дослідники, які опікуються мовними проблемами Інтернет-дискурсу, а також аналізують сучасну екологічну ситуацію в мові, виділяють такі негативні тенденції інтренет-спілкування: жаргонізація, примітивізація, десемантизація, мовна агресія, часте вживання лінгвоцинізмів, стилістичне зниження і загальна деформація комунікативної сфери міжособистісного інтернет-спілкування [3, с. 58]. Учені постійно наголошують на тому, що сучасна мова є мовою ворожнечі, ненависті, насилля і дегуманізації. Ціннісні зміни в суспільстві спричиняють трансформацію семантики слів, що пов'язана зі зміною їхніх валентних зв'язків і можливістю вживання в різних контекстах. Велика кількість слів української мови з нейтральним значенням набуває принизливо-глузливої семантики, що в межах еколінгвістики отримало назву «лінгвоцинізм». Лінгвоцинізм є достатньо небезпечним явищем для сучасного суспільства, оскільки не лише загрожує мові та екологічності комунікації, а й безпосередньо впливає на свідомість людини. Метою пропонованої розвідки є розширення поняття лінгвоцинізму, висвітлення природи, причин та наслідків цього явища в межах Інтернет-дискурсу зокрема та екології мови загалом.

Виклад основного матеріалу. Поняття дискурсу є одним із ключових для сучасної лінгвіс-

тичної науки. У мовознавстві XXI ст. найбільш вживаними є чотири значення терміна «дискурс»: 1) текст, висловлювання, занурені в конкретну соціокультурну ситуацію; 2) комунікативна ситуація, що інтегрує текст з іншими його складовими частинами, «ситуація висловлювання», під якою поряд із текстом розуміється суб'єкт висловлювання; 3) тлумачення, що витікає з положення французької семіотичної традиції про тотожність дискурсу з мовленням, переважно усним; 4) тип дискурсивної практики [7, с. 36].

Одним із різновидів дискурсу є Інтернет-дискурс, який характеризується семантичною і прагматичною зв'язністю, наділений комунікативною ініціативою адресанта і здатністю адресата реагувати на висловлення, які скеровують і врегульовують здійснюваний ними добір адекватної для конкретної ситуації комунікативної стратегії і тактики.

Інтернет-дискурс є різновидом комп'ютерної комунікації, що розглядається як засіб реалізації віртуальної комунікації [5]. Інтернет-дискурсу як виду комунікації притаманні риси, що вирізняють його з-поміж усіх інших видів дискурсу. До таких конститутивних ознак слідом за О. Галичкіною відносимо: 1) електронний сигнал як канал спілкування; 2) віртуальність; 3) дистантність, тобто віддаленість у просторі і в часі; 4) опосередкованість технічними засобами; 5) високий ступінь проникності, оскільки слухачем, співучасником або учасником Інтернет-дискурсу може стати будь-яка людина; 6) наявність гіпертексту; 7) креолізованість, тобто присутність у текстах буквених, образно-зорових та образно-слухових компонентів (картинки, аудіо- та відеовставки); 8) переважно статусну рівноправність учасників; 9) передачу емоцій, міміки, почуттів за допомогою «смайликів»; 10) комбінацію різних типів дискурсу; 11) специфічну етику [2, с. 50].

Інтернет – це синтез ідей віртуальності, гіпертексту й медійних засобів [4, с. 16]. Серед жанрів Інтернет-дискурсу виділяють:

- 1) форуми;
- 2) комп'ютерні конференції (прямий ефір у мережі Instagram, Skype-дзвінок, стрімвідео в YouTube тощо);
- 3) Інтернет-новини;
- 4) блоги;
- 5) Інтернет-щоденники (дописи у соціальних мережах);
- 6) листування у приватних повідомленнях (текстові та з можливістю записати аудіо- чи відеоповідомлення).

Залежно від мети та жанру інтернет-спілкування інтернет-дискурс може об'єднувати різні

типи дискурсу: політичний, педагогічний, науковий, рекламний тощо. Відсутність будь-яких етичних обмежень у межах Інтернет-спілкування спричиняє повсюдне вираження цинізму в мовленні Інтернет-користувачів.

Поняття цинізму в мовленні виникло від загальної тенденції вульгаризації мовлення, під якою розуміємо захоплення мовців уживанням нелітературної лексики (просторіччя, сленгу, жаргону, аргю, обценної лексики, вульгаризмів тощо). Під вульгаризацією мовлення розуміємо вживання таких слів та виразів, які в цілому роблять мовлення грубим, неприємним для сприйняття, брудні з погляду лінгвістичної екології. За словами О. Тараненка, мовний портрет сучасника характеризується такими ознаками: 1) масове насичення тексту зниженими та субстандартними одиницями як вияв мовної розкутості й бравати; 2) стилістика пародіювання, іронічного висміювання того, про що досі прийнято було говорити якщо не в шанобливому, то принаймні у стилістично нейтральному тоні [11, с. 37]. Як зазначає у своїй монографії Л. Брусенська, проникнення жаргонізмів до сфери публічної комунікації та медіа-простору веде до деградації та ущербності, оскільки більшість жаргонних одиниць передають цинічний погляд на світ [1, с. 117]. Цинізм – це відверто зневажливе, зухвале ставлення до загальноприйнятих норм моралі, етики, до чого-небудь, що користується загальним визнанням, повагою [9, с. 215]. Вульгаризми та обсенізми, які є порушенням не лише етико-мовленнєвої норми, а й екологічності комунікації загалом, у відповідному контексті стають лінгвоцинізмами.

Термін «лінгвоцинізм» був запропонований А. Сковородніковим ще у 1992 р. і незабаром був підхоплений багатьма лінгвістами. Спочатку під лінгвоцинізмами мали на увазі слова і вирази, що відображали психологію технократизму та негуманістичності соціального мислення, наприклад: *відвоювати у природи, людиноодиниця, рабсила* тощо. Однак трохи пізніше автор уточнив цей термін. Тепер під лінгвоцинізмами розуміються «слова, мовні звороти та висловлювання, в яких відбивається цинізм індивідуального й групового мислення (світогляду) [8, с. 51]». Сам А. Сковородніков визначає цинізм як особливе ставлення до оточення і життя взагалі, ставлення, що свідомо чи ні демонструє відсутність орієнтації на норми моральності, а часто і навмисне їх порушення [8, с. 52]. У Словнику-довіднику лінгвоєкологічних термінів та понять К.О. Сущенко лінгвоцинізм визначається як слово, яке відо-

бражає негуманістичність соціального мислення і викликає негативну етичну реакцію [10, с. 100]. Лінгвоцинізми представляють негативно марковану аксіологічну складову частину масової культури і розуміються як слова, мовні звороти та висловлювання, в яких знаходиться відображення демонстративно-зневажливе ставлення до чого-небудь. Ці одиниці мовної системи виражають принизливе, зверхнє, глузливе ставлення до того, що складає принаймні якусь загальноприйнятну цінність (загальнолюдську, національну, корпоративну, особистісну).

Лінгвоцинізми є своєрідними показниками нових ціннісних орієнтирів, що суперечать традиційним. Найбільш насиченим лінгвоцинізмами видається жанр інтернет-новин, де повідомляється про аварії, порушення, злочини чи катастрофи із неприхованою іронією, цинізмом. Наприклад: *Під Дніпром чоловік припаркувався в озері* (Інформатор, 17.07.2019). В Інтернет-новинах цинізм виражається у глузливому смакуванні непристойностей, ігровий подачі трагічних відомостей, наприклад: *Автобус з дітьми впау у річку. Діти сміялися захлинаючись* (Із соцмережі Facebook). Популярним нині є докладний опис технологій скоєння вбивств та суїцидів, деталей терактів, катастроф, стихійних лих, аварій. Замість нейтрального подання фактів – блюзнірство у визначеннях, описах, оцінках: *Набір холостяка: хлопець намагався вкрати пиво та котячий корм* (Інформатор, 19.08.2019); штучне нагнітання страху або нездорової цікавості: *25 серпня в Дніпрі багато жителів вийшли на вулицю після святкування. Така ситуація стала сприятливою для грабіжників, і вони не втрачали можливості знайти чергову жертву.* (Інформатор, 25.08.2019); насадження знижених форм мови: *У Дніпрі підстрелили замначальника райвідділу поліції* (Інформатор, 25.08.2019). Заголовки публікацій насичені лінгвоцинізмами різних рівнів: *Додзвонився. З Леніна створюють дзвони* (Офіційний сайт газети «Сьогодні»); *Студентка кулінарного технікуму приготувала рагу з голови матері* (Офіційний сайт газети «Московський комсомолец»); *День незалежності України: надування щік як сублимація відсутності волі. У нікчемності особлива гордість* (РІА «Новости»).

Порушують екологію мови та етичні норми суспільства рекламні оголошення в Інтернеті, що ґрунтуються на аналогії із соціально неприйнятними явищами: наркоманією, жорстокістю. Жаргонний фразеологізм *підсів на колеса* (призвичаївся вживати наркотичні речовини в таблет-

ках) виробники електроприладів трансформували в рекламний слоган *підсядь на електроколеса безкоштовно*. Рядок із популярної пісні *колір настрою синій* інтернет-жартівники переробили на *колір настрою червоний*, підкріпивши зображенням дівчини з розбитим носом та кровотечею.

Лінгвоцинізми виникають та закріплюються за певними явищами сучасного суспільства. Однією з найпоказовіших тенденцій вияву цинізму в Інтернет-дискурсах є опис ставлення суспільства до жінки. На офіційній сторінці АТБ-маркет у соціальній мережі Facebook було опубліковано оголошення разом із зображенням відра: *З Міжнародним днем фемінізму! Свято святом, а прибирання за розкладом* (Рис. 1).

ATB-Маркет
37 mins · €

З Міжнародним днем фемінізму!
А вже з 31.05 Відро з мірною шкалою, 10 л. лише 34,90 грн.
<http://www.atbmarket.com/hot/akcii/7day/#18568,4>
#АТБ #маркет

СВЯТО СВЯТОМ,

34⁹⁰ грн

а прибирання за розкладом!

Рис. 1. Рекламне оголошення із лінгвоцинізмом

Гендерні стереотипи розподілу «чоловічих» та «жіночих» обов'язків представлені в Інтернет-оголошенні: *Будь мужиком! Подаруй їй пилосос*. Анекдотичні відносини між зятем та тещею в оголошенні туристичної компанії виражають приховану агресію та культивують прояви насильства: *Закопай тещу в пісок за 449 у.о. Турція. Єгипет. Тайланд*. А популярні найменування жінок у соціальній мережі Instagram *сильна та незалежна* або *щаслива дружина та мати* вже давно не вживаються як позитивно марковані, а набули статусу лінгвоцинізмів. За цими виразами міцно закріпилися лексичні значення «самотня» та «заздрісна» відповідно, що породжують такі асоціації: *сильна та незалежна* – «феміністка», «одиначка», «самотня», «нешасна», «розлучена», «кар'єристка» тощо; *щаслива дружина та мати* – «заздрість»,

«повчання», «критика», «обмеженість», «утриманка», «гнівна коментаторка», «порадниця» тощо. Отже, українське суспільство почало втрачати такі ціннісні орієнтири, як материнство або незалежність жінки, адже подані означення сприймаються лише як образи.

Цинізм виявляється не лише в дискримінації жінки у суспільстві – Інтернет-користувачі активно зловживають і національною тематикою, закріплюючи за певною нацією вигідний рекламодавцеві образ, наприклад, зображення ортодоксального іудея зі слоганом: *Такі да! АЛЛО обмін – це вигідно. Приніс старий – отримав кошерна знижку на новий. А прислів'я не хлібом єдиним живе людина*, що вчить споживати не лише матеріальне, а й наповнюватися духовно, було використане для реклами мобільних телефонів із зображенням чоловіка з оселедцем та слоганом: *Не салом єдиним*.

Цинічними можуть бути не лише слова, словосполучення чи речення, а цілий мікроконтекст, що містить у собі опис ситуації, що виходить за межі етико-естетичної норми. Непрямій реалізації цинізму в мові може сприяти прийом натяку на етично табуовану ситуацію, наприклад, оголошення розпродажу «Чорна п'ятниця» із зображенням темношкірої людини (мережа магазинів

техніки «Ельдорадо»). Або висміювання бідності: *Чорний гумор як їжа, не до усіх доходить*. Для вираження цинізму в мові на перше місце виходить значення контексту (фізичного, соціального, історичного тощо), яке є набагато ширшим від власне мовного середовища.

Висновки. Дослідження виявив цинізму в межах Інтернет-дискурсу з позицій еколінгвістики на стикові багатьох гуманітарних наук покликане звернути увагу на надзвичайно небезпечне явище сучасної комунікації, що зазіхає не лише на культуру мови, а й на свідомість Інтернет-користувачів. Відсутність будь-яких етичних обмежень у межах Інтернет-спілкування спричиняє повсюдне вираження цинізму в мовленні Інтернет-користувачів. Цинізм в Інтернет-дискурсі може виражатися безпосередньо – через лексичне значення слова чи висловлення, або опосередковано – через контекст, мікроконтекст чи натяк на етично невідповідну ситуацію. Більшість лінгвоцинізмів в Інтернет-дискурсі ґрунтується на дискримінації за статтю, віком, етнічним чи національним походженням, релігійними переконаннями в межах мікроконтексту. Перспективою подальших досліджень є детальний аналіз контекстної взаємодії всіх мовних одиниць, які створюють ситуації вираження цинізму в мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брусенская Л.А., Куликова Э.Г. Экологическая лингвистика. Москва : Наука. 2016. 184 с.
2. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русских языках (на материале жанра компьютерных конференций) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Астрахань, 2001. 212 с.
3. Голуб Н. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама–Україна, 2008. 400 с.
4. Гриценко Л.М. Особенности виртуального дискурса. *Молодой ученый*. 2011. № 6. С. 17–20.
5. Иванов Л.Ю. Язык интернета: заметки лингвиста. URL : <http://www.twirpx.com/file/751186> (дата звернення: 27.08.2019).
6. Овсієнко Л.О. Комунікативно-прагматична організація німецькомовного Інтернет-дискурсу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 9. С. 186–189.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
8. Сковородников А.П. К определению термина «лингвоцинизмы». *Мир русского слова*. 2014. № 3. С. 49–54.
9. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка. 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua/s/cynizm> (дата звернення: 15.02.2019).
10. Сущенко Е.А. Словарь-справочник лингвоэкологических терминов и понятий. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/suschenko-e-a-slovar-spravochnik-lingvoekologicheskikh-terminov-i-ponyatiy-pod-red-dokt-ped-i-filos-nauk-professora-l-g-tatarnikovoy-spb-id> (дата звернення: 17.08.2019).
11. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстантизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*. 2002. № 4-5. С. 34–39.

РОЗДІЛ 2 РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'243'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.12>

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ КАК АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

PHRASEOLOGISMS AS AN ASPECT OF STUDYING VOCABULARY BY FOREIGN STUDENTS

Азарова Л.Е.,

*orcid.org/0000-0002-2631-8151**доктор филологических наук, профессор,
заведующая кафедрой языкознания**Винницкого национального технического университета*

Горчинская Л.В.,

*orcid.org/0000-0002-4614-4371**старший преподаватель кафедры языкознания**Винницкого национального технического университета*

В статье рассмотрены основные этапы работы по обучению иностранных студентов русской фразеологии, предложены виды заданий для изучения, закрепления, повторения изученного, а также с целью проверки знаний и навыков иностранных студентов. Рассматривается важность обучения иностранных студентов русской фразеологии в процессе получения ими профессионального образования, формирования их коммуникативных навыков и умений. Показано, что владение фразеологическими оборотами, употребляемыми в профессиональной сфере, повышает уровень коммуникативной компетенции иностранных студентов, помогает преодолевать языковой барьер между участниками коммуникации, эффективно реализует цели обучения русскому языку как иностранному. Акцентируется внимание на необходимости изучения устойчивых словосочетаний как одного из самых сложных аспектов при изучении русского языка как иностранного. Правильное понимание содержания текстов, разговоров людей в разных жизненных ситуациях невозможно без знания наиболее употребляемых идиом русского языка. Выявлено, что систематически организованная работа по изучению фразеологизмов в иностранной аудитории является полезной и эффективной. Она необходима для адекватной коммуникации иностранных студентов при изучении русского языка как иностранного, так как без знания фразеологизмов иностранный студент не будет равноправным участником коммуникации с носителями изучаемого языка. Доказано, что русский язык обладает неисчерпаемыми сокровищами метафорического, экспрессивного слова. Фразеологизмы – источник уникальности литературы, отражающий особенности национального мышления, повышенной эмоциональности, воплощающий своеобразие мировосприятия, понимания жизненных ситуаций. Они придают речи точности, остроумия, отражают специфику языковой ситуации и характеры ее участников. Изучение фразеологизмов расширяет кругозор, обогащает речь, способствует развитию у иностранцев навыков творческого мышления и воображения. Обобщено, что знание фразеологии – это наивысший уровень владения студентами-иностранцами неродным языком, поскольку фразеологические обороты – один из неисчерпаемых источников экспрессивности, к которому часто прибегают в ораторском искусстве и публикации. Поэтому изучение фразеологизмов в иностранной аудитории не утрачивает своей актуальности.

Ключевые слова: фразеологизмы, русский язык как иностранный, коммуникативная компетенция, методы интерактивного обучения РКИ.

У статті розглянуто основні етапи роботи з навчання іноземних студентів російської фразеології, запропоновано види завдань для вивчення, закріплення, повторення вивченого, а також з метою перевірки знань і навичок іноземних студентів. Визначено важливість навчання іноземних студентів російської фразеології в процесі отримання ними професійної освіти, формування їхніх комунікативних навичок і вмінь. Показано, що володіння фразеологічними зворотами, що вживаються в професійній сфері, підвищує комунікативну компетенцію іноземних студентів, допомагає подолати мовний бар'єр між учасниками комунікації, ефективно реалізовує цілі навчання російської мови як іноземної. Зосереджено увагу на необхідності вивчення стійких мовних одиниць, оскільки це є одним із найскладніших аспектів на заняттях із російської мови як іноземної. Правильне зрозуміння змісту текстів, розмов

людей у різних життєвих ситуаціях неможливе без знання найбільш уживаних ідіом російської мови. Указано, що систематично організована робота з вивчення фразеологізмів в іноземній аудиторії є корисною та ефективною. Вона є необхідною для адекватної комунікації іноземних студентів під час вивчення російської мови як іноземної, оскільки без знання фразеологізмів іноземний студент не буде рівноправним учасником комунікації з носіями мови, яку він вивчає. Доведено, що російська мова володіє невичерпними скарбами метафоричного, експресивного слова. Фразеологізми – джерело унікальності літератури, яке відображає особливості національного мислення, потужні емоції, втілює своєрідність розуміння світу, життєвих ситуацій; надає думці влучності, дотепності; репрезентує специфіку мовної ситуації та характери її учасників. Вивчення фразеологізмів розширює світогляд, збагачує мовлення, виробляє в іноземців навички мислення й уяви. Узагальнено, що знання фразеології – це найвищий етап володіння студентами-іноземцями нерідною мовою, оскільки фразеологічні звороти – одне з невичерпних джерел посилення експресивності; до них часто вдаються в красному письменстві та публікації. Тому вивчення фразеологізмів є конче необхідним і в іноземній аудиторії.

Ключові слова: фразеологізми, російська мова як іноземна, комунікативна компетенція, методи інтерактивного навчання РКІ.

The article discusses the main stages of work on teaching foreign students of Russian phraseology, types of exercises and tasks for study, consolidation, repetition of the studied, as well as for the purpose of verification knowledge and skills of foreign students.

The importance of studying foreign students of Russian phraseology in the process of obtaining them vocational education, in the formation of their communication skills is considered.

It is shown that the possession of phrase logical units used in professional sphere increases the communicative competence of foreign students, helps to overcome the language barrier between participants of communication that effectively implement the goals of teaching the Russian language as to foreign.

The article focuses on the need for the study of sustainable language units as this is one of the most difficult aspects of the classes in Russian as a foreign language.

That is why a correct understanding of the content of texts, people's conversations in different life situations is impossible without knowing the most applied idioms of the Russian language.

It is indicated that systematically organized work on the study of phrase logical units by foreign students is very important, useful, and effective. It is necessary for adequate communication of foreign students in the study of Russian as a foreign language since without knowledge of phrase logical units a foreign student will not be equal participant in communication with native speakers of the language which he studies.

It is proved that the Russian language has inexhaustible treasures of a metaphorical, expressive word. Phraseologisms are a source of uniqueness of literature that reflects the peculiarities of national thinking, powerful emotions. They are the embodiment of a peculiarity of understanding the world, life situations; betray to thinking accuracy, wit; represent the specifics of the language situation and the characters of its participants. The study of phraseological units broadens the horizons, enriches speech, and gives foreigners the skills of thinking and imagination.

It is generalized that the knowledge of phraseology is the highest stage of foreign students to speak a non-native language, since phraseological units are one of the inexhaustible sources of expressiveness and deepening of the presentation logic, they are often used in elegant literature and publications.

Therefore, the study of phraseological units is extremely necessary for foreign students.

Key words: phraseologisms, Russian as a foreign language, communicative competence, methods of interactive learning RLF.

Постановка проблемы. Целью изучения русского языка как иностранного в вузе является приобретение профессиональной коммуникативной компетенции. Значительные трудности в овладении языком профессии у студентов-иностранцев вызывают фразеологизмы в силу их идиоматичности, насыщенности внеязыковой информацией, часто имеющей национально-культурную специфику. Несмотря на то, что изучению русской фразеологии в иноязычной аудитории уделяется значительное внимание как в научно-теоретическом, так и в практико-методическом аспектах, в современной практике преподавания русского языка как иностранного проблема овладения русской фразеологией остается достаточно сложной в методическом отношении [4, с. 182]. Формирование коммуникативной компетенции иностранных студентов является обязательным при изучении русского языка, поэтому

преподавать его нужно «не только как новый код, как новый способ выражения мыслей, но и как источник сведений о национальной культуре народа – носителя изучаемого языка» [2, с. 3]. В связи с этим следует отметить актуальность изучения русских фразеологических оборотов на уроках развития речи в иностранной аудитории.

Полноценная коммуникация иностранных студентов на русском языке становится затруднительной без знания наиболее употребительных фразеологических оборотов. Незнание фразеологизмов создает предпосылки для коммуникативных ошибок и неудач в общении на русском языке. Поэтому познакомить иностранных студентов с наиболее употребительными русскими фразеологизмами, их значением, ситуацией употребления – одна из главных задач преподавателя, работающего в иностранной аудитории [7, с. 221].

Анализ последних исследований и публикаций. В последнее десятилетие для многих лингвистов и методистов исследования разных аспектов фразеологии стали актуальными как с теоретической, так и с практической точки зрения, о чем свидетельствует научная литература, посвященная разным вопросам изучения фразеологии как русскими, так и украинскими учеными. Методическую основу исследования фразеологии составляют работы Л.Г. Архангельского, А.М. Бабкина, В.В. Виноградова, А.В. Жукова, В.Н. Телия, Н.М. Шанского, А.И. Молотова, Е.М. Верещагина, В.Г. Костомарова и др. В Украине вопросами формирования компетенции иностранных студентов, роли фразеологизмов в процессе обучения русскому языку занимаются Ю.Н. Новикова, И.А. Кудрейко, Л.Н. Бондаренко, С.П. Кожушко, С.Ю. Николаева, Т.И. Олейник, И.Г. Тараненко, И.Б. Петриченко, И.А. Шкрובה, В.Ю. Онищенко и др.

Постановка задания. Целью статьи является определение роли фразеологизмов в формировании коммуникативных навыков и умений у иностранных студентов на занятиях по РКИ; рассмотрение основных этапов работы при изучении русских фразеологизмов; использование разных видов упражнений, заданий для изучения, закрепления, повторения изученного, а также проверки знаний и умений иностранных студентов.

Изложение основного материала. Система занятий иностранных студентов с фразеологическими оборотами может включать следующие этапы:

1. Теоретические сведения о фразеологизмах. Классификация этих лексических единиц.
2. Объяснение нового фразеологического материала.
3. Выполнение практических заданий в форме разных видов упражнений с целью закрепления изученного материала.
4. Предварительная работа дома (студенты сами стараются найти значение обозначенных фразеологических единиц). Повторение изученного материала.
5. Выполнение упражнений с целью проверки знаний и навыков иностранных студентов.

На первом этапе работы с иностранными студентами преподаватель должен дать теоретические сведения об основных особенностях фразеологизмов, классификацию этих лексических единиц, раскрыть семантику глагольных фразеологизмов как одной из самых значительных групп «Действие, поведение, состояние человека», обла-

дающей яркой образностью и позволяющей иностранным студентам проникнуть в логику языка, проанализировать древнюю скрытую метафору, заложенную во фразеологизмах.

Давать задний ход, делать большие глаза, делить шкуру неубитого медведя, держаться на волоске, вымокнуть до последней нитки, дразнить гусей, дрожать над копеейкой, прожить душа в душу, водить за нос, заблудиться в трех соснах, заговаривать зубы, делать из мухи слона.

Вторым этапом работы целесообразно сделать поиск фразеологических аналогов в других языках.

1. Не было бы счастья, так несчастье помогло – иметь счастье в несчастье (польск.).

2. Все валится с рук – все валится и горит (польск.).

3. Купить кота в мешке – купить свинью в мешке (англ.).

4. Спокоен как удав – холодный как огурец (англ.).

5. Висеть на волоске – держаться на ниточке (франц.).

6. Выйти из себя – выехать из кожи (нем.).

7. Делать из мухи слона – смотреть через увеличительное стекло (исп.).

8. Дареному коню в зубы не смотрят – у дареного коня на езду не смотрят (франц.).

9. Каждый кулик свое болото хвалит – каждой птице свое гнездо хорошо (франц.).

10. Попасть пальцем в небо – принять пузыри за фонари (франц.).

11. Встречают по одежке, а провожают по уму – ряса не делает монаха (франц.).

12. Биться как рыба об лед – бить молотом по холодному железу (исп.).

13. Быть на седьмом небе – ходить по воздуху (анг.).

Сравнив данные выражения, студенты-иностранцы придут к выводу, что выражения № 1, 2, 3, 5, 6, 9, 13 более сходны с точки зрения образности, нежели № 4, 7, 8, 10, 11, 12. При семантическом сходстве средства выражения в разных языках отличаются. Сопоставительная работа поможет студентам сделать вывод, что во фразеологии разных народов, несмотря на своеобразие фантазии и выдумки, запечатленных в мотивировке фразеологизмов, много общего и часто характеристика состояний и действий человека носит универсальный характер [3, с. 3]. Фразеология конденсирует весь сложный комплекс культуры и психологии того или иного народа. Это подтверждается тем, что для выражения одного и того же понятия разные языки прибегают к разным обра-

зам. Они, очевидно, выражают этнопсихологию народов-носителей данных языков, поэтому и различаются. Фразеологические системы даже самых близкородственных языков полностью не совпадают.

Третьим этапом работы может стать анализ толкования фразеологизма, что позволит лучше понять его значение и употребление.

На занятиях по РКИ целесообразно будет использование заданий, в которых студенты должны уметь использовать фразеологизмы в простых речевых конструкциях.

1. Авгиевы конюшни – очень загрязненное место, запущенное помещение. В образной речи: что-либо заваленное бумагами, книгами, лишними вещами, ненужными для работы.

2. Белая ворона – человек, резко отличающийся от окружающих, не такой, как все.

3. Бить баклуши – бездельничать, заниматься пустяками.

4. Водой не разольешь – очень дружны, неразлучны, всегда вместе.

5. Выходить сухим из воды – действуя обманым путем, оставаться безнаказанным.

6. Вариться в собственном соку – жить или работать без общения с другими, не используя чужого опыта.

7. Ловить рыбу в мутной воде – с выгодой для себя использовать чьи-либо затруднения, неурядицы, доверчивость.

8. Молоко на губах не обсохло – еще молод и неопытен.

9. Пускать пыль в глаза – хвастаясь, обманывать кого-либо; создавать видимость.

10. Родиться в сорочке – быть счастливым, удачливым.

Четвертый этап работы – это поиск антонимов и синонимов среди предложенных фразеологизмов.

Синонимы:

1. За тридевять земель – на краю света.

2. Одного поля ягоды – два сапога пара, одним миром мазаны; на один покрой; на одну колодку.

3. Ни зги не видать – хоть глаз выколи.

4. Сесть в колошу – без царя в голове.

5. Бабушка на двое сказала – когда рак на горе свистнет.

6. В час по чайной ложке – тянуть кота за хвост.

7. Галопом по Европам – бежать со всех ног, с быстротой молнии.

8. Как ошпаренный – как на пожар.

9. Ни свет, ни заря – вставать с петухами.

10. Когда рак на горе свистнет – после дождика в четверг.

Антонимы:

1. Душа в душу – кошка с собакой.

2. Во цвете лет – на закате дней.

3. Рукой подать – у черта на куличках.

4. Как сыр в масле кататься – перебиваться с хлеба на квас, перебиваться с куска на кусок.

5. Сгладить острые углы – подлить масло в огонь, подать жару.

6. Тянуть за язык – затыкать рот.

7. Тертый калач – молоко на губах не обсохло.

8. Радует глаз – глаза не видели.

9. Души не чаять в ком-то – иметь зуб на кого-то.

10. Быть в хвосте – быть в авангарде.

На последующих занятиях представлена система упражнений по обучению иностранных студентов фразеологизмам разной целевой направленности. Это поможет им глубже проникнуть в дух изучаемого языка, оценить своеобразие национальной культуры и традиций, сформировать способность к межкультурной коммуникации и умение решать неречевые задачи речевыми способами. Приводим некоторые виды заданий.

Задание 1. Замените фразеологизмы фразами-синонимами, используя слова для справок. Объясните их значение.

Бросать пыль в глаза. Встать с левой ноги. На краю света. Мышиная возня. Держать кого-либо в ежовых рукавицах. Биться как рыба об лед. Вариться в собственном соку. Гол как сокол. Ни рыба ни мясо. Гусь лапчатый.

Слова для справок: очень далеко; крайне беден; мелочные, бесполезные хлопоты; жить, не используя чужого опыта; хитрый, изворотливый человек; строго, сурово обращаться с кем-либо; создавать ложное (обычно лучшее) впечатление о себе, хвастать; быть без причины в плохом настроении, раздражаться; бороться бесполезно; ничем не выделяющийся человек.

Задание 2. Определите фразеологизмы по картинкам, объясните их значение.

Остаться у разбитого корыта. Волк в овечьей шкуре. Как белка в колесе. Белая ворона. Гадкий утенок. Подложить свинью. Медвежья услуга. Крокодильи слезы. Заблудшая овца.

Задание 3. Составьте фразеологизм, используя нужное слово. Объясните их значение.

1. Белое – место, пятно, одежда, лицо. 2. Длинный – хвост, язык, рост. 3. Синий – сапог, нос, чулок, носок. 4. Гнаться за двумя – белками, собаками, зайцами, кошками. 5. Заблудиться в трех – березах, соснах, елях. 6. Мокрая – одежда, кошка, курица, собака. 7. ... за нос – держать, брать, водить. 8. ... на сене – мышка, собака, кошка

[6, с. 17]. 9. Подложить – кошку, собаку, свинью.
10. Выжатый – лимон, огурец, гранат, помидор.

Задание 4. Прочитайте микротексты. Найдите в них фразеологизмы. Объясните, почему у студентов-иностранцев была такая реакция.

1. Когда студент-иностранец услышал, что пришедший в гости парень собаку съел в каких-то делах, он спрятал от него свою любимую собаку.

2. Ахмед не смог дозвониться Ольге. Ее подруга объяснила это тем, что Ольга всегда очень долго висит на телефоне. Ахмед с ужасом побежал спасать девушку.

3. Когда Ерику сказали, что с настоящим другом надо пуд соли съесть, он побежал в ближайший магазин покушать соль.

4. На экзамене преподаватель попросил студента не тянуть кота за хвост. Удивленный иностранец ответил, что его любимый кот остался дома.

Задание 5. Придумайте ситуации, в которых можно было бы употребить фразеологизмы: мастер на все руки, мухи не обидеть, схватывать на лету, братья за ум, душа нараспашку, звезд с неба не хватает.

Задание 6. Ответьте на вопросы, используя слова для справок.

1. Что студент делает, если плывет по течению, гонится за двумя зайцами, берет быка за рога, выносит сор из избы, крутится как белка в колесе, идет в гору?

2. Что студент сделал, если убил двух зайцев, сидит у разбитого корыта, поставил точки над И, свалился как снег на голову, подлил масла в огонь, пальцем о палец не ударил?

Слова для справок: много работает, рассказывает лишнее; делает карьеру, питается одновременно достичь нескольких целей, результатов; действует решительно; ленится что-либо делать; сделать два дела одновременно; остаться ни с чем; неожиданно прийти; довести что-либо до конца; обострить отношения.

Задание 7. Прочитайте предложения. Выделите те, в которых есть фразеологизмы. Определите значение каждого фразеологизма.

1. Рыбак сидел на берегу реки и сматывал удочки. Пора сматывать удочки, пока чего-нибудь не случилось.

2. Лодка плывет по течению. В любой ситуации он всегда плывет по течению.

3. Если крупы нет, то каши не сваришь. Он со всеми согласен, постоянно спорит – с ним каши не сваришь.

4. Шел дождь, и только одна мокрая курица бегала по двору. Что ты сегодня как мокрая

курица? Не теряй бодрости духа! Все будет хорошо! [6, с. 18].

Задание 8. Прочитайте пословицы. Какие черты русского национального характера они отражают?

По одежке встречают, по уму провожают. Без труда не вытянуть и рыбку из пруда. Старый друг лучше новых двух. Отдать последнюю рубашку. Семь раз отмерь, один раз отрежь. В здоровом теле – здоровый дух.

Задание 9. Вспомните, какие фразеологизмы в вашем родном языке употребляются, когда речь идет об учёбе, о родном доме, о друзьях. Сопоставьте их с русскими. Запишите.

В качестве заключительного задания иностранным студентам может предложить составить рассказы, в которых было бы уместно употребление предложенных фразеологизмов. Это творческое задание не только позволит проверить, насколько изучен материал, но и выведет студентов на уровень самостоятельного высказывания и создание микротекста. Например, предлагаем студентам составить рассказ-описание характера человека, его индивидуальных качеств, используя фразеологизмы.

Темная лошадка. С царем в голове. Собаку съел. Стреляный воробей. Заливаться соловьем. Звезд с неба не хватает. Зимой снега не выпросишь. Шишка на ровном месте. Звезда первой величины. Змея подколотная. Душа нараспашку. Остер на язык.

Большое значение для успешности проведения коммуникативных мероприятий имеют два взаимосвязанных фактора: заинтересованность в тематике и максимальная вовлеченность иностранных студентов в ее активное обсуждение. Отправная точка для проведения коммуникативных мероприятий, которые, в свою очередь, предусматривают употребление коммуникативных фразеологических единиц, – реальные жизненные ситуации. Для этого в процессе обучения необходимо использовать приемы, обеспечивающие реальное обещание в учебной обстановке: решение проблемных заданий, дискуссии, составление диалогов и рассказов, ролевые игры [1, с. 25].

Диалог, как известно, один из самых распространенных видов устной речи и самая распространенная естественная форма речевого общения; для диалога показательны неофициальность, непринужденность, непосредственность. И если основной единицей обучения на начальном этапе обучения является микродиалог (2–4 взаимные реплики), то с усложнением коммуникативного задания постепенно увеличивается количество реплик, диалог преобразуется

в полилог, вовлекая в процесс общения все больше студентов группы [5, с. 291]. Составление диалога стимулирует иностранных студентов к связному высказыванию, активизирует употребление фразеологических единиц, а также большое количество сопутствующего материала. Поэтому этот вид работы лучше использовать для повторения изученного материала. Для оптимального усвоения фразеологизмов, обеспечения правильного их употребления, формирования тех связей, которые имеются у носителей языка, предлагаем студентам-иностранцам следующие задания.

Задание. Прочитайте диалоги. Найдите фразеологизмы, объясните их значение.

- Привет, Ахмед!
- Привет, Анна.
- Как ты сдал экзамен?
- Спасибо, отлично! Весь год работал до седьмого пота и теперь знаю материал как свои пять пальцев!
- Молодец, ты наша ходячая энциклопедия!

- Здравствуй, Оскар!
- Здравствуй, Марта.
- Ты едешь отдыхать на море?
- Да, не хочу в общежитии сидеть в четырех стенах. А ты?
- А я поеду домой.
- Правильно, в гостях хорошо, а дома лучше!

- Привет, Самуэль!
- Привет, Роза!
- Что случилось? Ты выглядишь как выжатый лимон.
- Да, я погнался за двумя зайцами и остался у разбитого корыта...
- Ничего, не падай духом! Будет и на твоей улице праздник!
- Спасибо за доброе слово.

Задание. Составьте диалоги о жизни студентов, используя известные вам фразеологизмы.

Ролевые игры – это эффективный способ вовлечения иностранных студентов в коммуникацию с использованием фразеологизмов, возможность свободного мышления, восприятия учебного процесса как нечто творческого. Их цель – создать на занятии атмосферу окружающего мира, чтобы использовать лексику и фразеологизмы, употребление которых в другой ситуации было бы невозможным или искусственным и неинтересным [1, с. 27]. Ролевая игра способствует расширению сферы общения. По мнению психологов, мотивация, которая создается в процессе проведения ролевой игры, должна

быть представлена на занятии наряду с коммуникативной, познавательной и эстетической. Речевая активность сочетается также с мыслительной, эмоциональной. Ролевая игра в обучении имеет ряд преимуществ: способствует развитию речевых навыков и умений, созданию психологического климата на занятиях, усиливает мотивацию, активизирует деятельность иностранных студентов, дает возможность использовать имеющиеся знания, опыт, навыки общения в разных ситуациях. С помощью игры лучше активизируется деятельность иностранных студентов в усвоении языкового материала.

Дискуссия также относится к наиболее продуктивным видам коммуникативных мероприятий. Она имеет более сложный характер. Для ее проведения необходимо, чтобы иностранные студенты умели формулировать, аргументировать, отстаивать свою точку зрения, употреблять больше фразеологизмов, спорить на интересующую их тему. Студентам-иностранцам можно предложить темы для проведения дискуссий, используя уже известные им фразеологизмы: 1. Как я понимаю дружбу? 2. Что значит любить? 3. Легко ли быть молодым? 4. Век живи – век учись!

Задание. Вспомните, какие фразеологизмы в вашем родном языке употребляются, когда речь идет о дружбе, любви, смысле жизни.

Выводы. Таким образом, овладение фразеологией – важный аспект русского языка как иностранного. Работа по изучению фразеологизмов является эффективной, поскольку она углубляет знания иностранных студентов, обогащает их речь, знакомит с культурой носителя изучаемого языка. Обучение фразеологизмам – один из самых интересных, но достаточно сложных аспектов в обучении русскому языку иностранных студентов, поэтому необходимо включение фразеологии в учебный процесс РКИ. Вот почему правильное понимание содержания текстов, разговора людей в разных жизненных ситуациях невозможно без знания наиболее употребительных идиом русского языка. Фразеологические обороты являются обязательной частью лексического и культурного минимума, который необходим для адекватной коммуникации иностранных студентов при обучении русскому языку. Овладение фразеологическими единицами делает речь иностранных студентов более естественной и выразительной, а их самих более открытыми к диалогу культур, способствует не только расширению словарного запаса, но и формированию лингвокультурологической компетенции.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Бурак А.Г. Роль фразеологизмов в формировании коммуникативных навыков и умений у иностранных учащихся. Минск : БГУ, 2006. С. 25–31. URL: <https://docplayer.ru/41317804-A-g-burak-minsk-bgu-rol-frazeologizmov-v-formirovanii-kommunikativnyh-navykov-i-umeniy-u-inostrannyh-uchashchih-sya-izuchenie-frazeologizmov-na.html>.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва : Просвещение, 1983. 248 с.
3. Зацепина К.Д. Изучение глагольных фразеологизмов на занятиях по русскому языку как иностранному. *Гуманитарный вестник*. 2015. Вып. 5. С. 15–20.
4. Игнатенко О.П., Фатеева Ю.Г. Профессиональные фразеологизмы в практическом курсе русского языка как иностранного (на материале языка медицины). *Вестник Волынского государственного университета. Серия 2 «Языкознание»*. 2017. Т. 16. № 2. С. 181–188.
5. Козырева Н.Ю. Ролевая игра как один из методов интерактивного обучения. *Ученые записки Таврического национального университета им. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Т. 25 (64). № 1. Ч. 2. С. 289–293.
6. Олейник М.А. Обучение иностранных студентов-гуманитариев русским фразеологизмам : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2006. 22 с.
7. Петриченко И.Б. Актуальность изучения русских фразеологических оборотов в иностранной аудитории / Дніпропетровський національний університет. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. С. 221–223.

УДК 811.161.1'373.46:821.161.1-31

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.13>МЕДИЧНИЙ ТЕРМІН У ОПОВІДАННЯХ А.П. ЧЕХОВА
ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУMEDICAL TERMS IN ANTON CHEKHOV'S STORIES
AS THE MAIN ELEMENT OF LITERARY TEXT

Гусєва О.І.,

*orcid.org/0000-0002-3187-913X**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

Петько В.В.,

*orcid.org/0000-0002-5505-8838**студентка магістратури
кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

У статті розглянуто функціонування та природа терміну не лише як інструменту наукового пізнання у науковому чи науково-популярному стилях, а як образно-виразного засобу у творах художньої літератури. Постійний науковий інтерес до природи терміну та практична мотивація причин його дослідження сприяли, свого часу, становленню науки про терміни та термінологію, і дотепер продовжує визначати розвиток теорії терміну. Зокрема, досліджується явище детермінологізації, тобто переходу терміну з термінологічної системи у сферу загальної мови.

Існує багато наукових робіт, присвячених стилю А.П. Чехова, але дослідники зовсім не торкаються теми медичної термінології та її функцій у творчості письменника. Цікавість вивчення саме чеховських медичних термінів викликана ще й тим, що А.П. Чехов був не лише класиком світової літератури, а й лікарем. У своїх творах він дав науково виправдане відображення психічних і тілесних страждань людини, зумів з винятковим реалізмом намалювати внутрішній світ тяжкохворого, керуючись знаннями і досвідом, отриманими ним в процесі навчальної та робочої діяльності. Дослідження перекладу медичної термінології, що використовується у образотворчій функції, взагалі не мають поки що теоретичного підґрунтя, традиційно наука вивчає переклад медичного терміну, що функціонує у більш властивому йому контексті – науковому або науково-популярному.

Медичні терміни – це основний елемент художнього тексту, що використовується Чеховим у оповіданнях для опису дискусій та ділових розмов лікарів, опису обставин огляду пацієнтів, операцій, лікарських рекомендацій, стану та самопочуття пацієнтів, їхнього діагнозу тощо. При цьому ним використовуються як широкोजивані, так і спеціальні, та вузькоспеціальні терміни. Разом із номінативною функцією ці терміни використовуються

для створення особливої виробничої атмосфери, чи то лікарні, чи аптеки, чи за її лаштунками, чи просто праці лікаря у пацієнта вдома.

Ключові слова: медичний термін, образно-виразні засоби, художній стиль, контекст, індивідуальний авторський стиль.

The article deals with the functioning and nature of the term not only as a tool of scientific cognition in scientific or popular science styles, but as a means of expression in works of fiction. The continuing scientific interest in the nature of the term and the practical motivation behind the reasons for its research have contributed, in due course, to the formation of the science of terms and terminology, and still continues to determine the development of the theory of the term.

There are many scientific works devoted to the style of A. Chekhov, but the researchers have not studied the topic of medical terminology and its functions in the writer's work at all. The interest of studying Chekhov's medical terms is also caused by the fact that A. Chekhov was not only a classical author of the world literature, but also a doctor.

In his works he gave a scientifically justified reflection of the mental and physical suffering of a man. He was able to describe the inner world of the severely ill person with the exceptional realism using the knowledge and experience gained at the university and in the process of education and work. Studies of the translation of the medical terminology used in the descriptive function still have no theoretical basis at all. Traditionally science studies the translation of a medical term that functions in a more peculiar context – scientific or popular.

Medical terms are the main element of the literary text used by A. Chekhov in his stories to describe the discussions and business conversations of doctors, describe the circumstances of patient review, surgeries, medical recommendations, the condition and state of health of patients, their diagnosis. Herewith he used broad-based, special, and highly specialized terms. Together with the nominative function, these terms are used to create a special working climate, whether hospital or reception, or pharmacy, or backstage, or simply the work of a doctor at home.

Key words: medical term, impressive means, literary style, context, individual author's style.

Постановка проблеми. Термін як інструмент наукового пізнання викликав інтерес багатьох дослідників, що працюють не лише у царині лінгвістики, а й у суміжних із лінгвістикою напрямках. Проблеми термінознавства завжди перегукувались із актуальними проблемами, що вирішувала теорія знака та теорія слова. Отож, сучасна теорія терміну – результат роботи дослідників, що працюють у найрізноманітніших галузях знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науку про термін було започатковано ще на початку ХХ століття, а у 70-ті роки термінологія спеціальних галузей знань залишається предметом як традиційної, так і прикладної лінгвістики. Значний внесок у розробку теорії терміну як одиниці спеціальної мови внесли дослідження зі стилістики та інші прикладні дослідження [1, с. 46].

За свідченнями Т.А. Журавльової, у працях сучасних науковців термінологічні проблеми, як правило, досліджуються у наступних чотирьох напрямках: 1) лінгвістичний опис природи терміну та організації термінології; 2) автоматизовані технології (із використанням комп'ютерної техніки) для аналізу термінів; 3) аналіз терміносистем мови з метою конструювання штучних мов для сучасних інформаційних систем; 4) стандартизація науково-технічної термінології [6, с. 39].

Отже, основні напрями дослідження термінології та ретельні реєстри проблем терміну та термінології подано у монографіях С.В. Гріньова, Т.А. Журавльової, роботах Ю.М. Марчука, В.Н. Прохорова, В. А. Татарінова, у дисертаційному дослідженні С.Д. Шелова, наукових розвідках інших відомих термінологів. Вивченням

внутрішньої природи терміну займаються В.Н. Прохорова, Е.Ф. Скороходько, В.А. Татарінов, П.А. Флоренський. Лінгвістичні основи вчення про термін, що було розроблено Г.О. Вінокуром, Б.М. Головіним, Р.Ю. Кобріним, ретельно висвітлюються та розвиваються у роботах С.В. Гріньова, В.П. Даниленко, В.М. Овчаренко, Н.А. Слюсареві.

Постійний науковий інтерес до природи терміну та практична мотивація причин його дослідження сприяли, свого часу, становленню науки про терміни та термінологію, і дотепер продовжує визначати розвиток теорії терміну. Існує багато наукових робіт, присвячених стилю А.П. Чехова. Це роботи І.М. Гейзера [2], Н. Дмитрієвої [3], Л.Є. Кройчик [7], О.А. Покровської [8], Г.Ф. Татарнікової [9] та інших, але дослідники зовсім не торкаються теми медичної термінології та її функцій у творчості А.П. Чехова [2; 3; 7; 8; 9].

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що цікавість вивчення саме чеховських медичних термінів викликана ще й тим, що А.П. Чехов був не лише класиком світової літератури, а й лікарем. У своїх творах він дав науково виправдане відображення психічних і тілесних страждань людини, зумів з винятковим реалізмом намалювати внутрішній світ тяжкохворого, керуючись знаннями і досвідом, отриманими ним в університеті і в процесі навчальної діяльності. Дослідження перекладу медичної термінології, що використовується у образотворчій функції, взагалі не мають поки що теоретичного підґрунтя, традиційно наука вивчає переклад медичного терміну, що функціонує у більш властивому

йому контексті – науковому або науково-популярному. Саме ці фактори зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження стали медичні терміни, використані А.П. Чеховим у його творах, а саме оповіданнях, об'єднаних загальною медичною тематикою.

Предметом наукової розвідки є функціональні особливості медичної лексики в системі художньо-образних засобів оповідань А.П. Чехова.

Матеріалом дослідження стали оповідання про лікарів, де описуються їх робочі буденні епізоди із практики, або життя, про тяжкохворих або людей, що помирають, про душевний стан персонажів а також гумористичні оповідання.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає у ретельному аналізі практичного підґрунтя класифікації медичної лексики, що використовується у творах А.П. Чехова, запропонованої Ю.Б. Жидковою [4; 5].

Вивчення вживання медичної лексики у творах саме А.П. Чехова становить значний інтерес, оскільки допомагає виявити особливості індивідуально-авторського слововживання, індивідуального художнього стилю письменника. Особливо цікавим виявляється цей аспект творчості саме цього письменника, оскільки за життя А.П. Чехов був не лише митцем слова, а й лікарем-практиком.

У лексичному складі мови науки існує кілька класифікацій термінів. Як зазначає Ю.Б. Жидкова, «традиційно у художніх творах виділяють широковживані терміни, спеціальні та вузькоспеціальні. Широковживані терміни фіксуються в тлумачних словниках без спеціальних позначок. Спеціальні терміни представлені в тлумачних словниках, але мають при собі позначку «спеціальні». Для встановлення значення вузькоспеціальних термінів необхідно звернутися до спеціальних словників, оскільки їх значень немає в тлумачних словниках» [4, с. 84].

У своєму дослідженні ми притримуємося даної класифікації, що подає Ю.Б. Жидкова, при цьому у своїй науковій розвідці дослідниця подає ще одну класифікацію медичних термінів, що використовуються у творах саме А.П. Чехова. Вона зазначає, що «всього у оповіданнях А.П. Чехова виділено 283 медичних термінів. Велику групу складають широковживані терміни (262 лексичні одиниці): *рак, інвалід, кровотечение, рецепт, коронка, органическая ткань* тощо; спеціальні терміни складають 16 лексичних одиниць: *конституция, сигнатура, евстахиевы трубы, апоплексический удар* тощо; вузькоспеціальні терміни нечисленні (5 лексичних одиниць): *анев-*

ризма, тракция, гиперестезия, неврит, везикулярное дыхание» [4, с. 84].

Найбільша група медичних термінів, яку можемо виділити у оповіданнях А.П. Чехова, – це медичні терміни, що використовуються письменником як основний елемент художнього тексту.

За допомогою медичних термінів як основного елементу художнього тексту створюється особлива атмосфера, що є важливим для сучасного читача, що вже досить далеко стоїть від чеховських оповідань у часі, крок, що зробила медицина з тих часів до сучасності, важко навіть уявити. Отож, вкрай важливим є тогочасна атмосфера, що простежується в оповіданнях про лікарів чи де героями є лікарі.

Медичні терміни – це основний елемент художнього тексту, що використовується Чеховим у своїх оповіданнях для опису дискусій та ділових розмов лікарів, опису обставин огляду пацієнтів, операцій, лікарських рекомендацій, стану та самопочуття пацієнтів, їхнього діагнозу тощо. Розглянемо цей лексичний прошарок більш детально.

Так, як було зазначено вище, медичні терміни застосовуються Чеховим для опису діагнозу, стану хворої людини, чи констатуються причини смерті пацієнта, наприклад:

«Нужно глядеть чудовищу прямо в глаза. У мальчика бугорчатка мозга, и нужно постараться приготовить себя к его смерти, так как от этой болезни никогда не выздоравливают» («Доктор») [14, с. 159].

«Это был высокий, крайне исхудалый мужик с угрюмым волосатым лицом; он сидел на кровати и всё время, как маятником, кивал головой и махал правой рукой. Пашка долго не отрывал от него глаз. Сначала маятничкообразные, мерные кивания мужика казались ему курьезными... Пройдя в третью палату, он увидел двух мужиков с темно-красными лицами, точно вымазанными глиной. Они неподвижно сидели на кроватях и со своими странными лицами, на которых трудно было различить черты, походили на языческих божков. – Тетка, зачем они такие? – спросил Пашка у сиделки. – У них, парнишка, воспа» («Беглец») [14, с. 179–180].

«Бромистые препараты, праздность, теплые ванны, надзор, малодушный страх за каждый глоток, за каждый шаг – всё это в конце концов доведет меня до идиотизма. Я сходил с ума, у меня была мания величия, но зато я был весел, бодр и даже счастлив, я был интересен и оригинален... Я видел галлюцинации, но кому это мешало? Я спрашиваю: кому это мешало?» («Черный монах») [10, с. 184].

«Поговорили мы... потом сели чай пить; вдруг жена вскрикивает, хватая себя за **сердце** и падает на спинку стула. Мы отнесли ее на кровать и... я уж и **нашатырным спиртом** тер ей виски, и водой брызгал... лежит, как мертвая... Боюсь, что это **аневризма**... Поедемте... У нее и отец умер от **аневризмы**...» («Враги») [12, с. 32].

«**Крови много потеряно**, да и, кроме того, удар по голове каким-то тупым орудием, наверное, сопровождался **сотрясением мозга**. Было ли **сотрясение мозга** или нет, не мое дело решать, но только Ольга открыла глаза и попросила пить...» («Драма на охоте») [13, с. 178].

«И, с вашего позволения, **относительно глотки** могу вам предположить, что очень уж **дерет и хрипит**. Точно у тебя в горле какой-то кот сидит и лапами того... На бас действует **простуда** больше» («Сельские эскулапы») [11, с. 232].

Ці приклади описують діагнози та стан пацієнтів.

Далі – констатація та причини смерті (з описом симптомів):

«Под вечер Андрей Ефимыч умер от **апоплексического удара**. Сначала он почувствовал **потрясающий озноб и тошноту**; что-то **отвратительное**, как казалось, проникая во всё тело, даже в пальцы, потянуло от желудка к голове и залило глаза и уши. **Позеленело в глазах**» («Палата № 6») [10, с. 159].

«...вчера Дымов, вскрывши труп с диагностикой **«злокачественная анемия»**, нашел **рак поджелудочной железы**» («Попрыгунья») [12, с. 21].

Крім того, медичні терміни застосовуються для опису виробничої лікарської обстановки (зокрема, виробничого пейзажу), чи опису дій лікаря при огляді пацієнтів, лікарські розмови чи дискусії між собою.

Лікарській дискусії, наприклад, присвячено цілу гумореску «У постели больного», розглянемо декілька витримок з неї:

«Я, признаться, плохой приверженец **консервативного метода**. [...] Он жалуется, что у него **в груди теснит... жмет... душит**... Не обойтись без **сильного возбуждающего**... [...] Но прежде, чем давать **возбуждающее**, я просил бы вас обратить внимание на его **конституцию**...» [15, с. 60].

Деякі частини текстів, де застосовуються медичні терміни, можна віднести до декількох розділів, на які поділено всі приклади. Так, частину наступного фрагменту тексту можна віднести до «причин смерті», що було описано вище,

але більш широкий контекст описує ділову розмову лікарів, Чехов сам пише «...за обедом оба доктора говорили... [...] вели медицинский разговор...»:

«За обедом оба доктора говорили о том, что при **высоком стоянии диафрагмы** иногда бывают **перебои сердца**, или что **множественные невриты** в последнее время наблюдаются очень часто, или что вчера Дымов, вскрывши труп с диагностикой **«злокачественная анемия»**, нашел **рак поджелудочной железы**» («Попрыгунья») [12, с. 21].

Опис ділової виробничої лікарської обстановки:

«Знаете, отчего он заразился? Во вторник у мальчика высасывал через трубочку **дифтеритные пленки**» («Попрыгунья») [12, с. 27].

«Всем также известно, что уважаемый коллега Жила у актрисы Семирамидиной принял **блуждающую почку** за **абсцесс** и сделал пробный прокол, отчего и последовал вскорости **exitus letalis**» («Интриги») [11, с. 361].

Опис виробничого пейзажу (дещо ширше поняття, ніж виробнича обстановка) Чехов подає в оповіданні «В аптеке», йому вдається яскраво та випукло подати пейзаж, що постає у уяві читача саме завдяки правильному та влучному використанню медичних термінів:

«За желтой, лоснящейся конторкой, уставленной вазочками с **сигнатурами**, стоял высокий господин с солидно закинутой назад головой, строгим лицом и с выхоленными бакенами – по всем видимостям, провизор» («В аптеке») [12, с. 54].

«С полком Свойкин перевел глаза на стоящую около него стеклянную этажерку. Тут увидел он **резиновые кружочки, шарики, спринцовки, баночки с зубной пастой, капли Пьерро, капли Адельгейма, косметические мыла, мазь для ращения волос**...» («В аптеке») [12, с. 56].

«Перед ним замелькали сначала всевозможные **«радиксы»: генциана, пимпелла, торментилла, зедоариа и прочее**. За радиками замелькали **тинктуры, oleum'ы, semen'ы**, с названиями одно другого мудренее и допотопнее» («В аптеке») [12, с. 56].

У цьому оповіданні Чехов перераховує різноманітні ліки, устаткування для їх приготування, що виражаються як загальнонавчаними термінами, так і термінами-епонімами, без додаткових пояснень. Все це створює яскраву та таємничу для пересічного громадянина атмосферу аптеки, що навіть може ріднитися з алхімією, так, назви радикасів у словниках не вказуються, і деякі назви з латини просто транслітеровані російською мовою.

Розглянемо кілька прикладів опису дій лікаря при огляді пацієнтів:

«Она сделала глотательное движение и про-
стонала. Затем ей **выпрыгнули под кожу что-то**
вроде **гофманских капель**» («Драма на охоте»)
[13, с. 178].

Стан сучасної Чехову медицини та філософ-
ський погляд на медицину та природу людини
описується у оповіданні «Палата № 6»:

«**Обмен веществ!** Но какая трусость уте-
шатъ себя этим суррогатом бессмертия! [...] Видеть свое бессмертие в **обмене веществ** так же странно, как пророчить блестящую будущность футляру после того, как разбилась и стала негодною дорогая скрипка» («Палата № 6») [10, с. 124].

«В самом деле, какой неожиданный блеск, какая революция! Благодаря **антисептике**, делают операции, какие великий Пирогов считал невозможными даже **in spe**. Обыкновенные земские врачи решаются производить **резекцию коленного сустава**, на сто **чревосечений** один только **смертный случай**, а **каменная болезнь** считается таким пустяком, что о ней даже не пишут. **Радикально** излечивается **сифилис**. А **теория наследственности, гипнотизм, открытия Пастера и Коха, гигиена со статистикой, а наша русская земская медицина? Психиатрия с ее теперешнею классификацией болезней, методами распознавания и лечения** – это в сравнении с тем, что было, целый Эльборус. Теперь **помешанным** не льют на голову холодную воду и не надевают на них **горячечных рубаш**; их содержат по-человечески и даже, как пишут в газетах, устраивают для них спектакли и балы» («Палата № 6») [10, с. 124].

Терміни використовуються для опису лікарських рекомендацій для пацієнтів, настанов для їх подальших дій у лікуванні, та рецептів. Наприклад:

«От **насморка** полезен настой из «трын-травы», пить который следует натоцак, по

субботам. При сильном и упорном **кашле** постарайся денька три-четыре не кашлять вовсе, и твоя хворь исчезнет сама собою» («Врачебные советы») [15, с. 86].

«Глеб Глебыч смотрит некоторое время на больного, о чем-то мучительно думает, пожмает плечами и молча выходит из приемной.

– Должно быть, **катар!** – кричит он из аптеки.

– Дайте ему **olei ricini 2 u ammonii caustici!** 3 – кричит Кузьма Егоров. – **Растирать живот утром и вечером!** [11, с. 233].

«Доктор садится за столик и, потеряв ладонью лоб, прописывает Лизочке **бромистого натрия**, потом раскланивается и, пообещав побывать еще вечером, уезжает» («Страдальцы») [13, с. 315].

Висновки. Отже, медичні терміни як основний елемент художнього тексту використовуються Чеховим у своїх оповіданнях для опису дискусій та ділових розмов лікарів, опису обставин огляду пацієнтів, операцій, лікарських рекомендацій, настанов, рецептів, стану та самопочуття пацієнтів, їхнього діагнозу, констатації причин смерті, виробничої обстановки (зокрема, виробничого пейзажу), сучасного стану медицини тощо використовуються у оповіданнях Чехова у номінативній функції.

При цьому ним використовуються як широковживані, так і спеціальні, та вузькоспеціальні терміни. Разом з номінативною функцією дані терміни використовуються для створення особливої виробничої атмосфери, чи то лікарні н прийомі, чи аптеки, чи за її лаштунками, чи просто праці лікаря у пацієнта вдома.

Найбільш цікавими є ті контексти з оповідань А.П. Чехова, де можна споглядати явище детермінологізації, тобто переходу термінології з терміносистеми до загальної мови, де медичний термін стає поліфункціональним, а саме, виступає образно-виразним засобом чи засобом експресії, адже саме у цьому випадку відбувається контамінація наукового та художнього стилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику : учебное пособие [изд. 2-е, исправленное]. М. : Эдиториал УРСС, 2003. 360 с.
2. Гейзер И.М. Чехов и медицина. М. : Наука, 1960. 150 с.
3. Дмитриева Н.А. Послание А.П. Чехова. М. : Прогресс – Традиция, 2007. 368 с.
4. Жидкова Ю.Б. Функционирование медицинских терминов в рассказах А.П. Чехова. *Вестник ВГУ, серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007. № 2 (ч. 2). С. 84–89.
5. Жидкова Ю.Б. Функционирование медицинской терминологии в художественных произведениях русских писателей XIX – начала XXI веков: на материале прозы А.П. Чехова, В.В. Вересаева, М.А. Булгакова, Ю.П. Германа, В.П. Аксенова, Л.Е. Улицкой: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.01; [Место защиты: Воронеж. гос. ун-т]. Воронеж, 2008. 184 с.
6. Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации. Монография. Донецк : АОО. Торговый дом «Донбасс», 1993. 253 с.

7. Кройчик Л.Е. Человек с молоточком. Вступительная статья. А.П. Чехов. *Рассказы и повести*. М., 1982. С. 5–23.
8. Покровская Е.А. Экспрессивность эллиптических конструкций с прямой речью в прозе А. П. Чехова. *Языковое мастерство А.П. Чехова*. Ростов-на-Дону, 1990. С. 89–95.
9. Татарникова Г.Ф. Слова чужого словаря как выразительно-образительное средство в произведениях А.П. Чехова. *Языковое мастерство А.П. Чехова*. Ростов-на-Дону, 1990. С. 103–107.
10. Чехов А.П. Рассказы и повести. М. : Изд. ВГУ, 1982. 480 с.
11. Чехов А.П. Полное собрание сочинений. М. : Наука, Т. 3, 1983. 619 с.
12. Чехов А.П. Полное собрание сочинений. М. : Наука, Т. 6, 1985. 733 с.
13. Чехов А.П. Первый любовник. М. : Изд-во АСТ, 2003. 347 с.
14. Чехов А.П. Рассказы. 1887. М. : Наука, 1974. 297 с.
15. Чехов А.П. Рассказы. Юморески. 1885–1886. Полное собрание сочинений и писем. Режим доступа (01.09.2019): <https://www.e-reading.club/book.php?book=64054>.

УДК 811.161.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.14>

ЯЗЫКОВЫЕ РЕФЕРЕНТЫ ПОНЯТИЯ *ОТСУТСТВИЕ* В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

МОВНІ РЕФЕРЕНТИ ПОНЯТТЯ *ВІДСУТНІСТЬ* У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

LANGUAGE REFERENTS OF THE NOTION OF *ABSENCE* IN THE RUSSIAN LANGUAGE

Радчук О.В.,

orcid.org/0000-0002-0343-6796

кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры славянских языков

Харьковского национального педагогического университета
имени Г.С. Сковороды

Исследование посвящено рассмотрению понятия *отсутствие* в лексико-семантической системе языка и средств его репрезентации в русском языке. Используя методики концептуального анализа и интерпретации, подтверждается гипотеза о том, что лексические средства выражения понятия *отсутствия* появились в силу семантической неполноты языковых прототипов *нет* и *без*, поскольку они не выражали субъективных нюансов, которые приобрели конкретные слова.

Опираясь на понятие апперцепции как мыслительной операции, были установлены связи между прототипом и новой номинацией. Результаты анализа последовательно представлены в таблице «Лингвальные репрезентанты понятия *отсутствие*», которая наглядно демонстрирует аномальные фрагменты языковой системы и, в частности, указанного явления.

Материалы толковых, этимологических, словообразовательных и других лексикографических источников позволили сделать вывод о том, что формирование понятия *отсутствие* в разных словах происходит неодинаково. Новое слово может быть создано на основе существующих словообразовательных моделей, но в одних словах сема «отсутствие» заложена уже в корневой морфеме, а в других такая сема передается с помощью аффиксов.

Появление в русском языке заимствованных слов, передающих понятие *отсутствие*, связано с взаимовлиянием языков, проявлением межъязыкового лингвокультурного трансфера. В других языках, даже не родственных, потребность в выражении данного абстрактного понятия появилась раньше под влиянием экстралингвальных факторов.

Несмотря на высокий экспланаторный потенциал понятия *отсутствие*, семантика слова не всегда может быть объяснена с помощью данного понятия. Иногда значение мотивировано понятием *наличие*, которое демонстрирует бинарную оппозицию анализируемого понятия. Рассмотренные особенности русского языка, отражающие отсутствие номинаций, в которых не нашли воплощение прототипы *нет* и *без*, образуют лакуны в ее лексико-семантической системе, в частности в репрезентации понятия *отсутствие*.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, система языка, абстрактное понятие *отсутствие*, прототипы *нет* и *без*, методики концептуального анализа и интерпретации.

Дослідження присвячено розгляду поняття *відсутність* у лексико-семантичній системі мови й засобів його репрезентації в російській мові. Використовуючи методики концептуального аналізу та інтерпретації, підтверджується гіпотеза про те, що лексичні засоби вираження поняття *відсутності* з'явилися внаслідок семантичної неповноти мовних прототипів *немає* і *без*, оскільки вони не виражають суб'єктивних нюансів конкретних слів.

Спираючись на поняття апперцепції як розумової операції, встановлені зв'язки між прототипом і новою номінацією. Результати аналізу послідовно представлено в таблиці «Лінгвальні репрезентанти поняття *відсутність*», яка наочно демонструє аномальні фрагменти мовної системи щодо зазначеного явища.

Матеріали тлумачних, етимологічних, словотворчих та інших лексикографічних джерел надали можливість зробити висновок про те, що формування поняття *відсутність* у різних словах відбувається неоднаково. Нове слово може бути створено на основі існуючих словотворчих моделей, але в одних словах сему «відсутність» закладено вже в кореневу морфему, а в інших така сема передається за допомогою афіксів.

Виникнення в російській мові запозичених слів, що передають поняття *відсутність*, пов'язане із взаємовпливом мов, виявом міжмовного лінгвокультурного трансферу. В інших мовах, навіть не споріднених, потреба у вираженні даного абстрактного поняття з'вилася раніше під впливом екстралінгвальних факторів.

Незважаючи на високий експланаторний потенціал поняття *відсутність*, семантика слова не завжди може бути пояснена за його допомогою. Іноді значення мотивується поняттям *наявність*, що демонструє бінарну опозицію аналізованого поняття. Розглянуто особливості російської мови щодо відсутності номінацій, у яких не знайшли втілення прототипи *немає* і *без*, що становить певні лакуни в її лексико-семантичній системі, зокрема в репрезентації поняття *відсутність*.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, система мови, абстрактне поняття *відсутність*, прототипи *немає* і *без*, методики концептуального аналізу та інтерпретації.

The research deals with the notion of *absence* as one of the basic notions in cognitive linguistics and the means of its representation in the Russian language. By using the conceptual analysis and interpretation techniques, the hypothesis is confirmed that the lexical means of expressing the notion of absence appeared due to semantic incompleteness of linguistic prototypes *no* and *without*, because they did not express the subjective nuances of certain words.

Based on the concept of apperception as a mental operation, there were established links between the prototype and a new nomination. The analysis results are presented in the table "Lingual representations of the concept of *absence*". Empty cells in the table clearly demonstrate anomalous fragments of the language system concerning the phenomenon mentioned above.

The data drawn from monolingual, etymological, derivational and other lexicographical sources enables the researcher to conclude that the formation of the notion of *absence* in different words takes place in different ways. A new word can be coined by already existing word-building patterns but in some words the seme of absence is expressed by the root morpheme while in some others it is expressed by the affixes.

Appearance in the Russian language of borrowed words that convey the notion of *absence* is associated with the mutual influence of languages, the manifestation of interlingual linguocultural transfer. In other languages, even non-cognate ones, the need to represent this abstract notion appeared earlier under the influence of extralingual factors.

Despite the high explanatory potential of the notion of *absence*, the semantics of a word cannot always be explained with the help of this notion. Sometimes the meaning is motivated by the notion of *presence*, thus demonstrating the binary opposition to notion of *absence*. The article considers the Russian language specifics as to the absence of nominations, in which the prototypes *no* and *without* have been embodied. It makes up certain empty cells in its lexico-semantic system, in representing the notion of *absence* in particular.

Key words: cognitive linguistic, language system, the abstract notion of *absence*, prototypes *no* and *without*, conceptual analysis and interpretation techniques.

Среди языковедов бытует мнение о том, что лингвальная единица возникает благодаря существованию понятия, потому что у говорящего появляется потребность выразить это понятие. Однако вербальная экспликация происходит по-разному. Прежде чем появится конкретное слово, в котором четко отразится определенное семантическое ядро, будут использоваться прототипические языковые ресурсы, уже имеющиеся в языке и закреплённые речевой практикой. Новое слово может быть создано, образовано на основе существующих словообразовательных моделей, но может быть и заимствовано из другого языка, даже не родственного, в котором потребность в выражении данного абстрактного понятия появилась раньше под влиянием экстралингвальных факторов.

Цель статьи состоит в анализе вербальной экспликации абстрактного понятия *отсутствие*, установлении связей между прототипом и семантическим ядром лексемы, репрезентирующей

данное понятие, а также рассмотрении случаев-исключений из общей плоскости наблюдений.

Актуальность темы обусловлена интересом современных когнитивных студий к изучению универсальных и специальных способов языкового выражения абстрактных понятий, отражающих национальную ментальность носителей конкретного языка, в данном случае – русского.

Научный интерес, на наш взгляд, представляют наблюдения лингвиста-когнитолога А.Д. Кошелева о том, что абстрактная лексика имеет большое количество языковых репрезентаций. Ученый считает, что «при переходе к изучению абстрактных лексических значений необходимо, прежде всего, ответить на вопрос: сохраняется ли для них дуальная структура «Прототип ← семантическое Ядро», присущая основным значениям сенсорной лексики?» [1, с. 145]. Логическим итогом наблюдений ученого является следующий ответ: «Главный компонент – «семантическое ядро»,

реализующее ту же референциальную, или номинативную, функцию, у основного значения абстрактного слова всегда имеется» [1, с. 145]. Выделение же прототипического компонента, по мнению лингвиста, факультативно. Основное значение чаще представлено только семантическим ядром, хотя бывают случаи, когда именно прототипическое значение выполняет смысло-различительную функцию и кристаллизуется ядерная сема. На наш взгляд, в вербальной репрезентации понятия *отсутствие* прототипический элемент значения переносится и воспроизводится в ядерной семе слов, обозначающих конкретное *отсутствие* чего-либо. Этот процесс связан с апперцепцией, поскольку языковой факт проявляется не мгновенно, а сопряжен с творческим процессом осмысления социального опыта человеком, механизм восприятия и познания одного и того же объекта сохраняет прежний опыт, но в то же время фиксирует новое знание и представление об этом объекте. Когнитивная лингвистика, как и современная психология, в описании процесса познания опирается на понятие апперцепции, введенное в языкознание А.А. Потебней.

В новом освещении концепции Ф. де Соссюра и его понимании знакового характера языка О.П. Просяник указывает на то, что «восприятие целостного акустического образа должно вступить в знаковые отношения с формами, которые уже существуют в конкретном языке, а это может случиться только в том случае, когда у говорящего есть потребность высказать, выразить в языковой форме мысль (понятие), для которого в этом языке еще нет лингвальной единицы» (Перевод наш – О.Р.) [2, с. 169].

Наши размышления, касающиеся причинно-следственных связей прототипов *не* и *без*, уже были изложены в статье «Лексико-грамматическая корреляция абстрактных понятий (*отсутствие* – *отрицание* – *пустота*)» [3],

а новые собранные языковые факты не только подтверждают наши выводы, но и позволяют развить нашу идею и сделать другие умозаключения.

Составленная нами исследовательская картотека представлена в виде таблицы (Таблица 1), в которой большинство примеров явно обнаруживают корреляционные отношения с прототипами *нет* и *без*, однако встречаются и такие, в которых эти связи нарушены. Рассмотрим каждый пример подробнее.

Слово *одинокий* определяет человека (мужчину, женщину), не имеющего близких, родных или такого, который находится в отсутствии других. Как известно, в русском языке полные формы адъективов развились из кратких, первоначально было прилагательное *одинок*, состав слова состоял из корня *один* и суффикса *-ок*, позже присоединилась флексия. В качестве синонима в современном языке используется адъектив *уединенный*. В русской языковой ментальности представление об одиночестве связано с чувствами жалости и сочувствия. Появившиеся сложные номинации *мать-одиночка* и позже *отец-одиночка* констатируют факт неполной семьи, трудности, связанные с воспитанием ребенка только матерью или только отцом, поскольку одному человеку приходится выполнять самому функцию, возлагаемую на обоих родителей. В украинском языке эквивалентом русскому слову *одинокий* является слово *самотній*, в котором акцент делается на том, что человек живет сам, один. У европейцев ментальность иная, в Европе наблюдается глобализация жизни-соло, стремительно увеличивается число семей, состоящих из одного человека, зачастую европейцы в качестве модели личной жизни выбирают автономность и не видят в этом ничего негативного. У носителей русского языка и других славянских народов изначально было заложено стремление к коллективному существованию, образованию семьи, все это откладывало отпечаток и на язык.

Таблица 1

Лингвальные репрезентаты понятия *отсутствие*

Репрезентант <i>нет</i>	Лексема	Репрезентант <i>без</i>
нет близких	<i>одинокий</i>	без близких
нет обуви	<i>босой</i>	без обуви
нет дома	<i>беженец</i>	без дома
нет жизни	<i>мертвец</i>	без жизни
нет порядка	<i>хаос</i>	без порядка
нет ума	<i>идиот</i>	без ума
	<i>гений</i>	
	жалость	
нет детей		без детей

Лексема *босой* встречается не во всех толковых словарях, поскольку носителям русского языка понятно, что это человек без обуви, человек, у которого нет обуви, и это не свойственно для современного общества. Здесь прослеживается влияние европейской культуры на славянскую, наличие перчаток, закрытой обуви является составной частью этикета, а их отсутствие в деловом костюме считается нарушением этикетных формул, неприличным для посещения официальных мероприятий. Интересные исторические сведения об анализируемой лексеме находим в словаре В.И. Даля. В качестве синонимов к слову *босой* выступают слова *босоногий, голоногий, необутый*. Приводится иронический исконно русский фразеологизм *к босому по лапте пошел*, в котором ярко прослеживается отсылка к понятию *отсутствие*. Слово *босой* так же, как и слово *голый*, имеет негативную коннотацию в русской языковой ментальности, что подтверждают сведения, приводимые в словаре В.И. Даля. Причем слово *босой* могло характеризовать не только человека, но лошадь и других парнокопытных. Нищенское существование человека отождествляло его с животным, понижая его статус, может быть, поэтому наличие хорошей, качественной обуви всегда выделяло человека из толпы. Производящая основа *бос* адъектива *босой* обладает хорошим деривационным потенциалом, поскольку от данной основы могут быть образованы субстантивы и глаголы, а также может наблюдаться процесс субстантивации слова *босой*. В словарной статье, посвященной данной лексеме, приводятся субстантивы, образованные от адъектива *босой*, и указывается, что «*босота, босина, босоножье* – нагота ног, состояние без обуви; голь, нужда, в значении нищеты. *Босая лошадь* – с плохими, слабыми копытами, противоположное обувистая» [5, с. 75], *босва, босовь* могут обозначать в некоторых диалектах ступню человека, слова *босовики, босики, босоноги* употребляются во множественном числе и обозначают «опорыши, башмаки из старых сапогов, обувь на босу ногу, [...] берестеники, берестовые лапти на босу ногу, для дома» [5, с. 76], бедняков без обуви, оборванцев называли *босомыка/босомыга, босыня, босомыжник/босомыжница*. Отсюда и глаголы «*босеть* – обнашиваться обувью, становиться без обуви; голеть, беднеть, нищать. *Босеть* о лошади, скоте – болеть ногами, копытами» [5, с. 76]. Слово *босьяк* изменило свое значение и в разговорном стиле современного русского языка приобрело пейоративную коннотацию. В лексиконе народа были и слова, име-

ющие ироничную коннотацию, построенную на метафоре. К таким словам относятся образные субстантивы «*босопляс, босохлест, босуля* – человек, никогда не носящий обуви, всегда босой; *бежать босоплясом* – босиком, особенно в грязи или по снегу» [5, с. 76]. Носителей славянских языков всегда отличало душевное отношение к босым людям, чувство сострадания к нищим, люди без обуви вызывали сочувствие и жалость.

Аналогичное отношение прослеживается в славянской культуре и к следующим словам: *беженец* и *мертвец*. Субстантив *беженец* имеет словообразовательный формант, передающий агентивное значение. Как указывается в грамматиках, такие субстантивы мотивированы глаголами и имеют значение «носитель процессуального признака». В слове *беженец*, которое представляет собой исключение в деривационном аспекте, выделяется единичный непродуктивный суффикс *-енец*. Субстантив *мертвец* образовано от адъектива путем присоединения частотного продуктивного суффикса *-ец* [6, с. 145]. Понятие *отсутствие* реализовано в данных примерах по-разному. Слово *беженец* становится репрезентантом понятия *отсутствие* только при достижении семантической и грамматической оформленности и целостности слова, то есть с присоединением суффикса *-енец*. Имена существительные, образованные от глаголов, с другими суффиксами (*бег, бегун, бегунья, бегство*) не передают понятие *отсутствие*. В слове же *мертвец* словообразовательный формант не играет роли в передаче значения «отсутствие жизни», понятие *отсутствие* содержится уже в корневой морфеме. Однокорневое слово *смерть* обозначает «прекращение жизнедеятельности организма» и восходит, как и анализируемое слово, к индоевропейскому праязыку [7, с. 386]. Например, в санскрите существовало слово *амрита*, которое обозначало «нектар, способный оживить человека». Ассоциативно это связано с тем, что мертвого человека, то есть лишённого признаков жизни, возможно реанимировать, чего нельзя сделать с трупом, и, как, следствие, слово *мертвец* относится наряду со словом *покойник* к одушевленным именам существительным, а слово *труп* – к неодушевленным: в форме винительного падежа вижу (кого?) *мертвеца, покойника*, но вижу (что?) *труп*. Для носителей русского языка данный грамматический факт является одним из самых непонятных, и он обычно относится к аномальным явлениям.

Для конкретизации абстрактного понятия *отсутствие* не всегда возникало новое слово,

проще было его заимствовать, если оно уже существовало в другом языке. Как раз в таком заимствовании наблюдается взаимовлияние языков, проявление лингвокультурного трансфера.

Древнегреческие слова омонимы *Хаос* (*Chaos*) и *хаос* (*chaos*) в зависимости от значения, которое в русском языке дифференцировалось с помощью ударения, обозначали, в первом случае, с ударением на первом гласном, «в древнегреческой мифологии зияющая бездна, наполненная туманом и мраком, из которой произошло все существующее», а во втором – с ударением на втором гласном, «полный беспорядок, неразбериха» [8, с. 558]. Семантика образованных от второго омонима адъективов *хаотический* и *хаотичный* – «представляющий собой хаос, беспорядочный, перепутанный, лишенный стройности, системы» [8, с. 558] – передает характеристики, напрямую связанные с понятием *отсутствие* и прототипами *нет* и *без* (*нет* порядка и *без* порядка).

Слово *идиот* пришло в русский язык также из древнегреческого, имеет общий корень со словом *идиома*, в античности употреблялось в значении «отдельный», т.е. не такой, как все. У древних эллинов *идиотами* называли мужчин, которые не принимали участия в дружеских пирушках, людей, которые сторонились общества, жили обособленно. Естественно, их считали малоумными, хотя они, напротив, противопоставляли себя, свои идеи общественному мнению и считали себя намного умней остальных. Определяя этимологию и развитие значения слова *идиот*, А.Г. Ильяхов в книге «Античные корни русского языка» пишет, что впервые анализируемую номинацию в современном понимании употребил врач Парацельс в 1526 году в значении «безумный, сумасшедший» [9]. В современном русском языке на базе первичного значения «человек, который страдает слабоумием, идиотизмом» развилось вторичное «глупый человек, тупица, дурак (разг., бран.)» и появился субстантив, используемый в форме женского рода – *идиотка* [10, с. 194]. Данная лексема, хотя и имеет сниженную коннотацию, передает пренебрежительно-уничижительный оттенок, тем не менее относится к достаточно распространенной лексике.

Несмотря на высокий экспланаторный потенциал понятия *отсутствие*, не всегда и не все вербальные экспликации можно объяснить с помощью данного понятия. Лексема *гений*, начиная с эпохи Возрождения употребляющаяся в значении «творческая индивидуальность», была заимствована в русский язык в эпоху Петра I из немецкого (*Genius*) и восходит к латинскому (*genus*).

Данный субстантив, в отличие от предыдущего заимствования, не может быть объяснен с помощью понятия *отсутствие*. Напротив, слово *гений* характеризуется с помощью понятия *наличие*, и определяется как «человек, обладающий высшими творческими способностями» [7, с. 79]. Особенностью данной языковой единицы является и то, что она используется в русском языке только в форме мужского рода, что является проявлением значения понятия *отсутствие* на грамматическом срезе языка. В этом и аналогичных примерах наблюдается влияние семантики на грамматику.

Как показывают многие примеры, заимствования наблюдаются в двухвекторной плоскости: по признаку *отсутствие* и по признаку *наличие*. Однако это касается не только заимствований. Например, субстантив русского языка *жалость* образован от адъектива *жалкий*, восходящего к общеславянскому имени существительному *жалъ*, семантика которого «жалость, печаль, тоска» [7, с. 126]. Гипотетически возможно определение значения слова *жалость* посредством использования прототипов *нет* и *без* и антонима *радость*, но семантика глаголов, с которыми исследуемое слово генетически связано, не позволяет этого сделать. В этимологической справке приводятся следующие сведения: «Праслав. *gelъ образовано с пом. темы -ъ от глагола *gelti «страдать». Ср. с гласн. -e-: др.-рус. и ст.-сл. *желА* < *желја* «скорбь, плач», *желение* «сожаление; плач»; в.-луж. *zel* «жалъ»; болг. *жалба* «сожаление, горе»; лит. *gela* «боль», *gelus* «жалкий». Сущ. *жалъ* «скорбь» дало с суф. -ъ-ти глаг. *жалъти* < *жалеть* «проявлять жалость, сострадание к кому-либо, оберегать, щадить», от глаг. с суф. -об-а сущ. *жалоба* «сетование», «заявление о незаконном действии со стороны кого-то» [7, с. 126]. Исторические факты подтверждают нашу мысль о том, что объяснительный потенциал понятия *отсутствие* имеет ограничения.

Необходимо уточнить, что прототипы *нет* и *без* могут не найти своей вербальной экспликации в конкретном слове. В русском языке не существует номинации, обозначающей женщину *без* детей, у которой *нет* детей. В древности в русском языке использовалось слово *неродица*, которое в настоящее время вышло из употребления и относится к архаической лексике. В словарном составе языка есть субстантивированные адъективы, в структуру которых входят префиксы *не-* и *бес-*: *неплодная* и *бесплодная*, но отдельная лексема отсутствует. По отношению к животному и растительному миру в таких случаях употре-

бляется слово *яловая*. В словаре В.И. Даля указывается, что «*яловая* – не стельная, не суягняя, не жеребая, без приплоду, порозжая, праздная; не давшая еще приплоду. *Яловая рыба* – без икры. О дереве либо кусте: бесплодный, не дающий плода. Порожний, пустой, не в деле, лежащий впусе. *Яловые земли* – покинутые надолго в залежь» [5, с. 734].

Интересным представляется наблюдение о том, что и в других языках либо не существует такой номинации, прототипами которой являлись бы выражения *нет* детей и *без* детей, либо она используется редко. Можно предположить, что в данном случае понятие *отсутствие* является языковой универсалией. Наиболее употребительным в английском языке является слово *childless*, которое обозначает «бездетный», употребляется по отношению к женщине или семейной паре. Несуществование номинации, обозначающей бездетную женщину, в русском языке связано с тем, что в славянском этносе первое и главное предназначение женщины состоит в детородной функции, естественным и логичным является

наличие у женщины детей, ее способности продолжить род.

Современные исследования фиксируют существующие языковые факты. Однако отметим, что язык находится постоянно в движении и предсказать перспективы изменений невозможно. Будут ли заполнены «ниши», «пустые ячейки» в лексико-семантической подсистеме языка, утверждать однозначно нельзя.

Подводя итоги, мы можем сделать следующие выводы: существующие в русском языке прототипы понятия *отсутствие нет* и *без* в большинстве случаев развились в новые номинации, выражающие данное понятие; слова, непосредственно или косвенно определяемые с помощью понятия *отсутствие*, чаще передают негативную коннотацию, которая может иметь различную степень проявления; не все номинации могут создаваться из необходимости выразить понятие *отсутствие*, такие слова могут заимствоваться; не все слова могут определяться посредством понятия *отсутствие*; не всегда прототипы *нет* и *без* могут воплощаться в новой лексеме.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Кошелев А.Д. Когнитивный анализ общечеловеческих концептов. Москва : Рукописные памятники Древней Руси. 2015. 280 с.
2. Просяник О.П. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції: монографія. Харків : Харківське історико-філологічне товариство. 2018. 276 с.
3. Радчук О.В. Лексико-грамматическая корреляция абстрактных понятий (*отсутствие – отрицание – пустота*). *Studia methodological, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Jan Kochanowski University in Kielce, Issue 41, 2015, P. 17–23.*
4. Даль В.И. Толковый словарь русского языка: современная версия. Москва : Эксмо. 2010. 736 с.
5. Русская грамматика / [Гл. ред. Н.Ю. Шведова]. В 2-х т. Т.1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. Москва : Наука. 1980. 784 с.
6. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка. 2-е изд., переаб. и доп. Київ : Рад. шк. 1989. 511 с.
7. Словарь иностранных слов. 18-е изд. Москва : Рус. яз. 1989. 624 с.
8. Ильяхов А.Г. Античные корни русского языка. Этимологический словарь. Ростов н/Д : Феникс, 2006. 320 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. 19-е изд., испр. Москва : Рус. яз., 1987. 750 с.

РОЗДІЛ 3 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'27:305

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.15>

РОЗХОДЖЕННЯ В МОВЛЕННЄВІЙ ПОВЕДІНЦІ СУЧАСНИХ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК DIFFERENCES IN SPEECH BEHAVIOR OF MODERN MEN AND WOMEN

Авдєєнко І.М.,
orcid.org/0000-0003-2862-7131
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена розходженням у мовленнєвій поведінці сучасних чоловіків і жінок. Чоловіки та жінки по-різному поводять себе під час розмови, по-різному використовують мову в ході бесіди. Це дає змогу говорити про відмінні мовленнєві стилі чоловіків і жінок. Під стилем розуміється комплекс лінгвістичних рис – фонетичних, ритмічних, інтонаційних, морфологічних, синтаксичних, лексичних, що асоціюються з чоловічою або жіночою мовленнєвою поведінкою. Жінки можуть говорити швидше або повільніше, більше чи менше за чоловіків. Нерідко трапляється так, що культурні норми, закладені в підсвідомості членів соціуму, можуть не збігатися з реальною практикою, тобто не так важливо, чи існують насправді в конкретному суспільстві подібні відмінності мовлення чоловіків і жінок; важливішим є те, що в цьому суспільстві існує переконання, що чоловіки та жінки спілкуються по-різному. Зокрема, носії української мови, можливо, скажуть, що жінки говорять більше та швидше за чоловіків, однак цьому не обов'язково знайдеться статистичне підтвердження. Докладно розглянуто термін «гендер» і детально проаналізовано фактори, причини й соціальні корені розходжень у мовленнєвій поведінці сучасних чоловіків і жінок. Результати дослідження показали, що англійськомовні жінки більшою мірою проявляють тенденцію ставити питання, підтримувати діалог, висловлювати свою солідарність зі співрозмовником. Жінки уникають відкритого суперництва в діалозі на мовленнєвому рівні, вони чекають ознак схвалення та підтримки у вигляді кивків або вигуків. Чоловіки, навпаки, часто переривають співрозмовника, схильні не погоджуватися з партнером, можуть ігнорувати висловлювання співрозмовників. Чоловіки також жорсткіше контролюють тему розмови, вони схильні до прямого висловлювання власної точки зору.

Ключові слова: гендер, жінка, мовлення, спілкування, суспільство, розходження, чоловік.

The article is devoted to the differences in speech behavior of modern men and women. Men and women behave differently during the conversation, use language differently during the debate. This makes it possible to speak about the different speech styles of men and women. Style means a complex of linguistic features – phonetic, rhythmic, intonational, morphological, syntactic, lexical, which are associated with male or female speech behavior. Women can talk faster or slower, more or less than men. It is often the case that cultural norms embedded in the subconscious of members of the society can not coincide with actual practice, it means that, it is not so important whether such differences in the language of men and women exist in a particular society; more important, in this society, is the belief that men and women communicate differently. Speakers of the Ukrainian language, in particular, may say that women speak more and faster than men, but this will not necessarily provide statistical confirmation. The term “gender” was examined in the article minutely and analyzed in detail the factors, causes and social roots of differences in speech behavior of modern men and women. The results of the research showed that English-speaking women are more likely to ask questions, maintain dialogue, express their solidarity with the interlocutor. Women avoid open rivalry in dialogue at the speech level; they wait for signs of approval and support in the form of nods or exclamations. Men, on the contrary, often interrupt the interlocutor, tend to disagree with the partner, can ignore the collocutor. Men also control the topic of conversation more rigidly, they tend to express their own point of view.

Key words: gender, woman, speech, communication, society, differences, man.

Постановка проблеми. Натепер існує чимало різних визначень гендеру як поняття. Це явище становить інтерес як для вітчизняних, так і для закордонних дослідників [1; 4; 7; 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження визначається його антропоцентричною спрямованістю, що цілком відповідає загальній тенденції сучасного мовоз-

навства до вивчення мовлення як складника людської діяльності й підсилюється відсутністю майже будь-яких робіт, які б студіювали фактори, причини та соціальні корені розходжень в англійській мові сучасних чоловіків і жінок [3; 7; 11].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті факторів, причин і соціальних коренів розходжень в англійській мові.

Об'єктом дослідження є англійська мова сучасних чоловіків і жінок.

Предметом дослідження є фактори, причини й соціальні корені розходжень в англійській мові чоловіків і жінок.

Матеріалом дослідження слугували російські та зарубіжні підручники, які присвячені факторам, причинам і соціальним кореням розходжень в англійській мові сучасних чоловіків і жінок [2; 8].

Наукова новизна дослідження визначається вибором предмета дослідження.

Виклад основного матеріалу. Перше визначення гендеру в сучасному розумінні цього слова зустрічаємо в роботах американського психоаналітика Роберта Столера (до того часу цей термін використовувався суто в галузі граматики). Він розглядає гендер як «соціальні та культурні аспекти статі» [11]. Дослідник також визначає три основні компоненти, що впливають на формування гендерної ідентичності (вони закріплюються вже на другому році життя):

- 1) біологічні та гормональні чинники;
- 2) стать при народженні;
- 3) психологічні чинники й фактор оточення.

Фактична засновниця феміністської лінгвістики Робін Лакофф у широковідомій праці «Мова та місце жінки» наводить таке визначення гендеру: «Гендер – відображення соціального статусу чоловіків і жінок у сучасному суспільстві» [9].

Представники вітчизняної лінгвістичної школи також займалися й займаються проблемою гендеру, надали в наукових працях низку його визначень.

Наприклад, вітчизняний спеціаліст В.І. Карасик наводить таке визначення гендеру: «Гендер – це великий комплекс соціальних і психологічних процесів, а також культурних установок, які породжені суспільством і мають вплив на поведінку національної мовної особистості» [5].

Отже, гендер розуміємо як сукупність соціальних і культурних норм, що суспільство приписує виконувати людям залежно від їхньої біологічної статі. Гендер використовується для опису соціальних, культурних, психологічних аспектів «жіночого» порівняно з «чоловічим».

У статті гендер будемо розглядати як ключовий аспект комунікативної компетенції, що впливає на розходження в англійській мові чоловіків і жінок.

Розходження в мовленнєвій поведінці сучасних чоловіків і жінок можуть стосуватися контексту й частоти вживання тих чи інших слів. Наприклад, у США жінки знають лайливі слова, але не використовують їх у тих же контекстах і так часто, як чоловіки [11]. Навпаки, жінки часто

використовують такі слова як «*pretty*», «*cute*», «*lovely*», «*oh dear*» у різних контекстах.

Відмінною рисою мови жінок є їхня схильність до більш ретельного дотримання граматичних правил і прийнятих норм мови. Р. Лакофф віднайшла, що жінки середнього класу в Нью-Йорку схильні до вживання гіперкоректної граматики більше, ніж чоловіки того ж класу [9].

Кендіс Вест і Дональд Цімерман у роботі з вивчення американського суспільства говорять, що «жінки середнього класу ведуть суспільство до стандартних норм національної мови» [13]. Такого ж роду статеву диференціацію зробила й Дебора Танен, яка вивчала мову мешканців Великобританії. Її робота показала, що жінки частіше за чоловіків використовують у своїй мові форми, «які асоціюються зі стандартами престижу». У роботі так само говориться, що чоловіки більше переваги надають нестандартним формам, «мові робітничого класу» [12].

Вагомою є й робота британського вченого Маркуса Філіпа Сміта під назвою «*Sex Markers in Speech. Social Markers in Speech*» [10], де дуже гарно показано різницю в спілкуванні чоловіків і жінок:

1. Для жінки важливим є сам процес спілкування, для чоловіка – його результат. Останні краще спілкуються, якщо знають мету розмови. Абстрактне «*Let's speak?*» тільки дратує їх. Чоловік воліє говорити про свої успіхи, жінка – про невдачі. І якщо він воліє міркувати мовчки, то вона думає вголос, що сприймається партнером як марнослів'я й балаканина.

2. Жінка – набагато кращий слухач. Вона рідше перебиває співрозмовника, довше слухає, краще його розуміє. Чоловік перебиває подругу у два рази частіше, а уважно слухає її всього 10–15 секунд, після чого схильний дати будь-яку відповідь, не уточнюючи інформації.

3. Під час розмови жінки частіше посміхаються, вони дивляться в очі, чоловіки – убік. А з порівняння результатів, отриманих за допомогою оцінювання здатності жіночих і чоловічих осіб до передачі емоцій, з'ясувалося, що мімічно такі емоції, як страх, радість, подив, більш точно передаються жіночими особами, а от горе, пригніченість – чоловічими.

4. Жінки брешуть незрівнянно краще. Вони завжди можуть обдурити чоловіка. Але лише деяким із чоловіків вдасться обдурити жінку. «Чоловіки брешуть не натурально та навіть коли намагаються, жінки, які роблять це з разючою майстерністю, миттєво виявляють у них найменший відтінок неправди. У тоні, яким говорить винуватий чоловік, є навмисна невимушеність і нотки

надмірної природності, які його по-зрадницькому видають». Цей феномен пояснюється високою чутливістю жінок до приховуваного підтексту, уродженим умінням зауважувати й розшифровувати так звані невербальні сигнали: пози, жести, рухи тілом, які здійснюються в момент мовлення. Усі вони робляться мовцем на підсвідомому рівні й видають його стан. До речі, ця якість жінок успішно використовується в бізнесі, наприклад на переговорах, під час підписання угод.

5. Чоловіча мова більш коротка, оскільки чоловік категоричніший у своїх судженнях. Його «yes» – це так, а «no» – ні. У жіночій мові багато невизначеності, у ній незримо наявні й «yes», і «no», а очолює «maybe». Невизначеність створюється за рахунок умовних відхилень, які жінка вживає у два рази частіше, ніж чоловік. Так само жінки в три рази частіше задають питання й говорять «Are you sure?», «Really?» Та й вибачаються вони набагато частіше за чоловіків [10].

Аналізуючи мовленнєві дослідження, варто сказати, що зазвичай у подібних дослідженнях підраховується кількість «відхилень» від головної теми розмови, перехід від основної теми до іншої, несподівані звертання до іншого співбесідника, перебивання співбесідника тощо. Сюди ж можна зарахувати й розбіжності щодо частотності вживання деяких лінгвістичних рис.

Звичайно, мова та мовленнєва поведінка окремо взятого індивіда багато в чому залежать від індивідуальних особливостей його характеру. Але все ж таки перерахованих вище фактів цілком достатньо, щоб стверджувати, що чоловіча й жіноча мова дійсно різняться.

Природно, що всі риси, які відрізняють чоловічу мову від жіночої, так чи інакше є наслідком і відображенням укладу того суспільства, частиною якого є мова, і, крім того, сильний вплив на мову обох статей має їхній статус у цьому суспільстві.

У багатьох наукових працях, що вивчають проблему розходжень у мові статей, існує думка, що більшість розходжень у мові й мовленнєвій поведінці статей викликані домінуючим становищем чоловіків у сучасному суспільстві [11; 13].

Кендіс Вест і Дональд Цімерман у праці «*Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversations*» пишуть: «Влада й домінування є важливими аспектами спілкування між білими і чорними, між дорослими і дітьми, і особливий інтерес становить спілкування між чоловіками і жінками. І не має бути дивним, що розподіл структур влади, сімейний поділ праці й інші контексти, у яких визначається місце в житті, впливають на динаміку повсякденного спілкування» [14].

Д. Танен пояснює велику схильність жінок до дотримання загальноприйнятих стандартів мови такими причинами:

1. Залежне становище жінок у суспільстві спричиняє необхідність і зміцнює свій соціальний статус лінгвістично.

2. Оскільки суспільна думка про чоловіків складається з їхніх справ, а про жінок з того, як вони виглядають, для них правильність мови більш важлива [12].

Як видно, причиною більш літературної жіночої мови є їхнє «підлегле становище». Та мовленнєва поведінка, яку суспільство очікує від жінок, отримала назву «народна лінгвістика». Прикладом такої «народної лінгвістики», де видно підлегле становище жінок, є робота Ф. Аншена «*Language and the Sexes*» [6]. У першому розділі цієї роботи розповідається про процедуру присвоєння прізвища в англійській мові. Коли чоловік одержує прізвище, він рідко коли змінює його. Для середньостатистичної жінки ситуація складається зовсім іншим чином. Жінка, одержуючи прізвище, одержує його від свого батька, тому що прізвище для жінки – це «посвідчення її особистості шляхом указівки на її споріднення з чоловіками». Жінка починає свій життєвий шлях із прізвищем батька, що потім змінюється на прізвище чоловіка після одруження. Якщо її чоловік умирає, то вона однаково носить його прізвище, навіть після розлучення жінка може зберегти прізвище свого колишнього чоловіка. Якщо вона повторно виходить заміж, її прізвище знову змінюється.

Зазначені вище факти належить до явищ «народної лінгвістики». Крім цих доказів чоловічого домінування в спілкуванні й у мові загалом (як наслідок домінування в суспільстві), проведені інші наукові дослідження, що дали більше фактів на підтримку цієї думки.

Так, як уже зазначалося, жінки схильні задавати більше питань, ніж чоловіки. Це явище деякі дослідники розцінюють як дотримання жінкою субординації стосовно чоловіка або як прийом, що є своєрідним «шляхом до відступу» на той випадок, якщо чоловік не схвалить висловлену нею думка чи запропоновану для розмови тему [4].

Американський лінгвіст Памела Фішмен так само в роботі говорить про те, що під час бесіди жінки задають більше питань, висувають більше нових тем, тобто беруть на себе велику частину роботи з підтримки й розвитку розмови. Як висловлюється сама Памела Фішмен, «пропонують свої теми на схвалення чоловіку-співрозмовнику» [7].

Так само варто звернути увагу на той факт, що чоловіки не використовують деякі слова, які

характерні для жіночої мови, і це пояснюється тим, що якщо чоловіки й використовують такого роду слова, як «*lovely*», «*charming*» «*oh dear*», то найчастіше в них схований якийсь саркастичний підтекст або така мова найчастіше може бути сприйнята іншими чоловіками як ознака слабкості й навіть гомосексуальності [11].

Крім того, в багатьох наукових роботах висуватися припущення, що мова наповнена словами, які вживаються щодо жінок і мають або принизливе значення, або описують жінку як сексуальний об'єкт, зокрема цьому питанню присвячена праця фахівця С. Крамер «*Women and Men Speaking. Framework for Analysis*» [8]. Навіть висунута теорія «подавленої групи» («*the muted group theory*»). Ця теорія говорить, що мова культури соціуму не може однаково слугувати всім членам цього соціуму, тому що не всі члени його є рівноправними. Жінки не настільки вільні як чоловіки, і тому існують рамки, що обмежують жінок у їхній мові, тобто не дають їм говорити, що вони побажають, де вони побажають і коли вони побажають, тому що норми для використання мови були створені чоловіками. С. Крамер пише, що жінки подавлені мовною структурою, у якій зібрано досвід чоловіків, а не жінок. Основними припущеннями теорії «подавленої групи» щодо взаємин між статями є:

1. Жінки сприймають світ по-іншому, відмінно від чоловіків, тому що їхній надбаний досвід та основні заняття розрізняються через поділ праці.

2. Через політичне домінування чоловіча система сприйняття є домінуючою, що перешкоджає вільному вираженню жінками своїх моделей світу і світосприймання.

Щоб брати активну участь у громадському житті, жінці необхідно трансформувати свої моделі відповідно до нав'язаної чоловіками системи самовираження [8].

Можна сказати, що це є ще однією спробою проілюструвати підлегле становище жінок і домінування чоловіків у сучасному суспільстві, хоча, звичайно, питання про дискримінацію і пригніченість жінок, що широко обговорюється в роботах такого роду, усе-таки залишається спірним.

Отже, існує факт домінування чоловіків у спілкуванні й мові як наслідок чоловічої переваги в суспільстві. Однак здається, що ситуація зі становищем жінки та її пригніченістю навіть у мовному стосунку, що описують у роботах учені, є трохи перебільшеною й не є настільки драматичною. Навпаки, зараз в англomовному суспільстві склалася чітко виражена ситуація дискримінації чоловіків за статевою ознакою. Будь-які прояви чоловічої волі та характеру зустрічають шквал обурення з боку агресивно налаштованих феміністок. Як наслідок, західне суспільство нині перебуває в глибокій демографічній кризі не в останню чергу завдяки тому, що надускладнився процес комунікації між статями.

Висновки. Отже, в межах поданої роботи нами проаналізовано розходження в англійській мові сучасних чоловіків і жінок і зроблено висновок, що чоловіча й жіноча мова дійсно різняться.

Чоловіки частіше використовують вказівні займенники, еліптичні та безособові речення та полюбляють перефразувати, тоді як жінки використовують займенник *We*; слова, пов'язані з психологічними та соціальними процесами; вони часто згадують про дім, дітей, магазини, щоденний побут; а також для жінок характерне вираження категорій мови, таких як дієслівні фрази, умовний спосіб і модальні конструкції, що вказують на брак впевненості.

Перспективою подальшого дослідження є детальний аналіз гендерних розходжень, а саме їх соціокультурний аспект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берн Ш. Гендерная психология. Санкт-Петербург, 2002. 320 с.
2. Екимова В.А. Гендерные различия: социокультурный аспект. Москва, 2008. 84 с.
3. Fishman P. Interaction: the work women do. Language, gender and society. London, 1983. 103 p.
4. Staller R. Sex and Gender. On the Development of Masculinity and Femininity. New York, 1968. 383 p.
5. Геодакян В.А. Эволюционная теория пола. Москва, 1991. 143 с.
6. Брандт Г.А. Природа женщины как проблема: концепция феминизма. Москва, 1998. 205 с.
7. Kramer C. Women and Men Speaking. Framework for Analysis. New York, 1981. 194 p.
8. Lakoff R. Language and Woman's Place. London, 2004. 320 p.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Воронеж, 2002. 477 с.
10. West C. & Zimmerman D. Women's Place in Every Day Talk. Reflection on Parent – Child Interaction. London, 2016. 529 p.
11. Tannen D. The Relativity of Linguistic Strategies: Rethinking Rower and Solidarity in Gender and Dominance. London, 1993. 370 p.
12. Smith P.M. Sex Markers in Speech. Social Markers in Speech. London, 1979. 230 p.
13. West C. & Zimmerman D. Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversations. London, 1975. 130 p.
14. Anshen F. Language and the Sexes. London, 1983. 130 p.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В АНГЛІЙСЬКИХ КІНОРЕЦЕНЗІЯХ

VERBALIZATION OF THE CATEGORY OF EVALUATION IN THE ENGLISH FILM REVIEWS

Алексенко С.Ф.,

orcid.org/0000-0001-7187-8791

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германської філології

Сумського державного педагогічного університету

імені А.С.Макаренка

Статтю присвячено вивченню особливостей вербалізації категорії оцінки в англійських кінорецензіях. Розглянуто основні підходи до вивчення жанру кінорецензії як сукупності текстів малої форми та класифікації лексичних типів вираження категорії оцінки на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки. Зазначено, що будь-яка кінорецензія як текст малої форми характеризується інтертекстуальністю й тематичною визначеністю, а також відіграє інформаційну, аналітичну та аксіологічну функції, причому остання функція є домінуючою. Оцінка як лінгвістична категорія розглядається як сукупність різнорівневих мовних одиниць із оцінним значенням, що відображають позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту повідомлення. Описано класи оцінних одиниць із семантикою якості й семантикою ставлення до об'єкта оцінки. Проаналізовано об'єкти оцінки в головних компонентах лінгвокомпозиційної структури англійської кінорецензії. Ними є у вступному абзаці-реченні – фільм загалом або певний його аспект; в основному блоці – робота режисера, інші його стрічки порівняно з рецензованою, сюжетна лінія; в заключній частині – найвизначніша риса, завдяки якій фільм варто чи не варто подивитися. Описано лінгвістичні засоби вираження оцінки на лексичному, синтаксичному і стилістичному рівнях. На лексичному рівні оцінка передається через емоційно-оцінні прикметники, прислівники та іменники вираження якості і ставлення, на синтаксичному – через паралельні конструкції, емфатичні розщеплені конструкції, інверсію, однорідні члени речення, на стилістичному – через такі тропи, як метафоричні (власне метафора, персоніфікація) та метонімічні (синекдоха, перифраз) звороти, гіперболу, порівняння. Розібрано відповідні приклади. Окреслено перспективний напрям дослідження кінорецензій в аспекті з'ясування впливу особливостей індивідуального авторського стилю рецензента на персуазивний потенціал кінорецензії.

Ключові слова: жанр кінорецензії, текст малої форми, лінгвокомпозиційна структура, категорія оцінки, емоційно-оцінна лексика, стилістичні прийоми.

The article deals with the peculiarities of verbalization of the category of evaluation in the English film reviews. The main approaches to the study of the genre of a film review as an aggregate of small format texts and to the classification of lexical types of manifestation of the category of evaluation have been tackled as they are traced out in the contemporary Linguistics. It has been noted that any film review as a small format text is characterized by intertextuality and thematic preciseness as well as informative, analytic and axiological functions, the latter being dominant. Evaluation as a linguistic category is dealt with as a sum of linguistic units of various levels having evaluative meaning which convey either positive or negative attitude of a speaker to the content of a message. There have been described classes of evaluative units with the semantics of quality and that of the attitude to an object evaluation. The objects of evaluation in every component of a linguocompositional structure of an English film review have also been analyzed. They constitute: in an introductory passage or sentence – a film in general or its certain aspect; in the main passage – a film director's job or his other films in comparison with the reviewed one, peculiarities of the plotline; in the final part – the most salient feature which makes it worth or not worth watching the film. Linguistic means of evaluation on the lexical, syntactic and stylistic levels have been described. Evaluation on the lexical level is delivered through emotionally-loaded evaluative adjectives, adverbs and nouns of quality and attitude, on the syntactic level – through parallel constructions, emphatic cleft constructions, inversion, homogeneous parts of a sentence, on the stylistic level it is conveyed by means of such tropes as metaphoric (metaphor proper, personification) and metonymic (synecdoche, periphrasis) expressions, hyperbole, simile. The corresponding examples have been presented. The further research of film reviews can be related to the determination of the influence that peculiarities of a reviewer's style exert on the persuasive potential of a film review.

Key words: the genre of a film review, small format text, linguocompositional structure, category of evaluation, emotive and evaluative vocabulary, stylistic devices.

Постановка проблеми. Сучасний цивілізаційний розвиток неможливо уявити без засобів масової інформації, які, ставши у ХХІ сторіччі мультимедійно-інтерактивними, відіграють роль надійного орієнтира особистості в різних сферах її суспільного існування, у кінематографічній включно. У кількісному відношенні кіноіндустрія кінця ХХ та перших

двох декад ХХІ сторіч розвивалася в геометричній прогресії, залишаючи пересічного громадянина перед важким вибором на користь перегляду тієї чи іншої кінороботи. Допомогти кіноглядачеві зробити такий вибір покликані кінорецензії.

Дослідження рецензії загалом і кінорецензії зокрема в контексті сучасної антропоцентричної

парадигми передбачає її розгляд, з одного боку, як аналітичного жанру журналістики, що розкриває особливості вже відображеної до цього дійсності у формі певної кінострічки, а з іншого – як тексту малої форми. Текстами малої форми називають різні за жанровою належністю твори, невеликі за обсягом, лаконічні за викладом фактів і традиційним колом образів і мотивів [1, с. 4], що характеризуються інтертекстуальністю, тематичною визначеністю й завершеністю [2, с. 77]. Функціональний потенціал текстів малої форми зводиться до двох базових функцій – інформативної (передача об'єктивної інформації про предмет, явище або ту чи іншу особистість) і соціально-регуляторної (визначення певної суспільної настанови/моралі/поради щодо бажаного стилю дій людини). Рецензія ж загалом як жанр журналістики виконує такі функції: інформаційну, аналітичну та аксіологічну, причому остання функція є домінуючою, адже й інформативна, й аналітична функції їй підпорядковані. Саме функції оцінки слугують і жанрово-композиційній, і лінгвістичній складники кінорецензії як тексту малої форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення жанру кінорецензії здійснюється сучасною науковою спільнотою в різних напрямках. Так, В.А. Ерман у науковій праці [3] розглядає кінорецензію як полі- та інтердискурсивний текст, у якому взаємодія дискурсу рецензента з іншими дискурсами реалізується через інтерпретацію автором рецензії позицій режисера, сценариста, третіх осіб і публіки, а дискурси інших фільмів використовуються рецензентом з метою оцінювання фільму і стратегії його режисера. Д.Д. Брежнева з'ясовує когнітивні та експресивно-стилістичні особливості кінорецензій крізь призму категорій оцінності й діалогічності [4]. Т.В. Шкайдерова досліджує «мережеву кінорецензію», зокрема порівнює жанровий канон із його аналогом, модифікованим інтернет-середовищем [5].

Дослідники кінорецензії сходяться в думці, що вона є єдиним аналітичним жанром журналістики, який розкриває особливості вже відображеної до цього дійсності у формі витвору кіномистецтва [6, с. 102; 7, с. 77]. Будь-яка кінорецензія, незалежно від форми, складається з описово-інформативного та аксіологічно-модального компонентів, за визначенням Д.Д. Брежневої, поєднує в собі якості, з одного боку, публіцистичного дискурсу через свій потенціал здійснювати вплив на соціальні та моральні пріоритети адресатів, а з іншого – художнього, оскільки в ній проявля-

ється творча авторська позиція й індивідуальність смаку [4, с. 6].

Будучи критичним відгуком на кінострічку, жанр кінорецензії передбачає відображення особистого враження рецензента від кінофільму через указівку на певні переваги й недоліки фільму в усіх компонентах лінгвокомпозиційної структури кінорецензії, а саме: вступному абзаці-реченні, основному блоці, заключній частині. Отже, повинна надаватися характеристика та професійна аргументована оцінка рецензованому фільму.

Фундаментом категорії оцінки є філософська теорія цінностей, що робить її універсальною й зумовлює значну кількість її досліджень (праці Н.Д. Арутюнової, О.М. Вольф, В.А. Звєгінцева, В.І. Шаховського, В.М. Телії, Й.А. Стерніна, Т.В. Радзівської, Т.А. Космеди та інших). Оцінка як лінгвістична категорія є сукупністю різнорівневих мовних одиниць з оцінним значенням, які відображають позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту повідомлення. Дослідження мовної оцінки присвячувалися як системній площині її реалізації (різномірні мовні засоби), так і прагматичній. Зазначається «неоднорідність оцінного компонента, яка зумовлює його різну взаємодію з іншими компонентами в семантичній структурі мовного знака» [8, с. 5].

Лінгвістичні студії традиційно поєднують вираження оцінки з аксіологічним компонентом лексичного значення. Лексичні засоби вираження оцінки класифікуються за такими типами оцінки, як позитивна/негативна; узуальна/оказіональна (закріпленість оцінного компонента в системі мови чи його виникнення під впливом конкретних комунікативних умов); колективна/індивідуальна (розмежування оцінних стереотипів та індивідуальних вподобань); раціональна/емоційна (залежно від наявності або відсутності емотивного компонента в оцінній семантиці слова); загальна/часткова оцінка [9, с. 55]. Формальними показниками позитивної чи негативної оцінки є оцінні семи якості, оцінної ознаки «добрий (схвалення)/поганий (несхвалення)», що встановлюються методом аналізу словникових дефініцій окремих лексичних розрядів слів у межах таких частин мови, як іменник, прикметник, прислівник. Проте природа категорії оцінки неоднозначна й не обмежується лише семантикою якості, оцінної ознаки. Вона містить і семантику ставлення до об'єкта оцінки, яку реалізують дієслова.

Клас оцінних одиниць, що несе семантику якості, не має чітких меж. Так, межі оцінної лексичної підсистеми, як і будь-якої іншої, умовні

та відносні, вони визначаються автором конкретного наукового дослідження виходячи з окреслених теоретичних засад останнього. Зазвичай до оцінної лексичної підсистеми із семантикою якості зараховують загально- й окремооцінні прикметники та прислівники, що передають загальну оцінку об'єкта (холістична оцінка, аксіологічний підсумок) чи оцінку одного з його аспектів відповідно. У класифікації Н.Д. Арутюнової окремооцінні значення поділяються на категорії залежно від мотивації (причин, із яких суб'єкт виносить оцінку): сенсорно-смакові, психологічні, естетичні, етичні, утилітарні, нормативні й теологічні оцінки [10, с. 27]. Проте ця класифікація ґрунтується на оцінці суб'єктом лише об'єкта, виключаючи оцінку ситуації.

Клас оцінних одиниць із семантикою ставлення до об'єкта оцінки складається з дієслів, що можуть як містити вказівку на оцінку, так і репрезентувати її. Через дієслова-індикатори оцінки (здебільшого це дієслова мислення типу «*to know, to think, to believe, to suppose, to find, to guess, to consider*») здійснюється так звана «аргументація оцінки» [11], призначена не тільки повідомляти про факти, а й бути засобом впливу. До групи дієслів-репрезентантів категорії оцінки належать передусім дієслова «*to like / to hate*» та дієслова, синонімічні їм.

Оцінний компонент може бути закладений і в денотативній, і в конотативній частині семантики, маючи при цьому потенціал передавати оцінку або експліцитно, або імпліцитно. Опосередковані експліцитні засоби допомагають уникнути прямого оцінювання тих чи інших об'єктів дійсності, даючи змогу при цьому зберегти оцінку чіткою і наочною, як і під час прямого оцінювання [12, с. 40]. Опосередковані засоби вираження оцінного значення включають майже всі види троп і стилістичних прийомів.

Оскільки основним завданням рецензента є формування естетичних уявлень адресатів про дійсність через формування в них певних оцінок рецензованого кінофільму, вважаємо за доцільне розглянути засоби вербалізації категорії оцінки в англійських кінорецензіях.

Постановка завдання. Мета статті полягає в з'ясуванні засобів вербалізації категорії оцінки в англійських кінорецензіях.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження послуговували тексти кінорецензій з англійських сайтів Metacritic [13] і Rotten Tomatoes [14]. Розглянуто кінорецензії професійних кінокритиків на фільми «Союзники», «Глибоководний горизонт», «Інтерстеллар» і «Марсіанин».

Основному блоку тексту рецензії передують вступний абзац-речення, що або передає загальну оцінку позицію автора рецензії – позитивну чи негативну, або акцентує увагу читача на певному аспекті фільму. Так, перед рецензією до фільму «Інтерстеллар» читаємо: «*Despite a plot full of holes of various kinds, Christopher Nolan's sci-fi epic remains enthralling and amazing*», що передає збалансовану оцінку з домінантою на позитивних ознаках: *enthralling and amazing*, а рецензії до фільму «Марсіанин» передують «*Ridley Scott's geek respect pays off in 'The Martian'*», що робить акцент передусім на режисерській майстерності як ключовому фактору успіху фільму. Зазначимо, однак, що деякі рецензенти удаються до простої констатації сюжетного змісту фільму, як, наприклад, подано у вступному реченні-абзаці перед рецензією на фільм «Глибоководний горизонт»: «*Peter Berg's latest film, starring Mark Wahlberg, Kurt Russell and Kate Hudson, is about the massive explosion and oil spill in the Gulf of Mexico in 2010*».

В основному блоці тексту рецензій критичній оцінці піддаються передусім певні якості роботи режисера: «*There is no one working in cinema today who has as much faith in the overwhelming power of the image as Nolan*» – гіперболічне твердження щодо вміння режисера Нолана створювати яскраві образи на екрані («Інтерстеллар»); «*Zemeckis has always been a superb craftsman, with a particular gift for assimilating technical advances in the art of moviemaking*» – якісно-оцінні епітети для характеристики хисту режисера Земекіса задіювати технологічні новинки в мистецтві кінематографа («Союзники»); «*Berg and company proceed to dedicate themselves to elaborately illustrating the panic, confusion, massive exertion, extreme peril, general good judgment*» – якісно-оцінний прислівник для оцінки вміння режисера Берга акумулювати акторські здібності з метою передачі різних емоцій («Глибоководний горизонт»). Власне, й успіх фільму загалом часто пов'язується саме з режисерськими здібностями: «*It was Scott's ability to join together two aspects of his filmmaking persona and in a sense bring it all back home that proved critical to "The Martian's" success*» – для передачі позитивної оцінки роботи режисера Скота («Марсіанин») рецензент використовує емпатичну розщеплену синтаксичну конструкцію; «*Building on the success with the muscular Afghan War saga "Lone Survivor" three years ago, director Peter Berg delivers the goods again with a rugged drama about an incident that created an environmental disaster and a worldwide scandal*» – ідіоматичний зворот «to deliver goods» та епітет

«rugged» у поєднанні з іменником «drama» підсилюють позитивну оцінку зусиль режисера зі створення успішного фільму («Глибоководний горизонт») про екологічну трагедію на нафтовій платформі в Мексиканській затоці у 2010 році.

Жанровою особливістю кінорецензії є неодмінне порівняння рецензованої стрічки або з попередніми фільмами режисера, або з фільмами інших режисерів для наочної демонстрації певних сильних чи слабких сторін фільму. Так, у рецензії до фільму «Союзники» читаємо порівняння рецензованої стрічки режисера Земекіса з іншою його кінороботою – «Що приховує брехня», – з одного боку: «*Its classical Hollywood reference points notwithstanding, what the movie Allied most resembles is Zemeckis's What Lies Beneath, which was also a Hitchcockian genre piece motivated at heart by questions of fidelity*» – та кінострічкою «Містер і Місис Сміт» – з іншого, в якій в аналогічному амплуа Бред Пітт зіграв головну роль: «*There's an intriguing overlap, too, with Mr and Mrs Smith, in which Pitt and Angelina Jolie played professional liars who could never quite be sure if their love for each other was a deep-cover con*». На думку рецензента, усі згадані стрічки поєднує намагання режисера зануритися в психологію брехні/невірності в стосунках між чоловіком і жінкою та прослідкувати, як саме мотиви описаної людської поведінки змінюються за умов світової війни. Таке намагання отримує негативну оцінку від кінокритика, який прирівнює його до марнотратства зусиль у контексті порівняння з фільмом «Касабланка»: «*Casablanca is driven, above all, by a call to self-sacrifice, the idea that next to the struggle against the threat of global fascism, whether one man and one woman end up together or not doesn't amount to a hill of beans. Allied is about the hill of beans*». Стилістично негативна оцінка реалізується й через порівняння з гіркою бобів, і через антитезу – загроза світового панування фашизму проти фіналу особистих стосунків одного чоловіка та однієї жінки. Отже, нівелюється сам концептуальний задум фільму як такого.

Збалансований підхід до оцінки різних аспектів фільму реалізується в межах цілого тексту, але резюмуються вони наприкінці рецензії, у заключній її частині. Наприклад, наприкінці рецензії до фільму «Союзники» читаємо: «*Zemeckis's formidably staunch and precise technique, itself a nostalgic vestige of classic Hollywood movies, seals up the movie's joints and keeps the air of life out; it's a suffocated, lifeless adventure*» – резюме, в якому весь фільм порівнюється з бездушною, пустою, позбавленою життя пригодою; фінальною реплі-

кою рецензента фільму «Марсіанин» є «... *a film that respects the geekiest among us, and that pays off all around*», яка робить акцент на дивності фільму загалом і підкреслює в цій ознаці позитивність, що окупається сповна; фільм «Інтерстеллар» резюмується як беззаперечний відбиток індивідуального авторського стилю режисера Крістофера Нолана, відзеркалення його підсвідомого (так само, як і його фільм «Початок»): «*While the end result may not represent the pinnacle of Nolan's extraordinary career, it nevertheless reaffirms him as cinema's leading blockbuster auteur, a director who can stamp his singular vision on to every frame of a gargantuan team effort in the manner of Spielberg, Cameron and Kubrick. "Whose subconscious are we in?" asked Ellen Page in Inception. The answer here, as always, is unmistakably Nolan's*». Режисер стрічки оцінюється як провідний знавець жанру блокбастерів – «*cinema's leading blockbuster auteur*» – і порівнюється з іншими «мастодонтами» жанру – Спілбергом, Камероном і Кубриком.

Категорія оцінки в англійських кінорецензіях вербалізується й експліцитно, й імпліцитно. Експліцитна оцінка виражається передусім на лексичному (наприклад, через такі емоційно-оцінні прикметники, прислівники та іменники, як «*behemoth, grandiloquent, awe-inspiring, riveting, cutting-edge, dystopian, ghostly, dizzying, eerie, mind-boggling, hokey, seamless, affectingly, imposingly, appealingly, clunkiness, ludicrousness, ruggedness, resilience*» тощо) та синтаксичному рівнях (через паралельні конструкції, наприклад, «*Intergalactic portals are breached, timescales bifurcated, science and faith reconcile*», емфатичні розщеплені конструкції «*it is these daughters who detect the first stirrings of an "alien" encounter*», інверсії «*More dubious are the local workers, led by crew chief Jimmy Harrell (Kurt Russell)*», однорідні члени речення, наприклад, «*Berg and company proceed to dedicate themselves to elaborately illustrating the panic, confusion, massive exertion, extreme peril, general good judgment*»).

Імпліцитна оцінка виражається на стилістичному рівні через метафоричні звороти (наприклад, «*fumes of nostalgia; "cooking up an eerie score"*», персоніфікацію «... *a superior intelligence offering cryptic hands across the universe; the public face of a sham marriage; human-scale superheroes whose unfailing good intentions cast their false words and violent deeds in the beatific light of divine justice*»), метонімічні звороти (наприклад, синекдоху «*Turning the plight of astronaut Mark Watney ... was the work of many hands*», перифраз «*Nolan's behemoth space epic*», «*one of the most exhilarating*

film experiences so far» замість *a film «Interstellar»*, «*a tip-top science fiction entertainment*» замість *a film «The Martian»*, «*a glossy World War Two espionage thriller*» замість *a film «Allied»*), гіперболу «*There is no one working in cinema today who has as much faith in the overwhelming power of the image as Nolan*»). Усі вони сприяють підвищенню ступеня інтенсивності оцінки, що виражається, чи то позитивною, чи то негативною, з метою вплинути на думку читача про фільм загалом і, як наслідок, на його рішення дивитися чи проігнорувати рецензовану кінороботу.

Висновки. Отже, тексти кінорецензій є аналітичним жанром журналістики, спрямованим на розкриття особливостей уже відображеної до цього дійсності через певну кінематографічну роботу. Серед таких функцій кінорецензії, як інформаційна, аналітична та аксіологічна,

остання відіграє провідну роль, адже їй слугують і жанрово-композиційний, і лінгвістичний складники цього тексту малої форми. Оцінність виражається в усіх структурно-композиційних блоках кінорецензії – вступному абзаці-реченні, основному блоці, заключній частині. З'ясовані засоби вербалізації категорії оцінки проявляються на лексичному (через емоційно-оцінні прикметники, прислівники й іменники), синтаксичному (через паралельні конструкції, емпатичні розщеплені конструкції, інверсію, однорідні члени речення) і стилістичному (через тропи – метафоричні та метонімічні звороти, гіперболу) мовних рівнях.

Перспективним напрямом наукових лінгвістичних розвідок цього об'єкта дослідження вважаємо з'ясування впливу особливостей індивідуального авторського стилю рецензента на персуазивний потенціал кінорецензії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плотникова Л.И. Семантический потенциал текстов малой формы (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Белгород, 2004. 22 с.
2. Панченко К.І. Лінгвістичні особливості текстів малої форми. *Матеріали II Міжнар. наук.-практ. заоч. конф.* Київ, 2013. С. 213–214.
3. Эрман В.А. Кинорецензия как полидискурсивный и интердискурсивный текст : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2011. 25 с.
4. Брежнева Д.Д. Жанрово-стилистические и когнитивные особенности кинорецензии как вида массово-информационного дискурса : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2013. 26 с.
5. Шкайдерова Т.В. Адаптация кинорецензии к новым медиаусловиям. *Коммуникативные исследования.* Омск, 2014. № 2 (2). С. 141–146.
6. Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров. Основы творческой деятельности журналиста. Санкт-Петербург, 2000. 272 с.
7. Bieler H., Dipper S., Stede M. Identifying formal and functional zones in film reviews. URL: <http://sigdial.org/workshops/workshop8/Proceedings/SIGdial16.pdf> (дата звернення: 15.07.2019).
8. Онищенко І.В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2004. 20 с.
9. Белова А.В. Оценочные средства обозначения личностных характеристик в английском языке (номинативно-коммуникативные аспекты) : дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2003. 277 с.
10. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988.
11. Гавенко С.В. Анализ аргументативного эффекта оценочной семантики в естественном языке (на материале американских текстов). URL: http://www.dialog-21.ru/Archive/2001/volume1/1_8.htm (дата обращения: 15.07.2019).
12. Кобызева С.В. Аксиологическая модальность и специфика ее реализации в рекламном тексте. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/aksiologicheskayamodalnost-i-spetsifika-ee-realizatsii-v-reklamnom> (дата обращения: 15.07.2019).
13. Metacritic. URL: <https://www.metacritic.com> (дата звернення: 15.07.2019).
14. Rotten Tomatoes Film Reviews. URL: <http://www.rottentomatoes.com> (дата звернення: 15.07.2019).

THE USE OF PREPOSITIONS IN MEDICAL ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ФАХОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В МЕДИЧНИХ ВИШАХ****Bieliaieva O.M.,***orcid.org/0000-0001-9060-4753**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
with Latin and Medical Terminology
Ukrainian Medical Stomatological Academy***Lysanets Yu.V.,***orcid.org/0000-0003-0421-6362**Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
with Latin and Medical Terminology
Ukrainian Medical Stomatological Academy***Znamenska I.V.,***orcid.org/0000-0001-7091-6215**Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
with Latin and Medical Terminology
Ukrainian Medical Stomatological Academy***Rozenko I.V.,***orcid.org/0000-0001-6656-5117**Lecturer in the Department of Foreign Languages
with Latin and Medical Terminology
Ukrainian Medical Stomatological Academy***Nikolaieva N.M.,***orcid.org/0000-0003-1976-9517**Lecturer in the Department of Foreign Languages
with Latin and Medical Terminology
Ukrainian Medical Stomatological Academy*

Due to the rapidly expanding use of English not only as a lingua franca but also as an essential communication tool in the global integration of scientific knowledge and international academic mobility, the English language training of researchers and teaching staff in medical universities has become a priority task in higher medical education. The article examines the features of mastering the use of prepositions while teaching the course in professional English for PhD students and academic staff at higher medical educational institutions. The authors created their own concept for the material which is presented in British English with appropriate explanations of US and globalised usage. The proposed approach has been tested in the development of the textbook "Medical English for Academic Purposes" (2018), which was written in the context of current trends in internationalised higher education, involving the training of specialists who will work in the modern English language educational and scientific environment. Each unit presents grammar and uses exercises and illustrative material to consolidate and activate the professional oral and written use of vocabulary and specialised terminology. The exercises approximate to tasks used in Cambridge English and IELTS International examinations (Writing and Speaking Modules). Extracts from original professional literature demonstrate the use of medical terminology. Theoretical aspects are introduced within the most common syntactic constructions in modern spoken and written scientific discourse. A series of training exercises has been presented, aimed at clarifying the peculiarities of using prepositions in modern English. The most commonly used prepositional phrases, their significance and contextual role in professional communication have been analyzed.

Key words: prepositions, English for Academic Purposes, academic staff, PhD students.

В умовах поглиблення інтеграційних процесів і поширення англійської мови не тільки як lingua franca, а і як важливого засобу передачі наукових знань, динамізації процесів академічної мобільності пріоритетним завданням вищої медичної освіти стає англомовна підготовка майбутніх науковців і викладацького складу медичних вишів. У статті досліджено особливості використання прийменників у процесі викладання курсу фахової англійської мови для науково-педагогічних працівників і здобувачів ступеня доктора філософії у медичних вишах. Пропонований підхід спрямований на розвиток комунікативних навичок, необхідних для успішного міжнародного спілкування і співпраці, та апробований під час розроблення підручника "Medical English for Academic Purposes" (2018), який укладено з урахуванням сучасних тенденцій інтернаціоналізації вищої школи, що передбачає підготовку фахівців, які працювати-

муть в англomовному просторі сучасної науки й освіти. Авторами вироблена власна концепція викладу навчального матеріалу. У підручнику запропоновано фрагменти текстів з оригінальних джерел сучасної англomовної фахової літератури за тематичним принципом, що полегшує опрацювання галузевої термінології. Тексти супроводжуються розлогою мережею завдань, які закріплюють розмаїтий матеріал: граматику, загальнонавчальну та загальнонаукову лексику, вузькофахові термінології. Представлено цикл навчальних вправ, що має на меті роз'яснення особливостей уживання прийменників у сучасній англійській мові. Проаналізовано найбільш уживані прийменникові звороти, їх значення та контекстуальну роль у фаховому мовленні. Теоретичний матеріал подано у вигляді схем і таблиць, які ефективно унаочнюють найуживаніші в сучасному науковому дискурсі граматичні категорії. Ілюстративний матеріал підібрано з метою поліпшення комунікативних навичок у усному й писемному мовленні.

Ключові слова: прийменники, фахова англійська мова, науково-педагогічні працівники, здобувачі ступеня доктора філософії.

The adequate use of prepositions is one of the most challenging aspects in learning English as a second language. The major challenges in academic English vocabulary in terms of spelling and punctuation have already been discussed in our previous studies [1; 2; 4; 5; 6; 7]. The present paper focuses on the methods of mastering the use of prepositions and prepositional phrases by Ph.D. students, academic and clinical teachers of English-speaking medical students. The ability to use prepositions correctly is an essential prerequisite of a high quality medical discourse, which renders the present research relevant.

The results of the research have been integrated into the 1st edition of Medical English for Academic Purposes by Yu. Lysanets, O. Bieliaieva, M. Melaschenko (2018) [3]. Our approach focuses systematically on the use of prepositions with different parts of speech: nouns, adjectives and verbs. The sample tasks given below demonstrate this strategy.

Sample tasks:

NOUNS AND PREPOSITIONS

Ex. 1. Many nouns have particular prepositions which normally follow them. Here are some common examples:

Nouns	Preposition	Translation
1. preference	for / over	
2. addiction	to	
3. search	for	
4. threat	to / from	
5. solution	to	
6. addiction	to	
7. damage	to / from	
8. answer, response, reaction	to / against	
9. alternative	to / for	
10. investigation, research	into	
11. advice	on / about	

Ex. 2. Insert the prepositions:

1. Addiction ____ alcohol can result in numerous short and long term consequences.

2. Is there a less-expensive alternative ____ this medication?

3. The damage ____ the liver can come from viruses, such as the hepatitis C virus.

4. There is no solution ____ this problem.

5. The response of the brain ____ external stimuli has been the subject of research for a long time.

6. The psychiatrist offers advice ____ treating mental health disorders.

7. Carcinomatous bleeding and perforating ulcers pose a threat ____ patient's life.

8. The demand ____ integrative approaches is high and neurocomputational models become recognised tools for tackling the complexity of epileptic phenomena.

9. We have a preference ____ noninvasive treatments which minimise the risks of harmful side effects.

10. It seems likely that in vitro perfusion of glaucomatous eyes with enzymes may be useful in the search ____ new methods of treatment for glaucoma

11. She did some research ____ the causes of cancer.

Ex. 3. Translate the noun + preposition combinations:

Noun	Preposition	Translation
1) cure	for	
2) interest	in	
3) demand, request	for	
4) report	on	
5) responsibility	for	
6) access	to	
7) awareness	of	
8) contribution	to	
9) control	over	
10) resistance	to	
11) increase, rise	in/of	

Ex. 4. Complete the sentences with the noun + preposition combinations from Ex. 3. Use each combination only once:

1. Patient Portal is a secure online service providing _____ global healthcare information.

2. It was his _____ molecular biology that won him the Nobel prize.

3. Patients who responded well to surgery felt some _____ the pain.

4. This journal is designed for clinicians with a special _____ anatomy.

5. In 2008, the committee published a _____ allergy.

6. There is no known _____ this disease.

7. Bacteria are evolving _____ antibiotics much more quickly than global biomedical research efforts are delivering new drugs to market.

8. The _____ integrative approaches is high and neurocomputing models become recognised tools for tackling the complexity of epileptic phenomena.

9. It is important to remember that the person administering the drug takes _____ complications that arise from his or her actions.

10. Hospitals must increase patient _____ treatment services

3. Why are you so _____ it?

4. She is _____ animals.

5. It was so _____ me to go out without an umbrella.

6. I was _____ the present you gave me. I'm _____ being so inattentive.

7. You get _____ with reading the same book all day long.

8. They were _____ me for not inviting them to my party.

9. They have always been very _____ me.

10. I was _____ my examination results.

Ex. 7. Translate the adjective + preposition combinations:

Adjective	Preposition	Translation
1) crowded	with	
2) married	to	
3) excited / worried / upset	about	
4) good	at	
5) relevant	to	
6) different	from	
7) afraid	of	
8) similar	to	
9) surprised / shocked / amazed / astonished	at / by	
10) famous	for	
11) capable	of	
12) satisfied / disappointed / pleased	with	

ADJECTIVES + PREPOSITIONS

Ex. 5. Translate the adjective + preposition combinations:

Adjectives	Preposition	Translation
1. nice / kind / stupid / silly / intelligent / clever / (im)polite / rude / unreasonable	of someone (to do something)	
2. nice / kind / good / (im)polite / rude / (un)pleasant / (un)friendly / cruel	to (someone)	
3. bored / fed up	with	
4. keen	on	
5. short	of	
6. fond	of	
7. proud / ashamed	of	
8. angry / furious	about something	
	with someone for something	
9. pleased / satisfied / disappointed	with	
10. sorry	about something	
	for doing something	
	for someone	

Ex. 6. Complete the sentences with appropriate adjective + preposition combinations from Ex. 5:

- I'm not _____ what I did.
- I feel _____ your loss.

Ex. 8. Complete the sentences with appropriate adjective + preposition combinations from Ex. 7. Use each combination only once:

- Although some patients are _____ anaesthesia, many patients prefer to have a higher dose of it.
- This student is quite _____ Anatomy.
- Alexander Fleming is _____ discovering Penicillin.
- The patient is _____ possible side effects of this medication.
- HIV-1 infection is _____ inducing a neurological disease that can cause dementia.
- Domestic support is minimal, as the patient is _____ a sedentary heavy smoker who has little interest in her own health problems.
- The hall was _____ conference participants.
- The doctor was _____ the drop in the blood pressure without the aid of medication.

9. If there is a clinical trial available, the doctor will explain how that treatment plan is _____ the standard one.

10. The students are _____ their examination results.

11. The symptoms of endometriosis are _____ other conditions such as pelvic infection and ovarian cysts.

12. The concept of treatment indication ranges from curative intent, palliative treatment and no treatment subgroups, which is _____ clinical practice of patients with hepatocellular carcinoma.

VERBS + PREPOSITIONS

Ex. 9. Translate the verb + preposition combinations:

Verb	Preposition	Translation
1. accuse smb	of smth	
2. belong	to	
3. care	for / about	
4. comment	on	
5. complain	of	
6. demand smth	from smb	
7. listen	to	
8. participate	in	
9. provide	with	
10. refer	to	
11. rely	on	
12. reply	to	
13. resign	from	
14. retire	from	
15. remind	of	

Ex. 10. Complete the sentences with verb + preposition combinations from Ex. 9. Use each combination only once:

1. Relatives may _____ the doctor _____ misdiagnosing the patient, misleading them about the patient's progress, or mishandling the patient's treatment.

2. Management of newly diagnosed patients can _____ well established protocols which allow to cure at least 75% of cases

3. Professor Knight _____ the position of the Chairman of Medical Committee.

4. Our nurses always _____ patient's calls and queries in timely manner.

5. The examiner did not _____ these symptoms as to whether they were related to the patient's service-connected disability.

6. It is essential to _____ the patient _____ the importance of taking the medications as scheduled.

7. Sometimes the GP decides to _____ the patient _____ another doctor who specialises in the illness affecting this patient.

8. Treatment of this disease _____ the patient accurate fulfilling of all the indications (dose and duration of the therapy).

9. The data _____ patients. A patient needs to _____ the health facility _____ a consent to produce a copy of it.

10. Typically, when someone _____ a staff position, the notification period is 7 to 14 days.

Ex. 11. Translate the verb + preposition combinations:

Verb	Preposition	Translation
1) logos.lviv.ua_октябрь_2019.pdf insist	on	
2) interfere	with / in	
3) mistake	for	
4) object	to	
5) prevent	from	
6) recover	from	
7) respond	to	
8) result	in	
9) search	for	
10) stand	for	
11) suffer	from	
12) wait	for	
13) warn	about/against	

Ex. 12. Complete the sentences using these verb + preposition combinations from Ex. 11. Use the tense shown in brackets at the end of each sentence:

1. Removing the patient's impacted wisdom teeth _____ the infection _____ happening again (*Present Perfect*).

2. COPD (chronic obstructive pulmonary disease) patients _____ frequent exacerbations, often showing a typical seasonal pattern (*Past Simple*).

3. Most patients _____ pneumonia and eventually have completely normal lungs (*Present Perfect*).

4. Symptoms of an underactive thyroid include feeling cold, inability to concentrate, being overweight, having a slow pulse, and several other symptoms which are easy _____ the symptoms of flu; as a result many people do not recognise that they have an underactive thyroid gland for a long time (*Infinitive*).

5. Patients were particularly dissatisfied with information on how long the medicine would take to act, whether the medicine had any side effects, whether the medicine _____ other medicines and what you should do if you forgot to take a dose (*Past Simple*).

6. Muscle and adipose tissues _____ insulin by accelerating glucose transport across the plasma membrane, and enhancing conversion to glycogen in muscle and to triacylglycerol in adipose tissue (*Present Simple*).

7. Medical scientists _____ effective tools to diagnose the early onset of Parkinson's disease (*Past Simple*).

Thus, we believe that the suggested series of exercises will draw attention to the prominent role of prep-

ositions in providing the cohesion and coherence of the English-language discourse, their significance and influence on the entire meaning of the text, as well as the problems related to incorrect use of prepositions and prepositional phrases. Adequate use of prepositions in medical English for academic purposes is an essential prerequisite of successful communication, intercultural reciprocal understanding and international cooperation in the context of rapid development of integration in Ukraine.

REFERENCES:

1. Беляєва О.М. Функціонально-змістовні та функціонально-стильові характеристики наукових текстів. *Інновації в освіті, науці та виробництві* : матеріали шостої Всеукр. конф. (Полтава, 23–24 квіт. 2009 р.). Полтава, 2009. С. 108–110.
2. Bieliaieva O.M., Lysanets Yu.V., Znamenska I.V., Rozhenko I.V., Nikolaieva N.M. Terminological collocations in medical Latin and English: A comparative study. *Wiadomości Lekarskie*. 2017. № 70 (1). P. 139–143.
3. Lysanets Yu., Bieliaieva O., Melaschenko M. Medical English for Academic Purposes. Kyiv : AUS Medicine Publishing, 2018. 312 p.
4. Bieliaieva O., Lysanets Yu., Havrylieva K., Znamenska I., Rozhenko I., Nikolaieva N. Paronymy in the Sublanguage of Medicine (Linguistic and Linguo-Didactic Aspects). *Georgian Medical News*. 2017. № 10 (271). P. 144–149.
5. Bieliaieva O., Synytsia V., Lysanets Yu. Pharmaceutical Terms with Onomastic Component: Quantitative, Structural and Lexico-Semantic Analysis. *Wiadomości Lekarskie*. 2018. Vol. 71. Nr. 1. Cz. II. P. 217–221.
6. Lysanets Yu., Bieliaieva O., Nikolaieva N. Pseudo-Internationalisms in the Language of Medicine and Healthcare as a Challenge for Translation Studies. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики* : науковий журнал. Чернівці, 2017. Вип. 2 (15). С. 46–49.
7. Lysanets Yu., Bieliaieva O. The use of Latin terminology in medical case reports: Quantitative, structural, and thematic analysis. *Journal of Medical Case Reports*. 2018. 12:45. URL: <https://jmedicalcasereports.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13256-018-1562-x>.

УДК 378.016.147.091.33:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.18>

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ СТУДЕНТІВ

ELECTRONIC RESOURCES AS A WAY TO WIDEN STUDENTS' VOCABULARY

Ворона Т.О.,

orcid.org/0000-0001-7177-8563

викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Розвиток новітніх технологій зумовлює зміну підходу до вивчення німецької мови. Якщо раніше студенти були змушені писати нові лексеми на спеціальних картках, заучувати, повторювати їх, то на сьогоднішній день існує велика кількість різноманітних ресурсів для ефективного та цікавого вивчення слів. Перевага таких ресурсів полягає у їх багатофункціональності: можна вчити слова з зображеннями, прослуховувати аудіо файли, виконувати різноманітні завдання і одразу ж отримувати результат у відсотковому співвідношенні.

Слід зазначити, що сучасний студент може уявити своє життя без друкованого словника або зошита, а без мобільного телефону – ні. Тому й основним технічним засобом для вивчення німецької мови необхідно обрати смартфон. Він вражає своїм функціоналом: можна дзвонити, знімати фото та відео, друкувати тексти або диктувати їх і за допомогою спеціальних програм переводити у текстовий формат, мати доступ до інтернету (електронних словників, книг, робочих зошитів, сайтів для вивчення німецької мови).

Стаття присвячена електронним ресурсам для поповнення словникового запасу студентів. Зазначені роботи науковців, які присвятили свої праці застосуванням новітніх технологій для вивчення іноземних мов, а саме: П.Г. Аско-янц, Ю.А. Гапон, І.В. Крилов, С.Ю. Ніколаєва, А.С. Нісімчук.

Детально розглянуто ресурс Quizlet. Описано як з його допомогою можна створювати власні тематичні модулі або ж користуватися вже створеними. Також наведена характеристика режимів «картки», «заучування», «письмо», «правопис», «тест», «ігри». Зазначені переваги застосування вищезазначеної програми.

Було з'ясовано, що завдяки програмі Quizlet можна ефективно вивчати нові слова з вже існуючих модулів, або ж створювати власні. Процес вивчення стає більш варіативним та інтерактивним: студенти слухають, читають та прописують нові слова та вирази. Крім того, різноманітні тести допоможуть побачити відсоткове співвідношення вивчених слів у модулі та звернути увагу на недопрацьовані моменти. Також час і місце вивчення більше не проблема – Quizlet можна користуватися на Windows, Android та iOS в онлайн та оф-лайн режимі.

Ключові слова: німецька мова, електронні ресурси, новітні технології, вивчення іноземної мови, вимова, правопис.

The development of new technologies has led to a change in approach to German language learning. Previously, students were forced to write new lexicons on special cards, to learn, to repeat them, but today there are a large number of various resources for effective and interesting learning of words. The advantage of such resources lies in their versatility: you can learn words with images, listen to audio files, perform a variety of tasks and immediately get the result in percentage. It should be noted that a modern student can imagine his life without a printed dictionary or notebook but without a mobile phone – no.

Therefore, smartphone should be chosen as the main technical tool for learning German. It impresses with its functionality: you can make calls, take photos and videos, print texts or dictate them, and use special programs to translate them into text format, to have access to the Internet (electronic dictionaries, books, workbooks, German language learning sites, etc.).

This article is dedicated to electronic resources to supplement students' vocabulary. The works of scientists who have dedicated their work to the use of the latest technologies for learning foreign languages, namely: P.G. Askoyants, Y.A. Gapon, I.V. Krylov, S.Yu. Nikolaeva, A.S. Nismchuk.

Quizlet resource is reviewed in detail. It is described how you can create your own thematic modules or use already created ones. Also described are the modes of "cards", "study", "letter", "spelling", "test", "games". The advantages of using the above program are outlined.

It has been found out that with Quizlet students can effectively learn new words from existing modules or create their own. The learning process becomes more interactive and interactive: students listen, read, and write new words and expressions. In addition, various tests will help them to see the percentage of the learned words in the module and to pay attention to the unfinished moments. Also, time and place of study is no longer a problem – Quizlet can be used on Windows, Android and iOS online and offline.

Key words: German, electronic resources, new technologies, foreign language learning, pronunciation, spelling.

Постановка проблеми. Новітні технології та технічні засоби набувають все більшої популярності не лише у повсякденному житті, а й в освіті і різноманітних професійних сферах. Впровадження новітніх технологій стало обов'язковою вимогою для навчання учнів молодших класів. Стає зрозумілим, що освітня програма «Нова школа» зумовлює більш широке застосування електронних ресурсів у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Безперервно прогресуючі в технічному розвитку комп'ютерні програми досить швидко привернули до себе увагу сучасних педагогів, методистів, викладачів-практиків (П.Г. Аскоянц, Ю.А. Гапон, І.В. Крилова, С.Ю. Ніколаєва, А.С. Нісімчук та інших), які розглядали у своїх роботах проблеми розробки та впровадження інформаційних технологій при вивченні іноземної мови. Таким чином, реформування освіти та впровадження інформаційних технологій в практику вивчення іноземної мови слід розглядати як найважливішу умову інтелектуального, творчого і морального розвитку студента.

Постановка завдання. Основне завдання статті – з'ясувати переваги застосування електронних ресурсів для поповнення словникового

запасу студентів. На прикладі програми Quizlet розглянути варіативність запропонованих завдань для ефективного вивчення нових слів та виразів.

Виклад основного матеріалу. Вивчення іноземної мови – це багатогранний процес, який має створювати умови культурного і особистісного становлення студентів. С.Ю. Ніколаєва зазначає, що основною метою в навчальному процесі (а в нашому випадку – вивчення німецької мови) на сучасному етапі розвитку освіти є особистість студента, його мотивація до участі в міжкультурній комунікації, вміння самостійно оволодівати знаннями і вдосконалити їх [3].

Для того, щоб студент міг сам оволодівати знаннями та вдосконалити їх, йому треба запропонувати такий підхід до вивчення німецької мови, який буде сучасним, зручним та в певній мірі індивідуальним. На початкових етапах вивчення німецької мови фонетичний, лексичний та синтаксичний рівень є дуже важливим.

Цієї ж думки дотримується Ю.А. Надольська і зазначає, що для розвитку навичок і вмінь читання і говоріння студент повинен у розділі орфоєпії зрозуміти почуту інформацію. Тому навчання фонетиці німецької мови як другої іноземної починається на початковому етапі

вивчення, а робота над вимовою – вже з першого дня і триває протягом усього періоду навчання.

Саме початковий ступінь вивчення мови накладає відбиток на всі інші рівні. Формування фонетичних навичок німецької мови передбачає перебудову артикуляції, фонематичного слуху, а також оволодіння технікою вимови в процесі як говоріння, так і читання. Крім цього, оволодіння іншомовною інтонацією передбачає формування навичок сприйняття інтонаційного малюнка та його адекватне відтворення [2].

Отже, студент має не лише на заняттях чути правильну вимову, а й мати змогу вдома прослухати аудіо ще раз та потренувати свою вимову. Це одна з переваг застосування електронних ресурсів – час і місце не мають значення (не обов'язково займатися повторенням лише в університеті та в робочі дні). Розглянемо основні можливості та переваги застосування мультимедійних засобів у навчальному процесі:

1) одночасне використання декількох каналів сприйняття студента в процесі навчання (аудіо, візуальне та аудіо-візуальне сприйняття);

2) візуалізація абстрактної інформації за рахунок динамічного представлення процесів;

3) можливість розвитку когнітивних структур і інтерпретації студентів [1].

Складність вивчення німецької мови полягає в першу чергу в тому, що кожен іменник необхідно вчити з артиклем, оскільки він вказує рід та число. Саме тому, в більшості випадків звичайного заучування лексем не достатньо і постає необхідність залучення аудіо візуальної інформації. Таким чином студент бачить правопис слова, чує правильну вимову і асоціює слово з певним зображенням. Це пришвидшує процес вивчення нових слів і робить його ефективнішим.

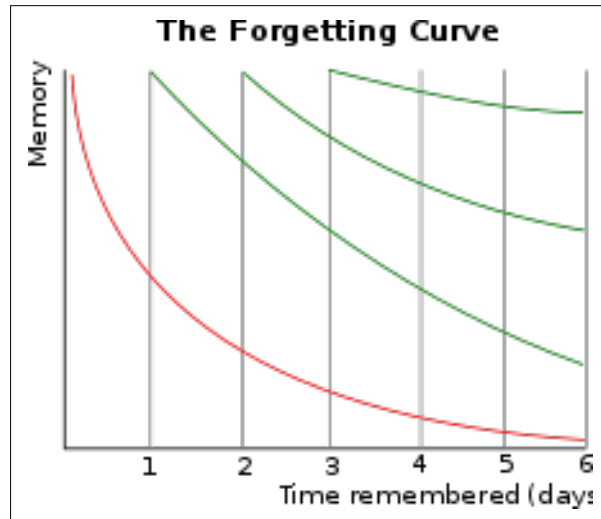
Слід запропонувати користуватися інтернет-ресурсами та програмами, які доступні на мобільних телефонах. Таким чином студенти зможуть виконувати домашні завдання та вчити слова у будь-якому місці та у будь-який проміжок часу. Крім того, інтернет-ресурси на відміну від друкованих книг здебільшого пропонують аудіо-візуальну інформацію. Тобто слово або вираз буде в аудіо форматі (це покращує вимову та швидкість запам'ятовування) і буде містити зображення чи відео для зорового сприйняття і побудови асоціативного ряду.

Крім вивчення нових слів важливим аспектом залишається запам'ятати нові лексеми на довгий проміжок часу. Якщо не повторювати слова впродовж певного періоду – вони швидко забуваються. Ще в кінці XIX століття німець-

кий психолог Герман Еббінгауз побудував криву забування. Еббінгауз пропонував випробуваним запам'ятовувати випадкові склади з трьох букв. При механічному запам'ятовуванні, тобто коли людина не розуміє сенсу матеріалу і не застосовує мнемотехніку, через годину в пам'яті залишається лише 44% інформації, а через тиждень – менше 25%. На щастя, при усвідомленому запам'ятовуванні інформація забувається набагато повільніше.

Основна частина інформації забувається в перші години після заучування. Що з цим робити? Подальші експерименти показали, що при повторенні заученого матеріалу швидкість забування знижується. Чим більше повторень, тим надійніше запам'ятовується інформація. З експериментів по визначенню швидкості забування можна зробити практичні висновки. Один з них полягає в тому, що практика заучувати щось за один раз неефективна. Запам'ятовувати об'ємну інформацію краще в кілька підходів, виділивши час на повторення.

Якщо на заучування відводиться один день, оптимальним режимом повторень буде наступний: 1) через 15–20 хвилин після заучування; 2) через 6–8 годин; 3) через 24 години [4].

Уважно розглянувши криву можна помітити, що найбільший відсоток вивченої інформації забувається у перший день. Надалі процес забування вже не такий швидкий, але без повторення на шостий день у пам'яті залишається менше 15% нової інформації. Тому надзвичайно важливо стимулювати студентів не лише вчити слова, щоб написати диктант або здати усне опитування, а заохочувати їх повторювати нові лексеми щодня. Так нові слова стануть частиною пасивного словникового запасу студента, а згодом,

коли він зможе їх використовувати в усному чи писемному висловлюванні, перейдуть до активного словникового запасу та розташуються у довготривалій пам'яті.

Складнощі полягають у тому, що далеко не кожен студент є настільки дисциплінованим, щоб щодня брати до рук зошита і повторювати нові слова. Тому слід обрати такий шлях вивчення нових лексем, який буде результативним, багатофункціональним та цікавим.

Сучасна молодь не уявляє свого життя без смартфонів, які вражають своїм функціоналом. Щохвилини студенти отримують повідомлення від друзів, переглядають нові фото у соціальних мережах та читають новини. Це зумовлює необхідність пошуку нових шляхів заохочення студента.

Автор пропонує розглянути електронні ресурси, за допомогою яких можна вивчати нові слова, отримувати інформацію щодо культурних аспектів німецькомовних країн, актуальних новин світу німецькою мовою та виконати вправи для самоперевірки.

Для того, щоб описати всі переваги використання інтернет ресурсів для вивчення німецьких лексем, автор пропонує розглянути програму Quizlet. Вона доступна в онлайн-режимі та її можна завантажити на Windows або Android. Цей інтернет-ресурс допоможе заучувати нові лексеми та фрази.

На сайті Quizlet можна вивчати слова до певної теми або загальні вирази. Крім того, можна створити власний модуль, записати в нього нові слова та підібрати зображення, яке найкраще асоціюється з тією чи іншою лексемою. На сайті за допомогою різних вправ студент вивчає нові слова, їх правопис та вимову. Слід розглянути всі запропоновані функції, щоб оцінити якість електронного ресурсу для вивчення німецьких слів.

У розділі «карточки» студент ознайомлюється з усіма лексемами, що входять до модулю. Спочатку на екрані з'являється німецьке слово. Якщо студент не знає перекладу, то після натиску на ліву клавішу мишки карточка перевертається на інший бік, де й розміщений переклад.

Після режиму «карточки» (де студент зміг ознайомитися з новими словами) можна перейти до режиму «заучування». Він допомагає краще запам'ятати слова, їх значення та правопис. Цей режим пропонує підібрати правильний переклад слова спочатку з німецької мови, далі перекласти самотужки і на останньому етапі прописати переклад з російської на німецьку.

Під час «заучування» студенту пропонують попрацювати з 7–8 словами. Після того, як сту-

дент кожен раз правильно вказував переклад лексеми і в кінці сам правильно записав її німецькою мовою, це слово переходить до списку «засвоєних». Ті, в яких траплялися помилки, потрапляють до списку «знайомих» слів. Таким чином завжди доступна інформація скільки взагалі лексем містить модуль, скільки знайомих та скільки засвоєних. Тому студент може сам слідкувати за своїм прогресом у сфері вивчення слів. Крім того, якщо натиснути на «засвоєні» або «знайомі» слова, студент має можливість прослухати, як вимовляють запропоновану лексему.

Режим «письмо» пропонує альтернативу диктантам, коли студентам надавався список слів, які необхідно перекласти. Але сучасний варіант такої перевірки є зручнішим, бо допущені помилки одразу показують і пропонують повторити лексему. Процес відбувається автоматично, і у викладача вже немає необхідності годинами перевіряти написані диктанти. Недолік полягає у тому, що іноді автоматично затиснетися не та буква, або переклад слова не відповідає тому, що заданий програмою. Але розробники звернули на це увагу і додали опцію «я відповів правильно». В цьому режимі відсутній поділ слів на маленькі групки – всі слова з модулю повинні бути прописані. Також відображується кількість правильних слів та допущених помилок.

Режим «правопис» пропонує альтернативу диктантам, які писали під диктовку. Проте автоматика та швидкість виправлення помилок – це вагомі переваги. На цьому етапі студенту пропонують прослухати слово і записати його. Внизу написаний переклад російською мовою. Якщо була допущена помилка, то програма виправляє її і говорить слово по буквам, а потім пропонує ще раз правильно написати його. Це спонукає студента вчитися сприймати не лише візуальну, а й аудіо інформацію. Письмова фіксація тісно пов'язана з усіма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, читанням, говорінням. Вона допомагає утримувати в пам'яті потрібну інформацію, вдосконалити логічне викладення матеріалу, сприяє кращому розумінню німецькомовних текстів.

Також міститься розділ «тест». Він складається із п'яти питань для письмової відповіді, п'яти питань для підбору, п'яти питань із вибором відповіді та п'яти питань «правильно – не правильно». У питаннях для письмової відповіді слід перекласти 5 слів самотійно. Завдання п'яти питань для відбору – правильно співвіднести слово та переклад. Питання з вибором відповіді подають слово та чотири варіанти його

перекладу. Завдання правильно – не правильно пропонує слово з перекладом. Наприкінці тесту слід натиснути на кнопку «перевірити». Система покаже, які саме відповіді були не правильними та результат у відсотках.

У розділі параметри можна обрати яким типам питань надати перевагу та скільки їх буде на тесті. Слова, які важко запам'ятати, є можливість позначити зірочкою і в параметрах тесту вказати необхідність запитувати тільки їх.

Для того, щоб вивчення нових слів було і розвагою, розробники створили дві гри. Перша з них називається «Підбір». Завдання гри – очистити екран шляхом підбору слова та його перекладу. Їх необхідно з'єднати, перетягнувши мишкою. Якщо комбінація вірна, то пара слів зникає з екрану. Тут фіксується швидкість виконання завдання та пропонують побити свій власний рекорд.

Гра «Гравітація» заснована на тому, що студенту необхідно захистити свою планету (вона знаходиться внизу екрана) від астероїдів. На кожному астероїді прописане німецьке слово або фраза. Поки він падає, зверху екрана вниз необхідно встигнути надрукувати переклад, щоб знищити астероїд.

Висновки. Можна зробити висновок, що у сучасному світі підходи до навчання мають теж бути сучасними. Застосування електронних ресурсів має значні переваги:

– сприйняття інформації різними органами чуття (органи слуху – аудіо інформація, органи зору – візуальна, органи зору та слуху – аудіо-візуальна)

– візуалізація абстрактної інформації за рахунок представлення процесів;

– можливість розвитку когнітивних структур і інтерпретації студентів;

– можливість використання ресурсів у будь-якому місці;

– швидка перевірка та моніторинг прогресу вивчення слів.

Завдяки програмі Quizlet можна ефективно вивчати нові слова із вже існуючих модулів або ж створювати власні. Процес вивчення стає більш варіативним та інтерактивним: студенти слухають, читають та прописують нові слова та вирази. Крім того, різноманітні тести допоможуть побачити відсоткове співвідношення вивчених слів у модулі та звернуть увагу на недопрацьовані моменти.

Перевага запропонованого способу над вивченням слів за допомогою друкованих або написаних від руки карток полягає у тому, що папірець може загубитись та пошкодитись. Програма Quizlet зберігає модулі та робить їх доступними для інших користувачів. Також час і місце вивчення більше не проблема – Quizlet можна користуватися на комп'ютері, ноутбуку та телефоні в онлайн та оф-лайн режимі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аскоянц П.Г. Основи методики створення та застосування комп'ютерних програм у навчанні іноземної мови : навч. посіб. К. : КДПІ ІМ. 108 с.
2. Надольська Ю.А. Формування фонетичної компетенції студентів у процесі вивчення німецької мови як другої іноземної у ВНЗ. // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. 2013. № 2. С. 75–78.
3. Ніколаєва С.Ю. Сучасні підходи до викладання іноземних мов. // Іноземні мови. 2001. № 1. С. 50–56.
4. Contributions to memory // Wikipedia, the free encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Hermann_Ebbinghaus.

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ХОРОБРИСТЬ
У МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОМУ ФІЛЬМІ «ВІДВАЖНА»**

**VERBALIZATION OF THE CONCEPT COURAGE
IN THE ANIMATED FILM “BRAVE”**

Іванотчак Н.І.,

orcid.org/0000-0001-8430-7752

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

Параска В.С.,

orcid.org/0000-0001-9928-0900

магістрант кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

У статті досліджено засоби вербалізації концепту ХОРОБРИСТЬ у дитячому кінодискурсі. Вивчення дискурсивних реалізацій концепту є важливим насамперед для моделювання структури концепту та дозволяє виявити когнітивні ознаки концепту. Дискурс мультиплікаційного фільму концентрується навколо опорного концепту ХОРОБРИСТЬ, який створює загальний контекст фільму. Зазначений концепт є універсальним для більшості лінгвокультур. На формування концептосистеми (в т. ч. універсальних загальнолюдських концептів) у дітей сьогодні значною мірою впливає кінодискурс, зокрема мультиплікаційний. Мультфільми передають дитині в доступній формі загальнолюдський досвід, культуру, традиції та історію народу. Для виявлення домінуючих ознак концепту ХОРОБРИСТЬ у нашому дослідженні було проведено компонентний аналіз лексеми *courage* і визначено домінуючі семантики *ability* та *withstand fear*. Шляхом контекстуального аналізу виявлено додаткові когнітивні ознаки концепту ХОРОБРИСТЬ, а саме «здатність протистояти зовнішній загрози», «здатність ризикувати», «здатність наполягати на своєму» та «здатність протидіяти стереотипним суспільним нормам», «проявляти героїзм», «применшувати небезпеку», «виявляти зухвалість», «відданість обов'язку». Як свідчить когнітивно-дискурсивна інтерпретація дискурсивних контекстів, ХОРОБРИСТЬ характеризується значною мірою позитивно. Полярними ознаками цього концепту є «героїзм» і «зухвальство»: в першому випадку вияв неабиякої хоробрості в небезпечній і потенційно смертельній ситуації отримує значне позитивне схвалення з боку соціуму, може навіть перетворитись в певного роду легенду, позиціонуватись як еталон; в другому випадку вияв хоробрості є опором нормам, вказівкам, законам і негативно засуджується. Проте «зухвалість» іноді отримує схвалення як форма виклику нормам суспільства через їх застарілість чи несправедливість. Вивчення дискурсивної реалізації універсальних концептів у мультиплікації є важливим і перспективним з огляду на виявлення засобів формування універсальних моральних цінностей і концептуальної картини світу в дітей зокрема та в соціумі загалом.

Ключові слова: концепт, хоробрість, мультиплікаційний дискурс, когнітивно-дискурсивний підхід, компонентний аналіз, контекстуальний аналіз.

The article focuses on the concept COURAGE and the means of its verbalization in animation discourse. The study of discursive concept realizations is important for concept structure modeling and aims to reveal additional cognitive features of the concept. The discourse of the animated film concentrates around the concept COURAGE which creates general context of the film. This concept is considered to be universal for most lingual cultures. The formation of concept systems (including universal concepts) among children nowadays is significantly influenced by cinematic discourse, and, in particular, by animation discourse. Cartoons communicate human experience, culture, traditions and history to children in an accessible form. The componential analysis of the lexeme “courage” was conducted in the course of our research and the semes “ability” and “withstand fear” were revealed as dominant. By means of contextual analysis additional cognitive features of the concept COURAGE were determined, such as “ability to withstand external threat”, “risk taking”, “ability to stand one’s ground”, “ability to withstand stereotypical social norms”, “heroism”, “duty”, “underestimation of danger”, and “impertinence”. The discursive interpretation of COURAGE suggests that it is mostly positively charged. Binary features of the concept are “heroism” and “impertinence”. While in the former case any manifestation of courage in a dangerous and potentially fatal situation is approved by the society, being sometimes transformed into a legend, a paragon; the latter departure from social norms and traditions is unanimously disapproved. Nevertheless, impertinence might be sometimes justified if social norms prove to be outdated or unfair. The study of discursive concept realizations in animation discourse is important and relevant as it reveals the formation of social moral standards and conceptual worldview.

Key words: concept, courage, animation discourse, cognitive and discursive approach, componential analysis, contextual analysis.

Постановка проблеми. В контексті антропоцентричного підходу до мови важливим є дослідження засобів репрезентації у мові різноманітних граней та станів особистості. Особливе місце в таких дослідженнях посідають універсальні концепти, які проєктують уявлення про ціннісні орієнтири як певного суспільства, так і людства загалом. Одним із таких концептів є ХОРОБРИСТЬ. Актуальність пропонованого дослідження полягає у вивченні способів вербалізації універсального концепту в дитячому кінодискурсі, який в наш час є одним з основних факторів формування концептуальної системи світу в дітей. Мультиплікація є особливим комунікативно-соціальним феноменом, що здатний не лише передати дітям важливу інформацію про систему ціннісних орієнтацій, а й спроектувати в їх свідомості особливі лінгвокультурні уявлення про світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Існуючі лінгвістичні дослідження концепту ХОРОБРИСТЬ проводились на матеріалах української, польської, російської, німецької, грецької та китайської мов, зокрема на основі контрастного зіставлення переважно фразеологічних виразів двох або трьох мов. Серед дослідників варто відзначити К. Близнюк, Ч. Гогічева, Б. Мокривську та А. Головня [1; 2; 8; 3]. Проаналізувавши їхній дослідницький доробок, можна зробити висновок, що концепт ХОРОБРИСТЬ має універсальне інтеркультурне значення сміливості, безстрашності, героїзму. Однак даний концепт в різних лінгвокультурах набуває національно-специфічне забарвлення, через відмінності семного складу полів та зон перетину з іншими семантичними мікрополлями.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення способів вербалізації концепту ХОРОБРИСТЬ шляхом когнітивно-дискурсивного підходу на матеріалі анімаційного фільму «Відважна». Концепт є складним утворенням, що акумулює та відображає індивідуальне та колективне знання людини. Вивчення дискурсивних реалізацій концепту є важливим насамперед для моделювання структури концепту, оскільки дискурс є одночасно і середовищем його побутування, і інструментом його об'єктивації [9, с. 44–45].

Когнітивний аспект вивчення мультиплікаційного дискурсу в межах нашого дослідження базується на ідеї, відповідно до якої дискурс часто концентрується навколо певного опорного концепту, а також створює загальний контекст, що описує дійові особи, об'єкти, обставини, часи, вчинки та визначається найбільшою мірою загальним для творця дискурсу та його інтерпретатора сві-

том, що будується у процесі розгортання дискурсу [4, с. 7].

Виклад основного матеріалу. Мультиплікаційний дискурс формує зону перетину з дитячим дискурсом – процесом і результатом мовно-когнітивної діяльності дітей, котра відображає поступове засвоєння індивідом норм мовної системи дорослих. Будучи носіями сучасної культури, мультиплікаційні твори відображають цінності тієї спільноти і того часу, в якому вони створюються. Мультифільми передають дитині в доступній формі загальнолюдський досвід, культуру, традиції та історію народу [6, с. 144].

Згідно зі словниковими джерелами значення сміливості, хоробрості та мужності виражається в тому, що вони завжди допомагають людині подолати страх, свою власну природу і, відповідно, допомагають їй стати більш досконалою. [10, 11] Даний концепт є універсальним, він відрізняється своєю загальністю та наднаціональним характером, а також є прескриптивним, тому що дає орієнтир на певний ідеал, норму, конвенцію, що визначає культурні доміанти поведінки людини в соціумі [5, с. 75].

В нашому дослідженні було проведено компонентний аналіз лексеми *хоробрість*. Метод компонентного аналізу передбачає розкладення слова на складники, що є елементарними одиницями смислу – семантичні компоненти. Далі шляхом квантитативного методу було визначено домінантні семи. Ці етапи дослідження було реалізовано у таких послідовних кроках:

1. На матеріалі лексикографічних джерел (енциклопедичних та тлумачних словників сучасної англійської мови) було проведено компонентний аналіз значення лексеми *courage*.

2. Далі за методикою В. В. Левицького [7, с. 167] було визначено вагу сем у словниковій дефініції. Для цього використовується формула: $W = ((n + 1) - r) / n$, де W – вага семи, n – кількість сем у словниковому визначенні, r – ранг семи. Далі, використовуємо формулу: $W_m = [W_1 + W_2 + \dots + W_n] / n$, де W_m – середня вага компонента, $W_1, W_2 \dots W_n$ – вага компонентів в першому, другому, n – словнику, n – кількість словників.

Отримані результати представлено у таблиці 1.

У визначенні хоробрості домінантними семами є *ability* та *withstand fear*. Зафіксованою у визначенні концептуальною ознакою є «здатність протистояти страху».

Контекстуальний аналіз дозволив виявити лексико-граматичні засоби вербалізації та додаткові концептуальні ознаки концепту. Лексико-

Вага компонентів лексеми «*courage*»

Семантичний компонент	MED	OD	LDCE	CALDT	CED	MWD	Wm
Ability	1	1	0	1	0	0	0.5
Quality	0	0	1	0	1	0	0.33
Brave	0.83	0	0.8	0	0	0	0.27
Mental strength	0	0.75	0	0	0	1	0.29
Withstand fear	0.67	0.5	0	0.8	0.75	0.75	0.58
Withstand danger	0.5	0	0.6	0.6	0.5	0.5	0.45
Withstand difficulty	0.33	0	0.4	0.4	0.25	0.25	0.27
Withstand unpleasant situation	0	0	0	0.2	0	0	0.03
In the face of pain	0.17	0.25	0.2	0	0	0	0.1

граматичними засобами вербалізації концепту ХОРОБРИСТЬ у кінодискурсі є:

1) лексема-ім'я концепту та її синоніми

[1] - *Mom, you'll never guess what I did today.*

– *Mhm?*

– *I climbed the Crone's Tooth and drank from the Fire Falls!*

– *Fire Falls? They say only the ancient kings were **brave** enough to drink the fire* (Brave)

У прикладі 1 виражається хоробрість Меріди, яка здійснила екстремальний та небезпечний вчинок, власноруч вилізши на високу скелю з крутими виступами і випивши води з водоспаду, що, за переказами, було під силу тільки хоробрим королям минулого.

[2] *Our fate lives within us. You only have to be **brave** enough to see it* (Brave)

У прикладі 2 Меріда озвучує ідею мультфільму в своєму фінальному закадровому монолозі. Вона стверджує, що наша доля живе всередині нас, і потрібно тільки наважитись побачити її, то ж тільки хоробрі можуть керувати нею.

2) лексеми та словосполучення *singlehandedly, bare hands*:

[3] *I present my only son who was besieged by ten thousand Romans,*

*and he took out a whole armada **singlehandedly**.* (Brave)

У прикладі 3 глава клану Дінгвол розповідає про вчинки свого сина, щоб вразити королівську родину і всіх присутніх у залі і показати, що його єдиний нащадок вартий того, щоб стати чоловіком принцеси. За словами глави клану, юнак *власноруч* переміг цілу армаду, що вказує на його мужність і безстрашність, а якщо взяти до уваги, що він зробив це самотужки, то це тільки ще більше підкреслює його виняткову хоробрість, що межує з героїзмом.

[4] *I'll take you with my **bare hands!*** (Brave)

У прикладі 4 велетенський ведмідь Мор'ду знову нападає на людей короля Фергюса, виби-

ваючи зброю з рук чоловіка. Фергюс кричить звірю, що переможе його голими руками. Ця ситуація є екстремально небезпечною, і невідомо, чи Фергюс зміг би справитись із Мор'ду навіть зі зброєю, тому король проявляє небачену хоробрість вступаючи в такий смертельний поєдинок.

[5]... *with his bare hands* *vanquished two thousand foes.* (Brave)

У прикладі 6 йдеться про те, як чоловік вихваляв свого сина, і казав, що той голіруч переміг дві тисячі ворогів. Хоча цей факт здається дуже малоймовірним, та все одно чоловік намагається сигналізувати слухачам про високий рівень хоробрості і відважності свого сина та намагається цим вразити публіку.

3) спонукання виражене наказовим способом:

[6] *Mor'du! Elinor, run! **Come on, you!*** (Brave)

У прикладі 6, коли велетенський ведмідь Мор'ду напав на Меріду з її матір'ю Елінор, король Фергюс, батько Меріди, став на їхній захист, наказав своїй жінці тікати, а сам вступив у боротьбу зі звірем, спонукаючи того нападати, і цим показуючи, що він його не боїться.

[7] *Mor'du has never been seen since! And is roaming the wilds waiting his chance of revenge! Arrrrgh! **Let him return.** I'll finish what I'd guddled in the first place.* (Brave)

У прикладі 7 король Фергюс каже, що він бажає реваншу із неймовірно небезпечним ведмедем Мор'ду, погрожує розправитись з ним остаточно, показуючи, що звір його не лякає.

4) лексеми *threat, risk*, що актуалізують когнітивну ознаку «здатність протистояти небезпеці»:

[8] *But when invaders **threatened** us from the sea, you joined together to defend our lands. You fought for each other. You **risked** everything for each other.* (Brave)

У прикладі 15 хоробрість зображена як якість, що активізується в моменти небезпеки і допомагає її долати. Меріда розповідає, як клани боролись проти нападників. Шотландці протистояли

загрозам і ризикам, щоб захистити свою рідну землю в акті патріотизму.

6) лексеми *to defend, to strike, to vanquish, to scuttle*, (що актуалізують когнітивну ознаку «здатність протистояти зовнішній загрози») та гіперболізація:

[9] *Your Majesty, I present my heir and scion, who **defended** our land from the northern invaders, and with his own sword, Stab Blooder, **vanquished a thousand foes**. (Brave)*

У прикладі 9 глава клану Макінтош презентує претендента на руку і серце принцеси Меріди, «рекламуючи» його видатні досягнення і його мужність у боротьбі з північними завойовниками. До того ж Макінтош гіперболізує кількість ворогів, яких переміг молодий хлопець, що сигналізує про те, що хоробрість і войовничість вважаються позитивними рисами людини, зокрема друга якість більше цінується в чоловіках.

[10] *Good Majesty, I present my eldest son, who **scuttled** Viking long ships and with his bare hands **vanquished two thousand foes**. (Brave)*

У прикладі 10, як і в попередньому, глава клану МакГафін «продає» свого сина як хороброго воїна, оповідаючи про його вражаючі здобутки, водночас намагаючись перевершити свого попередника в кожному аспекті (у прикладі 16 «a thousand foes», тут – «two thousand foes»), що в даному випадку створює комічний ефект.

[11] *I present my only son who was besieged by **ten thousand Romans**, and he took out **a whole armada singlehandedly**. With one arm, he was steering the ship and with the other, he held his mighty sword and **struck down a whole attacking fleet**. (Brave)*

У прикладі 11 продовжується та ж тенденція, що й у попередніх, і гіперболізація перерахованих героїчних подвигів досягає апогею. Отже, акти здійснень завойовницьких і наступальних ворожих дій свідчать про мужність воїна, його безстрашність і хоробрість перед лицем небезпеки, і ці якості високо цінуються.

7) Вираження волевиявлення, зокрема в окличних реченнях (що репрезентує когнітивну ознаку «здатність наполягати на своєму та протидіяти стереотипним суспільним нормам»)

[12] - *Merida, this is what you've been preparing for your whole life!*

- *No, it's what you've been preparing me for my whole life! I **won't** go through with it! **You can't make me!** (Brave)*

У прикладі 12 зображена суперечка королеви Елінор та Меріди. Елінор тільки-но отримала відповідь від трьох кланів, що ті готові надати своїх

претендентів на роль чоловіка принцеси, що для Меріди стало несподіванкою, тому що вона цього не бажає і не хоче підкорятись тому, що від неї вимагається суспільними нормами. Вона бунтує проти своєї матері, демонструючи свою хоробрість, зухвалість і рішучість.

[13] *Once there was an ancient kingdom. Its name long forgotten, ruled by a wise and fair king who was much beloved. And when he grew old he divided the kingdom among his four sons, that they should be the pillars on which the peace of the land rested. But the oldest prince wanted to rule the land for himself. He **followed his own path** and the kingdom fell to war, and chaos and ruin. (Brave)*

У прикладі 13, однак, показано, якими негативними можуть бути наслідки того, що хтось наважується піти проти суспільства і переслідувати тільки свої інтереси, - хаос і розруха. В цьому прикладі ілюструється негативна конотація «зухвалості», яка теж є когнітивною ознакою концепту ХОРОБРИСТЬ.

8) модальні дієслова *must, have to*, що актуалізують ознаку «відданість обов'язку»:

[14] *Mom, I know you're scared. You're tired, you don't understand. But **we've got to** keep our heads. Just calm down. (Brave)*

У прикладі 14 Меріда заспокоює свою матір Елінор, яка перетворилась на ведмедя. Елінор налякана і панікує, тому що дізналася, що може назавжди залишитись ведмедем і втратити свою людську особистість, адже нещодавно вона ненадовго втратила самоконтроль і ледь не напала на свою дочку. Меріда переконує свою матір, щоб та зберігала спокій. Дівчина намагається бути хороброю і для себе, і для своєї матері, тому що розуміє, що хтось із них повинен тримати себе в руках і не піддаватись страху.

9) лексема *legend* і власне легенда, що актуалізує когнітивну ознаку «проявляти героїзм»:

[15] *The story of how my father lost his leg to the demon bear Mor'du **became legend**. (Brave)*

У прикладі 15 Меріда розповідає про випадок, коли ведмідь Мор'ду напав на табір у лісі, де вона була із своїми батьками, і в процесі боротьби з ведмедем батько Меріди втратив ногу. Однак ця подія стала не трагічною, а навпаки, героїчною, і про хоробрий вчинок короля пішли легенди.

[16] *And then, out of nowhere, **the biggest bear you've ever seen!** His **hide littered with the weapons of fallen warriors**. His **face scarred with one dead eye**. I drew my sword and...Whoosh! One swipe, his sword shattered. Then "**chomp!**" Dad's leg was clean off. Down the monster's throat it went. (Brave)*

У прикладі 16 описана власне легенда про те, як король Фергюс боровся із небезпечним ведмедем. Страхітливе зображення звіра підсилює очікуване захоплення безстрашністю героя легенди у слухачів, тим самим увіковічуючи його хоробрість у народному фольклорі.

Висновки. Зазначені приклади дають підстави стверджувати, що концепт ХОРОБРИСТЬ характеризується значною мірою позитивно. Полярними втіленнями цього концепту є «героїзм» та «зухвальство»: в першому випадку вияв неабиякої хоробрості в небезпечній та потенційно смертельній ситуації отримує значне позитивне схвалення з боку соціуму, може

навіть перетворитись в певного роду легенду, позиціонуватись як еталон; в другому випадку вияв хоробрості являє собою опір нормам, вказівкам, законам і негативно засуджується, вважається проявом егоїзму, переслідуванням тільки власних інтересів, однак в окремих випадках зухвальість також отримує схвалення як форма виклику нормам суспільства через їх застарілість чи несправедливість.

Оскільки в наш час мультфільми є одним із засобів формування універсальних моральних цінностей в дітей, то дослідження універсальних концептів і способів їх вербалізації в дитячому кінодискурсі, безперечно, є перспективними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Близнюк К.Р. Особливості вербалізації лінгвоконцепту СМІЛИВІСТЬ в українській і польській мовах. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький : Видавець В.Ф. Лисенко. 2017. Вип. 153. С. 504–509.
2. Гогичев Ч.Г. Семантика фразеологического класса «Смелость» в немецком, осетинском и русском языках. *Наука и образование*. 2014. № 3. С. 357–362.
3. Головня А.И. Концепты смелость, отвага и трусость в русской и китайской наивных языковых картинах мира. *Карповские научные чтения* : сб. науч. ст. Вып. 6: в 2 ч. Ч. 2 / редкол. : А.И. Головня и др. Минск : «Белорусский Дом печати», 2012. С. 63–66.
4. Демьянков В.З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста. Москва : ВЦП, 1982. 288 с.
5. Карасик В.И. Этноспецифические концепты. *Введение в когнитивную лингвистику* / отв. ред. М.В. Пименова. Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. С. 61–105.
6. Лалетина А. Ф. Культурообразующее значение мультипликации. *Лингвокультурология*. Екатеринбург, 2009. Вып. 3. С. 142–147.
7. Левицкий В.В. Семасиология: монография для молодых исследователей. Винница : Нова Книга, 2012. 680 с.
8. Мокривська М. Особливості вербалізації концепту «Хоробрість» у романі Геліодора «Ефіопіка». *Іноземна філологія*. 2010. Вип. 122. С. 108–113.
9. Приходько А.М. Концептологія дискурсу: апелювання концепту до дискурсів. *Англістика та амерikanістика*. 2013. Вип. 10. С. 43–50.
10. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка. Т. 11, 1980. 890 с.
11. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка. Т. 9, 1978. 916 с.
12. Cambridge Advanced Learner's Dictionary and Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/courage>.
13. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/courage>.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/courage>.
15. Macmillan English. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/courage>.
16. Merriam-Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/courage>.
17. Oxford Dictionary of British and World English. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/courage>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brave (script). URL: https://www.scripts.com/script/brave_4612.

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ ШЛЯХОМ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

IMPROVEMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS-AGRARIANS BY INCREASING MOTIVATION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Камінська М.О.,

orcid.org/ 0000-0002-2220-8377

старший викладач кафедри іноземних мов

Херсонського державного аграрного університету

Макухіна С.В.,

orcid.org/ 0000-0001-6269-8406

викладач кафедри іноземних мов

Херсонського державного аграрного університету

Стаття присвячена аналізу ефективних шляхів застосування інноваційних методів навчання іноземної мови студентів аграрних спеціальностей для досягнення ними високого рівня іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетенції. Увагу зосереджено на впровадженні та використанні інноваційних технологій у процес навчання, що сприятиме розвитку пізнавальної мотивації та дозволить студентам використовувати іноземну мову у своїй подальшій професійній діяльності на рівні міжнародних стандартів. У статті розглянуто проблеми, цілі та форми мотивації студентів немовного вишу при вивченні іноземної мови. Визначено ключові аспекти формування стійкої позитивної мотивації до вивчення іноземної мови для особистісного та професійного зростання. Проаналізовано сутність, класифікацію й особливості новітніх методик і підходів, що можуть активізувати студентів для досягнення успіху у навчанні. Відокремлено шляхи та прийоми, які необхідно використовувати для досягнення ефективних результатів у формуванні комунікативної компетенції. Охарактеризовано типи навчальної мотивації та фактори, які формують позитивну мотивацію студентів аграрного профілю щодо важливості вивчення іноземної мови для спеціальних цілей. Проаналізовано причини недостатнього рівня володіння іноземною мовою, шляхи підвищення зацікавленості та мотивації до формування іншомовної компетентності студентів немовних вищих закладів освіти. Наголошено на тому, що пріоритетним завданням педагога є оптимальна організація навчально-пізнавальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови з використанням різноманітних шляхів підвищення мотивації. Зроблено висновок, що для навчальної зацікавленості потрібно інформувати студентів про можливості, які надає університет, щодо участі у міжнародних програмах обміну та навчання за кордоном. Встановлено, що зміст навчання у викладанні іноземної мови повинен бути актуальним і відповідати життєвим потребам студента, що сприятиме підвищенню як успішності студентів із дисципліни, так і якості знань загалом.

Ключові слова: професійно-орієнтоване навчання, зовнішні мотиви, внутрішні мотиви, системний підхід, успішність навчання.

The article deals with the analysis of the effective ways to use innovative methods in the English language teaching among the students of agrarian specialties and which would promote their high level of professionally oriented communicative competence. The professional profile of a modern qualified agronomist should include well developed communication skills and high English language proficiency to help him achieve success in the modern highly competitive society. It is spoken in detail the problem of theoretical and practical approaches to motivating students to study a foreign language and explores the significance of motivation. The relevance of material presented in the article is caused by awareness of the importance of motivation in the process of teaching. The aim of the research is to describe the features of motivation of future agrarians' educational and cognitive activity related to forming communicative competence in the process of humanitarian disciplines study. It is mentioned that in order to make the language learning process a more motivating experience the instructors need to put a great deal of thought into developing programs and applying methods which maintain student's interest and create steady motivation. The aspects which make a difference in the success of learning a foreign language, i.e. language aptitude, personality, attitude and motivation can promote willingness to work hard. The paper makes an attempt to incorporate direct and indirect approaches to generating student motivation which may be adopted in teaching practice and make the classroom climate more motivating. A teacher's job is to teach the students how to cultivate motivation. It is established that the content of teaching should be relevant and meet the student's vital needs, which in turn will contribute to improving students' success in both the discipline and the quality of knowledge as a whole. The conclusion of the research shows that effective organization of educational process assists development future agrarians' cognitive activity and personal interest for forming communicative competence.

Key words: professionally oriented teaching, outward motives, inward motives, systematic approach, academic progress.

Постановка проблеми. Оскільки провідною галуззю української економіки є сільське господарство, відчувається потреба у створенні умов для гармонійного становлення особистості й забезпечення конкурентоспроможної професійної компетентності майбутніх фахівців

аграрної галузі. Формування компетентної особистості з високим рівнем комунікативної компетенції є однією з потреб сьогодення, оскільки від ефективного спілкування залежить вирішення суспільних і особистісних проблем. Слід відзначити, що в сучасному навчально-виховному процесі найбільш безперечним фактором успішності є мотивація. Але, незважаючи на значну кількість науково-педагогічних праць, присвячених проблемі формування мотивації студентів у закладах вищої освіти, це питання залишається одним з актуальних із погляду педагогіки та психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення наукових джерел свідчить про значну увагу науковців до проблеми формування мотивації в навчально-виховному процесі та мотиваційної складової частини оволодіння іноземною мовою. Мотиваційну складову частину навчальної діяльності студентів досліджували Т. Дубовицька, Н. Токар, Н. Яковлева; джерела мотивації аналізували у своїх роботах науковці Л. Ітельсон та А. Петровський; питання мотивації навчання як основної складової частини оволодіння іноземною мовою студентами немовних спеціальностей розглядалося як вітчизняними (Г. Бородіна, Г. Гремтських, О. Знанецька, В. Коваленко, Г. Папура, В. Е. Райлянова), так і зарубіжними (А. Маркова, П. Якобсон, Р. Гарднер, З. Дорней, У. Ламберт, Дж. Келлер, Г. Крукс, Р. Шмідт) науковцями. Всебічному аналізу комунікативної компетенції та її компонентного складу в лінгвістичному, методичному, психологічному й педагогічному аспектах присвячено праці вчених М. Баранова, Ф. Бацевич, І. Бім, О. Біляєва, Є. Голобородько, С. Ніколаєвої, Є. Пасова, М. Пентиліук, L. Bachman, A. Palmer, M. Canale, M. Swain, D. Hymes, S. Savingnon, M. Halliday, G. Manby та ін.

Постановка завдання. Визначити чинники, які впливають на формування комунікативної компетенції, та проаналізувати особливості методик і новітніх підходів у мотивації студентів щодо оволодіння іноземною мовою.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших особливостей вищої освіти є зростання значення компетентності майбутнього фахівця. В умовах глобалізації потреба в компетентності є найголовнішою ознакою та потребою кожної людини. Компетентність допомагає фахівцеві ефективно вирішувати різноманітні завдання, які стосуються його професійної діяльності.

Аналізуючи модель професійно-мовленнєвої особистості майбутніх спеціалістів аграріїв, яка

створюється й екстраполюється на процес фахової підготовки у закладах вищої освіти на засадах компетентнісного підходу, ми робимо висновок, що в ній доречно виокремити такі складники, як професійну компетенцію – знання, уміння й навички з професії, креативність у галузі юридичної, правоохоронної діяльності; мовленнєву компетенцію – ґрунтовність знань із використання нормативності мови, її функціонування; розвинене мовлення, уміння будувати тексти різного призначення, використовувати формули мовленнєвого етикету відповідно до ситуацій спілкування й особистісних особливостей співрозмовників; комунікативну компетенцію – сукупність знань про спілкування, умінь і навичок, що сприятимуть розумінню ситуацій вербальної та невербальної поведінки; мовну компетенцію – знання мовних одиниць, мовних норм, уміння використовувати їх на практиці. Отже, навчаючи і виховуючи майбутніх фахівців із метою досягнення високого рівня їхнього професіоналізму, потрібно поєднувати особистісно зорієнтований і компетентнісний підходи, зокрема до формування професійно-мовленнєвої особистості майбутніх фахівців. Такий підхід має сприяти більш цілеспрямованому, гармонійному розвитку особистості з урахуванням його творчого і професійного потенціалу. Інноваційним компонентом особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів у підготовці майбутніх фахівців має бути професійна компетентність загалом і професійно-мовленнєва компетентність зокрема. Формування професійно-мовленнєвої компетентності фахівця, здатного до реалізації своїх можливостей, соціально стійкого й одночасно мобільного, здатного до адаптації та проектування, успішного в особистій і професійній сферах – ціннісний результат сучасної вищої освіти, що характеризується гуманізацією та соціальною спрямованістю. Освоєння особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів дасть можливість підвищити адаптованість випускників до їх професійної діяльності. Культура професійного спілкування – це основа професійної та соціокультурної діяльності фахівця, яку визначають сукупність ціннісних орієнтирів, норм професійної поведінки, дотримання загального і службового етикету у процесах міжсуб'єктної взаємодії на предметно-інформаційному та інтерактивному рівнях у прийнятті рішень.

Слід відзначити, що професійно-орієнтоване навчання є вагомим засобом формування професійної спрямованості, одержання додаткової інформації про майбутню професію, а також засобом формування і розвитку професійних

інтересів майбутніх фахівців. Ефективності формування позитивних мотивів під час занять з іноземної мови сприяє зміст навчального матеріалу, організація навчальної і позанавчальної діяльності та відносини, що виникають між викладачем і студентами. Професійно-орієнтоване навчання – це процес викладання іноземної мови у немовному закладі вищої освіти, що орієнтований на читання літератури за фахом, вивчення професійної лексики та термінології.

Для майбутніх фахівців аграрної галузі володіння іноземною мовою, зокрема англійською, важливе як для навчання, так і для подальшого кар'єрного зростання. Агрономія є однією з найбільших галузей знань, тому багато науково-дослідних та академічних робіт викладені саме англійською мовою. Не маючи достатніх знань з англійської мови, важко зрозуміти основні ідеї та концепції зарубіжних авторів.

Викладач є основним учасником процесу навчання. Він його організовує і спрямовує. У сучасній методиці набув поширення підхід, сутність якого полягає у максимальній передачі ініціативи навчання самому студенту, що створює партнерські відносини між викладачем і студентами під час занять і максимально розкриває особистісний потенціал студентів завдяки особливій організації навчання. Але головна роль викладача – керування процесом навчання, засвоєння окремих навчальних завдань тощо – залишається [5, с. 2]. Особливість організації навчання іноземної мови полягає в тому, що навчання відбувається не рідною мовою, а мовою, що вивчається, оволодіння якою передбачає вирішення двох завдань: засвоєння системи мови й оволодіння засобами практичного користування нею в різноманітних ситуаціях спілкування. Успішне їх вирішення істотно залежить від професійної підготовки викладача та його педагогічної майстерності. Професіоналізм викладача часто також є мотивуючим механізмом у вивченні студентами іноземної мови. Він передбачає високий рівень знання своєї дисципліни, психологічну спрямованість на педагогічну діяльність, досконале володіння педагогічними технологіями, уміння виявляти й ефективно використовувати здібності та індивідуальні особливості студента. Окрім функцій викладача, для ефективності педагогічної діяльності велике значення мають його педагогічні здібності. Здібності – це індивідуальні особливості викладача, від яких значною мірою залежить характер і якість знань, навичок, умінь, що формуються, а також успішність виконання тієї чи іншої педагогічної діяльності.

Слід підкреслити роль професійно-педагогічних якостей викладача, що сприяють підвищенню мотивації студента при вивченні іноземної мови і наявність яких забезпечує оптимальні можливості для управління якістю навчального процесу. Серед них: загальна і педагогічна ерудиція, педагогічне мислення, спостережливність, дотепність і гнучкість мислення, рефлексія, педагогічне передбачення [1, с. 14].

Але відсутність мотивації до вивчення іноземної мови, нерозуміння її важливості в сучасному житті значно ускладнює роботу викладача іноземної мови в немовному закладі вищої освіти. Тому він не завжди може забезпечити володіння мовою на такому рівні, який дозволив би використовувати її у фаховій діяльності. Багато досвідчених викладачів іноземних мов справедливо зазначають, що неможливо навчити мови людину, у якій відсутня мотивація. Лише зацікавлені особи, котрі поставили перед собою певну мету, набагато легше, швидше і з великим задоволенням вивчають іноземну мову. Саме мотивація є гарантією всього процесу навчання.

Правильний підбір методик мотиваційних дій у процесі навчання дозволить докорінно змінити результат у кращу сторону і зробити вивчення ефективнішим. Щоб процес підбору став успішним, треба чітко розуміти сутність самої мотивації у сфері вивчення іноземних мов, її різновиди, підходи до неї та послідовність виконання мотиваційних дій.

Мотивація у вивченні іноземних мов за своєю природою є сукупністю дій, які застосовує викладач, з метою ініціювання, зацікавлення, активізації навчальних груп для досягнення ефективності у навчанні. Визнаючи провідну роль мотивації у вивченні іноземної мови, викладачу необхідно брати до уваги засоби й прийоми її формування в умовах навчального закладу. При розгляді проблеми мотивації та пошуку шляхів її формування недопустимим є спрощення її розуміння. Формування мотивації – це не переклад викладачем в голову учнів вже готових мотивів і цілей навчання. Формування мотивів – це насамперед створення умов для проявлення внутрішніх спонукань до навчання, усвідомлення їх самим учнем і подальший саморозвиток мотиваційної сфери. Між тим при оволодінні іншомовною культурою зовсім не байдуже, які мотиви спонукають до здійснення діяльності. Найбільш цінні мотиви важливо довести до рівня повного усвідомлення, щоб надати їм пробуджуючу силу. Кожен підхід має свої принципи й у всіх присутня необхідність мотиваційної забезпеченості навчання.

Вважається, що принцип мотивації базується на розумінні мотиву як спонуки до діяльності, пов'язаної із задоволенням певних потреб людини. Викладачу важливо знати мотиви, що лежать в основі діяльності студентів, і вміти підтримувати позитивну мотивацію навчання на високому рівні [4, с. 120] Цього можна досягти завдяки доцільній організації занять, у процесі яких максимально враховуються інтереси студентів, їх мотиви навчання (пізнавальні, професійні та ін.). Із цією метою важливо організувати емоційно-позитивне ставлення студентів до самого процесу навчання. А це багато в чому залежить від індивідуально-особистісних уявлень студентів, від педагогічної майстерності та поведінки викладача на заняттях, від способів і технологій навчання, які він використовує (колективні форми роботи, рольові ігри, перегляд відеофільмів). Істотну роль відіграє внутрішня мотивація, коли діяльність студентів спрямована на вивчення змісту навчального предмета й оволодіння цим змістом (пізнавальна мотивація), на використання мови у професійних цілях (предметно-функціональна мотивація), на перегляд фільмів, знайомство з визначними пам'ятками культури (розважальна мотивація), на використання мови з метою підвищення загального рівня освіченості (навчальна мотивація) тощо. Розрізняють зовнішню та внутрішню мотивації. Внутрішня залежить від внутрішнього середовища (викладач, навчальна група, оточення). Зовнішня мотивація зумовлена значущістю інформації про країну, мову якої вивчається, її культуру та історію, усвідомленням важливості мови для реалізації потреб. Викладачу важливо знати потреби, якими керуються студенти, він повинен постійно підтримувати мотивацію навчання на високому рівні. Отже, є зовнішня і внутрішня мотивація. На формування зовнішньої мотивації можуть впливати вчителі, друзі, знайомі, необхідність скласти залік чи іспит. Поява внутрішньої мотивації – це тривалий і складний процес, коли людина сама усвідомлює необхідність вивчення іноземної мови для досягнення поставленої мети. На жаль, зовнішня мотивація не триває довго, якщо джерело впливу не є постійно діючим і переконливим. Внутрішня мотивація також потребує зовнішньої підтримки. Тому починати процес формування як зовнішньої, так і внутрішньої мотивації вивчення іноземної мови слід якомога раніше, докладаючи максимальних зусиль. Існує багато методів і прийомів, які використовуються викладачами іноземної мови, для формування мотивації до навчальної діяльності. Одним із подібних дієвих прийомів

є створення навчальних ситуацій із представленням інформації, яка може зацікавити студентів. Наприклад, це може бути представлення нових наукових даних, інноваційних розробок, актуальної інформації, парадоксальних фактів, незвичайних аналогій, тобто всього того, що створює певну атмосферу, привертає увагу, тим самим опосередковано викликає живий інтерес до самого предмету «іноземна мова». Створення атмосфери, де присутнє емоційне переживання, є іншим дієвим прийомом для формування внутрішніх мотивів. Створення емоційної атмосфери можна досягти або шляхом представлення незвичайних, парадоксальних або сенсаційних фактів, або завдяки використанню спеціальних методичних видів роботи на парах. Це можуть бути рольові ігри, ситуаційні вправи, роботи в парах/групах, тощо. Відомим прийомом також є прийом створення ситуацій пізнавального спору. Такий прийом може включати завдання з провокуючими ствердженнями чи запитаннями, на які треба відреагувати чи відповісти. Ситуація пізнавального спору також добре відпрацьовується в командній грі, де кожна команда представляє протилежну позицію. Такий прийом базується на тому, що зіткнення думок або колізія інтересів викликає підвищений інтерес до теми. Кожна команда відстоює свою думку, підтверджує її фактами, намагається довести свою правоту. Існує багато різноманітних прийомів і способів підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови. Відзначимо той факт, що, хоча зовнішня (як позитивна, так і негативна) мотивація є набагато потужнішою, вчитель має прикласти багато зусиль на формування внутрішньої мотивації, створити таку атмосферу, за якої вивчення іноземної мови стане внутрішньою індивідуальною потребою студента.

Вивчаючи літературу з цієї тематики, ми дійшли також висновку, що навички усного мовлення краще розвиваються при застосуванні експериментальних методик викладання іноземної мови, яким значно поступаються традиційні дидактичні методики. Отже, основним вектором розвитку іншомовної підготовки студентів є застосування інноваційних технологій, системоутворювальною основою яких є розвиток творчості, активної співпраці студентів і викладача, їх взаємодія. Особливу увагу необхідно звернути на використання методу проектів і презентацій як дієвого засобу формування пізнавально-освітніх та емоційно-ціннісних орієнтирів. Таким чином, багато студентів без особливого ентузіазму приступають до виконання традиційних рутинних академічних домашніх завдань і надають пере-

вагу підготовці творчих проектів, де вони почуваються максимально наближеними до середовища майбутньої професії. Ділові ігри також сприяють розвитку професійним навичкам, зосереджують студентську увагу на виборі певних видів спілкування, які виникатимуть у подальших робочих ситуаціях, а також залучають студентів до активного навчання, де вони вчаться діяти швидко та ефективно у різних сферах обслуговування.

Зміст і технологія навчання іноземній мові повинні відповідати актуальним інтересам і задовольняти потреби студента, тобто відтворювати оточення, найбільш наближене до реального життя, а для цього викладач іноземної мови має виявляти більший інтерес до спеціальностей студентів тих факультетів, які ним обслуговуються, бути обізнаним в основних досягненнях у відповідних галузях. Необхідно постійно підтримувати зв'язок із викладачами спеціальних кафедр для визначення актуальних питань професії студента. Але, володіючи граматиною англійської мови і достатньо великим словниковим запасом, студенти часто не можуть подолати мовний бар'єр і вільно викласти свої думки. Вивчення мови спеціальності вимагає засвоєння великої кількості термінів і спеціальних понять, необхідних майбутньому спеціалісту. Студент немовного факультету має бути спеціалістом, який володіє достатнім рівнем комунікативної компетенції у певній сфері діяльності, проте кількість аудиторних годин не завжди дозволяє викладачеві досягти бажаного результату. Відповідно до робочих навчальних програм сту-

дентам відводиться багато годин на самостійну роботу. Для більшої ефективності самостійної роботи на практичних заняттях викладач повинен використовувати індивідуальні завдання, під час яких він враховує рівень підготовки кожного студента і фактично проводить індивідуальну роботу з ним. Викладач, беручи до уваги індивідуальні особливості розвитку студента, забезпечує йому успішне просування в опануванні нерідної мови. Індивідуальний підхід створює своєрідний механізм когнітивного резонансу, який істотно посилює мотиви вивчення студентом іноземної мови й додає впевненості у своїх силах, можливостях і здібностях. Оскільки навчання іноземній мові є сукупністю рівнозначних процесів, кожен студент повинен усвідомлювати, що якісний результат його праці з оволодіння мовою визначається насамперед його власними зусиллями і прагненнями. Разом з викладачем він несе відповідальність за успішність і якість навчального процесу.

Висновки. Отже, необхідно будувати навчальний процес таким чином, щоб сформувати у студентів стійку позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови, щоб вони усвідомили необхідність володіння іноземною мовою для особистісного та професійного зростання. Використання педагогом мотиваційних механізмів може стати винятково важливим для формування в майбутнього спеціаліста стійкого пізнавального інтересу до вивчення мови. Перспективним є дослідження технології формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у процесі вивчення спеціальних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістова Н.О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2008. 21 с.
2. Гордієнко М.Г. Іноземна мова як засіб підвищення конкурентоздатності та мобільності сучасного фахівця. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України*. Київ : Видавництво Європейського університету, 2003. С. 42–58.
3. Иванова О.Ю. О профессионально-ориентированном обучении иностранному языку на неязыковых факультетах вузов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Орел, 2005. 24 с.
4. Тихонова Т.Б. Психолого-педагогічні резерви підвищення ефективності групової учбово-пізнавальної діяльності з вивчення іноземної мови на неспеціальних факультетах вузів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1994. 179 с.
5. Gardner R.C. Language Learning Motivation: The Student, the Teacher, and the Researcher. *Texas Papers in Foreign Language Education*. P. 2–4.

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО СЛОГАНУ В РЕКЛАМІ EXPRESSIVE VOCABULARY OF THE MODERN ENGLISH TAGLINE IN ADVERTISING

Карпенко Г.М.,
orcid.org/0000-0003-1034-4424
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Упродовж останніх років реклама часто стає об'єктом мовознавчих досліджень. Проте комплексний аналіз її концептуальних складників, а саме слогана, ще не здійснювали. З огляду на цей факт вивчення такої теми – актуальне.

Актуальність дослідження зумовлена і необхідністю огляду експресивних засобів англomовного рекламного тексту загалом та слогана зокрема.

На основі аналізу особливостей рекламного слогана, його лексичних і стилістичних характеристик у дослідженні визначено загальні закономірності його функціонування.

Мета роботи – вивчити особливості експресивних засобів в англomовному слогані.

Теоретична цінність дослідження полягає в осмисленні слогана, його характеристик як одного з основних компонентів реклами. Зауважимо, що рекламний текст і слоган розглядаються як інструменти реклами.

У результаті дослідження на межі реклами та лінгвістики були охарактеризовані ознаки рекламного тексту, стислої мови та слогана; проаналізовано слогани, в яких визначені експресивні засоби та охарактеризовано тип використовуваної лексики; виявлено, які саме експресивні засоби є найбільш правильними для побудови вдалого слогана.

Для ефективності впливу рекламного тексту на покупця використовуються різні засоби виразності: фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні. В англomовних рекламних текстах читачів привертають всіма можливими способами: не лише за допомогою мови, але й графічно.

Творці рекламних текстів досконало володіють так званими законами мовного творення. Дотепне порушення основних правил побудови речень – мовна гра, покликана привернути увагу покупця і здивувати його.

Практичне значення роботи полягає у використанні матеріалу у викладанні нормативного курсу «Лексикологія англійської мови», розробленні спецкурсів із лінгвокультурології та інших дисциплін.

Ключові слова: експресивна лексика, слоган, реклама, читач, сприйняття.

Over the past decades, advertising has become an extremely popular object of linguistic research. However, a comprehensive analysis of its conceptual components, which is primarily an advertising slogan, has not yet been carried out, which determines the relevance of this issue.

The urgency of the topic under study is justified by the necessity of analyzing and describing the expressive means of the English-language advertising text, namely the slogan.

The work analyzes the peculiarities of the advertising slogan in its interaction with its lexical and stylistic characteristics, which gave grounds for finding out the general patterns and specific features of the advertising slogan.

The purpose of this work is to analyze the functioning of expressive means in the English-language slogan.

The theoretical significance of the work is to carry out the analysis and theoretical comprehension of the slogan as one of the main components of advertising. Promotional text and slogan are considered as advertising tools. As a result of the research in the field of advertising and linguistics, signs of advertising text, concise text and slogan were characterized, as well as their interpretations were defined, slogans were analyzed, in which expressive means were defined and the type of vocabulary used was described, the most expressive means were found to be the most popular for constructing a successful slogan.

Different means of expressions (phonetic, lexical, grammatical, stylistic) are used to make the effective influence of the text advertisement on the customer. In English text ads readers' attention is drawn by different possible ways: not only by using language but also graphically.

Text ads creators are good at so-called laws of the language product. Breaking the main rules of making sentences reasonably – a language game, is intended to attract customers' attention and to surprise them.

The practical value of the work is the ability to use theoretical conclusions and material in the teaching of the standard course "Lexicology of the English language", during the conclusion of special courses in linguoculture and in the practice of teaching English.

Key words: expressive vocabulary, slogan, advertisement, reader, perception.

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство знаходиться у процесі безперервного розвитку та змін, що торкаються абсолютно всіх

сфер діяльності. Реклама як невід'ємний атрибут бізнесу також змінюється разом із соціальним середовищем.

Інтерес до вивчення реклами як ефективного засобу масової комунікації зростає. Рекламу можна назвати феноменом, де перетинаються бізнес, потреби споживачів і, безперечно, творчість. Зауважимо, що текст реклами виконує особливу роль – донести до адресата інформацію про товари чи послуги, що рекламуються, і продемонструвати так, щоб їх придбали. Ефективність цього процесу залежить від мовного оформлення реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через рекламний слоган відбувається вплив на потенційних споживачів рекламованої продукції. Гасла як один із жанрів рекламного дискурсу ставали предметом дослідження в наукових працях українських (Л. Дядечко, А. Єлісеєва, В. Зірка, А. Ковалевська, Н. Коваленко, О. Крутоголова, Н. Кутуза, Н. М'яснякіна, А. Солошенко та ін.) та зарубіжних (О. Дмитрієва, В. Кеворкова, Н. Копейкіна, А. Коршунова, Дж. Ліча, Г. Литвинова, І. Морозова, Б. Мюллера, А. Новодержкіна, К. Танакі, Дж. Уільямса, К. Шидо, К. Шрьодера та ін.) лінгвістів. У розвідках слоган постає в ролі висловлення, що містить основну ідею рекламної кампанії. Вважаємо, що через це основна увага вчених була прикута до лексичних особливостей та змістового наповнення слоганів. Їхній впливовий потенціал залишався поза увагою дослідників.

З огляду на вищезазначене аналіз експресивних засобів англomовного рекламного тексту, зокрема слогана, є, безперечно, актуальним та вартим уваги.

Метою нашої роботи є аналіз функціонування експресивних засобів в англomовному слогані.

Об'єкт дослідження – експресивна лексика сучасного англomовного рекламного слогана.

Предметом дослідження є структура слогана, який складається зазвичай з одного простого або складного речення; а також функціональне навантаження експресивних засобів у ньому.

Виклад основного матеріалу. Основний текст реклами являє собою розповідь або опис і містить є собі найважливішу інформацію рекламного повідомлення. Він може бути представлений у формі монологу чи діалогу. Рекламний текст складається із двох частин – інформаційного блоку і довідкового матеріалу.

До тексту реклами є певні вимоги. По-перше, він не повинен містити складних мовленнєвих конструкцій, а навпаки – має легко сприйматися. По-друге, в тексті викладають факти без гіперболізації чи голослівності. Ще один важливий момент: споживач довірятиме, якщо в рекламі йтиметься про реалії, а не вигадані речі. Усе це

слід підкріплювати твердження експертів, авторитетів у своїй галузі. Для кращого ефекту бажано уникати слів із негативною конотацією, бо негативні емоції на довше вриваються в пам'ять, ніж позитивні.

Заключною словесною частиною в рекламі є фраза-відлуння. Як і заголовок, це найвагомий елемент рекламного тексту. Фразу-відлуння розміщують у кінці оголошення. Вона повторює основну ідею рекламного слогана або заголовка. Як правило, її застосовують для повторення основної думки реклами й таким чином привернення уваги реципієнтів. У фразі-відлуння акумульована філософія бренду.

Синонімічними до терміна «слоган» є «девіз», «гасло», «заклик», «заголовок». Слоган більшою чи меншою мірою повторює головний рекламний аргумент, він надає рекламному тексту завершеності. Завдяки цьому товар, який рекламують, виділяється з ряду подібних йому і запам'ятовується споживачем.

І. Морозова у праці «Складаючи слогани» дає таке визначення цьому поняттю: «Слоган – це коротке самостійне рекламне повідомлення, що може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів і представляє собою згорнутий зміст рекламної кампанії. При цьому основними завданнями використання слогана є: залучення (здатність) слогана викликати раціональне позитивне ставлення до рекламованого товару і запам'ятатись» [12, с. 45]. Вчена виділяє п'ять основних типів слоганів: питання, новина, оповідання, команда, «що-як-чому».

Є. Песоцький виділяє такі основні функції рекламного слогана:

- 1) така, що інформує; вона полягає в повідомленні необхідних даних про об'єкт реклами;
- 2) така, що впливає; її можна визначити як сукупність емоційної, естетичної і переконливої функцій [12, с. 67].

Вчений також розглядає мовознавчу специфіку англійських слоганів. Так, гасло повинне:

- бути читабельним і запам'ятовуватися;
- відповідати цільовій аудиторії;
- бути коротким і точним;
- відображати основну ідею рекламного повідомлення;
- бути оригінальним і виразним;
- відповідати цілям рекламної кампанії;
- мати неагресивний характер.

Є. Песоцький виводить їх класифікацію за способом викладу інформації:

- 1) слогани, фрази, які мають віддалене відношення до продукту; не відображають конкретних

ознак товару і можуть бути віднесені до різних товарів: («LG life is good»)

2) конкретні слогани; вони несуть інформацію про товар (послугу), його достоїнства, призначення, характеристики, вигоди для споживача [12, с. 67]. Легко ідентифікуються з рекламованим товаром. Включають ім'я бренду (наприклад, «the uncola»).

Класифікація за метою рекламної кампанії:

– корпоративний (іміджевий) слоган. Відноситься не до товару, а до фірми, спрямований на підвищення впізнаваності компанії, бренду з акцентом на яку-небудь спільну особливість у діяльності компанії (наприклад, «Samsung digital»);

– товарний (збутовий) слоган. Просуває конкретну торгову марку або бренд.

Основні характеристики рекламного слогана: інформаційність, стислість і емоційна наповненість.

Перейдемо до характеристики останнього компоненту. Загальновідомо, що емоційність у рекламі можна передати за допомогою почуттів чи оцінок. Експресивність називають одною із провідних концептуальних категорій реклами, що зумовлює її прагматико-комунікативне існування. Згідно з визначенням, наведеним в електронному словнику лінгвістичних термінів, експресивний, виразний (*expressif* || *expressive*, *expressive* || *espressivo*) – властивість елемента або явища, яке надає висловам оцінювальний характер. Під експресивністю мається на увазі оцінюваність, емоційність, інтенсивність і образність. Важливий момент: саме за допомогою експресії в рекламному гаслі виражається індивідуальність рекламодавця.

Поняття мовної експресії достатньо широке і визначається в дослідженнях як сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, що забезпечують її можливість виступати у процесі комунікації засобом суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту чи адресата мовлення. Експресивність притаманна одиницям усіх рівнів мови. У широкому аспекті вчені визначають експресивність як властивість мовної одиниці підсилувати логічний та емоційний зміст висловленого, а також як засіб суб'єктивного увиразнення мови [5; 16; 17]. Завдяки експресивним засобам мовець передає своє ставлення і до змісту повідомлення, і до адресата.

Носії експресивності можуть не бути власне експресивними: в певному контексті може реалізуватися внутрішньосистемна експресивність. Системно-нейтральні одиниці набувають влас-

тивість експресивності в експресивному контексті – реалізується контекстуальна експресивність. Ядром експресивності є художній образ. Мовні одиниці служать для вияву образів у тексті.

Вивчення способів вираження експресивності у слоганах є вагомим, бо завдяки експресивності відбувається вплив на суспільну свідомість адресата. А це безпосередньо впливає на формування суспільної думки. Художнє і естетичне оформлення рекламного продукту (його вербальної частини) формує у споживача позитивний образ бренду, підсилює емоційну увагу. Завдяки лексичним і стилістичним засобам встановлюється контакт між споживачем, продуктом і брендом, що випускає продукт.

Правильний підбір лексики в рекламному слогані забезпечує його експресивність і, що важливо, успішність і популярність.

Рекламна лексика – афективна, тобто має емоційне значення. Це зумовлено наявністю в семантичній структурі лексичних одиниць підвищеної емоційності, яскравої експресії, максимально позитивної оцінки та загальної впливової домінант. Образність і виразність рекламного слогана на лексичному рівні насамперед досягається за рахунок конотативної лексики та слів, що мають стилістичне забарвлення (оказіоналізмів, архаїзмів, жаргонізмів, іншомовних елементів) [9, с. 574].

Слогани обов'язково повинні містити ключові та тематичні слова, що являють собою семантичні центри рекламного тексту. Ключові слова описують особливі властивості послуги чи товару, переваги від покупки. Також виступають смисловими «якорями» у мнемічній фіксації реклами, оптимізуючи ефективність слогана. Такі лексеми найчастіше представлені іменниками, що пояснюється домінують називною функцією. Частими ключовими словами є лексеми *life*, *world*, *time*, *money*, *man*, *quality*. На другому місці йдуть якісні прикметники, серед яких найуживанішими є *big*, *new*, *safe*, *real*, *good* (*better*), що ілюструють актуалізовані смислові одиниці «надійність» і «покращення».

У рекламних слоганах необхідно використовувати тематичну лексику. У межах семантичних змін актуальним є застосовувати багатозначну лексику, смислову двозначність, сенсову ампліфікацію. Від цього гасло змінюватиметься відповідно до професійних, соціокультурних, вікових, гендерних тощо характеристик потенційних реципієнтів.

Використання абстрактних слів, як правило, позначають поняття, які однаково сприймаються всіма споживачами реклами, підходять для реклами будь-якого товару («favourite», «good»), наприклад: «we never forget you have a choice».

Для формування власної думки і прийняття рішення про покупку споживачеві потрібна конкретна інформація, яку несе відповідна лексика («a diamond is forever / діаманти назавжди»).

Специфічна лексика використовується для впливу на певну частину аудиторії. Наприклад, «camel soothe your t-zone / camel знімає головний біль».

Лексиці рекламного тексту властива виразність, чим пояснюється вибір переважно емоційно-забарвлених слів, які сприяють формуванню позитивного образу рекламованого продукту. Наприклад: bounty «a taste of paradise» за рахунок підсилюючих висловів експресія посилюється, наприклад: «reassuringly expensive / абсолютно безцінне».

Використання різної лексики, зокрема і розмовної, надає природності та жвавості мові, створює ефект невимушеного спілкування рекламодавця і читача. Рекламний сленг свідомо вживається у стилістичних цілях для створення ефекту новизни, актуальності, сучасності. Наприклад: «what else? / що ще?».

Часто в рекламних текстах використовуються дієслова, адже головне завдання слогана – спонукати до дії.

Особові та присвійні займенники використовуються для адресності реклами. Застосовують і широкий спектр емоційно виражених прикметників і прислівників.

Дослідження англійських рекламних текстів показує, що до найбільш часто вживаних дієслів можна віднести наступні: try, ask, get, feel, taste, watch, smell, find, drive, let, drink, do, start, enjoy. Лаконізм і виразність дієслівного імперативу («eat fresh! / їж свіже!») допомагають привернути увагу аудиторії до товару. Також використовується спонукальна конструкція запрошення до спільної дії, наприклад: let's make things better (відомий рекламний слоган компанії «Philips»).

Наполеглива переконливість рекламного слогана будується на послідовному застосуванні такої комунікативної моделі: “we, our” – для позначення рекламодавця, “you, your” – для звернення до потенційного покупця “they, their” – для посилення на можливих конкурентів, наприклад: “how do you eat yours? / як ви їсте свої?” (про cream eggs, шоколадні яйця).

Прислівники і прикметники використовуються для опису різних властивостей рекламованого продукту (розміру, якості, вартості). До найбільш вживаних в англійській рекламі прикметників відносяться: natural, passionate, romantic, good, better, best, free, fresh, delicious, special, big, great, real, easy, rich. Наприклад: «life's good».

Стилістичним засобом вираження експресії у слоганах служить підбір слів: слова, що є менш вживаними, роблять текст рекламного слогана незвичайним. А це так само підвищує його впізнаваність. Наприклад: «the pursuit of perfection / прагнення до досконалості».

Полісемія додає слогану ефект гри. Наприклад: «lifts and separates» / «піднімає і розділяє» (нижня білизна).

Неологізми підвищують оригінальність і привертають увагу потенційного покупця. Наприклад: «have a pepsi day!» / «пепсячного дня!».

Каламбур, лексичний повтор і гіпербола часто вживається в рекламних текстах. Вони додають гаслам нових емоційних відтінків. Наприклад: «my goodness, my guinness» / мій бог, мій Guinness, «maybe she's born with it, maybe it's maybelline».

Меншою мірою для вираження експресивності використовують такі художні засоби, як: порівняння, контраст, метафору, персоніфікацію, метонімію, іронію, синекдоху, літоту тощо.

Різні художні засоби виразності додають рекламному тексту образності, експресивності, нових стилістичних відтінків. У досліджуваних нами слоганах використовувалися фразеологізми, метафора і епітети. Причому найбільшою експресивністю володіє в гаслах метафора [7, с. 235].

Експресивність може бути притаманна одиницям будь-якого рівня мови. Дослідники визначають експресивні засоби на фонетичному, лексико-семантичному, фразеологічному, словотвірному, морфологічному і синтаксичному рівнях. Безперечно, значні можливості для реалізації мовної експресії виявляються завдяки саме лексичним засобам мови. Більшість дослідників використовували лексичний аналіз задля вияву змісту тексту і визначення відображеного в ньому світосприйняття. І. Арнольд зауважує, що методика декодування слоганів базується на припущенні, що семантично, тематично і стилістично найбільш ґрунтовним є виявлення в тексті значень, а особливо незвичних значень, слів і словосполучень [1, с. 69].

Емоційно-експресивна лексика – це стилістично забарвлені лексеми, які характеризуються наявністю в них додаткового конотативного значення. Це піднесена, поетична і урочиста лексика, просторіччя й варваризми; лексеми, які містять емоційний елемент, через них виражають почуття, оцінюють предмети і явища. Лексична стилістика англійської мови є предметом наукових досліджень учених. Так, це питання розглядали І. Арнольд, І. Гальперін, Л. Єфімов, Т. Знаменська, В. Кухаренко, О. Мороховський, Н. Палевіна, Н. Разінкіна, Ю. Скрєбнев, О. Сосновська,

О. Ясінецька та ін. [1; 4; 7; 10; 11; 13; 14]. Слова, що належать до стилістично забарвленої лексики, характеризуються насамперед наявністю конотативного значення, тобто додаткових семантичних і стилістичних відтінків, що накладаються на первинне значення і надають вислову емоційності.

Більшість слів, які не мають стилістичного забарвлення, є експресивно нейтральною лексикою. Реципієнт їх сприймає без будь-яких емоцій. Сюди належать слова, що позначають різні абстрактні поняття, слова з виробничо-професійної галузі, терміни та історизми. Експресивно забарвлена лексика виражає ставлення до предметів дійсності. Такі слова визначаються вужче, бо такі слова виражають додатковий компонент предмета. До цієї лексики переважно належить:

- 1) поетизми: billow (wave), swain (peasant), main (sea);
- 2) книжна піднесена лексика: heaven, benison, alien;
- 3) розмовно-просторічна лексика: bloody, chatter-box;

4) вульгаризми: muzzle, уар, cad.

Висновки. Отже, метою рекламного тексту є розповідь реальним і потенційним споживачам і глядачам про той чи інший товар, послугу; вплив на свідомість адресата рекламного тексту, наполегливий заклик зробити покупку.

Для ефективності впливу рекламного тексту на покупця використовуються різні засоби виразності: фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні. В англомовних рекламних текстах читачів привертають усіма можливими способами: не лише за допомогою мови, але й графічно.

Творці рекламних текстів досконало володіють так званими законами мовного творення. Дотепне порушення основних правил побудови речень – мовна гра, покликана привернути увагу покупця і здивувати його. Чим тонше гра, тим більший ефект.

Часто у слоганах використовують багатозначність та художні засоби, пов'язані з нею, – епітети і метафори. Що ж до синтаксису, то в основному використовують прості та окличні речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). Ленинград : Просвещение, 1981. 295 с.
2. Артамонов С.Д. История зарубежной литературы XVII–XVIII вв. Москва : Просвещение, 1978. С. 211–228.
3. Архипов В.Е. Принцип ефективності менеджменту та маркетингу. Москва, 1998. 270 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи Комунікативної Лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий Центр «Академія», 2004. 344 с.
5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва : Наука, 1985. 229 с.
6. Добросклонська Т.Г. Медіалінгвістика: системний підхід до вивчення мови ЗМІ. Москва : Флінта, Наука, 2008.
7. Єфімов Л.П. Стилистика Англійської Мови I Дискурсивний Аналіз. Вінниця : Нова Книга, 2004. 240 с.
8. Ксьонзенко С.А. Як створюється рекламний текст. Москва : Діалог-МГУ, 1998. 456 с.
9. Ксензенко О.А. Прагматические особенности рекламных текстов. Язык средств массовой информации. Москва : Альма-Матер, 2008. С. 610–622.
10. Кухаренко В.Н. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова Книга, 2004. 227 с.
11. Морозова І.М. Складаючи слогани. Москва : РВП-Холдинг, 2003. 89 с.
12. Песоцкий Е.А. Современная реклама. Теория и практика. Москва, 2001.
13. Разинкина Н.М. Функциональная Стилистика. Москва : Высш. Шк., 2004. 272 с.
14. Скребнев Ю.М. Основы стилистики английского языка. Москва : Высш. Шк., 2003. 224 с.
15. Стилистика английского языка. Київ : Вища Шк., 1984. 247 с.
16. Улитина Н.А. Интралингвистический анализ рекламных слоганов. VI Міжнародна конференція, присвячена пам'яті док. філол. наук, проф. В.Л. Скалка. Збірник наукових праць. Одеса : Астропринт, 2009. С. 572–575.
17. Хавкіна Л.М. Сучасний Український Рекламний Міф : монографія. Харків : Харківське Історико-Філологічне Товариство, 2010. 352 с.
18. Шаповалова М.С. Література Доби Відродження: Англія. *Історія зарубіжної літератури: Середні Віки Та Відродження*. Львів : Вища Школа, 1982. С. 320–385.
19. Galperin I.R. Stylistics. Third Edition. Moscow : Vyssaja Skola, 1981. 335 p.
20. Prokhorova V.I. Oral Practice Through Stylistic Analysis. Москва : Высш. Шк., 1979. 115 с.
21. Spenser Edmund. «Amoretti». URL : [Http://Theotherpages.Org/Poems/Spenser1.Html](http://Theotherpages.Org/Poems/Spenser1.Html).
22. Waller A., Gary Fredric. Edmund Spenser: A Literary Life. New York : St. Martin's Press, 1994.
23. Znamenskaya T.A. Stylistics of The English Language. Fundamentals of The Course. Москва : Едиториал Урсс, 2004. 208 p.
24. URL : [Textologia.ru / slovari / lingvisticheskie-terminy](http://Textologia.ru/slovari/lingvisticheskie-terminy).

ІЛЛОКУТИВНІ ЦІЛІ ЛИЦЕМІРНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

THE ILLOCUTIONARY GOALS OF THE HYPOCRITICAL UTTERANCES

Кондрук А.Ю.,

*orcid.org/0000-0002-9376-0169**аспірант кафедри практики англійської мови,**асистент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей**Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Лицемірні висловлення як мовленнєва складова частина комунікативної поведінки лицеміра з погляду мовленнєвого статусу є окремими мовленнєвими актами, в яких вербалізується лицемірство мовця. У статті лицемірство розглянуто як негативну моральну якість людини, що прикриває нещирість. Лицемір одягає маску, намагаючись приховати справжні почуття та емоції задля досягнення власної цілі. Основними причинами лицемірства є: страх бути не таким, як усі; бажання здаватися респектабельним в очах учасників групи; відсутність у людини чітких, сформованих життєвих цінностей; корисливість, корисливий розрахунок; лицемірство заради блага. Зазначено базові інтенції комуніканта-лицеміра: догодження (у вигляді лестощів, брехні та лакейства) особистості, яка має владу, через страх перед нею; корисливість (цинічний розрахунок); конформізм та його прояв із метою підлаштування під правила соціальної норми. Фаза іллокуції є найбільш суттєвим компонентом мовленнєвого акту. Це – реалізація комунікативного наміру мовця здійснити щось за допомогою мовлення. Іллокутивна ціль є ядром, базою іллокутивної сили висловлення. Іллокутивна ціль розглядається як певний ментальний акт, здійснення якого прагне від слухача мовець, або ментальний стан, у який мовець має намір увести слухача. Виокремлено іллокутивні цілі лицемірних висловлень, які вказують на нещирість комуніканта-лицеміра. Він вдало оперує своєю вербальною комунікативною поведінкою, ретельно її контролює, прагне показати себе з найкращої сторони та приховати істинні цілі в більшості випадків задля власної вигоди. Умова щирості мовленнєвого акту визначає, яка пропозиційна установка виражається мовцем під час реалізації того чи іншого типу мовленнєвого акту. МА з порушенням умови щирості й прихованою перлокутивною метою ввести адресата в оману визначається як нещирий мовленнєвий акт. Лицемірні мовленнєві акти є з порушенням умови щирості, тобто нещирими мовленнєвими актами. Нещирий мовець має дві взаємно накладені інтенції: дійсну інтенцію, яку мовець приховує, і фальсифіковану, протилежну інтенцію, яку він намагається донести до адресата.

Ключові слова: лицемірство, нещирість, іллокутивна ціль, мовленнєвий акт, інтенція.

The article deals with the notion of “hypocrisy” as a negative moral quality that hides insincerity. A hypocrite uses a mask, trying to hide their true feelings and emotions in order to achieve their goal. The main causes of hypocrisy have been mentioned. They are: the fear of not being like everyone around; the desire to be respectable in the eyes of the group members, the lack of clear values of life; self-interest, hypocrisy for the benefit. The basic intentions of a hypocrite have been indicated: subservience to the person who has power in the form of flattery and lies because of fear of them, self-interest (cynical calculation), conformism and its manifestation with the purpose of adjusting to the social norms. Hypocritical utterances as a speech component of the communicative behaviour of a hypocrite in terms of speech status, are separate speech acts in which the hypocrisy of the speaker is verbalized. The illocution is the most significant component of a speech act. It is the implementation of the speaker’s communicative intention to accomplish something with the help of speech. An illocutionary goal is the core, the basis of the illocutionary force of an utterance. An illocutionary goal is regarded as a certain mental act that the speaker wants the listener to fulfill, or a mental state into which the speaker intends to put the listener in. The illocutionary goals of hypocritical utterances which indicate the insincerity of a hypocrite are highlighted. The hypocrite successfully operates their verbal communicative behaviour, carefully controls it, strives to show themselves from the best side and hide their true goals, in most cases for their own benefit. The sincerity condition determines which proposition is expressed by the speaker while implementing a particular type of a speech act. A speech act with a violation of the sincerity condition and a hidden perlocutionary purpose to mislead the addressee is defined as the insincere speech act. Hypocritical speech acts are the speech acts with a violation of the sincerity condition, that is, insincere speech acts. An insincere speaker has two overlapped intentions: the real intention that the speaker tries to hide, and the fake one, the opposite intention they try to express.

Key words: hypocrisy, insincerity, illocutionary goal, speech act, intention.

Постановка проблеми. Комунікація є невід’ємною частиною повсякденного життя людини, на яку вона витрачає 70% свого часу [12, с. 5]. Вербальні засоби комунікації (мова, мовлення) утворюють знакову систему, найменшою предметно-значущою одиницею якої є слово (вислів), поєднане з іншими словами за правилами цієї самої знакової системи. У своїй сукупності слова та вислови

є засобами розуміння думки того, хто говорить, й одночасно – засобом аперцепції (сприйняття на основі свого життєвого досвіду) змісту його думки. [9, с. 1]. Спілкування за допомогою вербальних засобів є використанням живого слова для передачі інформації. На вербальну мову можна «перекласти» повідомлення, що створюються за допомогою будь-якої іншої знакової системи [7, с. 164–166; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що вивчення ефективності функціонування вербальних засобів комунікації у процесі спілкування стоїть у *центрі дослідження багатьох науковців* (М.О. Рибалко, Л.В. Солощук, Т.А. Безугла та ін.) [13; 15; 2] і вважається однією з ключових проблем сучасної лінгвістики, що і свідчить про *актуальність* нашої розвідки, *мета* якої полягає в дослідженні іллокутивних цілей лицемірних висловлень. Матеріалом дослідження слугувала англійська художня література ХХ–ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу. Удаючись до акторської майстерності, людина здатна вміло контролювати свою вербальну поведінку, за допомогою якої можна приховати справжні переживання та наміри, а також ввести в оману інших, як це робить лицемір. Під лицемірством розуміємо негативну моральну якість, що виявляється в поведінці людини, яка прикриває нещирість, лукавність, двоєдушність удаваною щирістю, добросовістю. Грецьке слово, перекладене як «лицемір», буквально означає «театральний актор», тобто йдеться про людей, які грають роль, а не ведуть себе природньо і невимушено. У житті лицеміри діють таким чином із корисливими чи й зловмисними мотивами [17, с. 224]. Притворство вплетено у сферу соціальної взаємодії. Комуніканти приховують свої справжні наміри і почуття від партнерів зі спілкування, керуючись різними мотивами [5].

Лицемірні висловлення як мовленнєва складова частина комунікативної поведінки лицеміра з погляду мовленнєвого статусу є окремими мовленнєвими актами, в яких вербалізується лицемірство мовця. Мовленнєвий акт – мовленнєва взаємодія мовця і слухача для досягнення певних іллокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення в ході спілкування [19, с. 120].

За Дж. Остіном, єдність мовленнєвого акту (МА) забезпечується трьома операціями, групами дій: 1) *локуцією* – говорінням у сукупності фонетичного, фатичного (лексикалізації та граматикизації висловлення) і ретичного (смілопородження й референтного співвіднесення) компонентів; 2) *іллокуцією* – метою, продуманим наміром (наприклад, інформування, наказ, попередження тощо); 3) *перлокуцією* – наслідками досягнення результату мовленнєвого акту, зважаючи на вплив мовця на свідомість і поведінку адресата (виконання наказу, острах, подив тощо). Отож мовленнєвий акт є сукупністю трьох дій [10, с. 22–130].

У фазі локуції відбувається вибір та організація мовних засобів [18, с. 112]. За Дж. Серлем, локація є актом референції та предикації, що виражається в пропозиції висловлення, тобто зміст, який забезпечується семантикою мовних одиниць, які відображають положення справ у світі [14].

І.С. Шевченко вважає за необхідне винесення аспекту перлокуції за межі мовленнєвого акту, оскільки перлокутивний ефект є реакцією комунікативного партнера, окремим мовленнєвим актом, який має власну структуру і перлокуцію [20, с. 76].

Фаза іллокуції є найбільш суттєвим компонентом МА. Це – реалізація комунікативного наміру мовця здійснити щось за допомогою мовлення. Поняття іллокуції як призначення, функції висловлення пов'язане з поняттям інтенції, наміру мовця, його мотиву і цілі здійснити вплив на слухача за допомогою мовлення. Таким чином, вислів отримує інтенційне значення разом із іллокутивною функцією. Інтенція висловлення виникає в адресанта на основі його минулого досвіду й комунікативної ситуації. Важливість цього аспекту важко переоцінити: цільова настанова, намір – рушійна сила людської поведінки, в тому числі мовленнєвої [3, с. 1].

П.Ф. Стросон, даючи визначення іллокутивної сили, вказує, що іллокутивна сила висловлення – це те, що згідно з наміром має бути зрозумілим [16, с. 149]. Необхідною умовою реалізації іллокутивної сили, на думку вченого, є здатність слухача розпізнати намір мовця, а саме: що адресант знає, хоче, бажає під час здійснення мовленнєвого акту [16, с. 149]. За Дж. Серлем і Д. Вандервекеном, кожна іллокутивна сила є «упорядкованою послідовністю семи елементів»: іллокутивної мети, засобу досягнення іллокутивної мети, її інтенсивності, умов пропозиційного змісту, попередніх умов, умов відвертості, інтенсивності умов щирості даної іллокутивної сили [25]. Іллокутивна ціль – це ядро, база іллокутивної сили висловлення. Іллокутивна ціль розглядається як певний «ментальний акт, здійснення якого прагне від слухача мовець, або ментальний стан, у який мовець має намір увести слухача» [4, с. 243]. У більшості випадків іллокутивна ціль виявляється завдяки контексту й ситуації [8, с. 4].

Серед виділених Дж. Серлем п'яти умов успішності МА особливу увагу привертає **умова щирості**, що визначає, яка пропозиційна установка виражається мовцем під час реалізації того чи іншого типу МА і стосується особливого когнітивного стану мовця в момент реалізації МА – інтенції [23].

МА з порушенням умови щирості й прихованою перлокутивною метою ввести адресата в оману визначається як **нещирий МА**. Якщо мовець здійснив передбачуваний мовленнєвий вплив на адресата, тобто здійснив перлокутивний акт уведення в оману, нещирий МА є вдалим. Якщо ж адресат розпізнав перлокутивну мету мовця ввести його в оману, нещирий МА є невдалим [1]. Д. Серль розглядає МА з порушенням умови щирості як «зловживання іллокутивним актом»: мовець користується тим, що не може сказати прямо те, що думає [2, с. 32].

Під **інтенцією**, або інтенціональним станом психіки мовця розуміється спрямованість його свідомості на об'єкти й стани справ зовнішнього світу (W.E. Lyons; J.R. Searle). У випадку порушення умови щирості мовець «фальсифікує інтенцію» [27]. Нещирий мовець має дві взаємно накладені інтенції: дійсну інтенцію, яку він приховує, і фальсифіковану, протилежну інтенцію, яку він намагається донести до адресата. Це означає, що під час реалізації нещирого МА має місце накладення дійсної та вираженої інтенцій, які є контрадикторними. При цьому він переслідує перлокутивну ціль обману/введення в оману (вжиті як синоніми), яка має три складові частини: 1) приховати від адресата певну інтенцію, 2) змусити адресата повірити у свою щирість за допомогою вираження зовсім іншої інтенції, 3) приховати від адресата перші дві складові частини перлокутивної цілі [2, с. 32].

Іллокутивною особливістю нещирих МА є порушення умови щирості незалежно від іллокутивного типу; перлокутивною особливістю – те, що вони супроводжуються прихованою перлокутивною метою мовця ввести адресата в оману, що і є характерною ознакою комунікативної поведінки лицеміра. Лицемірство є в одному ряду з брехнею, маніпуляцією, обманом тощо і постає лише як одна з можливих форм прояву нещирості мовця в дискурсі, тобто нещирість є зонтичним поняттям по відношенню до брехні, притворства, маніпуляції, обману тощо [2, с. 30].

В. Плаксина зазначає у своєму дослідженні чотири основні причини лицемірства [11, с. 53]:

1. *Страх бути не таким, як усі*. Якщо, наприклад, у компанії прийнято пити, дивитися фільми жахів, вболівати за певну команду, певною мірою оцінювати реальність тощо, то лицемір поводить себе, як усі, щоб бути для них «своїм».

2. *Бажання здаватися респектабельним в очах учасників групи*. При цьому за критерії «поваги (респекту)» беруть чомусь саме групові цінності, а не загальнолюдські.

3. *Відсутність у людини чітких, сформованих життєвих цінностей*, тому вона сама не знає, де вона є справжньою, а де одягає соціальну маску та вдається до лицемірства.

4. *Корисливість, корисливий розрахунок*, при цьому лицемірство слугує засобом досягнення поставленої цілі та є способом реалізації продуманого (цинічного) плану.

5. Варто додати ще одну причину – *лицемірство заради блага*. Людина вдається до притворства, нещирої поведінки заради добра інших, бажаючи не засмучувати співрозмовника або ж підбадьорити його.

Таким чином В. Плаксина виділяє три домінуючі інтенції, які керують комунікантом, що проявляє лицемірство [11, с. 54–55]:

1. Догодження (у вигляді лестощів, брехні та лакейства) особистості, яка має владу, через страх перед нею.

2. Корисливість (цинічний розрахунок) та її прояв із метою маніпулювання іншим індивідом у вигляді підлабузництва, лакейства, лестощів, догодження, лукавства, крутіїства.

3. Конформізм та його прояв із метою підлаштування під правила соціальної норми. Діапазон поведінки, яка реалізується, коливається від простої ввічливості, притворства, акторства до снобізму, єзуїтства, фарисейства, святенництва.

Вищезазначені дослідження В. Плаксиної та проведений прагмасемантичний аналіз дозволяють виокремити такі іллокутивні цілі лицемірних МА:

1. *Змусити адресата змінити думку стосовно адресанта у кращій бік*. Наприклад:

The day the girls arrived, Kate was at home waiting for them. She took Eve into the sitting room off her bedroom. "I've been hearing some distressing stories", she said. "I want to know why you were thrown out of school". Her eyes bored into those of her granddaughter.

"We weren't thrown out", Eve replied. "Alex and I decided to leave".

"Because of some incidents with boys?"

Eve said, "Please, Grandmother. I'd rather not talk about it".

"I'm afraid you're going to have to. What have you been doing?"

"I haven't been doing anything. It is Alex who—" She broke off.

"Alex who what?" Kate was relentless.

"Please don't blame her", Eve said quickly. "I'm sure she couldn't help it. She likes to play this childish game of pretending to be me. I had no idea what she was up to until the girls started gossiping about it.

It seems she was seeing a lot of—of boys—“ Eve broke off in embarrassment.

“Pretending to be you?” Kate was stunned. “Why didn’t you put a stop to it?”

“I tried”, Eve said miserably. “She threatened to kill herself. Oh, Gran, I think Alexandra is a bit” – she forced herself to say the word – “unstable. If you even discuss any of this with her, I’m afraid of what she might do”. There was naked agony in the child’s tear-filled eyes [26, p. 460].

У наведеному прикладі йдеться про те, що Ів було виключено зі школи через розпусне життя. Із ширшого контексту відомо, що Ів та Алекс були близнятами. Під час розмови з бабусею Ів всіляко намагається вигородити себе. Дівчина вигадує, що розпусне життя із хлопцями вела її сестра Алекс, видаючи себе за Ів. У такий спосіб Ів намагається скласти про себе враження зразкової внучки та хорошої сестри, вдаючи, ніби вона насправді не дуже хотіла видати Алекс і засмутити бабусю Кейт.

2. Спонукаати адресата змінити сприйняття наявної ситуації, прийняти точку зору, запропоновану адресантом. Наприклад:

Dr. Harley patted Eve’s arm. “It only makes you more beautiful, Eve. I’m very pleased”. He motioned her to a chair. “What can I do for you?”

“This isn’t about me, John. It’s about Alex”.

Dr. Harley frowned. “Is she having a problem? Something to do with George?”

“Oh, no”. Eve said quickly. “George is behaving perfectly. In fact, it’s George who’s concerned about her. Alex has been acting strangely lately. She’s been very depressed. Suicidal, even”.

Dr. Harley looked at Eve and said flatly, “I don’t believe it. That doesn’t sound like Alexandra”.

“I know. I didn’t believe it either, so I went to see her. I was shocked by the change in her. She’s in a state of deep depression. Fm really worried, John. I can’t go to Gran about it – That’s why I came to you. You’ve got to do something”. Her eyes misted. “I’ve lost my grandmother. I couldn’t bear to lose my sister” [26, p. 585].

Харлі був сімейним лікарем сім’ї Блеквел. Чоловік Алекс, Джордж, разом із її сестрою планували вбивство Алекс, щоб забрати собі її спадок. Джордж мав певні проблеми психічного характеру, які помітив лікар Харлі. Натомість Ів та Джордж пропонують лікареві Харлі свою точку зору, переконуючи його, що насправді Алекс – та, хто має психічні проблеми, що її переслідують думки про суїцид. Таким чином вони готують підґрунтя для того, щоб після вбивства Алекс були підстави вважати, що це був суїцид.

3. Спонукаати адресата до дії, бажаних для адресанта з корисливих мотивів.

Наприклад:

Eve and George were having lunch in a small downtown restaurant where there was no chance of their being recognized.

“You’ve got to get Alex to make a new will without Kate knowing about it”.

“How the hell do I do that?”

“I’m going to tell you, darling ...”

The following evening George met Alexandra for dinner at Le Plaisir, one of New York’s finest French restaurants. /.../

Alexandra asked, “Is anything wrong, George?”

“No. I just changed my will.” He took her hands in his. “If anything should happen to me now, everything I have will belong to you”.

“Darling, I don’t want—“

“Oh, it’s not much compared to the Blackwell fortune, but it would keep you very comfortably”.

“Nothing’s going to happen to you. Not ever”.

“Of course not, Alex. But sometimes life plays funny tricks. These things aren’t pleasant to face, but it’s better to plan ahead and be prepared, don’t you think?”

She sat there thoughtfully for a moment. “I should change my will, too, shouldn’t I?” /.../ “I’ll talk to Brad Rogers tomorrow about changing my will” [26, p. 557].

Джордж хоче, щоб його дружина Алекс переписала весь свій спадок на нього. Для того щоб дружина прийняла таке рішення, він повідомляє їй, що змінив свій заповіт (щоб усе належало дружині, якщо з ним щось трапиться), хоча насправді ніяких статків у нього не було.

4. Спонукаати адресата прийняти адресанта в «зону довіри» і сприймати його як «одного зі своїх». Наприклад:

As soon as they were seated, Van der Merwe said, “I understand you’re looking for some investments in Klipdrift, Mr. Travis”.

“Possibly”.

“I might be able to be of some service. One has to be careful. There are many immoral people around”.

Jamie looked at him and said, “I’m sure there are” [26, p. 119].

Ван дер Мерв, будучи шахраєм, у розмові з так званим містером Травісом застерігає його, щоб він був дуже обережним, оскільки довкола багато аморальних людей. Таким «проявом турботи» Ван дер Мерв намагається увійти в «зону довіри» містера Травіса, щоб надалі мати можливість впливати на нього задля своїх корисливих цілей.

5. Спонукаати адресата до позитивного налаштування, повірити в себе, свої сили.

Наприклад:

“You are. Unfortunately, pregnancy increases the vascular volume enormously. And during the last six to eight weeks of pregnancy, there’s an additional increase in blood pressure. With the history of that aneurysm, the risk factor would be un-acceptably high. It would not only be dangerous – it could be fatal. Adoptions are really quite easy these days. I can arrange–“

But Marianne was no longer listening. She was hearing Tony’s voice: I want us to have a baby. A little girl who looks exactly like you.

“... I couldn’t bear to hear any more”, Marianne told Kate, ‘I ran out of his office and came straight here”.

Kate made a tremendous effort not to let her feelings show. It was a stunning blow. But there had to be a way. There was always a way.

She managed a smile and said, “Well! I was afraid it was going to be something much worse”. /.../ “Marianne, Dr. Harley is an alarmist” [26, p. 414–415].

У наведеному прикладі лікар повідомляє Маріанні, що їй краще не мати дітей, бо вагітність може призвести до смерті. Її свекруха, Кейт, розуміючи всю серйозність ситуації, але мріючи про наслідника, переконує невістку, що всі проблеми залишилися в минулому, а лікар лише попередив про можливий ризик.

6. Спрямувати увагу адресата на щось незначне задля того, щоб приховати щось важливе.

Наприклад:

Jamie and Banda reached the gate. Two huge armed guards stood inside, herding the departing workers over to a small tin hut where they would be thoroughly searched. /.../

“Excuse me, sir”, Jamie said. “Who do we see about a job here?” Banda was staring at him, petrified.

The guard turned to face Jamie. “What the hell are you doin’ inside the fence?”

We came in to look for work. I heard there was an opening for a guard, and my servant can dig. I thought –

The guard eyed the two ragged, disreputable-looking figures. “Get the hell back outside!” /.../

Ten minutes later, Jamie and Banda were on their way to Port Nolloth. They were carrying with them diamonds worth half a million pounds [26, p. 115].

Джеймі та Банда вкрали діаманти. Для того, щоб винести їх через пункт пропуску, Джеймі відвертає увагу охоронця, запитуючи його про те, чи можна влаштуватися на роботу. У відповідь охоронець наказав їм іти геть, на що вони й розраховували. Так вони вийшли із вкраденими коштовностями.

7. Приховати від адресата істинні почуття.

“Are you okay?” How could she ask such question? What kind of answer was she expecting – yeah, I’m fine, thanks? Is that what she expected me to say, what she hoped I would say? How could I be okay?

“Yeah,” The word escaped through my lips as my eyes flickered to the curtains draping from the top of the sliding glass door and window, touching the floor.

Lying to Christine, giving her the answer she wanted to hear was better than the truth, I was suffering, and there was nothing that could take that away. But I didn’t want any kind of help. I didn’t want to go to a Psychologist or whatever you call them. I didn’t want to tell a professional what I was feeling; because there was no way I could put what I was feeling into words. Therefore, lying and being brave were my best options.../.../ I would not let my feelings show [21, p. 39].

У цьому прикладі на запитання: «У тебе все добре?» дівчина відповідає «Так», приховуючи цим свої справжні почуття.

Висновки. Проведений прагмасемантичний аналіз ілюстративного матеріалу та виділені іллокутивні цілі лицемірних висловлень вказують на нещирість комуніканта-лицеміра. Він вдало оперує своєю вербальною комунікативною поведінкою, ретельно її контролює, прагне показати себе з найкращого боку та приховати істинні цілі, в більшості випадків задля власної вигоди. Лицемірні МА є МА з порушенням умови щирості, тобто нещирими МА. Перспективним убачається дослідження перлокутивного ефекту лицемірних висловлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич О.М. Мовленнєві акти з порушенням умови щирості у сучасному німецькомовному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2010. 20 с.
2. Безуглая Л.Р. Неискренние речевые акты и неискренние речевые жанры. *Жанры речи*. Харьков, 2015. № 1 (11). С. 30–37.
3. Василина В.Н. Иллокуция как коммуникативная характеристика высказывания. *Вестник МГЛУ. Серия 1. Филология*. 2005. № 2(18). С. 44–53.

4. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. Москва, 1985. С. 238–250.
5. Глаголев Н.В. Ложная информация и способы ее выражения в тексте. *Филологические науки*. 1987. № 4. С. 61–68.
6. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация. Москва : ИНФРА-М., 2003. 272 с.
7. Конечкая В.П. Социология коммуникации. Москва : МУБУ, 1997. 364 с.
8. Красина Е.А. Коммуникативный акт, речевой акт, иллокутивный акт и схема четырех полей Карла Бюлера. *Вестн. РУДН. Сер. Лингвистика*. 2006. № 8. С. 17–21.
9. Курило О.Й., Розман І.І. Вербальні та невербальні аспекти культури спілкування. *Молодий вчений*, 2017. № 4.3(44.3). С. 114–118.
10. Остин Дж. Л. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 22–130.
11. Плаксина В.А. Дискурсивная актуализация концепта «лицемерие»: когнитивно-прагматический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Майкоп : Адыгейский государственный университет, 2018. 180 с.
12. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
13. Рибалко М.-М. О. Вербальный та невербальный аспекти дискурсивной поведінки обманника (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 2008. 20 с.
14. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 170–194.
15. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 2009. 469 с.
16. Стросон П.Ф. Намерение и конвенция. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 22–31.
17. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
18. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва : Русский язык, 2002. 216 с.
19. Шевченко І.С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі. *Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи: кол. монографія*. Вінниця : Нова книга, 2013. С. 117–134.
20. Шевченко І.С. Речевой акт как единица дискурса: когнитивно-прагматический подход. *Тверской лингвистический меридиан: сб. научн. статей*. Тверь : Твер. гос. ун-т, 2007. Вып. 7. С. 69–80.
21. Desisee M. On The Edge Of The Forest: Book One. Xilibris Corporation, 2011. 287 p.
22. Lyons J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. 356 p.
23. Searle J. Intentionalität und der Gebrauch der Sprache. *Sprechakttheorie und Semantik*. Fr. M., 1979. pp. 149–174.
24. Searle J. The Construction of Social Reality. New York : Simon and Shuster, 1995. 240 p.
25. Searle J., Vanderveken D. Foundations of Illocutionary Logic. Cambridge etc. : CUP, 1985. 227 p.
26. Sheldon S. Master of the Game. London : HarperCollins Publishers, 2005. 673 p.
27. Wunderlich D. Zur Konventionalität von Sprechhandlungen. *Linguistische Pragmatik*. Frankfurt, 1972, pp. 11–59.

ГЕНДЕРНИЙ ТА ВІКОВИЙ АСПЕКТИ ВАРІАТИВНОСТІ МОВЛЕННЯ СЛУЖБОВЦІВ НІМЕЧЧИНИ

GENDER AND AGE ASPECTS OF VARIABILITY IN GERMAN OFFICIALS' SPEECH

Корягіна А.Ю.,

orcid.org/ 0000-0002-9010-9557

кандидат філологічних наук,

*викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови
 Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Статтю присвячено вивченню вікових та ґендерних вимовних особливостей мовлення службовців Німеччини на сегментному рівні.

У праці описується варіативність системи вокалізму, яка проявлялася поряд із нормативним ще в декількох варіантах, що пов'язано з мовними (позиція голосного в слові, наявність / відсутність наголосу, характер консонантного оточення) та позамовними (соціальна характеристика мовця, контекст спілкування) чинниками. Досліджено також вплив темпу мовотворення, підвищення якого спричинило появу асимільованих та редукованих варіантів. Аналіз реалізації голосних виявив такі їхні зміни, як кількісна та якісна (за ознакою підйому, за ознакою ряду, монофтонгізація / дифтонгізація, лабіалізація / делабіалізація) редукації, а також елізії.

Варіативність системи консонантизму мовлення службовців Німеччини характеризувалася наявністю факультативних варіантів приголосних, що зумовлено послабленням контролю за формою мовлення з боку мовця. Під час аналізу позиційно і ситуативно зумовлених реалізацій приголосних зафіксовано зміни за такими ознаками: оглушення, одзвінчення, елізія, фрикатизація, палаталізація, веларизація, вокалізації [r], послаблення і навіть відсутність аспірації глухих проривних.

На численних прикладах у праці доводиться, що комунікативна спільнота службовців Німеччини володіє на вимовному рівні соціолектом, аннолектом та ґендеролектом, які характеризуються комплексом особливостей реалізацій сегментного та суперсегментного складу німецької мови.

Порівняння мовленнєвої поведінки службовців у віковому та статевому ракурсі привело до висновку, що найменш варіативним є фемінолект старшого покоління службовців жіночої статі, а найбільш варіативним – маскулінолект молодшого покоління службовців чоловічої статі. При цьому віко- та ґендерномаркованими виявилися не самі варіанти реалізацій фонологічних змінних, але також їхні кількісні характеристики.

Ключові слова: службовці Німеччини, ґендерна та вікова варіативність, фонологічна змінна, ситуація спілкування.

The article is devoted to the study of age and gender pronunciation features of German employees on a segmental level.

The paper describes the variability of vocalism, which was noticed in addition to the normative in several other variants, which is related to linguistic (vocabulary position, presence / absence of accent, character of consonantal environment) and extra-linguistic (social characteristics of the speaker, context of communication). The influence of the speech tempo, which increased the appearance of assimilated and reduced variants, was also studied. Analysis of the implementation of the vowels revealed their changes, such as quantitative and qualitative (on the basis of a row, monophthongization / diphthongization, labialization / delabialization) of reduction, as well as elision.

The variability of the system of consonantism of speech by German officials was characterized by the presence of additional consonants, which was caused by the weakening of the control over the form of speech by the speaker. During the analysis of positionally and situationally conditioned implementations of consonants, the following changes were recorded: stunning, numbness, elision, fricativization, palatalization, velarization, vocalizations [r], weakening and even lack of aspiration of breath consonants.

Numerous examples in the paper prove that the communicative community of German employees possesses at a speaking level the sociolect, anolect and genderlect, which are characterized by a complex of features of realizations of segmental and super-segmental composition of the German language.

Comparison of speech behavior of employees in age and sex perspective has led to the conclusion that the least variant speech is the feminine of the older generation of employees and the most variant is the masculinolect of the younger generation of male employees. In doing so, age and gender markers revealed not only the variants of phonological variables, but also their quantitative characteristics.

Key words: German employees, gender and age variability, phonological variable, situation of communication.

Постановка проблеми. Сучасна фоностилістика досліджує мовлення індивіда в аспекті переключення мовного коду з літературної норми на розмовний варіант. Саме існування норми, її

функціонування, порушення її передумовою виникнення таких протиставлень, як соціолект – аннолект – сексолект – ідіолект. Тобто для характеристики мовлення службовців у фоностилістичному

аспекті потрібно не лише розглядати соціолектну варіативність вимови представників цієї соціальної групи, але і враховувати вплив на мовлення таких чинників, як вікова та статева належність інформантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою гендеру та віку в мовознавстві займалися та продовжують це робити багато зарубіжних та вітчизняних дослідників. Свій вагомий внесок у дослідження цього питання зробили Ф. Айглер [1], Р. Бекер [2], Р. Гайслер [3], П. Екерт [4], Дж. Корбет [5], А. Пауелз [6], О.Д. Петренко [7], Л.О. Ставицька [8] та багато інших.

Постановка завдання. Дослідження вікової та гендерної вимовної варіативності у фоностилістичному аспекті (у різних ситуаціях спілкування) є надзвичайно важливим, оскільки виключно фонологічний підхід може дати спірні результати [9]. Так, наприклад, молода людина в офіційній ситуації спілкування говоритиме більш правильно, ніж у ситуації нестандартного інтерв'ю, щоб її саму сприймали більш серйозно.

Визнаним є той факт, що вивчення мови та мовлення має проводитися не лише в аспекті абстрактного коду, а і в аспекті їхнього активного вживання певною групою людей чи окремого індивіда. Саме тому в цьому дослідженні були вивчені і такі варіації мовлення, як аннолект та гендеролект службовців Німеччини, які також відрізнялися набором диференційних ознак на вимовному рівні.

Основним завданням під час вивчення фоностилістичних особливостей було виявити та охарактеризувати вікові та гендерномарковані особливості мовленнєвої поведінки мовців у ситуаціях офіційного та невимушеного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Для проведення фоностилістичного експерименту та встановлення змінних правил реалізації фонологічних змінних та їхніх варіантів у мовленні службовців різних статей (жінки та чоловіки) та різного віку (молодше та старше покоління) інформанти були поділені на чотири підгрупи:

- I. 9 жінок віком 32–39 роки (далі – ЖМ);
- II. 16 жінок віком 42–57 років (далі – ЖС);
- III. 8 чоловіків віком 31–38 років (далі – ЧМ);
- IV. 12 чоловіків віком 41–58 років (далі – ЧС).

Здійснивши порівняльний аналіз вимови службовців за ознакою статі та віку, були визначені такі відмінності. Представники обох статей у наголошеній позиції у відкритих та закритих складах вимовляли замість довгих голосних короткі. Особливо помітною була кількісна редукція довгих голосних у ситуації невимушеного спілкування.

У ситуації ОС мовлення всіх чотирьох груп характеризувалося низькими показниками варіативності мовлення відносно вимовної норми. У системі вокалізму це були переважно варіанти ФЗ [a:], [a], [i:], [i:], [o:], [e:], [u:], [ə], які зазнали змін у таких напрямках:

- кількісна редукція;
- якісна редукція за ознакою підйому язика з високого та низького на середній;
- якісна редукція за зміною ряду із заднього та переднього на середній;
- елізія [ə].

На скорочення довгих голосних впливали не лише мовні (наголос, консонантне оточення, ін-, інтервокальна та ауслуатна позиції), але і такі екстралінгвістичні чинники, як ситуація спілкування та статева приналежність мовця. У ситуації ОС мовлення жінок є більш стабільним, тобто менш варіативним стосовно вимовної норми порівняно з мовленням представників протилежної статі. Варто також зазначити, що чоловіки схильні не лише частіше вживати короткі голосні на місці довгих, а й вимовляти короткі голосні швидше.

У ситуації ОС мовлення жінок характеризується контрастом у вимові коротких та довгих голосних, а у вимові голосних чоловіками яскраво проявляється тенденція до якісної редукції за ознакою ряду та ступенем підняття язика.

Проаналізувавши варіанти реалізації дифтонгів у мовленні поділених за гендерно-віковим принципом службовців, цікавим став той факт, що випадки редукції компонентів дифтонгів [av], [ɔv] були зареєстровані лише в мовленні чоловіків молодшого покоління. Фонологічні змінні цих дифтонгів ([ɔa], [ɔv] та [ɔi]) в обстановці офіційної комунікації не використовувалися ні жінками, ні чоловіками старшого покоління, й кількісні характеристики таких змін у мовленні представників першої, другої та четвертої груп становили 0%. А середній показник реалізації варіантів дифтонгів [ɔa], [ɔv] та [ɔi] інформантами третьої групи становив 5%.

Елізія звуків не властива офіційній ситуації спілкування. Проте в мовленні чоловіків у редувантних відрізках мовленнєвого потоку голосні [ə] та [ɛ] випадають. Варіант [#] на місці редуваного [ə] в мовленні інформантів третьої та четвертої груп вживається приблизно в 18% випадків, а замість голосного [ɛ] – у 7% усіх реалізацій фонологічної змінної [ɛ]. Жіночому мовленню така реалізація в ситуації офіційної комунікації не властива.

Щодо вимови голосних [ɛ:], [ɛ], [ø:], [œ], [ɔ], [i], [y:], [y], [v], то реалізація зареєстрованих у ситуації ОС варіантів цих фонологічних змін-

них не виявила їхньої чіткої залежності від статті чи віку інформантів.

Досліджуючи аннолект та сексолект службовців у ситуації ОС, у системі консонантизму віко- та гендерномаркованими виявилися такі варіанти ФЗ [R], як [α] та [#]. Кількісні характеристики цих варіантів вказують на те, що представники молодшого покоління схильні частіше використовувати варіанти ФЗ [R], ніж представники старшого покоління.

Таким чином, проаналізувавши варіативність мовлення службовців, можна стверджувати, що, незважаючи на наявність розмовних форм у ситуації офіційного спілкування, які стали характерними для мовлення представників усіх чотирьох груп, вимова чоловіків є більш варіативною відносно вимовної норми.

Фоностилістична варіативність мовлення найкраще проявляється в контексті спонтанності та непередбачуваності мовлення, тобто в контексті неофіційної комунікації. Дослідивши реалізацію голосних та приголосних у мовленні службовців різної статі та різного покоління в ситуації НС, були виявлені численні кількісні та якісні варіанти ФЗ.

У системі голосних напрямом змін характеризувався централізацією звуків у мовленні представників усіх груп. Віко- та гендерномаркованими на цьому етапі виявилися не самі варіанти реалізацій фонологічних змінних, а їхні кількісні характеристики. Для вимови різних звуків затрачається різна кількість зусиль, для економії яких мовці використовують редукацію. Чоловіки та жінки старшого та молодшого поколінь витрачають різну кількість зусиль для реалізації того чи іншого звука. Ці відмінності особливо помітні у вимові голосних у слабкій позиції в обстановці невимушеної комунікації.

Різними частотними показниками голосні характеризувалися не лише в слабких формах. У сильній позиції довгі голосні, що знаходяться у крайніх точках трапеції голосних ([a:], [i:], [u:]), також показали різницю у відсотковому співвідношенні реалізацій варіантів у мовленні інформантів жіночої та чоловічої статі молодшого та старшого поколінь.

Стиль розмовної мови, який використовується мовцями в обстановці невимушеного спілкування, характеризується вживанням великої кількості вставних слів та виразів. Унаслідок характерної для жіночого мовлення експресивності в інформантів першої та другої груп у ситуації НС були зафіксовані випадки подовження голосного у вигуках: *nee* [ne:], *na ja* [na'ja:], *oh* [o:]. У чоловічому мовленні така реалізація зафіксована не була.

Що стосується зворотного процесу – елізії звуків, яка є основною вимовною характеристикою розмовного мовлення, то можна сказати, що реалізація фонологічної змінної [#] в мовленні інформантів чотирьох груп службовців відрізнялася середніми показниками використання. Найбільше випадків нульової реалізації звуків у ситуації НС, так само як і в ситуації ОС, зафіксовано в мовленні чоловіків молодшого покоління. Найбільш консервативними щодо такого варіанту виявилися жінки старшого покоління.

Реалізація дифтонгів у мовленні службовців Німеччини в ситуації НС характеризувалася широким варіативним рядом:

- [a v] → [ɔa] → [ɔv] → [ɔ] → [a];
- [ai] → [a] → [ε] → [#];
- [ɔy] → [ɔi] → [ɔ].

Для мовлення всіх інформантів було характерним використання вказаних вище варіантів ФЗ дифтонгів. Середні показники реалізацій відрізнялися залежно від групи. Детально вивчивши середні показники варіантів ФЗ дифтонгів [av], [ai] та [ɔy], можна зробити висновок про те, що монофтонгізація дифтонгів частіше проявляється в мовленні інформантів III та IV груп, а отже є більш властивою чоловічому мовленню, бо чоловіки в ситуації НС, обираючи той чи інший варіант, майже повністю відмовляються від норми у вимові дифтонгів.

Досліджуючи фоностилістичні відмінності чоловічого та жіночого мовлення службовців Німеччини, був зафіксований той факт, що для жіночої фонетики характерна більш виразна участь губ (порівняно з чоловічою артикуляцією тих самих губних звуків). Порівнявши кількісні характеристики лабіалізації та делабіалізації голосних у мовленні інформантів різних статей, можна зробити висновок про те, що в ситуації НС мовлення жінок характеризується більшою лабіалізацією голосних, а мовлення чоловіків, навпаки, – делабіалізацією.

Найбільш широкою віковою та гендерною варіативністю серед приголосних характеризувалися ФЗ глухих приголосних, приголосних [l], [n], [t], [x], [ç] в ауслатній позиції та сонорного вібранта [R]. Для чоловічого мовлення в ситуації НС було властиве одзвінчення глухих приголосних більше, ніж для жіночого. Реалізація варіантів ФЗ [R] у мовленні інформантів різнилася залежно від контексту комунікації. Якщо в ситуації ОС до вживання варіанту [α] на місці сонорного вібранта частіше зверталися чоловіки молодшого покоління, то в ситуації НС вокалізації приголосного надали перевагу представники

всіх груп службовців. А процент елізії [R] був більший у інформантів I та III груп.

Процент випадків елізії приголосних в антагнітній позиції не показав розбіжностей у мовленні інформантів різних груп. Визначивши середні показники повної редукції кінцевого приголосного в ситуації НС, можна зробити висновок, що кількісні характеристики елізії вищі в мовленні чоловіків (середній відсоток елізії кінцевого приголосного в мовленні чоловіків склав 63%, а в мовлення жінок – 54%).

Визначивши фоностилістичні особливості мовлення службовців жіночої та чоловічої статі молодшого та старшого покоління, можна дати характеристику мовленню кожної групи.

Мовлення жінок старшого покоління в обох ситуаціях спілкування характеризувалося найменшими кількісними показниками фонологічних змін. Жінки віком від 42 років є найбільш традиційними у виборі вимовних форм, тобто надають перевагу вимовній нормі.

Мовлення чоловіків старшого покоління визначалося відносним дотриманням норми: інформанти цієї групи в ситуації ОС частіше, ніж жінки, порушували вимовний стандарт, але були більш традиційні у виборі вимовних форм, ніж чоловіки молодшого покоління.

Мовлення жінок молодшого покоління характеризується подвійністю відносно комунікативної ситуації. В офіційній обстановці спілкування вимова представників цієї групи схожа за кількістю та видом варіантів фонологічних змін на вимову жінок старшого покоління. У ситуації невимушеного спілкування жінки молодшого покоління, внаслідок неофіційності контексту комунікації, відходили від вимовних правил настільки, що їхнє мовлення стало схожим на мовлення чоловіків молодшої групи, які є «рекордсменами» за кількісними показниками фонологічних змін у ситуаціях і ОС, і НС.

Вік є одним із основних екстралінгвістичних чинників, який визначає не лише соціальну

роль мовця, але й характер його комунікативної поведінки. Дослідивши аннолект службовців, ми встановили пряму залежність вікового покоління та варіанта вимови: з віком мовлення стає більш коректним. Така тенденція, скоріш за все, свідчить про те, що люди старшої генерації надають перевагу, особливо в ситуації ОС, традиційності у виборі вимовних форм. Унаслідок отриманого мовного досвіду у вигляді освіти, соціальних норм та контактів, нормативний варіант вважається більш престижним у цій віковій групі. І хоча в мовленні інформантів II та IV груп у ситуації НС наявні і достатньо поширені розмовні форми, їхнє мовлення є більш консервативним порівняно з мовленням молодших службовців, які більш лояльно ставляться до відхилення від правил кодифікованої норми.

Питання статевої належності новаторів вимовних змін неоднозначно трактується в лінгвістичній літературі. Що ж стосується мовлення службовців Німеччини, то, зважаючи на середні частотні показники реалізацій фонологічних змінних у групах I, II, III, IV, можна стверджувати, що в більшості випадків нововведення належать чоловікам молодшого покоління.

Висновки. Під час проведеного дослідження, була виявлена залежність фонетичних явищ (реалізації фоностилістичних змінних та вибору інтонаційного контуру) не лише від ситуативних чинників – параметрів комунікативної ситуації, а й від двох демографічних чинників – гендерного та вікового. У зв'язку з більшою адаптованістю чоловіків до природних артикуляційних процесів головною відмінною ознакою мовлення жінок та чоловіків стала швидкість мовлення, внаслідок якої голосні зазнали різних видів змін. Таким чином, проаналізувавши варіативність мовлення службовців, можна стверджувати, що вимова молодшого покоління чоловіків є більш варіативною відносно вимовної норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Eigler F. Frauen und Männer im Gespräch. Eine empirische Untersuchung des Kommunikationsverhaltens von nordamerikanischen Studentinnen und Studenten. Marburg : Tectum Verlag, 2002. 338 S. 203.
2. Becker R., Kortendiek B. Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung. Theorie, Methoden, Empirie. Wiesbaden : VS Verlag. 2010. 961 S. 192.
3. Geisler R. Die Sozialstruktur Deutschlands. Wiesbaden : VS Verlag, 2006. 428 S.
4. Eckert P. Language and Gender. Cambridge University Press. 2013. 331 p. 203.
5. Corbett G. Gender. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 231 p. 201.
6. Pauwels A. Linguistic and Feminist Linguistic Activism. J. Holmes and M. Meyerhoff (Ed.) The Handbook of Translation and Gender. Oxford : Blackwell Publishing, 2003. P. 550–570.
7. Петренко А.Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии : монография. Київ : Рідна мова, 1998. 255 с. 148.
8. Ставицька Л.О. Про термін ідіолект. Українська мова. 2009. № 4. С. 3–17. 180.
9. Burger H. Spracherwerb im Spannungsfeld von Dialekt und Hochsprache. Bern : Lang, 1994. 269 S.

**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ****PROBLEMS OF USING THE INTERNET IN TEACHING BUSINESS ENGLISH****Межуєва І.Ю.,***orcid.org/0000-0002-8446-3568**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри перекладу**Державного вищого навчального закладу**«Приазовський державний технічний університет»*

У цій статті розглянуто види Інтернет-ресурсів, що існують на даний час, вивчені потенційні проблеми, що виникають під час їх використання з метою навчання англійської мови ділового спілкування. Дано визначення ключових цілей процесу навчання англійської мови ділового спілкування. У сучасному світі метод комунікації між партнерами і колегами стає більше і більше важливим. Діловий англійський є необхідним засобом налагодження взаємин між фахівцями. Інтернет став ефективним помічником у досягненні стратегічної мети навчання іноземної мови, а саме у формуванні іншомовної комунікативної компетентності. Однак лише сама наявність доступу до інтернет-ресурсів не є гарантом швидкої та якісної мовної освіти. Нерідко робота студента з інтернет-ресурсами сприяла формуванню в них хибних стереотипів і узагальнень про культуру країни мови, що вивчається, а також перешкоджала розвитку професійно значущих мовних навичок і компетенцій. На сучасному етапі навчання іноземним мовам, коли використовуються новітні інтернет-технології, виникає гостра необхідність у ретельному розгляді проблем, що з'являються під час використання інтернет-ресурсів із метою навчання англійської мови ділового спілкування. Акцентовано увагу на тому, що саме використання глобальної мережі дозволяє, з одного боку, розширити межі освітнього простору, а з іншого – ввести студентів у реальні умови діяльності на англійській мові і активізувати їхню самостійну роботу. У ході роботи розглянуті точки зору дослідників на основні компоненти мережі Інтернет, критерії пошуку інформації, причини доцільності використання Всесвітньої мережі у викладанні іноземних мов. Ефективність використання цих ресурсів залежить від компетентного грамотного підбору матеріалу для надання його студентам в якості навчального контенту. За допомогою цих послуг студенти можуть не лише поліпшити свої розмовні навички, які розширяють їхній професійний словник, але і мають постійну практику ділової комунікації. Практика використання представлених вище ресурсів всесвітньої мережі також показала, що їхнє застосування в ході навчання студентів ділової англійської мови дозволило значно оптимізувати освітній процес шляхом залучення інформації, отриманої з англомовних джерел, в їхній професійній діяльності. Зроблено висновок, що звернення до використання Інтернету під час навчання англійської мови ділового спілкування дозволило значно оптимізувати освітній процес.

Ключові слова: ділова англійська, мета навчання, Інтернет-ресурси, міжнародна та міжкультурна комунікації, проблема.

In this article, existing types of Internet resources and potential problems arising from their use for the purpose of teaching Business English are studied. The definition of the key objectives of the process of teaching Business English is given.

In the modern world, the method of communication between partners and colleagues is becoming increasingly important. Business English is becoming an indispensable tool for establishing relationships between specialists. The Internet has become an effective assistant in achieving the strategic goal of teaching a foreign language, namely in the formation of a foreign communicative competence. However, the only availability of access to Internet resources is not a guarantee of rapid and high-quality language education. It is not infrequent that student's work with Internet resources aimed to learn Business English was illiterately built, which in turn led to the formation of false stereotypes and generalizations about the culture of the country of the studied language, and also prevented the development of professionally significant language skills and competencies. At the present stage of teaching foreign languages, when the latest Internet technologies are used, there is an urgent need for careful consideration of the problems that arise when using Internet resources for the purpose of teaching Business English. The purpose of this article is to review existing types of Internet resources and explore potential problems arising from their use for the purpose of teaching Business English. Attention is focused on the fact that it is namely the use of the global network allows, on the one hand, to expand the boundaries of the educational space, and on the other – to introduce students to the real conditions of activity in English and to activate their independent work. In the course of the work, the researchers' points of view on the main components of the Internet, the criteria for information search, the expediency reasons for the World Wide Web use in teaching foreign languages are examined. The effectiveness of using these resources depends on the competent material selection to be provided to students as learning content. With the help of these services, the learner can not only improve his conversational skills, expand his professional vocabulary, but also have a constant practice of business communication. However, the practice of using the above-mentioned World Wide Web resources in teaching Business English to students helped to optimize the educational process significantly by attracting information from authentic English sources to their professional activities. It is concluded that the use of the Internet in teaching Business English has improved the educational process significantly.

Key words: business English, training purpose, Internet resources, international and intercultural communication, problem.

Постановка проблеми. У сучасному світі, за умов інтенсивного розвитку комерційних, економічних, політичних зв'язків між країнами, все більшої актуальності набуває спосіб спілкування між партнерами і колегами. Ділова англійська стає необхідним засобом налагодження взаємин між підприємцями, фахівцями і співробітниками міжнародних компаній. Саме вміння вести переписку і грамотно спілкуватися визначає імідж і професійний рівень партнерів по бізнесу або спільній співпраці. Для того щоб продуктивно брати участь у переговорах і дослідженнях, дискутувати з опонентами із професійних питань, потрібно мати більш високий рівень ділової комунікації.

Інтернет став незамінним помічником у досягненні стратегічної мети навчання іноземної мови, а саме у формуванні іншомовної комунікативної компетенції, яка сьогодні визначається як здатність засобами мови, що вивчається, здійснювати мовну діяльність відповідно до цілей і ситуацій у рамках тієї чи іншої сфери діяльності з урахуванням лінгвістичних і соціальних правил, яких дотримуються носії мови.

Ресурси мережі є безцінною базою для створення інформаційно-предметного середовища, задоволення особистих і професійних інтересів і потреб студентів. Використання Інтернету дозволяє створити унікальні умови для соціальної комунікації та розширення кругозору студентів.

Однак сама лише наявність доступу до Інтернет-ресурсів не є гарантом швидкої і якісної мовної освіти. У науковій літературі нерідко описуються випадки, як неграмотно побудована робота студентів з Інтернет-ресурсами під час навчання англійської мови ділового спілкування сприяла формуванню в них хибних стереотипів і узагальнень про культуру країни мови, що вивчається, а також перешкоджала розвитку професійно значущих мовних навичок і компетенцій.

Саме тому на сучасному етапі навчання іноземним мовам, коли використовуються новітні Інтернет-технології, виникає гостра необхідність в ретельному розгляді проблем, що стають під час використання Інтернет-ресурсів із метою навчання англійської мови ділового спілкування.

Аналіз досліджень. У даний час не викликає сумніву актуальність і затребуваність інтеграції Інтернету в процес навчання іноземної мови. Головним предметом обговорень при цьому стає не питання для чого, адже доведено, що використання Інтернету значною мірою сприяє розширенню спектра реальних комунікативних ситуацій, підвищує мотивацію студентів, дозволяє

застосовувати отримані знання, сформовані навички, мовні вміння для вирішення реальних комунікативних завдань, а як застосовувати сучасні комп'ютерні технології в процесі навчання.

Проблема використання Інтернету в процесі навчання англійській мові почала обговорюватися за кордоном ще на початку 90-х років минулого століття. В Україні перші публікації подібного роду починають з'являтися з 2000 року, автори яких доводять значимість Інтернету в процесі навчання і висвітлюють зарубіжний досвід. Інтерес до цієї проблеми істотно зростає з 2001 року і не згасає по теперішній час, коли на сторінках спеціалізованих журналів з'являється велика кількість статей на тему використання Інтернету під час навчання іноземної мови.

Дидактичні аспекти комп'ютеризації навчання розроблялися відомими вченими та педагогами: Е.Г. Азімовим, В.П. Беспалько, Б.С. Гершунским, І.О. Логиновим, Е.І. Машбиц, Р.П. Мильруд, Е.С. Полат, Н.Ф. Тализіною, І.В. Роберт, А.В. Хуторським та іншими [3].

На думку П.В. Сисоева та М.Н. Євстигнеєва, мережа Інтернет у дидактичному плані складається із двох основних компонентів: форм телекомунікації та інформаційних ресурсів. Провідними формами телекомунікації, які широко стали застосовувати в навчальних цілях під час навчання іноземної мови, слід вважати: електронну пошту, вікі, форум, чат, вебінар, відео та веб-конференції, блог. Текстовий (довідковий, бібліографічний тощо матеріал), графічний, аудіо- та відеоматеріал складають основу інформаційних ресурсів. Поряд з інформаційними ресурсами існують навчальні Інтернет-ресурси, створені для навчальних цілей і спрямовані «на навчання учнів працювати з ресурсами мережі Інтернет» [4].

Під час пошуку інформації, на думку М.А. Ботвенко і Gavin Dudeney & Nicky Hockly, слід дотримуватися таких критеріїв: достовірність джерела, яка визначається за наявністю відомостей про автора або авторів, наявність посилань на джерела інформації, авторитетність джерела, точність інформації (ассігуасу), об'єктивність/суб'єктивність викладу, корисність і оригінальність змісту, регулярність оновлення, змістовність (content), функціональність (functionality), якість роботи сайту, яке характеризується наявністю різних альтернативних технологій (наприклад, flash) та файлів [6].

Учені вважають, що доцільність використання Інтернету зумовлена тим фактом, що інформаційні технології сприяють створенню реальних умов для іншомовної комунікації, що задовольняє

потребам студентів в інформаційному суспільстві. Веб-ресурси надають можливість перебувати в постійному контакті з носіями мови, вводячи тим самим особу, що навчається, в постійний процес активного використання іноземної мови та дозволяючи вибирати час, місце, носія мови в залежності від її потреб.

Відомий американський вчений Девід Крістал у своїй публікації «Мова та Інтернет» визначає кілька причин доцільності використання Інтернету у викладанні іноземних мов [2]. Він стверджує, що одна причина полягає в тому, що лінгвістична природа комунікації в режимі онлайн необхідна для вдосконалення мовного вивчення. Інша причина ефективності використання Інтернету в навчанні іноземних мов, за словами вченого, полягає в тому, що веб-ресурси створюють сприятливі умови для навчання писемного мовлення, оскільки мережеві ресурси надають аудиторію для письмового спілкування. Наступна причина, висунута Девідом Крісталом, полягає в тому, що спілкування онлайн у кілька разів збільшує мотивацію студентів до вивчення живої мови, а також дає позитивний ефект від великої кількості часу, проведеного учнями в Інтернеті [2].

Розглядаючи різні думки щодо користі застосування Інтернет-ресурсів у навчанні іноземних мов, ми не можемо не звернути увагу на точку зору ще одного дослідника – М. Варшауера, який у рекомендаціях для викладачів Кембриджського Університету заявляє, що Інтернет є одним із факторів, які роблять істотний внесок у просування застосування комп'ютерів для мовної освіти [1]. На думку вченого, використання комп'ютерів та Інтернету у практиці викладання та вивчення мов є однією з переваг саме для вчителів, тому що Інтернет і живе мовне спілкування тепер стали єдиним процесом, постійно доступним цільовій аудиторії тих, хто вивчає іноземну мову [1]. Також упровадження веб-технологій забезпечує викладача величезним різноманіттям навчальних ресурсів, матеріалів, технологій, що існують у мережі Інтернет. Саме через Інтернет викладачі тепер мають можливість легко отримати різні матеріали для навчання, а також відкривають для себе всі найсучасніші методики навчання іноземної мови, що застосовуються як в Україні, так і в країнах, що вивчаються.

Проаналізувавши популярність Інтернет-ресурсів у навчанні іноземної мови, ми приходимо до висновку про те, що необхідно структурувати можливості їхнього використання в навчанні англійської мови ділового спілкування,

оскільки вони дійсно забезпечують результативність та зацікавленість студентів в оволодінні іноземною мовою.

Мета статті – розглянути види Інтернет-ресурсів, що існують, та вивчити потенційні проблеми, що виникають під час їх використання з метою навчання англійської мови ділового спілкування.

Виклад основного матеріалу. У даний час ми можемо спостерігати наростаючу глобалізацію міжнародного бізнесу, де процес ділової комунікації є одним із найважливіших моментів процесу спілкування економічних і ділових кіл. А оскільки англійська мова – одна з найпоширеніших мов світу і визнана як мова міжнародного спілкування, то в даних умовах знання особливостей ділової англійської мови стає життєво важливою необхідністю. Відповідно, програма навчання у ВНЗ повинна виробити у студентів не тільки базу, на основі якої буде вдосконалюватися і спеціалізуватися їх англійська, а й організувати процес викладання ділової англійської мови студентам таким чином, щоб забезпечити їх перетворення на компетентних фахівців, здатних виступати із професійними презентаціями та доповідями, активно дискутувати з опонентами, для яких англійська мова є рідною, і добиватися успіхів під час проведення переговорів завдяки розвиненим навикам комунікації.

Бізнес-англійську можна визначити як мову, необхідну для щоденного застосування в діловому середовищі: для спілкування з колегами, клієнтами, замовниками письмово, усно і по телефону.

У ділової мови є свої особливості:

- використання ділової лексики;
- формальний стиль писемного та усного мовлення;
- використання кліше, усталених виразів;
- протокольність багатьох жанрів (наприклад, ділового листа, переговорів і т. ін.).

Під час викладання ділової англійської мови потрібно приділити пильну увагу не тільки формуванню у студентів навичок мови, а й прищепленню навичок міжкультурного діалогу і ділового спілкування. Завдяки знанню особливостей різних культур і ділового етикету можна уникнути поширених особистісних і міжкультурних зіткнень, вибудовуючи при цьому ефективний і взаємовигідний бізнес-діалог.

Ключовими цілями процесу навчання англійської мови ділового спілкування є:

- систематичне збільшення словникового запасу з урахуванням специфіки тих областей,

в яких майбутні фахівці будуть використовувати англійську мову;

- навчання вмінню не тільки слухати, а й чути, адже від якісної розшифровки звуків розмовної ділової англійської залежить побудова діалогу;

- поліпшення якості вимови до рівня, що дозволяє студенту розуміти співрозмовника, що говорить англійською мовою;

- розвиток у студентів здатності до швидкого мовлення під час відповідей на запитання, надання коментарів, проведення презентацій і нарад і т. ін.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що для оволодіння англійською мовою ділового спілкування необхідна комплексна підготовка. Тому важливо, щоб викладачі використовували сучасні методи і технології, що існують в іншомовній освіті, а також розбиралися в спеціальних навчальних технологіях і засобах, із метою оптимального підбору певного методу викладання, звертаючи увагу на рівень знань, умінь і навичок студентів.

Однією з таких інноваційних технологій навчання є використання Інтернет-ресурсів у процесі навчання іноземної мови. Глобальне поширення англійської мови, активне залучення викладачів-практиків і авторів навчальних посібників у процес освоєння Інтернет-простору привели до створення ресурсних баз – Інтернет-сайтів, які містять аудіо-візуальний і текстовий матеріал, а також дозволяють у режимі реального часу спілкуватися з носієм мови.

Перейдемо безпосередньо до розгляду кожного з Інтернет-ресурсів, які найбільш широко використовуються в навчанні англійської мови ділового спілкування, а також потенційних проблем, пов'язаних з їхнім використанням.

Аудіо- та відеоматеріали

Зазначені Інтернет-ресурси допомагають викладачеві створити атмосферу реальної мовної комунікації, заповнивши відсутність природного мовного середовища. Вивчення іноземної мови ділового спілкування неможливо без пізнання культури його носіїв, тобто без ознайомлення з національними реаліями і ментальністю, з мовою невербальної комунікації, що використовуються представниками даної лінгвокультури, без розуміння їх комунікативної поведінки. Якісний і наочний матеріал для розуміння культури країни мови, що вивчається, дають перегляд фільмів, читання газет, літератури і т. ін.

На порталах Інтернету можна знайти безліч подкастів на будь-які теми. Подкасти, або правильніше буде сказати подкастинг – це (англ. Podcasting, від iPod і англ. Broadcasting – повсюдне,

широкоформатне мовлення) процес створення і поширення звукових передач (тобто подкастів) у Всесвітній мережі. За допомогою аудіоподкастів студент може не тільки поповнити свій словниковий запас, а й отримати комунікативні навички, які допоможуть швидко знайти ключ до багатьох граматичних понять і розмовної мови.

Відео, на відміну від аудіоматеріалу, дозволяє не тільки чути живу мову, а й бачити, як вимовляються ті чи інші слова, оцінити ситуацію спілкування.

Застосування відеоматеріалів впливає на студентів емоційно, дозволяє їм усвідомити екстралінгвістичну сторону мовної поведінки носіїв мови, що полегшує сприйняття і забезпечує більш глибоке розуміння мови як засобу спілкування. Дуже ефективним під час вивчення ділової англійської буде перегляд новин фінансового та бізнес-напрямків англійською мовою. У блоках новин можна почути більш формальні ділові діалоги, цікаві інтерв'ю зі світовими лідерами бізнесу.

У процесі роботи над відеоматеріалами особи, що навчаються, мають можливість вдосконалити свій рівень володіння діловою англійською мовою, оскільки різноманітність артикуляційних особливостей, фонетична забарвленість мови (тембр, темп голосу носіїв мови) підсвідомо змушує студентів прослухати і зрозуміти, що відбувається на екрані.

Однак поряд з усіма позитивними моментами під час використання даних Інтернет-ресурсів виникають і певні труднощі: сприйняття мови студентами на слух набагато складніше в розумінні, ніж сприйняття писемного мовлення. Якщо розуміння слова в тексті проблематично, то його значення можна без особливих складнощів знайти в англійському словнику, оскільки слово написано і, більш того, відомо, як воно пишеться.

Тому ефективність використання цих ресурсів залежить від грамотного підбору матеріалу для надання його студентам в якості навчального контенту. Аудіо- та відеоматеріали повинні відповідати рівню володіння мови студентами та пред'являтися на систематичній основі. Тільки ретельно відібрані і методично розроблені відеоматеріали сприяють удосконаленню мовленнєвих умінь, формують соціокультурну і соціолінгвістичних компетенцію.

Звідси випливає висновок, що підготовка заняття з навчання англійської мови ділового спілкування з презентацією матеріалів із мережі Інтернет вимагає від викладача їхньої попереднього методичного оброблення: матеріали рекомендуються збирати, систематизувати і обробляти,

а в деяких випадках і перетворювати у вторинні тексти, що відповідають мовному рівню студентів.

Сервіси Skype і різні соціальні мережі

Знайти цікавого співрозмовника у всесвітній мережі Інтернет зовсім нескладно, адже можна скористатися спеціальними Інтернет-ресурсами для обміну знаннями та пошуку друзів у різних країнах світу. Інтернет дає можливість знайомства з носіями мови, обговорення поточних професійних питань, а також можливість дистанційного вступу в різні міжнародні організації з метою заочної участі в різного роду заходах.

Інтернет-технології пропонують широкі можливості для міжнародної та міжкультурної комунікації. До них відносяться електронна пошта, спілкування в блогах, Інтернет-конференції та телемости. Спілкування з однолітками іноземною мовою допомагає студентам краще зрозуміти менталітет представників іншої культури і подолати наявні соціокультурні стереотипи. Це, у свою чергу, сприяє не тільки формуванню соціокультурної компетенції, а й розвитку соціокультурної толерантності студентів.

За допомогою даних сервісів особа, що навчається, може не тільки поліпшити свої розмовні навички, розширити словниковий запас із професійної тематики, а й мати постійну практику ділового спілкування.

Однак під час використання даних сервісів слід враховувати той факт, що часто інтернет-використання іноземної мови в соціальних мережах і чатах має яскраво виражену розмовну спрямованість, використовується носіями мови вельми вільно і нерідко рясніє ненормативними висловами.

Твіттер (Twitter)

Твіттер дещо відрізняється від інших соціальних мереж, насамперед обсягом повідомлень. Твіттер (від англ. Twit – «щебетати», «базікати») – безкоштовний Інтернет-сервіс, що представляє собою систему мікроблогів, що дозволяє користувачам відправляти короткі текстові замітки tweets (до 140 символів). Твіттер з'явився в 2006 р. У даний час кожен день публікується 65 мільйонів повідомлень – це 750 повідомлень у секунду [7]. “We came across the word ‘twitter,’ and it was just perfect. The definition was ‘a short burst of inconsequential information,’ and ‘chirps from birds.’ And that’s exactly what the product was”, – Jack Dorsey, creator of Twitter [7]. Повідомлення у твіттері доступні всім за замовчуванням, але можна легко обмежити доступ, змінюючи налаштування. Користувачі можуть читати повідомлення інших авторів (following), при цьому вас

також можуть читати інші користувачі (followers). У твіттері можна просто публікувати текст, коментувати повідомлення інших, ділитися посиланнями на відео, сайти та інші ресурси мережі.

Незважаючи на те, що твіттер можна використовувати для професійного розвитку і мовної практики в неформальній, ігровій, цікавій формі, палицею із двома кінцями є довжина повідомлень: 140 символів – не так багато для мовної практики. Також цей вид спілкування не підходить деяким типам учнів, а іноді і просто забирає час.

Слід зазначити, що спроби окремих викладачів проводити заняття «на віртуальній території країни мови, що вивчається» часто є даниною моді і не обґрунтовані методично. Немає сумнівів у тому, що необхідно показувати студентам пам'ятки країни, мова якої вивчається, деякі події, що відбуваються на її території, але це повинно відповідати цілям і завданням навчання в конкретній аудиторії і не підміняти собою роботу над мовним матеріалом і розвиток професійно значущих мовних навичок і компетенцій.

До слова, надмірне захоплення Інтернет-ресурсами може справити негативний вплив як на студентів, так і на навчальний процес, більш того, привести до розвитку Інтернет-залежності і до десоціалізації особистості.

В якості загальної проблеми, що виникає під час навчання англійської мови ділового спілкування з використанням Інтернет-ресурсів, слід назвати слабкий рівень знань ряду студентів. Однак навіть слабкі студенти починають проявляти інтерес і брати участь у роботі на заняттях, що пов'язано, на наш погляд, із сучасністю методу, який використовується.

Також слід зазначити, що звернення до перерахованих видів Інтернет-ресурсів оживляє навчальну діяльність студентів у цілому, дає простір для підвищення як мовного і комунікативного, так і професійного рівня. У віртуальному середовищі виникають комунікативні, когнітивні, рольові відносини, що дозволяє студентам змінити звичну модель стосунків з оточуючими, «приміряти» на себе нову соціальну роль, проявити свої знання, які студент зазвичай не може продемонструвати в силу замкнутості, сором'язливості або наявності стійкого поведінкового стереотипу [5].

Практика використання представлених вище ресурсів Всесвітньої Мережі також показала, що їх застосування в ході навчання студентів ділової англійської дозволило значно оптимізувати освітній процес шляхом залучення інформації, отриманої з англійських джерел, у їхню професійну діяльність.

Висновки. Сучасні методики викладання іноземних мов пов'язані з безперервним технічним прогресом, а також із технологічним оновленням процесу навчання. Останні досягнення в області високих технологій і поширення глобальної мережі Інтернет відкривають перед викладачами іноземних мов, методистами, а також самими студентами найширші можливості для подальшого вдосконалення навчального процесу.

Однак їх упровадження в навчальний процес не виключає традиційні методи навчання, а гармонійно поєднується з ними. Використання Інтернет-ресурсів на заняттях не повинно бути

самоціллю. Для того щоб правильно визначити місце і роль Інтернету в навчанні іноземної мови ділового спілкування, перш за все, необхідно розуміти, для якої аудиторії, з якою метою, коли і в якому обсязі він винен використовуватися.

І нарешті, треба враховувати той факт, що рівень сформованості іншомовної комунікативної компетенції будь-якого фахівця визначається сьогодні не тільки вмінням спілкування іноземною мовою за умови особистої присутності учасників комунікації, а й умінням спілкуватися за допомогою всіляких сервісів і служб мережі Інтернет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варшауэр М., П. Фон Уиттекер. Інтернет для обучения английскому: рекомендации для преподавателей / Под редакцией Джеке К. Вилли, А. Ренэндья. *Методология преподавания иностранных языков: антология существующей практики*. Кембридж : Изд-во Кембриджского университета, 2007. С. 119–127.
2. Кристалл Д. Язык и Интернет. Вып. 2-й. Кембридж : Изд-во Кембриджского университета, 2006. С. 12–18.
3. Соколова Э.Я. Анализ потенциала Интернет-ресурсов в обучении иностранному языку. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*, 2015. № 4-5. С. 607–610.
4. Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Современные учебные Интернет-ресурсы в обучении иностранному языку. *ИЯШ*. 2008. № 6. С. 2–9.
5. Титаренко Н.В. Методика организации ролевых игр проблемной направленности при дистанционном обучении иностранным языкам : дисс. канд. пед. наук. Москва, 2007. С. 26.
6. Gavin Dudeney & Nicky Hockly (Gavin Dudeney & Nicky Hockly. How to teach English with technology. Pearson Education Limited 2007. P. 192).
7. Twitter: One teacher's bridge to actually using Social Media in the classroom. What's happening? / Chris Brown. ACTFL 2010. Boston, MA. The Language Acquisition Resource Center at SDSU / <http://larc.sdsu.edu>.

УДК 821.161.2–31(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.25>

МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

METHODS OF ACTIVATING THE EDUCATIONAL PROCESS IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIAL PURPOSES

Олійниченко О.В.,

orcid.org/0000-0002-2792-8285

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті розглядаються методи активізації навчального процесу у викладанні англійської мови для спеціальних цілей. Запропоновано шляхи вдосконалення навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах із метою забезпечення умов для формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності в рамках розвиваючого підходу до навчання. Відповідно до інноваційних шляхів розвитку вищої технічної освіти й актуалізації іншомовної підготовки фахівців у часи глобалізації, основним методом удосконалення навчання іноземної мови вважається впровадження новітніх інформаційних технологій. Проблема поєднання традиційних і спеціальних методів, нових підходів у викладанні курсу іноземної мови для спеціальних цілей залишається вкрай актуальною. Під час вирішення проблеми відбору навчального матеріалу для курсу ESP урахувалося положення про те, що найефективніший шлях вивчення іноземної мови – через контекст її застосування, і зміст навчальної інформації в такому разі конструюється на основі поєднання вивчення фактичного матеріалу та мовних явищ. Перед викладачем курсу

ESP ставиться мета створення умов занурення в мовне середовище. Заняття мають проходити за принципом домінування мовної практики, теоретичний матеріал пояснюється за необхідності. В умовах обмеженої кількості аудиторних годин на перше місце винесена проблема організації самостійної роботи студентів, серед найефективніших інструментаріїв якої виділено проблемно-пошукові методи, метод проєктного навчання, створення мовного портфоліо, застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні.

У статті також аналізуються переваги застосування автентичних текстів, оскільки вони активізують мотивацію до навчання, допомагають удосконалити власні мовленнєві навички завдяки вживанню оригінальної лексики. Опертя на такі тексти формує аналітичні здібності, розвиває критичне мислення, забезпечує розвиток професійної компетентності, пропонуючи сучасний фаховий матеріал для розвитку професіоналізму.

Ключові слова: метод, контекст, комунікація, автентичність, компетентність.

The article deals with the methods of activating the educational process in teaching English for special purposes. The ways to improve teaching of foreign languages in higher educational institutions are proposed in order to provide conditions for the formation of professionally oriented communicative competence within the framework of developing approach to learning. According to innovative ways of development of higher technical education and actualization of foreign language training of specialists in the times of globalization, introduction the latest information technologies is considered as the main method of improving learning in a foreign language. The problem of combining traditional and special methods, new approaches in teaching a foreign language course for special purposes remains urgent. In addressing the problem of selecting study material for the ESP course, it should be borne in mind that the most effective way of learning a foreign language is through the context of its use, and the content of the educational information in this case is constructed on the basis of the following combination: study of factual material and linguistic phenomena. The ESP course instructor aims to create conditions of immersion in the language environment. Classes should be held on the principle of dominance of language practice, theoretical material is explained if it is necessary. In the conditions of a limited number of classroom hours, the problem of organizing student's self-guided work is put first, and the problem-solving methods, the method of project training, the creation of a language portfolio, the use of the latest information and communication technologies are considered among the most effective tools of teaching.

The article also analyzes the benefits of using authentic texts, as they enhance motivation to learn, help refine one's own language skills through the use of original vocabulary. Relying on such texts generates analytical skills, develops critical thinking, ensures the development of professional competence, offering modern professional material for the development of professionalism.

Key words: method, context, communication, authenticity, competence.

Проблема активізації процесу навчання та професійної підготовки спеціалістів постійно перебуває в центрі уваги методології. Протягом століть науковці аналізували як різні аспекти підвищення якості навчання загалом, так і окремі його елементи, удосконалення яких приводить до більш високого рівня ефективності освітнього процесу, фахової підготовки. Поняття «активізація» тісно пов'язане зі словами «розвиток», «удосконалення», «покращення», «посилення» тощо. Усі ці терміни передбачають наявність певного виду діяльності, націленої на отримання конкретного запланованого результату.

У сучасних реаліях володіння іноземною мовою розглядається як одна з важливих характеристик професійної компетентності. Проте дані багатьох досліджень, присвячених проблемам іноземної підготовки кадрів, свідчать, що вільно володіють англійською мовою лише третина опитаних, а використовують ці знання у професійній діяльності лише 15% працівників. Така ситуація зумовлена багатьма чинниками, що негативно впливають на професійне оволодіння іноземною мовою під час навчання. Процес іноземної підготовки студентів, виявлення та вивчення умов підвищення ефективності даного виду діяльності є центром уваги наукових педагогічних та психологічних досліджень останніх десятиліть. Згідно

з висновками авторів цих праць, іноземна мова, її засвоєння мають низку особливостей, які впливають на психолого-педагогічну характеристику навчання мови. Ця обставина потребує вироблення належного підходу до організації, здійснення та методичного забезпечення іноземної підготовки майбутніх фахівців.

У працях В. Михайлюка, М. Реутова, М. Бориско, О. Ганиш наголошується потреба активізації професійного спілкування, підвищення фахового рівня. Основним методом удосконалення навчання іноземної мови вважається впровадження новітніх інформаційних технологій. Відповідно до інноваційних шляхів розвитку вищої технічної освіти й актуалізації іноземної підготовки фахівців в умовах глобального інформаційного світу, дослідження та розкриття актуальних положень питання розвитку міжкультурної комунікативної компетенції студентів у вищих навчальних закладах простежується у працях як вітчизняних, так і закордонних науковців: роль і місце сучасних технологій у навчальному процесі (В. Безпалько, М. Симонсон, Р. Хартіган); використання нових інформаційних технологій у процесі формування глобальних компетенцій випускників університетів (А. Нісімчук, О. Циркун, К. Ричардвордс), лінгвометодичні стратегії формування іноземного спілкування

(Т. Васильєва, В. Круківський, А. Рашевська, М. Коллинс), онлайн-навчання й інтернет-ресурси (Т. Гостєва, Т. Іванова).

Дослідник Т. Дадлі-Еванс вивчає міждисциплінарний підхід у навчанні ESP, Дж. Річардс і В. Ренадя досліджують методику викладання ESP, К. Гейтхаус аналізує проблеми розроблення програм для ESP-курсів. На думку Н. Бориско, мета викладання англійської мови за професійним спрямуванням – удосконалення міжкультурної компетенції, що охоплює мовну, соціальну, культурну та професійну компетенції. Основними принципами навчання курсу ESP мають бути комунікативний підхід, спеціалізація, конкретна система оцінювання, питома вага самостійного навчання, автономне навчання тощо [1, с. 11].

Незважаючи на те, що зміст навчання іноземної мови як загальноосвітньої дисципліни і зміст навчання профільно орієнтованої іноземної мови відрізняються, фахівці наголошують, що процеси вивчення англійської мови в межах певного профілю такі ж, як у загальноосвітньому курсі. Загалом, немає методик навчання курсу ESP, які не властиві навчанню курсу General English. З іншого боку, фахівці в галузі викладання англійської професійного спілкування (Т. Хатчинсон, А. Вотерс, Р. Джордан) зробили висновок, що курс навчання профільно орієнтованої іноземної мови не повинен застосовувати методи тих дисциплін, які він обслуговує. Отже, проблема поєднання традиційних і спеціальних методів та підходів під час організації курсу іноземної мови для спеціальних цілей залишається вкрай актуальною.

Завдання даної статті полягає в тому, щоб проаналізувати, визначити практичну цінність і узагальнити теоретичні дослідження щодо методів та форм активізації навчального процесу під час вивчення іноземної мови для спеціальних цілей, які б давали змогу формувати стійкий інтерес до предмету та сприяли зростанню рівня знань, умінь і навичок студентів.

Головними завданнями вдосконалення існуючої практики викладання курсу англійської професійного спрямування є вибір змісту навчального матеріалу, форм і методів роботи, які забезпечуватимуть оволодіння студентами англійською мовою як засобом комунікації, формування мотиваційного забезпечення навчальної діяльності, вироблення критеріїв для об'єктивного оцінювання. Не менш важливою проблемою вивчення курсу ESP постає проблема збереження і посилення потенціалу іноземних компетенцій. Для повноцінного входження фахівця у професійну сферу після закінчення вишу необхідне володіння іноземною мовою. Проте

програма вивчення мови в університеті обмежена 1–2-м курсом, а подальший розвиток іноземних компетенцій проходить поза аудиторією і залежить від активності самого студента. У зв'язку із цим учені дійшли висновку, що навчанню іноземної мови має бути притаманний розвиваючий характер. Як відомо, будь-яке навчання сприяє розвитку особистості. Та вчені стверджують, що лише в рамках розвиваючого підходу самостійність і активність суб'єкта досягає високого ступеня завдяки специфіці організаційно-методичних умов, які конструюються відповідно до цілей і завдань курсу. Розвиваючий підхід до навчання пов'язаний з ідеями Л. Виготського про психічний і особистісний розвиток суб'єкта, його витоки і механізми. Витоки розвитку людини Л. Виготський убачав у навчанні, яке передбачає активну взаємодію педагога і студента. Для цього необхідно формування такого педагогічного середовища, де всі учасники освітнього процесу володіють високим рівнем активності, що, у свою чергу, здатний забезпечувати їм повноцінну рівноправну комунікацію. Таке середовище не лише активізує навчання іноземної мови, а й сприяє розвитку пошуково-творчої діяльності, розвитку всього потенціалу природних і соціально зумовлених механізмів засвоєння та перероблення інформації, що отримана під час взаємодії учасників освітнього процесу.

Ще однією передумовою успішності навчання іноземної мови, на думку вчених, є інтеграція. Залученість студентів в іноземний лінгвокультурний простір, використання його інформативних ресурсів у майбутній професійній діяльності забезпечується застосуванням у процесі навчання іноземним мовам різних видів інтеграції – міжпредметної, полікультурної, організаційної, методичної тощо, а також розвиваючих технологій.

Вирішуючи проблему відбору навчального матеріалу, варто враховувати положення про те, що найефективніший шлях вивчення іноземної мови – через контекст її застосування. Теоретики та педагоги-практики вказують на необхідність використання автентичних текстів, які відповідають мовним потребам студентів [2]. Вони надають конкретної форми структурам, функціям і ознакам мовлення, що підлягають вивченню [3]. Проблема конструювання навчальної інформації в такому разі полягатиме в отриманому поєднанні вивчення фактичного матеріалу та мовних явищ.

Учені підкреслюють, що формування іноземної комунікативної компетенції є актуальним науково-практичним завданням мовної освіти у виші. Фахівцю будь-якої сфери необхідні навички праці з іноземними джерелами інформа-

ції, уміння її творчо інтерпретувати і передавати, а це неможливо без розвитку комунікативної іншомовної компетенції, яка є складним утворенням, елементом системи реалізації засвоєних умінь і навичок. Огляд наукової літератури показав, що комунікативна компетентність складається з уміння прогнозувати соціально-психологічні умови комунікативної ситуації, у якій відбуватиметься спілкування, і вміння програмувати аспекти процесу спілкування, управляти ним, впливати на його підсумок. Отже, іншомовна професійна компетенція інтегрує комунікативні й іншомовні компетенції, занурюючи мовця у сферу полікультурності і білінгвальності. Сам термін «комунікативна компетенція» (the concept of *communicative competence*) належить американському лінгвісту Д. Хаймсу, який сутність даного поняття визначав внутрішнім розумінням ситуативної доречності мови. У структурі комунікативної компетенції він виокремлював граматичний, соціолінгвістичний, дискурсивний і стратегічний аспекти [4].

Серед комунікативних ситуацій, у яких може опинитися спеціаліст окремої сфери, варто назвати участь у презентаціях, рекламних акціях, конференціях, конгресах за участю міжнародних колег, діалоги під час таких зустрічей, налагодження бізнес-контактів, обговорення угод, контрактів у межах професійної діяльності [5, с. 24].

Інтереси мотивованих студентів зумовлюються зацікавленістю своєю майбутньою професією, тому в аудиторії створюється комунікативна аура, що активізує їх осмислену діяльність. Комунікативна ситуація імітуватиме процес реального спілкування, іноземна мова використовується у природних ситуаціях професійного спілкування або максимально наближених до них. Принцип комунікативності, як стверджують психологи, базується на тому, що мовленнєва діяльність людини, як будь-яка інша, є вмотивованою, цілеспрямованою [6, с. 65]. Отже, викладач на заняттях з іноземної мови посилює інтерес до таких видів мовленнєвої діяльності, завдяки яким вирішуватимуть складні інтелектуальні завдання професійного рівня.

Комунікативна методика побудована на таких основних принципах: 1) студенти беруть активну участь в іншомовному спілкуванні; 2) час говоріння викладача зводиться до мінімуму; 3) перевага віддається груповим видам роботи студентів, їхній взаємодії; 4) студенти вчать критично мислити, висловлювати свою думку англійською мовою; 5) використовуються рольові ігри, квести, презентації тощо; 6) використовується метод «занурення» у мовне середовище, коли спілкування рідною мовою майже виключене. Перед

викладачем курсу ESP ставиться мета створення умов занурення в мовне середовище, щоб студенти не боялися помилятися і брали активну участь у комунікації. Заняття мають проходити за принципом домінування мовної практики, теоретичні пояснення відбуваються за необхідності. Для впровадження комунікативного підходу кафедрам іноземних мов необхідно розробляти програми, що будуть адаптовані до спеціальностей, рівня студентів в окремих групах, а практичні заняття розроблятимуться з урахуванням згаданих вище принципів. Ці умови є вирішальними для студентів немовних спеціальностей, оскільки основною метою їх навчання є формування комунікативних компетенцій різного рівня, уміння користуватися технічною термінологією, здійснювати пошук та обмін необхідною інформацією.

Розглядаючи питання про зміст курсу іноземної мови для тієї чи іншої спеціальності, методисти наголошують, що професійні теми, які вивчатимуться в курсі ESP, повинні бути старанно відібрані для досягнення цілей курсу. Комунікація починається з теми, яка і буде визначати зміст самого спілкування. Те саме стосується ситуацій, за межами яких неможливе розгортання комунікативного процесу. Та чи інша професійна тема буде обговорюватися по-різному в ситуації спілкування за обідом із колегою та на виробничих зборах. Отже, фахові теми та ситуації у своїй взаємодії визначатимуть зміст комунікації, соціолінгвістичні та прагматичні навички, необхідні учасникам спілкування, також мовний матеріал (лексичний і граматичний), мовленнєві навички, що активізуються в певному фрагменті комунікації. На думку О. Тарнопольського, вирішення питання про компонентний склад змісту навчання дуже важливе, бо коли зміст навчання розглядається як простий перелік компонентів, частіше відбір цього змісту починається з лексичного чи граматичного матеріалу без чіткого науково-методичного пояснення послідовності процесу відбору. Це пояснює той факт, що вибір змісту здійснюється суб'єктивно на підставі тематичних уподобань авторів підручників та посібників, укладачів навчально-методичних матеріалів тощо. Як наслідок, зміст курсу ESP може необгрунтовано розширюватися або звужуватися, до нього включають малопотрібні компоненти, тоді як деякі базові елементи зовсім не розглядаються. Учений стверджує, що «у немовних вишах спочатку потрібно проводити добір фахових тем для навчання, а під ці теми відбирати ситуації, адекватні для спілкування. Те саме є, мабуть, справедливим і для мовних вишів, де навчання також орієнтовано на майбутню професію випускників.

Отже, саме поняття теми є базовим для всього змісту навчання іноземної мови у ЗВО і добору цього змісту» [7, с. 122]. О. Тарнопольський спирається на концепцію В. Скалкіна, запропоновану у статті «Плюралізм думок і проблема вироблення єдиної концепції навчального предмета «Іноземна мова»» (1989 р.), яка дозволяє зробити добір матеріалу максимально об'єктивно. Ця концепція вимагає відбору мовних матеріалів (тексти професійної тематики) тільки після того, як був обраний зміст цих матеріалів. Укладання власне змісту курсу ESP передбачає попередній відбір тематики і ситуацій для усно-мовленнєвого і письмово-мовленнєвого спілкування, у межах якого буде здійснюватися вироблення автоматизму, умінь і навичок мовленнєвої комунікації. Дослідник зауважує: «Якщо тематика і ситуації дібрані першими, то це визначає як зміст текстів, так і значення та смисл мовних знаків, що функціонують при здійсненні мовленнєвих актів у тих ситуаціях, де комунікація відбувається за певною тематикою. На цій основі виникає можливість обґрунтовано добирати і самі тексти, і той мовний інвентар, соціолінгвістичні та прагматичні знання, на якому вони побудовані. Нарешті, з дібраних текстів, мовного інвентаря, соціолінгвістичних та прагматичних знань можна вивести ті знання, автоматизми, навички та вміння, якими ті, хто навчаються, мають оволодіти у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності» [7, с. 123].

Актуальні теми для курсу іноземної мови професійного спрямування не мають відбиратися лише за участі викладачів іноземних мов і методистів. Систематизація та виділення базових для окремої галузі тем, що створюють цілісну узагальнену картину спеціальності у студентів, можливі тільки, якщо спиратися на рекомендації науковців відповідної сфери. Після відбору тем і ситуацій доречно добирати мовленнєві матеріали (тексти професійної спрямованості), які мають такі характеристики: відповідність основному предметному змісту кожної з дібраних тем, типовість для ситуацій професійного спілкування, автентичність. Існує багато джерел типових автентичних текстів. Скажімо, джерелом відбору текстів, які великою мірою активізують процес вивчення англійської мови для суто професійних цілей, можуть служити автентичні підручники з фахових дисциплін, що використовуються в англійськомовних країнах для підготовки майбутніх фахівців з тієї або іншої спеціальності. Але найбільш доступними джерелами добору типових автентичних фахових текстів є інтернет-ресурси (різноманітні фахові сайти). На

таких сайтах можна знайти безліч завдань для мовленнєвої практики, яка, враховуючи опору на комунікативний підхід, є одним із важливих методів навчання іноземної мови. Мовленнєва практика пов'язана з участю тих, хто навчається, у реальному або змодельованому іншомовному спілкуванні, тобто вони практикуються в такому спілкуванні. Саме ця практика забезпечує, як стверджує О. Тарнопольський, остаточне формування іншомовних мовленнєвих навичок і розвиток іншомовних мовленнєвих умінь, що створюють і вдосконалюють усі складники іншомовної комунікативної компетентності студентів у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності: говорінні, читанні, аудіюванні та письмі.

Порівняно з іншими засобами навчання низку переваг має систематичне застосування автентичних текстів, оскільки вони активізують мотивацію до навчання, містять актуальну інформацію для професійного розвитку, підвищують професійний і загальний рівень знань, сприяють конкурентноспроможності фахівця будь-якої сфери, допомагають удосконалювати власні мовленнєві навички завдяки вживанню оригінальної лексики носіїв мови. Опертя на такі тексти формує аналітичні, критичні, прогностичні здібності, забезпечує розвиток професійної компетентності, пропонуючи сучасний фаховий матеріал для розвитку професіоналізму.

В умовах обмеженої кількості аудиторних годин, відведених на вивчення курсу ESP, актуальна проблема організації самостійної роботи студентів. Самостійна робота студентів – один із компонентів навчального процесу, отже, являє собою систему організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на підготовку фахівців за напрямками. Активізації самостійної роботи сприятиме дотримання таких принципів: забезпечення доцільного поєднання кількості аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів; методична організація різних видів самостійних робіт студентів; забезпечення студента необхідними навчальними джерелами, інтернет-ресурсами з метою скерувати процес самостійної роботи в необхідному руслі; оцінювання і контроль за організацією і перебігом самостійної роботи; використання засобів заохочення студента за її якісне виконання. У сучасній методичній практиці серед найефективніших інструментаріїв самостійної роботи студентів, що сприяють індивідуалізації й інтенсифікації навчального процесу, варто виділити проблемно-пошукові методи, метод проєктного навчання, створення мовного портфоліо, застосування новітніх інформаційно-комунікативних технологій у навчанні.

Проблемно-пошукові методи націлені на активізацію вміння пошуку й оброблення інформації.

Застосування цих методів спонукає студентів до проведення самостійних досліджень, підвищує мотивацію до подальшої роботи, сприяє розвитку аналітичного та логічного мислення. Ефективним результатом навчання з використанням проблемно-пошукових методів є формування вмінь застосовувати всі складові частини системи цих методів у розвитку та взаємозв'язку в майбутній професійній діяльності. Складовими частинами цих методів є самостійна робота студента та його робота під керівництвом викладача. Наприклад, працюючи з іншомовними періодичними виданнями, рекомендовано більше зосередитися на коротких пошукових завданнях: виписати професійні терміни, проаналізувати заголовки статей, скласти оголошення за зразком, скласти план статті, що зацікавила, проаналізувати рекламні тексти та створити свій слоган або невелику рекламу, наприклад, власного виробництва.

Наступний шлях активізації процесу вивчення іноземної мови – метод проєктів, що дозволяє зосередити дослідницькі здібності студентів навколо вирішення однієї проблеми, дає можливість застосувати здобуті знання на практиці. Реалізація цього методу потребує чіткої постановки дидактичних і професійних завдань, які студенти вирішують у навчальній діяльності, виконуючи різні види проєктів. Проєкт цікавий тим, що під час його виконання студенти вчать самостійно здобувати знання, набувати досвіду активної комунікації й виражати власні думки, включатися в наближену до реальності професійну діяльність, приймати особисту відповідальність за створення власного продукту, у даному випадку – проєкту. Уведення в навчальний процес методу проєктів дозволяє показати вміння студента або групи студентів використовувати арсенал пошуку інформації, реалізувати свій інтерес до предмета дослідження, розширити знання про нього, продемонструвати свій прогрес в освоєнні курсу ESP. Організуючи роботу над проєктом, важливо так сформулювати проблему, щоб орієнтувати студентів на використання найсучасніших фактів своєї галузі та різноманітних джерел інформації, залучити до роботи всіх студентів, запропонувавши кожному завдання відповідно до рівня його мовної підготовки. Нарешті, активізація діяльності студентів залежить від того, наскільки цікава та сучасна тема проєкту.

Проєктна методика дозволяє поєднувати вербальні засоби вираження та вчить застосовувати різні прийоми візуалізації: слайди, відеоматеріали, малюнки, колажі, графіки та діаграми. Отже, розвиток комунікативних навичок надійно під-

кріплюється розмаїттям засобів, що передають ту чи іншу інформацію. Метод проєктів допомагає не лише активізувати процес вивчення мови, а й перетворити заняття на дискусійне ток-шоу, на якому вирішуються цікаві, практично значущі й актуальні для фахівців окремої галузі проблеми.

Важливим чинником посилення комунікативної активності студентів, удосконалення їхніх мовленнєвих умінь і навичок та інших інтелектуальних здібностей є користування новими інформаційними технологіями. Відповідно до інноваційних шляхів розвитку й актуалізації іншомовної підготовки фахівців в умовах усесвітньої глобалізації, дослідження та розкриття актуальних положень про роль і місце сучасних технологій у навчанні іноземних мов, побудові інтерактивної моделі іншомовного дискурсу відбуватиметься зростання імплементації різних технічних засобів (комп'ютери, мобільні додатки, мультимедійні системи тощо) під час навчання іноземної мови. Використання мультимедійних технологій дає можливість подати інформацію в оновленій та сучасній формі, зробити її більш узагальненою, цікавою та максимально наближеною до професійної сфери. Мультимедійні засоби дозволяють зацікавити студентів із різним способом сприйняття інформації (аудіали, візуали, кінестетики, дискретні), поєднуючи друкований текст, графічне зображення, рухоме відео, статичні фотографії й аудіозапис, створюючи «віртуальну реальність» справжньої комунікації. Доведено, що застосування мультимедійних матеріалів і комп'ютерних мереж скорочує час навчання майже втричі, а рівень запам'ятовування через одночасне використання зображень, звуку, тексту зростає на 30–40 відсотків [8, с. 137].

У процесі підготовки європейської молоді до професійної діяльності привертає увагу ухвалення країнами Європейського Союзу «Європейського мовного портфоліо» (2001 р.) як інструменту підтримки розвитку міжкультурної комунікації. Мета портфоліо – ведення навчання іноземної мови на всіх етапах шкільної, професійної, безперервної освіти, розвиток мотивації до самостійного вивчення мов протягом життя і забезпечення соціальної мобільності в рамках єдиної Європи.

Поняття «портфоліо» (із франц. *porter* – «носити» та *feuille* – «лист») запозичене зі сфери мистецтва Західної Європи, коли архітектори доби Відродження представляли замовникам ескізи своїх будівельних проєктів у спеціальній папці під назвою «портфоліо», що дозволяло замовникам скласти враження про професійні якості претендентів.

Згідно із загальною думкою викладачів і студентів, систематичне ведення мовного портфоліо (Language Portfolio) підвищує мотивацію студентів, сприяє розвитку свідомого ставлення до навчання та його результатів. Ця методика дозволяє конкретизувати завдання навчання іноземної мови, краще організувати самостійну роботу, вчить студентів вивчати мову за принципом автономії, оцінювати свій рівень володіння мовою, презентувати себе роботодавцю чи закладу освіти, де студент хоче навчатися. Про портфоліо багато писали такі науковці та методисти, як А. Лоуренсен, К. Воуерс, Д. Літл, Т. Новікова, Н. Гальськова й інші. Апробація мовного портфеля як засобу навчання демонструє той факт, що воно актуалізує самостійну навчальну діяльність в оволодінні іноземною мовою, створює сприятливі умови для формування мовної компетенції студентів, прояву креативності, формує відповідні стратегії й уміння, необхідні для ефективного навчання і майбутньої професійної діяльності. Технологія ведення мовного портфеля може використовуватися як один з основних прийомів роботи зі студентами, оскільки настанова вести портфоліо супроводжує головний процес навчання за курсом ESP.

Мовний портфель може бути представлений в електронному або паперовому варіанті у вигляді папки, де містяться всі виконані і перевірені контрольні роботи та тести з оцінкою і коментарем викладача, проекти, презентації, відгуки про виконання різних видів діяльності з удосконалення мовних і мовленнєвих умінь (рецензії на статтю, книгу, фільм, участь у конкурсах, конференціях тощо). Форми роботи з мовним портфелем можуть бути різними залежно від мети курсу іноземної мови, спеціалізації, рівня базових знань, тривалості курсу, навчальних ситу-

ацій. Методисти наголошують, що неможливо говорити про єдиний правильний спосіб ведення портфоліо або єдину його структуру. Можливі варіації цієї гнучкої методики, щоби пристосувати її до змісту навчання та потреб студентів.

Отже, шляхом активізації навчання іноземної мови, за допомогою мультимедійних засобів і сучасних методик викладач отримує додаткові можливості управління процесом іноземномовного навчання. Застосування продуманої системи завдань з орієнтацією на майбутню професійну діяльність дозволяє «переключити» студентів із рівня повного управління з боку викладача на автономний рівень навчальної діяльності. Студенти, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні засоби згідно зі своїми потребами й індивідуальними особливостями роботи з іноземним матеріалом, набувають цілу низку комунікативних компетентностей. Це означає їхню спроможність продуктивно працювати з будь-яким незнайомим текстом, швидко вилучати необхідну інформацію з нього, висловлювати свою думку щодо отриманої інформації і пов'язувати її зі знаннями в інших наукових сферах, спілкуватися з теми опрацьованого тексту в реальній ситуації міжкультурної комунікації. Практика викладання іноземної мови для спеціальних цілей свідчить, що використання новітніх методик, які потребують подальшого розвитку та вдосконалення, і сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є потужним засобом підготовки майбутніх фахівців, оскільки вони значно розширюють можливості традиційного навчання, активізують навчальний процес, сприяють його індивідуалізації й урізноманітненню. Надзвичайно важливо їх упроваджувати в самостійну роботу студентів із метою розвитку комунікативних навичок і покращення міжкультурних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бориско Н. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. Анализ некоторых аспектов. *Іноземні мови*. 2009. № 4. С. 10–16.
2. Попко І. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов у вищих навчальних закладах. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України* : збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 2003. С. 287–294.
3. Common European Framework of Reference for Language Learning, Teaching, Assessment. *Cambridge University Press*. 2001. P. 24.
4. On Communicative Competence / J. Pride et al. *Sociolinguistics*. Harmondsworth : Penguin, 1972. P. 269–293.
5. Драб Н. Комплекс вправ для навчання професійно спрямованого монологічного мовлення студентів-економістів. *Іноземні мови*. 2002. № 1. С. 22–25.
6. Калмыкова Е. Реализация взаимодействия лингвистической и коммуникационной компетенции. *Оптимизация обучения иностранным языкам в системе многоуровневой подготовки специалиста (в неязыковом вузе)* : сборник научных трудов МГНЛУ. Вып. 431. Москва, 1999. С. 65–78.
7. Тарнопольський О., Кабанова М. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі : підручник. Дніпро : Ун-тет ім. Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
8. Чередниченко Г. Мультимедійні технології у процесі викладання дисципліни «Іноземна мова» у вищих навчальних закладах. *Наукові записки*. Серія «Педагогіка». Тернопільський національний педагогіч. ун-тет ім. В. Гнатюка. 2011. № 4. С. 134–138.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В ЗАГОЛОВКАХ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE HEADLINES OF MODERN BRITISH AND AMERICAN WEB-BASED MEDIA

Ревенко В.В.,

*orcid.org/0000-0002-5193-196X**кандидат педагогічних наук,**старший викладач кафедри англійської філології**Криворізького державного педагогічного університету*

Актуальність статті зумовлена зростанням прагматичного потенціалу заголовка в умовах сучасної мас-медійної комунікації. Функція сучасних ЗМІ не обмежується повідомленням новин або описом подій. Різке зростання кількості Інтернет-видань зумовлює підвищені вимоги до їхньої інформативності, наочності та оперативності, впливовості на цільову аудиторію. Заголовки медіа-текстів як ключовий елемент новинної інформації відіграють значну роль у формуванні світогляду читача. Головна мета статті полягає у вивченні функціонально-стилістичних особливостей використання фразеологізмів у складі заголовків сучасних британських та американських Інтернет-видань та їхнього прагматичного потенціалу. Загальна мета статті зумовила постановку таких завдань: 1) виявити види найбільш типових висловлювань, що вживаються в позиції заголовків медіа-текстів; 2) визначити специфіку мовленнєвих актів, що виражаються даними видами висловлювань; 3) встановити характер авторських інтенцій у заголовках, що містять у своєму складі фразеологізми. Матеріалом дослідження слугували тексти, що були взяті з Інтернет-версій найбільших британських та американських газет і медіа-корпорацій: www.nytimes.com, www.mirror.co.uk, www.washingtonpost.com, www.bbc.com та www.independent.co.uk, що належать до розділу «Політика». Автор даної статті поділяє точку зору українських та російських мовознавців Е.Х. Алієвої, Ю.А. Белової, М.А. Жовтобрюха, Н.А. Кожині, Г.М. Колесника, В.Г. Костомарова, Г.Я. Солганіка, В.Д. Ужченка про функціонально-стилістичні особливості використання фразеологізмів у мові засобів масової інформації, про поліфункціональність заголовків публіцистичних текстів та виокремлення найголовніших із них – номінативної, інформативної та прагматичної (експресивної). Дослідження доводить широке використання фразеологізмів у складі питальних та стверджувальних мовленнєвих актів, що реалізуються у формі загальних та спеціальних питань, риторичних питань, умовних речень, висловлювань «питання-відповідь», висловлювань, що містять повне та часткове цитування та мають іллокутивну силу авторського заохочення до спільного міркування, емоційного впливу, переконання погодитися з думкою автора, формування ставлення читача до подій, що описуються.

Ключові слова: публіцистичний текст, авторська інтенція, прагматична функція, фразеологічна одиниця, стверджувальний мовленнєвий акт, питальний мовленнєвий акт.

The topicality of the article is determined by the growth of the pragmatic significance of media text headlines in the context of modern media communication. The function of modern media is not limited to news reporting or event description. The considerable increase in the number of Internet publications causes increased demands for their informativeness, visibility and efficiency, and influence on the target audience. Media text headlines as a key element of news information play a fundamental role in developing the reader's view of the world. The main purpose of the article is to study the functional and stylistic properties of the phraseological units of the headlines of modern British and American web-based media. According to the stated goal the following tasks are formulated: 1) to identify the most typical types of statements used as media text headlines; 2) to determine the specifics of speech acts, expressed by these types of statements; 3) to establish the nature of the author's intentions based on the use of phraseological units. The material for the research was chosen from online versions of the largest British and American newspapers and media corporations www.nytimes.com, www.mirror.co.uk, www.washingtonpost.com, www.bbc.com and www.independent.co.uk belonging to the "Politics" section. The author of this research shares the point of view of the researchers (E. Aliieva, Yu. Bielova, A. Dolhireva, N. Kozhyna, V. Kostomarov, Yu. Peshkova, A. Popov) about the polyfunctionality of the headlines of journalistic texts and their most important functions – nominative, informative and pragmatic (expressive). The research proves the widespread use of interrogative and affirmative speech acts that are implemented in the form of general and special questions, rhetorical questions, conditional sentences, utterances of "question and answer", statements containing complete and partial citation. They have the illocutionary power of the author's encouragement in joint thinking, emotional influence, conviction to agree with the author's opinion, the formation of the reader's attitude to the described events.

Key words: journalistic text, author's intention, pragmatic function, phraseological unit, affirmative speech act, interrogative speech act.

Постановка проблеми. Однією із проблем сучасної лінгвістики є дослідження мови ЗМІ. Лінгвістичний аспект дослідження мас-медійного дискурсу передбачає його вивчення на основі сукупності мовних, соціолінгвістичних та праг-

малінгвістичних критеріїв, зокрема виявлення особливостей впливу ЗМІ на адресата, вивчення мовних засобів такого впливу та прогнозування його наслідків. Демократизація сучасного суспільства, прагнення сучасної медійної мови до якнай-

ширшого охоплення цільової аудиторії, влучного окреслення актуальної соціальної реальності зумовлюють використання фразеологічних одиниць завдяки їхній підвищеній експресивності та яскравому емоційному забарвленню. Однак деякі проблеми використання фразеологічних одиниць у складі заголовків публіцистичних англійських текстів потребують подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання мовного оформлення заголовка відображено у працях науковців (Ю.А. Белова, Н.М. Вахтель, А.Е. Долгірева, О.М. Максютова, Ю.В. Пешкова), монографічні та дисертаційні дослідження яких фокусуються на дослідженні способів реалізації комунікативного наміру автора, що міститься в заголовку, взаємозв'язку його структурно-семантичного та прагматичного змістів, вивченні функції газетних заголовків та стратегії інтерпретації їхніх смислів. Функціонально-стилістичні особливості використання фразеологізмів у мові мас-медіа розглядаються в роботах українських та російських філологів М.А. Жовтобрюха, Г.М. Колесника, В.Г. Костомарова, Ю.Ф. Прадіда, Г.Я. Солганика, В.Д. Ужченка, Разом із тим ці дослідження не вичерпують всіх аспектів вивчення заголовків публіцистичних текстів як ключового елемента новинної інформації, зокрема їхнього прагматичного потенціалу та шляхів його реалізації шляхом використання фразеологічних засобів. Беручи до уваги вищезазначене, **метою** нашої статті є вивчення комунікативно-прагматичного впливу фразеологізмів у складі заголовків сучасних британських та американських Інтернет-видань.

Виклад основного матеріалу. Сучасний медіапростір пред'являє особливі вимоги до оформлення заголовків у контексті їхнього впливу на адресата, на його емоційну й інтелектуальну сферу. Як перший елемент статті, який бачить адресат, яскраво забарвлений заголовок привертає увагу читача, змушує його прочитати повідомлення. Влучний заголовок допомагає викликати стійкий інтерес до матеріалу, якому він передує.

Використання фразеологізму у складі заголовку публіцистичного тексту є досить поширеним явищем. Експресивність, яскравість, образність, влучність фразеологічних одиниць дозволяють справити вплив на читача, викликати в нього відповідну емоційну реакцію.

Розглядаючи питання використання фразеологізмів в заголовках британських та американських Інтернет-видань, ми спираємося на визначення меж фразеології В. Телія, згідно з яким «співіснують шість класів фразеологізмів, кожен із яких

включає в себе або тільки ядро фразеологічного складу (ідіоми), або фразеологізми з аналітичним типом значення – фразеологічні поєднання, які безпосередньо взаємодіють за своєю структурою з одиницями лексико-семантичної структури мови, або паремії (прислів'я і приказки), що мають одночасно пряме й переносне значення. До цього додають мовленнєві штампи й різного роду кліше, а також крилаті висловлювання. Усі ці типи одиниць мають дві ознаки: різноформленість і відтворюваність» [8, с. 58].

Як свідчить проведений нами лінгвістичний аналіз текстів електронних ЗМІ, найбільш характерним є вживання фразеологізмів у двох видах: 1) у буквальному відтворенні; 2) в перетвореному вигляді.

Спираючись на попереднє вивчення нами структурно-семантичних та прагматичних особливостей заголовків сучасних британських та американських Інтернет-видань [5], відмічаємо, що багато авторів (Е. Алієва, А. Долгірева, С. Сметаніна, А. Чудінов та ін.) виокремлюють номінативну, інформативну та прагматичну функції заголовку через соціально-політичну значущість публіцистичних текстів, головна мета яких – залучити читача на сторону світоглядної позиції автора, навіяти йому певне ставлення до інформації, що висвітлюється, спрямувати його діяльність. Одна з них є домінуючою, а характер її взаємодії з іншими «зумовлюється багатьма соціопсихологічними, комунікативними та інформаційними факторами» [3].

Проведений нами аналіз синтаксичного складу заголовків британських та американських Інтернет-видань довів, що найбільш розповсюдженими є розповідні висловлювання, на базі яких формуються мовленнєві акти-констативи, в яких інформативна функція поєднується із прагматичною. Вони дають змогу реалізувати такі авторські інтенції, як констатація факту, попередження, роз'яснення, прогнозування, завірення, припущення, іронія, запрошення до ознайомлення з фактами чи подіями.

Розглянемо приклади використання фразеологізмів у заголовках сучасних британських та американських Інтернет-видань у розповідних висловлюваннях. Наприклад:

1. “Duterte Foes Face Long Odds in Battle for Philippines Senate”. («Вороги Дутерте мають нерівні шанси в боротьбі за сенат Філіппін»)

У наведеному вище прикладі фразеологічний вираз “face long odds” використано автором з метою підкреслити напругу під час передвиборчої боротьби з метою потрапити до сенату Філіппін.

2. “A Mennonite Town in Muslim Central Asia Holds On Against the Odds”. («Мінонітське місто в мусульманській Центральній Азії тримається всупереч сподіванням»).

У даному випадку за допомогою фразеологічної одиниці “against the odds” автор демонструє актуальність проблеми, що обговорюється, а саме проблеми існування найбільш віддаленого осередку християнства в мусульманському Таджикистані.

Аналогічний емоційний відтінок має такий заголовок:

3. “Theresa May sought common ground as it slipped away beneath her”. («Тереза Мей намагалася знайти узгодженість позицій, у той час як це промайнуло повз неї»).

У вищезазначеному прикладі використання автором фразеологізму “seek common ground” свідчить про його намір передати напруженість політичної ситуації, що пов’язана із процесом Brexit.

4. “Brexit: Theresa May could pull vote AGAIN as her ‘new deal’ goes down in flames”. («Брекзит: Тереза Мей може взяти участь у голосуванні знову, оскільки її нова угода із тріском провалюється»).

5. “Theresa May makes second referendum vote pledge to force through Brexit deal”. («Тереза Мей дає зобов’язання організувати другий референдум із метою протиснути угоду Брекзит»).

У вищезазначених заголовках шляхом використання зворотів фразеологізму “go down in flames” та “to force through Brexit deal” автор має на меті передати актуальність питання, що обговорюється, та окреслити складність політичної ситуації для чинного політичного лідера під час процесу Брекзит.

6. “Minister hits back at vice-chancellors who claim admissions intervention is illegal”. («Міністр відбиває атаку віце-канцлерів, які заявляють, що інтервенція є незаконною»).

Використання фразеологізму “hit back at vice-chancellors” в даному випадку дозволяє підкреслити емоційний відтінок висловлювання, що міститься в заголовку, та передає труднощі протистояння між міністром та його підлеглими.

7. “Italian politicians try to halt push for elections”. («Італійські політичні діячі намагаються стримати виборчу кампанію»).

8. “Italy’s political leaders split over crisis vote”. («У колі італійських політичних лідерів спостерігається розкол через виборчу кризу»).

У наведених заголовках, що об’єднані спільною темою виборів в Італії, спостерігаємо використання фразеологізмів “push for elections”,

“split over crisis vote” у прямому значенні без емоційних відтінків, що дозволяє автору підкреслити актуальність теми, що обговорюється.

Аналіз структури заголовків британських та американських Інтернет-видань свідчить про те, що досить поширеними є питальні висловлювання, в яких інформативна функція є другою, виводячи на перший план оцінно-експресивну, прогностичну, спонукальну функції з метою залучення аудиторії до ознайомлення з матеріалом, забезпечення інтерактивності. Найбільш живими є такі типи питальних мовленнєвих актів, що виражені загальними або спеціальними питаннями з дотриманням граматичних правил їхньої побудови. Наведемо приклади питальних висловлювань, що містять фразеологізми у складі заголовків британських та американських Інтернет-видань.

Особливістю висловлювань даного типу є те, що питання у їхньому складі не має прагматичної спрямованості на читача, а ілюкутивною метою є не запит інформації в адресата, а формування його уявлень про ті теми, що висвітлюються у статті, запрошення до спільного міркування.

Наприклад:

9. “The Energy 202: Four carmakers spurn Trump over mileage rules. Will others follow?” («Енергія 202: Чотири автовиробники демонструють зневагу у ставленні до указу Трампа стосовно правил витрат палива. Чи прослідують за ними інші?»).

Використання фразеологізму “spurn over mileage rules” використано автором із метою акцентувати увагу читача на проблемі, що виникла та загострилася між автовиробниками та адміністрацією Президента стосовно виробництва більш енергоефективних транспортних засобів.

Проведене дослідження довело, що в сучасних британських та американських Інтернет-виданнях також зустрічаються питальні мовленнєві акти, що являють собою складнопідрядні речення з підрядним реченням умови. Наявність умови у складі питального речення пояснюється комунікативно-прагматичною інтенцією автора спонукати читача до власного міркування. Наприклад:

10. “If politics is all about pushing hot buttons, is there anything that can cool us down?” («Якщо політика полягає в розв’язанні гострих питань, чи є щось, що може нас охолодити?»).

Використання фразеологізму “push hot buttons” у даному випадку підкреслює складність та напруженість політичної ситуації.

На окремих розгляд заслуговують заголовки “питання-відповідь”. Перша частина такого

заголовку складається із простого питання, що не розкриває основний зміст статті. А друга частина у вигляді розповідного речення надає більш детальну інформацію у формі відповіді на поставлене запитання. Наприклад:

11. "Who won PMQs? Emily Thornberry is the real deal". («Хто виграв у питаннях до прем'єр-міністра? Емілі Томберрі є справжнім відкриттям»).

У даному випадку фразеологізм "real deal" образно описує обрану кандидатуру як ту, що була найбільш популярною серед виборців.

Висновки. Як бачимо, використання фразеологічних одиниць у заголовках британських та американських Інтернет-видань є досить

поширеним явищем. Цікаво, що кожний фразеологізм у кожному окремому випадку під впливом контексту набуває нової комунікативної значущості та дозволяє оптимальним чином реалізувати авторську інтенцію, а саме заохочення до спільного міркування, емоційний вплив, переконання погодитися з думкою автора, формування ставлення читача до подій, що описуються. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в подальшому вивченні специфіки заголовків публіцистичних текстів із позиції реалізації авторської інтенції, проведенні зіставного аналізу використання фразеологізмів у складі заголовків англійської та україномовної преси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алиева Э. Прагматика газетного заголовка (на материале современных русских и английских газет) : автореф. дис. ...канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 1992. 27 с.
2. Белова Ю. Смысл газетного заголовка: трудности интерпретации. *Вестник башкирского университета*. 2013. Т. 18. № 3. С. 794–796.
3. Долгирева А. Газетный заголовок в прагмалингвистическом аспекте : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Таганрог, 2002. 298 с.
4. Прадід Ю.Ф. Структурно-граматичні групи фразеологізмів та їх функції у мові газети. *У царині лінгвістики і права*: монографія / Ю.Ф. Прадід. Сімферополь, 2006. С. 5–8.
5. Ревенко В.В. Прагматичні особливості заголовків сучасних британських та американських Інтернет-видань. *Південний архів. Серія: Філологічні науки*. 2018. № 73. С. 125–129.
6. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века). Санкт-Петербург, 2002. 383 с.
7. Современная политическая лингвистика Э.В. Будаев и др. / под ред. А.П. Чудинова. Екатеринбург, 2011. 252 с.
8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996. С. 58
9. URL : www.nytimes.com.
10. URL : www.mirror.co.uk.
11. URL : www.washingtonpost.com.
12. URL : www.bbc.com.
13. URL : www.independent.co.uk.

МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ «GENIUS» В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

MOTIVATIONAL FEATURES OF THE CONCEPT “GENIUS” IN THE ENGLISH LANGUAGE

Строченко Л.В.,

orcid.org/0000-0003-3619-3484

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту “GENIUS” в англійській мові. Згідно з думкою представників семантико-когнітивного підходу концепт є базовою одиницею ментального коду людини, яка має внутрішню структуру, що складається із концептуальних ознак, концепт – це результат індивідуального та соціального пізнання світу. Концептуальні ознаки містять поняттєву інформацію про відповідний об’єкт чи феномен. Представники даного підходу розглядають мову як один із найважливіших засобів пізнання та концептуалізації світу. Вивчення концепту через мову є найбільш надійним способом лінгвістичного аналізу, що дозволяє визначити концептуальні ознаки та розробити структуру концепту. Структура концепту складається з мотиваційного, понятійного, образного й ціннісного складників. Мотиваційний компонент виокремлюється шляхом етимологічного аналізу слова-репрезентанта відповідного концепту. Будь-який аналіз концепту розпочинається з виявлення мовних одиниць, які репрезентують відповідний концепт, інтерпретації їх словникових та мовленнєвих контекстів. У роботі наведено основні аспекти дослідження феномену геніальності у філософії та психології, а саме: ірраціональний, раціональний, емпіричний та соціокультурний; наведено історію розвитку та становлення феномену геніальності у картині світу; проаналізовано етимологію лексичної одиниці “genius” в англійських словниках; виокремлено мотиваційні концептуальні ознаки досліджуваного концепту в англійській мові. Внутрішня форма англійської номінації “genius” актуалізує ірраціональний складник досліджуваного концепту. Протягом тривалого часу ця номінація позначала дух, притаманний людині, згодом – виняткову здібність. Лише у другій половині XVIII століття відбувся перелом в семантиці цієї лексичної одиниці. Відтоді слово “genius” позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка її має.

Ключові слова: концепт, вербалізація, концептуальна ознака, мотиваційна ознака, genius.

The article deals with the peculiarities of verbalization of the concept “GENIUS” in the English language. According to the opinion of the representatives of the semantic-cognitive approach, the concept is the basic unit of the human mental code, which has an internal structure consisting of conceptual features; it is the result of individual and social knowledge of the world. Conceptual features contain conceptual information about the object or phenomenon in question. Representatives of this approach consider language as one of the most important means of cognition and conceptualization of the world. Concept learning through language is the most reliable way of linguistic analysis, allowing to identify conceptual features and to model the concept structure. The structure of the concept consists of motivational, notional, associative and axiological components. The motivational component is distinguished by etymological analysis of the word-representative of the corresponding concept. Any analysis of a concept begins with the identification of linguistic units that represent the corresponding concept, the interpretation of their vocabulary and speech contexts. The article considers main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology, namely, irrational, rational, empirical and socio-cultural; the history of development of the phenomenon of genius in the picture of the world; etymology of the lexical unit “genius” in English dictionaries; motivational conceptual features of the studied concept in English. The internal form of the English “genius” foregrounds the irrational component of the concept under study. For a long time, this nomination signified a spirit inherent in man, and then – exceptional ability. It was only in the second half of the eighteenth century that the semantics of this lexical unit changed. Since then, verb “genius” denotes not only a special ability, but also a person who has this quality.

Key words: concept, verbalization, conceptual feature, motivational feature, genius.

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем сучасної когнітивної наукової парадигми головне місце посідає вивчення засобів мовного відображення людиною навколишньої дійсності та місця людини у світі. Центральною ідеєю, яка об’єднує численні лінгвокогнітивні дослідження, є положення про те, що мова відображає знання, представлені у вигляді концептів. Таким чином, однією з головних проблем когнітивної семан-

тики є вивчення мовного відображення процесів концептуалізації та категоризації дійсності [8, с. 105].

Геніальність як феномен найвищої творчої здібності у науковій чи художній діяльності здавна привертала увагу дослідників. Сучасна лінгвоконцептологія має великий доробок праць, присвячених дослідженню споріднених концептів, зокрема концептів «РОЗУМ», «ІНТЕЛЕКТ» [1].

Проте феномен геніальності як найвищого прояву інтелектуальної чи творчої діяльності людини та власне людини-генія зостається поза увагою лінгвістів, що увиразнює *актуальність* даного дослідження, у якому ми потрактуємо концепт “GENIUS” як антропологічний та виокремлюємо його мотиваційні ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальноприйнятим визначенням концепту є запропонована О.С. Кубряковою дефініція: «Концепт – це термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини; це оперативна змістовна одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [7, с. 90].

На сучасному етапі розвитку когнітивної семантики вчені виділяють декілька напрямів аналізу концептів відповідно до методологічної орієнтації дослідників. Спільним для всіх напрямів є визнання концепту базовою одиницею свідомості, а відмінності пов’язані з фокусуванням на певному типі концептів, а також з різним трактуванням відношень між концептом як елементом етнокультурної картини світу та лексичним значенням [14, с. 192–193]. Так, зокрема, культурологічний напрямок представлений у дослідженнях Ю.С. Степанова, де концепт визначається як згусток культури у свідомості людини. Саме у вигляді концепту культура входить у ментальний світ людини, саме через нього людина сама входить у культуру та іноді впливає на неї. Концепт – це основний осередок культури в ментальному світі людини [12, с. 40–41]. У такому контексті мова розуміється як одне із джерел знань про концепти [14, с. 192].

Як зазначає І.С. Шевченко, у рамках когнітивно-поетичного напрямку, представлено у дослідженнях О.П. Воробйової, О.М. Кагановської, аналізується образний простір концепту у художньому тексті, текстові концепти художньої прози [14, с. 193]. У дослідженні текстових концептів художнього тексту мовна форма враховується як концепт, що реалізований у конкретних мовних знаках і зумовлений властивістю мови кодувати знання, отримані через сприйняття та осмислення світу.

Оскільки сучасна лінгвістика характеризується синтезом когнітивної та комунікативної парадигм знань [2, с. 22], виділяється когнітивно-дискурсивний напрям вивчення концептів, представлений, працями О.С. Кубрякової, І.С. Шевченко. У даному напрямі, як зазначає А.П. Мартинюк, обов’язковою передумовою концептуального

аналізу є не лише семантичний аналіз імені концепту та інших номінативних одиниць, що його репрезентують, а й верифікація отриманих даних вивченням дискурсивних реалізацій засобів вербалізації концепту з опорою на методики дискурс-аналізу, що дозволяє встановити його базові семантичні ознаки, які необхідно співвіднести між собою та змодельовати у вигляді фреймової мережі, що гіпотетично репрезентує відповідні ментальні структури» [9, с. 12].

Серед представників семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів можна виділити М.М. Болдирева, Є.В. Рахліну, Й.А. Стерніна, а також Н.Д. Арутюнову та О.Л. Бессонову, праці яких, на думку І.С. Шевченко, є близькими за методами дослідження [14, с. 192]. Основна спрямованість семантико-когнітивного підходу полягає у дослідженні співвідношень семантики мови з концептосферою народу, співвідношень семантичних процесів з когнітивними. У процесі лінгвокогнітивного дослідження метод семантико-когнітивного аналізу передбачає перехід від змісту значень мовних знаків до змісту відповідних концептів у ході окремого етапу опису – когнітивної інтерпретації [10, с. 178].

Представники цього напрямку вважають мову одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, а отже, інструментом опису концептів [3, с. 27]. Шлях дослідження від мови до концепту є найнадійнішим. Аналіз мовних засобів дозволяє у простий та ефективний спосіб виявити ознаки концепту та змодельовати його [10, с. 179]. Саме тому предметом семантико-когнітивних досліджень є різні засоби репрезентації, тобто вираження, передачі концептів у мові. Аналіз складу того чи іншого концепту виявляється через значення мовних одиниць, що репрезентують даний концепт, їх словникові тлумачення та мовленнєві контексти. Структура концепту складається з мотиваційного, понятійного, образного й ціннісного складників. Понятійні ознаки вербалізуються через пряму номінацію та її словникові дефініції. Образний складник відображається у мові в концептуальних метафорах. Ціннісний складник нерозривно поєднаний із понятійним та образним компонентами. Що ж стосується мотиваційного компоненту, то він виокремлюється шляхом етимологічного аналізу слова-репрезентанта відповідного концепту [3, с. 31].

Ще одним аспектом сучасних лінгвокогнітивних студій є теорія картини світу. Досліджуваний концепт “GENIUS” є фрагментом концептуальної картини світу, яка відображається у мовній

картині світу. Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу вирізняє два такі її типи: наукову, що опосередкована науковим знанням, та наївну, яка формується у свідомості носія мови під час безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду. «Наївні картини світу, які складаються зі значення слів різних мов, можуть в деталях відрізнятися одна від одної, тоді як наукова картина світу не залежить від мови, якою вона описується» [11, с. 156–157; про це дивись також: 5, с. 63].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у вивченні особливостей вербалізації концепту “GENIUS” в англійській мові, зокрема у виокремленні його мотиваційних ознак. Матеріалом дослідження слугували англомовні тлумачні словники, які репрезентують наївну картину світу, та етимологічні словники англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Серед основних напрямів трактування та дослідження феномену геніальності у філософії та психології відзначаємо такі підходи: *іраціональний підхід*, який наголошує на божественній природі геніальності та є тісно пов’язаним з архаїчними і релігійними уявленнями; *раціональний підхід*, в межах якого геніальність розглядається як вроджена якість людини, що дозволяє уточнити геніальність як властивість людського розуму і робить можливим її дослідження різними напрямками в психології, педагогіці і генетиці та визначення біологічних (інстинкти, пам’ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності; *емпіричний підхід*, з позиції якого геніальність є набутою властивістю людини в процесі її розвитку; *соціокультурний підхід*, який розглядає значимість і водночас проблематичність взаємодії генія і суспільства [13].

Розглянемо етимологію англомовної лексичної одиниці “genius”, яка номінує відповідний концепт: “Genius – late 14c., tutelary or moral spirit who guides and governs an individual through life, from Latin genius guardian deity or spirit which watches over each person from birth; spirit, incarnation; wit, talent; also prophetic skill; the male spirit of a gens, originally “generative power” (or “inborn nature”), from PIE *gen(e)-yo-, from root *gene- “give birth, beget”, with derivatives referring to procreation and familial and tribal groups. Sense of “characteristic disposition” of a person is from 1580s. Meaning person of natural intelligence or talent and that of exalted natural mental ability are first recorded 1640s” [15].

Як зазначає Р.О. Будагов, латинське слово “genius” було маловживаним і довго зберігало зв’язки з дієсловами *genere, gignere* (*народжувати*). Геній сприймався як дещо вроджене, притаманне людині, сім’ї та навіть місцевості [4, с. 160]. Спочатку геній був своєрідним божеством архаїчної римської релігії, якому поклонялися протягом всієї історії Риму. Генія ототожнювали з грецьким демоном. Геній супроводжував людину у вигляді охоронця від колиски до могили і по-різному впливав на неї протягом усього життя [13].

Отже, внутрішня форма цієї номінації актуалізує ірраціональний складник відповідного концепту.

Саме в такому ракурсі розглядає концепт «ГЕНІЙ» Ю.С. Степанов. Учений наголошує, що *геній, ангел, іпостась, душа* є частинами одного понятійного поля – *внутрішнього Я людини*. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було притаманне лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [12, с. 581–584]. Зазначена лінія розвитку античного генія пов’язана з сучасними поняттями психіки і душі. Геній – це божественний двійник, яким наділяється кожна людина, який висловлює її особистість і долю, виступаючи в ролі хранителя. Душа – це двійник людини, самостійна істота, яка живе в ній, що представляється у вигляді маленької людини або тіні, яка відлітає під час сну і продовжує після смерті людини подальше існування. Душа безсмертна. Геній іноді називається смертним, що слід розуміти як смертну або тілесну душу людини, його життєву силу, його життя, його живе Я [13].

Третя лінія розвитку поняття генія, що виходить із античного розуміння доброго генія як кращої частини особистості і представника найвищих якостей душі, відображається і розвивається в культурі Відродження. Цей процес призводить до поняття «художня, творча обдарованість, геніальність», тобто до такого розуміння терміна, яке згодом стало класичним, традиційним. Однак навіть в цю епоху поняття «геній» практично завжди означало одне з властивостей людського духу, особливу обдарованість, але не саму людину особливої обдарованості.

Внаслідок подальшого розвитку поняття і зростання індивідуалізму в новоєвропейській культурі через ренесансну ідею обожнювання людини виникає уявлення про індивідуального і оригінального, первозданного генія, який самовладно творить особливий, зокрема художній світ, де геній – художник, творець, зразок бога або природи. Дане розуміння відображене в німецькій

класичній філософії XVIII–XIX століть, де геній врівноважується з природою, зберігає зв'язок з традиційним уявленням – міфологемою. Геній – художник, який пластично ліпить буття, тому його діяльність сплітається з діяльністю природи. Осмислення феномену геніальності виходить на якісно інший рівень, виникає протилежний ірраціональному погляд на даний феномен [13].

Отже, лише у другій половині XVIII століття відбувся перелом в семантиці цієї лексичної одиниці. Відтоді слово “genius” позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка її має. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномену [4, с. 160].

До XIX століття феномен геніальності стає предметом вивчення різних наук, виникає більш нейтральне розуміння даного феномену як найвищої творчої здатності людини у відриві і від внутрішньої форми слова, і від генія як міфологеми,

і від традиції його осмислення. В ірраціональному контексті для даного історичного етапу характерним є уявлення про генія як про культ героя, який протиставляється ворожому для художника натовпу. Феномен геніальності розглядається як натхнення ірраціонального походження, а геній – як надлюдина [13].

Висновки. Внутрішня форма англійської номінації “genius” актуалізує ірраціональний складник досліджуваного концепту. Протягом тривалого часу ця номінація позначала дух, притаманний людині, а згодом – виняткову здібність. Лише у другій половині XVIII століття відбувся перелом в семантиці цієї лексичної одиниці. Відтоді слово “genius” позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка її має.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей вербалізації концепту “GENIUS” в англійському різножанровому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. Волгоград : Парадигма, 2005. 352 с.
2. Бехта І.А. Концептосфера у динаміці (текст і дискурс у світлі когнітивно-дискурсивної парадигми). *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник наукових праць. Київ : Логос, 2001. № 5. С. 22–26.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. Тамбов : Издательство Тамбовского университета, 2000. 123 с.
4. Будагов Р.А. История слов в истории общества. Москва : Просвещение, 1971. 270 с.
5. Колегаєва І.М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: ономаціологічний аспект. *Вісник ОНУ імені І. Мечникова*. Том 18. Вип. 2 (6) 2013. С.63–69.
6. Колегаєва І.М. Що нам показує картина світу: людський чинник ономаціологічних процесів. *Наукові записки НаУКМА*. Том 164. Філологічні науки (Мовознавство). 2014. С. 8–11.
7. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. 248 с.
8. Кронгауз М.А. Семантика. Москва : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 399 с.
9. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі. *Вісник ХНУ*. 2006. № 725. С. 9–12.
10. Попова З.Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики. *Vita in lingua: К юбилею профессора С.Г. Воркачева* : сборник статей / отв. ред. В.И. Карасик. Краснодар : Атриум, 2007. С. 171–180.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
12. Степанов Ю.С. Константы : словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Академический проект, 2001. 990 с.
13. Хомченкова Е.А. Феноменология гениальности: от антропной к социокультурной детерминации : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.13. Омск, 2007. 20 с.
14. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике. *Вісник ХНУ*. 2006. № 725. С. 192–195.
15. Genius. URL: <http://www.thefreedictionary.com/genius>.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 11
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Юлія Семенченко*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 16,51. Замов. № 1019/224. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.